

IVAN

NEPOKORENA
MALACOSTE

James J. Smith
1892

EMIL IVANC / NEPOKORENA MLADOST

B I B L I O T E K A

KOMISIJE ZA HISTORIJU SKJ
GRADSKOG KOMITETA SK HRVATSKE, ZAGREB

PRILOZI ZA HISTORIJU REVOLUCIONARNOG RADNIČKOG
POKRETA ZAGREBA

1

UREĐUJE REDAKCIJSKI ODBOR

»LYKOS«

EMIL IVANC

NEPOKORENA
MLADOST

(SKOJ U PRVIM GODINAMA USTANKA)

Z A G R E B

1 9 6 1

Naslovnu stranicu izradio :

IVAN ANTOLČIĆ

Ovaj prilog historiji revolucionarnog radničkog pokreta Zagreba posvećuje Komisija za historiju Saveza komunista Jugoslavije Gradskog komiteta SKH, izdavač i autor dvadesetgodišnjici Ustanka naroda Jugoslavije.

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF NATURAL HISTORY
AND
ZOOLOGY
OF THE
CITY OF BOSTON
1875

Komisija za historiju SKJ Gradskog komiteta SKH, Zagreb, zajedno sa izdavačkim poduzećem »Lykos« pokreće ovom knjigom biblioteku, u kojoj će biti objavljivani radovi onih autora, koji se bave proučavanjem rada i djelovanja KPJ i SKOJ-a u Zagrebu.

U povodu dvadeset godišnjice Ustanka naroda Jugoslavije Komisija predaje javnosti rad Emila Ivanca, koji nam opisuje borbe skojevaca u Zagrebu protiv okupatora i domaćih izdajnika godine 1941.

Komisiji i autoru je jasno, da rad koji sada izlazi nije konačna obrada tih dana, već skromni prilog objašnjavanju događaja koji su se tih dana odvijali s velikom žestinom. Autor ih dijelom objašnjava svojim sjećanjima, jer je on jedan od skojevaca koji su tih dana stupili u oružanu borbu, a dijelom dokumentima i sjećanjima ostalih preživjelih boraca sa zagrebačkih ulica i periferije.

Mnogi heroji iz tih dana ostat će anonimni, a to je bilo nemoguće izbjeći, jer ljudska sjećanja blijede, a dokumenti s kojima raspolažemo ne pokazuju događaje i ličnosti dovoljno iscrpno.

Izdavanjem ove knjige želimo odati poštu svima onima koji su u mnogim borbama pali, junacima koji su umirali u zatvorima, bili strijeljani, klani i vješani od zločinaca kakvih do tih godina svijet nije vidio.

Neka knjiga bude poticaj svima koji su borbom preživjeli te teške, ali slavne dane, da i sami napišu svoj prilog i dopune Emila Ivanca.

*Komisija za historiju SKJ
GRADSKOG KOMITETA
SAVEZA KOMUNISTA HRVATSKE
Z A G R E B*

NEPOSREDNA RATNA OPASNOST

Udružene fašističke snage — zanesene osvajačkim ratom u Evropi — godine 1940. neposredno su ugrožavale Jugoslaviju. Situacija se potpuno poklapala sa ocjenom Šestog kongresa Komunističke omladinske internationale, koji je održan u rujnu godine 1935. u Moskvi, tj., da kapitalizam ne može omladini pružiti išta do bijede i ratnih strahota.

»Komunist«, organ Komunističke partije Hrvatske, u lipanjskom broju (2) od 1940. godine ocijenio je ovako taj period:

Omladina sve većeg broja zemalja kryari na bojnim poljima ia interese šake imperijalističkih vukova. Žrtvuju se životi, zdravlje i budućnost novog pokoljenja, da se osigura prevlast jednog ili drugog tabora velikog kapitala. Raste reakcija i bijeda u svitn kapitalističkim državama, bez obzira da li su one već ušle u rat, ili su neutralne.

Kapitalistički vlastodršci i sami uviđaju da oni ne mogu omladini pružiti sretnu budućnost u miru, blagostanju i stvaralačkom radu. Oni žele pred omladinom sakriti pravi značaj ovog rata, da bi tim lakše iskoristili polet i želju za junačkim podvizima za svoje sebične ciljeve. Oni žele natjerati omladinu da sama bude grobar svoje budućnosti. Oni znadu da je omladini, a naročito omladini radnog naroda, dovoljno otkriti i razjasniti ovu prevaru. pa da ona svim svojim žarom i smkmošću uđe u prve redove protiv narodnih gulikoža i pljačkaša, protiv rata i izrabljivanja čovjeka od čovjeka. Svi protunarodni režimi trude se da zarobe omladinu, da pred njom sakriju istinu i da je lažima i obmanama pretvore u branitelje ropstva i ugnjetavanja. Oni guše svaku slobodoumniju misao kod omladine i uskraćuju joj svaku priliku da se samostalno razvija i misli o svom položaju.

Takav je bio opći položaj omladine u Evropi. Na rubu rata, i omladina Hrvatske, pritješnjena sve jače nacionalnim ugnjetavanjem i političkim bespravljem, postaje iz dana u dan i socijalno ugroženija.

Ne samo da joj nije nikada dozvoljeno da se okupi u svom Savezu komunističke omladine — ističe »Komunist«, nego je uvijek bio ugušen svaki pokušaj da se omladina okupi u bilo kojem društvu ili organizaciji koja bi okupila široke slojeve radne omladine u borbi za njene svakodnevne zahtjeve, koja bi pružila omladini da se razvije samostalno i u duhu pravde i slobode. U vrijeme otvorene šestojanuarske diktature mogao je slobodno djelovati samo »Sokol« i njemu slične organizacije ili popovske organizacije, koje su odgajale omladinu u mržnji prema Sovjetskom Savezu — jedinoj zemlji gdje je omladina slobodna i sretna — u mržnji prema komunistima, koji se bore za to, da i hrvatska omladina doživi dane slobode i sreće. No najteže je uvijek bila pogođena radnička omladina. Naj bestijalni je izrabljivana i zlostavljana, ona nije smjela da se organizira u slobodne klasne sindikate za zaštitu svoga života i zdravlja, Svaki pokušaj udruživanja radne omladine grada sa omladinom sela suzbijen je divljačkim terorom, mučenjem i dugogodišnjom tamnicom. Seoska omladina izručena je na milost i nemilost neprijateljima radnog seljaštva, a u prvom redu popovskim organizacijama. Omladina u školama podvrgnuta je najcmijem policijskom teroru, bez istrage i dokaza krivice za svaku slobodniju riječ bacani su na ulicu deseci omladinaca kojima je tako oduzeta mogućnost da svrše školu. To je bilo ranije, a kako je sada? Položaj omladine se nije ni u tom pogledu popravio, nego se samo još pogoršao. Na mjesto »Sokola« došao je »Junak«. Hrvatska i srpska gospoda su se sporazumjela i sada hrvatska gospoda preko »Junaka« i ostalih mračnjačkih i cmomantijaških organizacija nastavljaju djela koja su njihovi predhodnici započeli. Radnička omladina je dobila jedan lanac više. Prema novoj uredbi o rješavanju radnih sporova ona nema više pravo da odlučuje o svom položaju u poduzeću. Radnicima do 24. godine zabranjeno je da odlučuju o stupanju u štrajk. U šegrtskim i srednjim školama nastavlja se u punom opsegu teror. Cijeloj hrvatskoj omladini do 24. godine oduzeto je pravo glasa za Sabor. Zabranjuju se i ona društva koja su mogla djelovati i za vrijeme ranijih režima. Pohadanje škola postaje sve teže uslijed velike skupoće i visokih školskih pristojba. Isto onako kako raste izrabljivanje i bijeda radnog naroda, raste i sputavanje omladine. Kapitalisti i njihovi plaćenici u vladi sve više pritištu omladinu, jer se sve. više boje ljubavi prema pravdi i slobodi koja tinja u svakom mladom srcu, a koja se mora pret-

boriti u bezgraničnu mržnju prema izrabljivačima kad joj se pridruži svijest o uzrocima ovog zla.

Stanje, u kakvom se tada nalazila omladina Jugoslavije, nužno je iziskivalo punu aktivnost Saveza komunističke omladine (SKOJ-a), kako bi se obuhvatio što veći broj mladih ljudi, koji se nisu dali uvući u reakcionarne omladinske organizacije. Zato se u tim danima Savez komunističke omladine jasno ističe i kao najsavjesniji i najiskreniji pomagač Komunističkoj partiji, te se kao takav potpuno afirmirao u organizaciju, koja je odgajala omladinu u duhu pravde, slobode i bratstva među narodima, i u duhu ljubavi i bezgranične odanosti prema svom ugnjetenom radnom narodu. Taj je utjecaj bio izražen i u borbenosti koja je neprekidno rasla u suprotstavljanju kapitalistima na svakom koraku.

U klasnim borbama u bivšoj Jugoslaviji vidnu ulogu imala je hrvatska omladina. Suprotstavljanje vladajućem buržoaskom režimu, kapitalistima i kasnije okupatoru došlo je do izražaja naročito u Zagrebu, industrijski najrazvijenijem centru, u kome je Komunistička partija Jugoslavije imala izvanredno jak utjecaj na narodne mase.

POLOŽAJ STUDENATA

Postepeni i sve jači pritisak vršio je režim na razne načine napose na naprednu studentsku omladinu. Među karakteristične primjere toga vremena možemo ubrojiti i naredjenja, što ih je donijela i kasnije dopunjavala Banska vlast pred početak školske godine 1940/41. Ovim se naredbama nastojalo regulirati organizaciju zagrebačkog Sveučilišta onako, kako je to odgovaralo vladajućoj klimi stare Jugoslavije.

Ocjenjujući reakcionarnost ovih naredbi »Srp i čekić«, u svom 5. i 6. broju (rujan i listopad) iz 1940. godine, između ostalog je pisao:

Pred početak nove školske godine donijela je Banska vlast nekoliko naredaba, koje bi imale regulirati organizaciju Sveučilišta u Zagrebu.

Ovim je naredbama ukinuta i ona prividna autonomija (nezavisnost od upravnih, policijskih vlasti) ove ustanove. Tako se ove naredbe ne razlikuju od ranijih diktatorinih uredbama samo po imenu, nego još i po svojoj reakcionarnosti. Stara i provjerena istina, koju su formirali osnivači naučnog socijalizma Marks i Engels da sada samo radnička klasa može biti nosiocem razvitka nauke, i ovoga se puta potvrdila. Kapitalizam u raspadanju ne može nauci ostaviti otvoreni put, nego je sve više i više skučava. Hrvatska pak buržoazija ne predstavlja nikakvu iznimku. Ovim se novim uredbama stavlja čitavo Sveučilište pod potpunu i apsolutnu vlast banovu. Ban može uvijek postaviti profesora, otpustiti ga, uvesti komesara na pojedine fakultete ili na Sveučilište, policija se može pozvati da »uredjuje« na tlu Sveučilišta itd.

Najznačajnije su svakako odredbe o slušačima. Ovom se novom naredbom određuje da se slušači mogu udruživati u stručna udruženja, kojima je članstvo prisilno. Kako naredba ne govori otvoreno da su zabranjena sva ostala udruženja, to ipak po sadašnjem stanju takva ne bi mogla postojati. Studentima je time onemogućeno da se udružuju slobodno, bez policije u kulturna, potporna i sportska udruženja. To je bilo dozvoljeno i u vrijeme najkrvavije šestojanuarske diktature.

Snaga se pojedinog udruženja temelji upravo na svijesti i unutarnjoj koheziji članstva. Da bi se slomila snaga udruženja, određeno je prisilno članstvo za sva stručna udruženja. Odbori se biraju već kod upisa, a glasovnice se predaju sveučilišnim vlastima. Tendencija toga je očita. Veći broj članstva slobodnog udruženja znači njegovu veću snagu, znači jedinstvo studenata i njihovu spremnost za zajednički nastup (ili borbu za to). Prisilno udruženje slabi njegovo jedinstvo, slabi interes za klub, a glasanje kod upisa onemogućuje studentima, da upoznaju nosioce programa za koje bi htjeli glasati, onemogućuje demokratičnost izbora, te ga pretvara u birokratizirani čin.

Onemogućavanje slobodnog organiziranja u stručnim udruženjima, čime se smanjivala mogućnost kulturne i opće izobrazbe studenata kao i međusobne povezanosti, imalo je za cilj odvajanje studentske omladine i razbijanje njihove privrženosti radnim klasama iz kojih potječu. Velike simpatije studentske omladine i njihovo sve aktivnije uključivanje u radnički pokret, smetali su vladajućoj klasi.

Naročito su studentsku omladinu ugrozile razne uredbе u okviru »Ureda za socijalnu zaštitu studenata«, koje su bile nedemokratske, a ovisile su o dobroj volji onih, koji su upravljali Uredom.

Sve je to još više pojačavalo duboku mržnju prema čitavom sistemu, što je vladao na zagrebačkom Sveučilištu, a koji je potekao iz općih prilika i odgovarao općem stanju u zemlji, — zaoštavanju klasnih suprotnosti nasuprot sve jačem porastu utjecaja i ugleda Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije.

RAZMAH RADNIČKOG POKRETA GODINE 1940.

Druga polovina godine 1940, a naročito prosinac, obilježeni su u Zagrebu naglim porastom radničkog pokreta, kao i nekim burnim događajima, koji su počeli davati pečat cjelokupnom zbivanju u gradu. U sklopu radničkog pokreta kojim je rukovala mjesna partijska organizacija, djelovao je pod njezinim utjecajem i vršio zadatke i Savez komunističke omladine pripremajući omladinu za najteže zadatke.

Tih dana je partijskoj organizaciji grada uspjelo da putem sindikalnih organizacija naglo proširi svoj utjecaj na gotovo čitavu radničku klasu Zagreba i da tako sve više utječe i na ostale građane. Komunistička partija Hrvatske pokrenula je i rukovala mnogim akcijama u poduzećima i izvan njih, pojačavajući tako borbu za radnička prava i narodne slobode putem tarifnih pokreta, štrajkova i demonstracija, unatoč cjepačkoj politici rukovodstva Hrvatskog radničkog saveza (HRS-a) i nekih socijaldemokratskih grupica.

U nizu takvih akcija bili su osobito značajni i uspješni štrajkovi i tarifni pokreti u poduzećima »Lipa-Mill«, »Gaon«, »Antun Res«, »Sila«, »Benić«, »Knock«, »Uljara«, »Gorica«, »Siemens«, »Noris« i dr.

Vladajuću klasu osobito je zapanjilo jedinstvo radnika, koje je u ovim akcijama došlo do punog izražaja. Vlastodršci su nazirali opasnost naročito zato, što su sve ove akcije radnika, unatoč razbijačke djelatnosti vodstva Hrvatskog radničkog saveza, aktivno pomagali svi napredni elementi, a posebno se bijesno okomila na omladinu, jer je ona najaktivnije sudjelovala u svima akcijama.

Osobito su borbeni bili i službenici organizirani u Savezu bankovnih i osiguravajućih činovnika.

Među najveće štrajkove pod konac te godine (1940) mogao bi se ubrojiti onaj u tvornici »Me-Ba«; trajao je četrdeset i dva dana. U poduzeću je tada bilo zaposleno petnaestak članova Komunističke partije i SKOJ-a. Radnici, većinom omladinci, smjenjivali su se iz dana u noć i držali straže, kako iz tvornice ili u tvornicu ne bi bila dopremljena kakva roba. Poslodavac je bio prisiljen da popusti i da udovolji zahtjevima radnika. Kako je tih dana došlo do zabrane URS-a, radnici koji su se vratili na posao, započeli su i u ovoj tvornici novim oblicima rada, — okupljajući radne ljude na platformi akcionog jedinstva. Formiran je odmah i tvornički odbor radničkog jedinstva, koji je već polovicom siječnja 1941. uspio organizirati gotovo sve radnike. U povodu zabrane URS-a poslali su protestne telegrame sa protestnog štrajka u trajanju od 15 minuta Dragiši Cvetkoviću i tadašnjem banu Ivanu Šubašiću.

ODBORI JEDINSTVA

Kada su zabranjeni URS-ovi sindikati (31. prosinca 1940) Partija organizira po tvornicama »Odbore radničkog jedinstva«, u koje su ušli bivši članovi URS-a, zatim članovi HRS-a i drugih sindikata. Ovi su odbori odigrali važnu ulogu u tarifnim i drugim akcijama. Uz njih čvrsto se vezala i napredna radnička omladina, koju su u akcijama pomagali studenti, pa i daci.

Unatoč zabrani najmasovnijeg i najnaprednijeg radničkog sindikata URS-a, tarifni je pokret bio u neprekidnom porastu. Samo u veljači 1941. radnici su u Zagrebu preko svojih opunomoćenih predstavnika organizirali preko trideset tarifnih pokreta. U isto se vrijeme pripremaju nove akcije za povišenje nadnica, za nove kolektivne ugovore, i te akcije dobivaju svoj epilog u ožujku 1941.

Tadašnja vlada Cvetković—Maček, kao i Banska vlast, bili su uvjereni da će zabranom URS-ovih sindikata obezгла-

viti radničku klasu, a kapitalistima omogućiti nesmetanu pljačku radnog naroda. A kada im to nije uspjelo, nastavili su proturadničkim akcijama: odgađali su izbore radničkih povjerenika, kako bi spriječili radnike da biraju svoje predstavnike, i tako im oduzimali legalnu mogućnost obrane. Umjesto radničkih povjerenika, posredstvom vlasnika tvornica namješteni su komesari Banovine vrangelovci,¹⁾ tj. nacionalisti. Vođe HRS-a, s Pečnikom na čelu, vršili su policijsku službu u samome HRS-u. Dostavljali su policiji popise najboljih radnika i omladinaca »buntovnika« i tražili da ih policija hapsi. Sve je to još više učvršćivalo i povezivalo radnike oko Odbora jedinstva, i oni sve energičnije postavljaju svoje zahtjeve u borbi za radnička prava.

DIVLJAČKI NAPADI POLICIJE

Vlastodršci nisu prezali da u borbi protiv radnika i čitavog naprednog pokreta upotrebe i naoružane policajce. Policija je najčešće intervenirala onda, kada su radnici podnosili zahtjeve za poboljšanje svojih prava i radnih uvjeta. Jedan od najbrutalnijih napada izvršila je policija u tvornici trikotaže »Gaon«, kada su se radnici pripremali da podnesu zahtjev za veće plaće i za sklapanje kolektivnog ugovora, koji je istekao 1. ožujka 1941. Da bi spriječio postavljanje takvih zahtjeva, a u sporazumu s vođama HRS-a, dao je poslodavac 9. i 10. ožujka pohapsiti sve radničke povjerenike.

Isti se slučaj odigrao u Tvornici papira, u kojoj je poslodavac već bio namjestio četnike i policijske konfidente, a neke radnike otpustio. Radnici su na poslodavčev akt odgovorili podnošenjem svojih zahtjeva u drugoj polovici veljače. Čim su radnici podnijeli svoje zahtjeve, došao je u poduzeće komesar. Jedinstveni, radnici su prisilili komesara da ispuni obaveze. Ozlojeđeni, kapitalisti su pokušali srušiti tekovine radnika novim otkazima. Radnici odgovore 8. ožuj-

¹⁾ Ruski emigranti, koji su živjeli u Jugoslaviji, a za vrijeme Oktobarske revolucije bili na strani kontrarevolucionara Vrangela.

ka protestnim štrajkom i poslodavac je bio prisiljen da povuče otkaze, osim dvojici povjerenika koje je okrivio za štrajk. Dva dana kasnije pozvani su u kancelariju tobože zbog otkaza, ali ih je u stvari poslodavac namjeravao dati uhapsiti. No, radnici se ipak nisu prestrašili. Obustavili su posao i izabrali delegaciju, koja je na policijsku provokaciju uložila protest.

Kada se međutim pojavila policija u Tvornici papira, došlo je do sukoba.

U povodu sve većeg terora nad radnicima, kao i nakon krvavo ugušenog štrajka u tvornici »Gaon«, Mjesni komitet KPH izdao je letak u kojem su ovako ocijenjeni događaji tih dana:

Drugovi i drugarice!

Protunarodna vlada Cvetković-Maček i Banska vlast, da bi osigurali nesmetanu pljačku kapitalistima zabranili su klasne sindikalne organizacije URSJ-a. Ali nisu ostali na tome. Oni su odgodili i izbore radničkih povjerenika, da bi spriječili radnicima biranje njihovih predstavnika i oduzeli im legalnu mogućnost odbrane golog života. Oni preko vlasnika tvornica, komesara banovine, ing. vrangelovaca, nacional socijalista i t. d. namještaju policijske konfidente i četnike sa legitimacijom HRS-a i HSS-a. Zadatak tih konfidenata je da potkazuju poslodavcima i policiji poštene radnike, koji traže veći komad kruha! Vođe HRS-a s Pečnikom na čelu vrše policijsku službu u HRS-u. Oni dostavljaju dopise na policiju i traže hapšenje radničkih povjerenika i borbinih radnika u tvornicama.

Drugovi i drugarice! Ujedinjena reakcija i vođe HRS-a nisu sprečili borbu radničke klase za veću nadnicu. Na poziv C. K. naše junačke Komunističke partije Jugoslavije, radnici i radnice nastavili su borbu i poslije zabrane Ursovih sindikata. U svim tvornicama i strukama stvoreni su odbori radničkog jedinstva. Jedinstvo radnika i radnica učvrstilo se još više. U Zagrebu su radnici preko svojih opunomoćenih predstavnika i radničkih povjerenika povelili preko 30 tarifnih akcija tokom mjeseca veljače. U svim ostalim tvornicama i strukama radnici vrše pripreme za podnošenje zahtjeva. U dosadanjim akcijama radnici su povišili svoje nadnice i prenijeli kolektivne ugovore na sebe.

Pred ujedinjenim radnicima, ujedinjena reakcija našla se pre-slaba, da spriječi ekonomske akcije radnika. Zato je skovala novi pakleni plan: upadanje oboružanih policajaca i četnika u tvor-

nice! Drugovi i drugarice! U zagrebačkoj tvornici trikotaže »Gaon« radnici i radnice izvršili su pripreme za podnošenje zahtjeva za veće plaće i sklapanje kolektivnog ugovora, jer je isti izašao 1. III o. g. Poslodavac, da bi spriječio opravdanu povišicu, s vođama HRS-a dao je pohapsiti 9. i 10. III o. g. radničke povjerenike.

U zagrebačkoj Tvornici papira poslodavac je počeo namještati četnike i policijske konfidente, a borbene radnike otpuštati. Radnici su odgovorili na ovaj atak s podnošenjem zahtjeva polovicom prošlog mjeseca. Čim su radnici podnijeli zahtjeve, došao je u poduzeće komesar. Ovaj trik nije uspio. Radnici, jedinstveni u sva četiri poduzeća, prisilili su poslodavca i komesara na ispunjenje zahtjeva. To je ozlojedilo kapitaliste i oni su pokušali srušiti tekovine radnika s novim otkazima 1. III o. g. Radnici su i na ovaj atak odgovorili 8. III o. g. protestnim štrajkom. Poslodavac je povukao otkaz radnicima, ali je otkazao dvojici povjerenika, okrivivši ih za protestni štrajk. Na 10. III o. g. pozvao je ove povjerenike u kancelariju radi njihovog otkaza, a u stvari, da ih dade uhapsiti.

U tvornici »Gaon« očekivao je poslodavac da će radnici 10. III podnijeti zahtjeve, pa je pozvao policiju. Radnice se nisu prestrašile. One su odmah obustavile posao i izabrale delegaciju, koja je uložila protest na policijsku provokaciju.

U isto vrijeme pojavila se policija i u Tvornici papira. Umjesto da je poslodavac saopćio ovoj dvojici povjerenika svoju odluku, oni su se našli odjednom opkoljeni od kordona policije. U tren oka tvornica je stala, a ova dvojica povjerenika prokrčiše sebi put kroz kordon policije.

Stotine agenata i policajaca u tvornicama »Gaon« i u Tvornici papira nasrnuli su divljački na goloruke radnike. Puškama mlatili i noževima boli radnike i radnice, među kojima je bilo mnogo trudnih žena. Krv je potekla. Mnogima su razbijene glave, desetina zadane teške ozljede po tijelu. Zločinci nisu štedjeli ni staro ni mlado, ni trudne žene, ni majke, ni djecu. U Tvornici papira su i pucali u masu. Razbješnjeli policajci kod »Gaona« su tukli i gazili čak i one žene, koje su od jezovitog prizora padale u nesvijest!

Sve se to odigralo u pola bijela dana i unutar tvornica!

Na viku radnika i radnica tvornice »Gaon« i tvornice papira P'itekli su u pomoć svojim drugovima radnici ostalih tvornica. Hodnici se nisu prestrašili ove provokacije i pušaka policije. Oni su goloruki, sa šakama, kamenjem i željeznim šipkama branili svoje živote. Borba je trajala nekoliko sati i privukla pažnju proletarijatskih radnika koji su se priključivali borbi radnika. No i prema

njima je policija jednako brutalno postupila hapseći ih bez ikakvog razloga. Isto tako uhapšeno je nekoliko radnika i radnica.

U ovoj provokaciji i premlaćivanju istakli su se vlasnici Tvornice papira Freund, Belinski, komesar Banske vlasti Hondl, nacionalista Flick i ruski bjelogardijac ing. Pavlović, a u tvornici »Gaon« direktor Hirschl i policijski konfident Kata Turin, koji su prokazivali policiji borbenije radnike i radnice da ih hapse i tuku.

Drugovi i drugarice! Ovaj pokolj je smišljeno učinjen od Banske vlasti, vlade Cvetković-Maček, kapitalista i njihovih slugu vođa HRS-a. Oni hoće prestrašiti radnike progonima (pokoljima). Ali i na ovom progonu i provokaciji su se prevarili. Radnici, iako goloruki, ali jedinstveni, natjerali su policiju iz tvornice. Oni su otimali policajcima uhapšene drugove i povjerenike. U toj borbi istakli su se i radnici članovi HRS-a. A to je dokaz visoke svijesti i punog jedinstva i odlučnosti svih radnika i radnica.

Radnici i radnice Tvornice papira i »Gaona« nisu se borili samo za sebe, nego za čitavu radničku klasu i sav radni narod! Svi radnici s ponosom govore o smjelim borcima papirnice i trikotaže »Gaon«. Oni su postali ponos proletarijata grada Zagreba.

Drugovi i drugarice! Vaša Komunistička partija Hrvatske, koja stoji na čelu Vaše borbe, poziva Vas, da nastavite borbu! Nemojte se dati provocirati, ali i smjelo odgovorite na svaki nalet masovno i organizirano. Učvrstite još jače jedinstvo u tvornicama i radionicama.

DOLE PLJAČKA I SKUPOĆA!

ŽIVILA BORBA RADNIČKE KLASE!

ŽIVILO BORBENO JEDINSTVO SVIH RADNIKA!

ŽIVILA KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE!

Mjeseca ožujka 1941.

*Mjesni komitet Komunističke
partije Hrvatske u Zagrebu*

Premda ne postoje posebno utvrđeni brožčani podaci, znatnu ulogu i u ovim događajima imala je radnička omladina Zagreba.

ORGANIZACIONA STRUKTURA SKOJ-a NEPOSREDNO UOČI RATA

Za razliku od strukture partijske organizacije, koja je pored Mjesnog komiteta u Zagrebu imala i rajonske komitete, SKOJ ih neposredno uoči rata nije imao. U Zagrebu je njima rukovodio MK SKOJ-a, koji je unutar organizacione forme Komiteta, kao rukovodećeg tijela, imao ovakvu podjelu po sektorima: za radničku omladinu, šegrtske škole, srednjoškolsku omladinu, omladinska društva i sektor za rad s okolicom Zagreba (selom).

Iako u gradu SKOJ nije imao rajonska rukovodstva, ipak je MK SKOJ-a imao pregled djelovanja po rajonima, i to putem RK KPH, u čijem je sastavu jedan od članova ovih komiteta bio zadužen za rad u SKOJ-u, odnosno sekretar MK SKOJ-a bio je član MK KPH.

Jedan broj drugarica i drugova krenuo je odmah po okupaciji Zagreba u svoja rodna mjesta radi organizacije ustanka.

Tako je jedan od istaknutih omladinskih rukovodilaca u Zagrebu Milutin Baltić krenuo u Kordun, od kuda se povremeno navraćao u Zagreb radi održavanja veza, da bi se definitivno vratio kao član PK SKOJ-a krajem 1942. god. u Zagreb.

Mjesni komitet SKOJ-a sačinjavali su do rujna 1941. godine, dok i posljednji član nije otišao iz Zagreba: Joco Đaković, Tibor Zelinka, Martin Mojmir, Milica Opalo, Dragica Hotko, štef Benceković, Ivan Sabljak, Ivo Gluhak, Vlado Grgošević, Vinko Megla, Stjepan Malek, Leo Rukavina, Štef Škrnjug i Vinko Lovrić. Pored toga, na sastanak MK SKOJ-a dolazio je redovno sekretar ili neki od članova MK KPH. Sektor radničke omladine pri MK SKOJ-a organizaciono se dijelio na kvar tove i to tako, da su ovi obuhvaćali po nekoliko skojevskih grupa. Rad s radničkom omladinom po kvartovima organiziran je kako u istočnom, tako i u zapadnom dijelu grada, a u njima su radili drugovi koji su pripadali partijskim komitetima, odnosno ćelijama, i bili zaduženi za rad s omladinom. Isto tako nosioci rada bili su stariji (višegodišnji) skojevci. Među radničkom omladinom, osim članova MK SKOJ-a, isticali su se svojom aktivnošću

i omladinci i omladinke: Alojz Bergant, štefica Barić, Ignac Boroša, Danica Crevar, Ivan Čulik, Ivan Denac, Ante Dobrila, Hein Friedman, Milan Gotlih, Ivica Gretić, Kamil Grosi, Emil Ivane, Ratko Javornik, Rudolf Ječmenjak, Marica Jurinac, Ivan Keleminc, Josip Kolar, Ivica Kranželić, Drago Lelić, Pajo Lupret, Ivan Majerović, Ivan Makek, Ivan Meleš, Milić, Franjo Neuman, Mirko Pačić, Slavko Pavlinić, Dragutin Plašč, Milan Polimac, Rudi Posarić, Marija Pri vrat, Rudolf Prunet, Ivan Puhek, Mirko Redek, Fanika Rubčić, Petar Sarape, Grga Starčević, Zdravko Šmigac, Božo Tkalčić, Stjepan Truski, Joža Usenik, Živko i Pero Vežić, Jelka Vežić, Marijan Vlahović i drugi. Velika zasluga za rad među radničkom omladinom pripada napose članovima PK SKOJ-a drugovima Joži Vlahoviću, Ivanu Delgalu i Dragutinu Sassi koji su ličnim radom i velikim iskustvom učvršćivali i jačali utjecaj SKOJ-a. Ovi drugovi i drugarice djelovali su većinom u omladinskim društvima, doh ih je izvjestan broj održavao vezu i sa aktivima u tzv. šegrtskim školama. Kako ih je nekolicina živjela na širokoj periferiji grada, pa i u okolici, održavali su na taj način vezu sa selima u okolici Zagreba. Sa srednjoškolcima MK SKOJ-a održavao je vezu i rukovodio putem već spomenutog sektora, odnosno srednjoškolskog rukovodstva: sekretar Štef Mlinarić, Gvozden Budak, Ante Jelčić, Zorka Fak, Stjepan Miletić i Vladimir Belić. Kasnije, drugom polovinom 1941. i 1942. ovo se rukovodstvo mijenjalo i dopunjavalo, a naročito se razvio rad tzv. troškolskih rukovodstava. Tako je sastav školskih i troškolskih rukovodstava u tom periodu bio slijedeći: Marijan Badel, Zlata Bedeković, Josip Bolfek, Gvozden Budak, Stjepan Cerjan, Andrija Corković, Zvonko Cuklić, Stanko Curda, Drago Delač, Zeljko Dežmar, Veljko Dragović, Hugo Drobnić, Vera Đermanović, Sonja Fabijanić, Zorka Fak, Zvonko Fürst, Milivoj Gluhak, Dubravka Gredelj, Jakov Grgurović, Ivica Habunek, Klaudije Horvat, Vera Hršak, Lea Jungwirt, Ante Jelčić, Kisić, Zorka Klačnja, Zvonko Kosi, Jasna Krstić, Saša Kuharević, Ante Lozica, Krešo Mihaljević, Stjepan Miletić, Štef Mlinarić, Omer Omerbegović, Anka Mitak, Pepica Palić, Mira Paut, Fedora Pirih, Štefica Pušić, Aldo Pirih, Olga Radmanović, Krešo Rakić, Abel Savić, Vlado Sokač, Hrabrosav Sokač, Ljubo Sović, štrižić, Nada Škrinjar, Vera Škri-

njar, Drago Škrgatić, Mira škrgatić, Milenko šlezinger, Nevenka šoljan, Luka špalj, Davor Trinajstić, Manda Vargaš, Vzonimir Vedrına, Vjekoslav Zrne, Maja Bošković, Željko Rormanek.¹⁾

SKOJEVSKA ORGANIZACIJA NA ZAGREBAČKOM SVEUČILIŠTU

Skojevska organizacija na Sveučilištu bila je neposredno vezana uz partijsku organizaciju Sveučilišta²⁾ i to: njen Komitet³⁾ i preko člana Komiteta, Vicka Raspora, uz PK SKOJ-a za Hrvatsku, koji je sav rad napredne studentske omladine koordinirao sa MK SKOJ-a Zagreb. Ovakva organizacija i povezanost bila je sve do kraja 1941. kada rukovođenje SKOJ-em na Sveučilištu preuzima MK SKOJ-a Zagreb.

Jedan od razloga, da skojevski aktivni na Sveučilištu nisu u početku bili vezani neposredno uz MK SKOJ-a bio je i taj, što su studenti zbog raspusta bili vezani uz svoja stalna boravišta, odnosno mjesta stanovanja, odakle su dolazili na studije, pa su za vrijeme školskih praznika i zimskog raspusta dobivali zadatke vezane uz svoj kraj.

¹⁾ Iako su neki od ovih navedenih bili već studenti, oni su i dalje radili među srednjoškolcima, pa se zato ovdje i spominju.

²⁾ **Medicina:** Bogoslav Kadić, Vicko Raspor, Ivan Kralj, Mirko Tomićić, Ozren Novosel, Lazo Jovanović, Ivanka Maučević, Branko Cvitanović, Marijan Danešić, Zago Umičević, Marija Novak, Ivan Siročić, Ivan Brodarac i Fran Frans.

Tehnika: Niko Tomić, Sergije Vuković, Tvrtko Seljan, Izidor Renar, Franjo Borac, Vojo Biljanović, Maks Durjava i Ivan Tahi.

Pravo i ekonomija: Zvonko Ivanković, Dušan Calić, Mirko Bedek, Slobodan Jovanović, Ivica Mažar, Ranko Sipka, Dimitrije Đurlabić, Slava Klarosa, Ljubica Gerovac, Ljuba Faust, Srdan Bruić i Slavko Kadunc.

Agronomsko šumarski: Josip Granda, Marko Tortih, Ivanka Komar, Tonka Span, Radomir Radujkov, Paula Fejer, Josip Zmajić, Jefto Sasić i Mila Perić.

Filozofija i veterina: Slobodan Milojević, Ljubica Jančić, Milica Jteden, Caldarević, Nada Salamon, Joža Horvat, Jaroslav Hvala, Milan Palj i Luka Belamarić.

³⁾ Sekretar Dušan Calić, a članovi Komiteta Sergije Vuković, Jaroslav Hvala i Vicko Raspor.

Uz jaku partijsku organizaciju postojala je i vrlo jaka skojevska organizacija, koja je obuhvatala oko 500 studenata svih fakulteta. Mnogi komunisti s fakulteta, pored djelovanja na svojim fakultetima, bili su veoma aktivni i na sektoru dačke i radničke omladine.

Pored rukovodstva, koje je formirano početkom 1942, a na čijem čelu je bio Josip Kulušić, skojevska je organizacija uz punu pomoć članova Partije i do tada bila vrlo aktivna. U tom radu tokom 1941. i 1942. godine naročito su se isticali Marko Fortil (ubijen 1941), Josip Granda (ubijen), Josip Kulušić (ubijen u Zagrebu 1942. god.), Viktor Rozencvajg, Niko Tomić, Ivan Tahi, Jovan Kević (posljednja četvorica strijeljana prilikom bijega iz Kerestince). Isto tako Josip Rendić koji je također ubijen na bijegu iz Kerestince. Zatim Antun Alaber, Mika Babić, Dinko Dumičić, Petar Durkin, Blanka Heilingstein, Rade Janjanin, Vinko Karlović, Ante Modiraka, Pavao Röder, Radenko Šaj, Mirko Vukušić, Franc Kurser, Vladimir Psotka, Branko Žunić, Branko Stijić, Miroslav Rosandić, Ante Kitanović, Dušan Dukić, Marija Radović, Rajka Baković, Boris Mikuš, Branko Svećenski, Davor Trinajstić, Nevenka Klačnja, Zlatan Perišić, Drago Kraus, Ljubomir Vukotić, Oto Gros, Mile Špalj, Vladimir Nemet, željko First, Božo Kurepa, Magda štajner, Marjan Đanešić, Bogoslav Kadić, Milan Borošak, Ljubo Mraković, Viktor Matočić, Aleksandar Jureković, Marijan Badel, Ljubica Gerovac, Branko Laginja, Marica Pataki, Đurdina Vrlica, Tvrtko Seijan, Marko Vučić, Milka Kufrin, Rade Bulat i mnogi drugi.

Treba napomenuti da je za skojevsku organizaciju i pored toga što je većina skojevaca i članova Partije otišla u svoj kraj ili pohapšena tokom 1941. i 1942. (a što se odnosi na sve gore navedene) veliko osvježanje predstavljalo za aktivnost organizacije na zagrebačkom Sveučilištu dolazak na fakultete organiziranih srednjoškolaca, koji su se vrlo brzo snašli i oživjeli rad na zagrebačkom Sveučilištu.

Takva struktura bila je nadalje važna i iz konspirativnih razloga, jer su i skojevci bili pod stalnim udarom režima, te je prijetila opasnost provale i hapšenja, pa je itekako trebalo čuvati organizacionu čvrstinu obiju organizacija. A upravo je to bilo u centru pažnje, kako Komunističke partije Jugoslavije, tako i SKOJ-a.

OMLADINA ZAGREBA U TRAVANJSKIM DANIMA 1941.

Hrvatska je buržoazija tih dana uvidjela da joj utjecaj na omladinu sve više slabi. Nikakve intrige, pa ni one na nacionalnoj liniji, nisu imale uspjeha ma koliko na prvi pogled izgledale dobronamjerne. Omladina je ubrzo sagledavala providnost i laž svih ovih obećanja. Uz bok s radničkom klasom i naprednim elementima omladina je istupila protiv izdajničke politike buržoazije, koja je bila spremna da svoje klasne interese podredi nacionalnima.

Nepovjerenje i nezadovoljstvo masa koje su svoja osjećanja iskazivali gotovo svakodnevnim manifestacijama za bolje, naprednije i ravnopravnije društvene odnose, izolirali su hrvatsku buržoaziju i svu klerofašističku grupaciju, ostavljajući ih bez oslonca i snage. Videći jedinu mogućnost svoga opstanka, vodstvo HSS-a s Mačekom na čelu u Hrvatskoj saglašava se sa srpskom buržoazijom, koja se pred srpskim masama nalazi u istom položaju i režim se otvoreno povezuje s fašističkom Italijom i Njemačkom.

Ocjenjujući ove kombinacije vladajuće klase u Jugoslaviji na vanjskopolitičkom planu, drug Tito je u svom referatu na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ rekao:

Radi očuvanja svojih klasnih interesa, kapitalistička klika ne poznaje nacionalne interese; ona je anacionalna, ona prodaje nezavisnost svoje zemlje, samo ako je uvjerena da će osvajač štititi njezine kapitalističke interese... Jugoslavenska kapitalistička klika također ide tim putem.

Onda su režimske novine objavile:

»Predstavnik vlade i ministar vanjskih poslova su otputovali u Njemačku...«

A kada su radiostanice i posebna novinska izdanja 25. ožujka 1941. donijele vijest, da je s Njemačkom potpisan pakt, došlo je do poznatog otpora u čitavoj zemlji, koji je izrastao do 27. ožujka.

Sklapanje pakta s Njemačkom dočekano je u čitavoj zemlji s neviđenim gnušanjem, prezirom i eksplozijom nezadovoljstva, koje se pretvorilo u demonstracije. Na čelu demonstracija bila je KPJ i uz nju SKOJ. Istoga dana, 27. ožujka

1941. CK KPJ izdao je proglas u kome je osudio izdaju vladajuće buržoazije u Jugoslaviji.

Demonstracije su trajale od ranih jutarnjih sati čitav dan do naveče i gotovo čitav Beograd bio je na ulicama. Režim se trudio da demonstracijama dade karakter podrške novoj vladi, ali je to bilo uzalud, jer su mase nedvojbeno — pored parola o raskidanju pakta — tražile i korjenite promjene u državnoj upravi i vojsci, kako bi se zemlja osposobila za otpor. Parole KPJ bile su parole masa, a vladini ljudi, koji su trebali dijeliti kraljev proglas, izgubili su se u nabujaloj povorci Beograđana.

DEMONSTRACIJE U ZAGREBU 28. I 29. TRAVNJA

Situacija je međutim u Zagrebu bila drugačija nego u Beogradu. Hrvatska je reakcija uprla sve snage da spriječi demonstracije bar u Zagrebu.

U podne 27. marta došlo je na trgu »N«, ispred knjižare »Kosmos«, do sastanka između Aleksandra Rankovića, koji se tih dana nalazio u Zagrebu, Ivana Milutinovića i sekretara Gradskog komiteta KPH. Drug Ranković je prenio upute, što da se poduzme u pogledu demonstracija i u Zagrebu, istaknuvši, da je situacija u Zagrebu drukčija od one u Beogradu i da demonstracije vjerojatno ne će poprimiti takvu širinu kao u Beogradu.

Spremnost buržoazije na krvoprolieće je očita — rekao je on — i zbog toga treba da budete vrlo energični pri rukovođenju demonstracijama, ali do one granice, da nakanu buržoazije za krvoproliećem spriječite.

Već sutradan uvečer (28. ožujka) sakupilo se oko 1500 demonstranata iz dvaju centara, koji su se nastojali probiti prema Jelačićevu trgu, danas Trgu Republike.

Jedan od polaznih centara nalazio se na Trnju, drugi na Trešnjevci. Obje grupe kretale su se uskoro prema centru grada. Demonstracijama je rukovodio poseban štab, sastavljen od članova Mjesnog komiteta KPH na čelu s drugom

ORGAN CENTRALINOS KOMITETA KOMUNISTIČES PARTIJOS HWYATSKOJ
 Struž 1-7 Izdreb. sijedabj-vallada 1941 Dia

SEDMANAŠTA GODIŠNJICA LENJINOVE SMRTI

21. siječnja navršilo se je 17 godina od smrti Vladimira Spika
Lenjica.

[illegible]

Na ovaj neizmisljeni Lenjinov dan jasnije se ne ikad do danas pokazuje milijunima ugnjetenih ljudi znanje i istinitost njegovog djela, ispravnost Lenjinovog puta -- i bijedan krak i izdaja svih onih koji su radili pokret pokušali da vode protiv njega, drugim putem.

[illegible]

VI zemaljske konferencije Saveza komunističke omladine Jugoslavije

DRUGI IMPERIALISTIČKI RAT I RASNA OBLADINA

Svet je tako u drugu godinu rata. Moćne kapitalističke države nastavljaju se oporavljati brže na ruševinama iz lošeg rata. Vile od polovice dvadesetih većinom izgubljene iz stvarnog sveta. A ruralni polje se oporavlja. Ali ne tako brzo, ostavši zemlju i siromašne, ali se još jedan bitan izmenio. Kapitalizam i njegovu ekonomiju oporaviti će biti: nacionalna ekonomija koja nije

Uvijek mi je nastojalo pronaći osjećaj pobjede. To je
jedno od tih onih prostih opazanja koje ti daju dodatnu po-
moć u životu. (Ljudi) su uvijek bili ljudi. (Ljudi) su uvijek
bili ljudi. (Ljudi) su uvijek bili ljudi.

[illegible]

NOVAKA PLACER U GOTOVINI

III. SPANISH

150
Din

HRVATSKI DNEVNIK

Godina VI.

Zagreb, srijeda 26. ožujka 1941.

Broj 1764

Prilikom pristupanja Jugoslavije Trainom paktu

**NJEMAČKA I ITALIJA ZAJAMČILE JUGOSLAVIJI
POŠTOVANJE SUVERENITETA I TERITORIJALNOG
INTEGRITETA**
KROZ JUGOSLAVIJU NE ĆE BITI NI PROLAZA NI PROVOZA STRANIH ČETA
ŠVEČANOSTI I GOVORI U DVORCU BELVEDERE U BEČU PRIGODOM
PRISTUPA JUGOSLAVIJE PAKTU TRIJU SILA

№ 4. 25. ožujka. (AA). — Dvana u podno u drveću Belvedora potpisan je protokol o prihvatanju Jugoslavije pakto triju sila.
Potpisivanje protokola izvršeno je od predstavnika Jugoslavije i predstavnika

Ministar vanjskih poslova kraljevine Italije grof Ciano rekao je u ime kralja Italije predsjedniku kraljevina Jugoslavije da nema težnje uvođenja. Tako isto ministar vanjskih poslova Rachea uoči razgovora s ministrom

1. Naslovna strana »Srp i čekić«, sijeSanj-veljača 1941. godine 2. Naslovna strana Rezolucije VI zemaljske konferencije SKOJ-a. 3. Buržoaska štampa pisala je jedno, a događaji su pokazali drugo.

1. Joža Vlahović, radnik, narodni heroj, sekretar PK SKOJ-a i član CK SKOJ-a i CK KPH strijeljan rujna 1941. godine u Zagrebu; 2. Ivan Delgalo, radnik, član PK SKOJ-a i član CK SKOJ-a, poginuo 1942. godine u Hrvatskom Zagorju; 3. Stjepan Skrnjug, član MK SKOJ-a, 1941. godine, strijeljan iste godine u Zagrebu; 4. Stjepan Benceković, sekretar MK SKOJ-a Zagreb i član PK SKOJ-a Hrvatske.

Aleksandrom Rankovićem. Dok su se članovi štaba nalazili među demonstrantima putem kurira koordinirali su s drugom Aleksandrom Rankovićem, koji se kretao po Marulićevu trgu, u blizini Bulićeva spomenika.

U obje grupe, osim toga, nalazio se priličan broj demonstranata kao veza između rukovodstva demonstracije i ostalih demonstranata. Oni su među demonstrante prenosili trenutne odluke.

Snažni odredi policije i Mačkove »Zaštite« bili su međutim zatvorili sve prilaze ka centru grada. Naročito su jaka osiguranja postavili u pravcu Trešnjevke, odakle je policija očekivala glavne snage demonstranata. I doista, s nekoliko kordona policije i »Zaštite« uspjeli su zadržati glavnu kolonu s Trešnjevke, dok su se probile samo manje grupe. Ali u centar se uspjela probiti i ona druga kolona s Trnja.

Kolona je bila formirana na Kanala, gdje je održan kratak miting i zatim se krenulo prema centru, a da bi osujetili namjere policije, demonstranti su nekoliko puta mijenjali pravac kretanja. Manevrirajući tako probili su se do trga Burze,¹⁾ gdje ih je ipak dočekao velik odred policajaca.

Policajci, koji su i ovdje načinili kordon, najprije su pozvali demonstrante da se razidu, u namjeri da ih demoraliziraju. Zatim je policija u borbenom stroju, s puškama na gotovs, počela ubacivati metke u cijevi. Nastala je veoma teška situacija. Ubrzo je donijeta odluka, da se povorka demonstranata razbije u manje grupe, pa kako je organizacija bila savršena, otpočelo je doskora odvajanje demonstranata u manje formacije.

I u drugim dijelovima grada, kao na primjer na Trešnjevci, odvijale su se manje demonstracije te je kao i u nekim ulicama u centru dolazilo do tučnjave s policijom. Unatoč teroru policije, ove grupe nastavile su demonstrirati do kasno u noć, tražeći ostavku vlade Cvetković—Maček, energičnu borbu protiv izdajnika i obranu zemlje od agresora.

Te večeri i slijedećeg dana omladina je u grupama i zajedno sa starijim drugovima demonstrirala i na tzv. letičim mitinzima: pred kinematografima, poduzećima, a napose u radničkim četvrtima na periferiji grada.²⁾

¹⁾ Danas - Trg Narodnog heroja Jože Vlahovića

²⁾ Prema sjećanju dr Dušana Čalića.

PORAST UGLEDA PARTIJE I DOGAĐAJI POSILIJE 27. OŽUJKA

Nakon ožujjskih dana, ugled KPJ i SKOJ-a silno je porastao već i zbog toga, jer su komunisti još uoči sporazuma upozoravali na neizbježivu izdaju režima. Gradska partijska i skojevska organizacija u Zagrebu bile su u borbi protiv banskih postupaka i frankovaca razvile propagandu protiv tog sporazuma na najkonkretnijim osnovama, zasnivajući ih na proglasu CK KPJ, s kojim se ovaj obratio narodu:

Današnja vlada sprema izdaju. Za neki dan treba da se potpiše Trojni pakt, koji znači sigurnu i sramotnu smrt našoj državi, našoj slobodi i našem narodu.

Prvi put u našoj historiji treba pred tiraninom da kleknemo, da na koljenima potonemo u beščašće i ropstvo, i to danas, kada je ceo narod u svim krajevima države, svih staleža i uzrasta ustao isto kao 1912, 1913, 1914. i kada ima samo jednu dušu, jednu volju i jednu misao, da na život i smrt brani svoju najveću tekovinu i svetinju — nacionalnu slobodu i državnu nezavisnost.

Nećemo mi Trojni pakt, ni instruktore, ni turiste, ni privredne stručnjake, ni čišćenje neprijatelja Osovine. Hoćemo vladu nacionalne sloge i odbrane. Sve za čast i slobodu. Čast i slobodu nizašta!!)

Pod pritiskom masa i prevrata od 27. ožujka formirana je nova vlada pod predsjedništvom generala Dušana Simovića. Vlada, međutim, nije pravilno ocijenila snage naroda, već se kao i bivša vlada i dalje oslanjala na reakcionarne elemente i zadržala već politički potpuno kompromitiranu garnituru: Mačeka, Jeftića, Nedića i druge. Stari je aparat ostao neizmjenjen, premda je dotad otvoreno sabotirao odbranu zemlje. Nova opet buržoaska vlada nastojala je i Hitleru i Mussoliniju pokazati svoju lojalnost.

U Hrvatskoj se Mačekova »Građanska seljačka zaštita« napunila frankovcima, koji su sve brže izbijali u prvi plan, i upravo u tim sudbonosnim danima odigrala je zločinačku i izdajničku ulogu, bdijući noć i dan po gradskim ulicama, spremna na najbrutalniju intervenciju, kao i u povodu 27. ožujka, kada je s policijom ugušivala demonstracije.

>) Primjerak proglasa u Arhivu Komisije za historiju SK i Radničkog pokreta GK SKH, Zagreb.

Šest dana prije napada na Jugoslaviju »Zaštita« je pregovarala — sa Mačekovim znanjem — s Hitlerovim agentima o suradnji.

U Banovini Hrvatskoj, premda je pod pritiskom naroda vlada Simovića u drugim krajevima pustila antifašiste iz logora, ban šubašić nije raspustio logore.

Dana 30. ožujka 1941. CK KPJ izložio je program mjera za odbranu zemlje:

Mi, komunisti, smatramo da je u interesu očuvanja mira, u interesu jedinstva i sloge svih naroda Jugoslavije, u interesu odbrambene snage za očuvanje slobode i nezavisnosti naroda Jugoslavije, da sadašnja vlada odmah ispuni zahtjeve za koje se ogromna većina naroda godinama bori:

- *pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom;*
- *ukidanje svih vanrednih zakona i davanja narodima Jugoslavije njihovih demokratskih i nacionalnih prava i slobode;*
- *sloboda sindikalnog i političkog organizovanja;*
- *potpuna amnestija svih političkih i vonjih osuđenika i povratak iz francuskih logora herojskim sinovima naših naroda — španskim dobrovoljcima;*
- *stavljanje pod sud svih petokolonaša, raznih krvoloka, koji su po Glavnjačama Jugoslavije mrcvarili političke uhapšeničke ;*
- *čišćenje državnog i vojnog aparata od svih protivnarodnih elemenata i tuđih agenata.)*

Predstavnici KPJ i SKOJ-a tih su dana najdosljedniji tumači narodnih težnji i predstavljaju snažan politički faktor. Neumorno su upozoravali na potrebu jedinstvenog fronta. Zahtijevali su osim toga da se iz Simovićeve vlade uklone petokolonaši, ali budući da su u vladi takvi elementi već bili prevladavali, njihov je plan suradnje sa Osovinom isključivao svaku mogućnost sudjelovanja masa u tim sudbonosnim događajima. Tako su napori Partije i SKOJ-a ostali bez rezultata.

POSLEDNJI DANI STARE JUGOSLAVIJE »POTHVAT 25«

Nezadovoljstvo naroda s novoformiranom vladom sve je više raslo. Događaji od 27. ožujka bili su samo početak otvorenog sukoba sa silama Osovine i njihovim istomišljenicima u zemlji.

U Zagrebu je situacija poslije 27. ožujka označena kao period nezadovoljstva masa, koje se ogledalo u potištenosti, te u protestima na letećim mitinzima pred kinematografima i nekim tvornicama, manjim demonstracijama na periferiji grada i sličnim akcijama.

Mada narodi Jugoslavije nisu uspjeli da na vlast dovedu istinske narodne predstavnike, ipak ožujski događaji predstavljaju veliku historijsku pobjedu Jugoslavije »nad snagama fašističkih imperijalista i nad njihovim reakcionarnim petokolonašima i kapitulantskim uporištima u samoj Jugoslaviji.«¹⁾

»Jugoslavenski je narod ponovo našao sebe sama« — izjavio je tih dana Winston Churchill, dok je Hitler s gnjevom ustvrdio:

»Jugoslavija, kao država, mora nestati, nemilosrdno, brzinom munje«.

Događaji u Jugoslaviji potakli su doskora Hitlera da s najvišim svojim vojnim saradnicima održi i »savjetovanje o Jugoslaviji«, kojom im je prilikom saopćio odluku i naređenja koja su potekla iz njegova kabineta, da se što prije napadne Jugoslavija i kao država uništi.

Njemačka Vrhovna komanda kopnene vojske već je 30. ožujka izdala svojoj 12. i 2. Armiji naređenje za napad na Jugoslaviju pod šifrom »Pothvat 25«.

Prema tom planu stvarno su i izvršene pripreme za koncentrični napad iz svih susjednih zemalja (osim Grčke) i 56 divizija napalo je Jugoslaviju bez ikakve opomene. Napad je uslijedio deset dana nakon ožujskih događaja. To je međutim bilo sudbonosno za Hitlerov plan napada na SSSR, i zato on naređuje: »U vezi s Jugoslavijom, plan »Barbarosa« treba odložiti za oko 4 tjedna.«

¹⁾ Edvard Kardelj

U sklopu strategijskih i operacijskih planova zasnovanih u programu »Pothvat 25« Mussolini je odmah naredio, da se iz čitave Italije ustaše prikupe u Pistoji, kako bi ih u pogodnom trenutku uputio u Zagreb. U Pistoji se tako skupilo preko dvije stotine ustaša, što su, zajedno s Pavelićem, predstavljali toliko razvikanu »masu« ustaša, koja tobože dolazi da Hrvatsku oslobodi i spasi od dinastije Karađorđevića.

Istovremeno su u zemlji posljednjih nekoliko mjeseci, naročito u ožujku i travnju godine 1941. zagrebački frankovci učinili sve, kako bi prigrabili položaje u Mačkovoj »Zaštiti«. Zahvaljujući tolerantnom držanju Banovine Hrvatske i drugih odgovornih faktora u Hrvatskoj, frankovcima-ustašama pošlo je zaista za rukom da se uguraju i na najosjetljivija mjesta u policiji i vojsci od kojih je zavisila obrambena snaga zemlje, tj. u oružane snage na teritoriji Hrvatske.

Neposredno uoči napada na Jugoslaviju, ustaški je vođa Ante Pavelić održao govor preko radija »Glavnog ustaškog stana«, pozivajući na sabotažu, a za pomoć »velikom narodu Italije i Njemačke«, koji je ušao u borbu neizmjenjnih razmjera za rušenje Versailleske tamnice i za prava i jednakost svih naroda, a koji će pod vodstvom svojih velikih vođa Mussolinija i Hitlera sigurno i skoro iznijeti potpunu pobjedu«.

Određivanjem granica buduće »nezavisne države Hrvatske« bila je dovršena prva faza uloge ustaša u razbijanju Jugoslavije.

SURADNJA ZAGREBAČKIH FRANKOVACA S HITLEROVOM VOJSKOM I FORMALNO PREUZIMANJE VLASTI

Njemačka vojska, uz pomoć petokolonaša, nadirala je u našu zemlju već sa svih strana. Zagrebački frankovci, uvučeni u vojsku, vršili su najogavniju izdajničku ulogu. U času, kada su se njemačke trupe našle pred Zagrebom, predsjed-

nik HSS-a dr Vlatko Maček predao je svu vlast Pavelićevu zamjeniku Slavku Kvaterniku, koji je odmah poslije toga preko radija proglasio »Nezavisnu državu Hrvatsku«.

Suradnja ustaških elemenata u zemlji i ovih izvan, koja se u ovom času pokazala tako homogenom, datirala je od ranijih godina, napose od godine 1939, kada se poslije političke amnestije vratila u zemlju grupa ustaša s Milom Budakom na čelu, koji se u Zagrebu povezao s Mirkom Pukom i Grivičićem, da bi odmah zatim u cilju širenja ustaštva osnovali »Uzdanicu«. U sklopu »Uzdance« osnovan je »Ustaški sveučilišni stožer«, u koji su ušla društva »Zadruga Ante Starčevića« i poznato frankovačko društvo »August Šenoa«. Tako formirani »Ustaški stožer«, neposredno pred rat, organizirano je okupio oko 120 mladih ustaša, pretežno studenata. Najaktivniji su među njima bili: Milostić, Grga Ereš, Viktor Tomić, Cerovski i Zdenko Blažeković. Ova organizacija imala je vojno-fašistički karakter i posebno veliku aktivnost otvoreno se pripremajući za ratne sabotaže. U tom cilju vršene su i razne vojne vježbe u okolici Zagreba, a održavane su i javne manifestacije ustaša. Sigurno je da su se manifestacije mogle nesmetano odvijati samo zato, što su ustaše bili infiltrirali u redove zagrebačke policije, i naročito Mačekove, »Građanske zaštite«, čiji su organi bili često u neposrednoj vezi sa ustaškim glavešinama u zemlji.

Kada je, dakle, oko 19 sati 10. travnja 1941. poglavnikov zamjenik Slavko Kvaternik stigao u Banske dvore održao je govor, koji je odražavao buduću ustašku politiku, i vlast je bila formalno preuzeta. U tome mu je podršku dao i Hitlerov izaslanik.

Nakon proglašenja Nezavisne države Hrvatske (NDH) Hitler je telegramom zamoljen da prizna novu državu, što je odmah i učinio. Za njim se poveo i Mussolini, također zamoljen za priznanje. Hrvatskom su počeli krstariti Mađari na sjeveru, Talijani na jugozapadu, i dakako ponajviše Nijemci po čitavoj državi.

IZ TRAVANJSKOG PROGLASA CK KPJ

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije samo nekoliko dana kasnije 15. travnja 1941. izdao je narodima Jugoslavije proglas, u kojem je iznijet kratak pregled zbivanja u katastrofi koja je zadesila zemlju. U proglasu se, između ostalog, kaže.

Strašna katastrofa, koju smo mi, komunisti, već odavno signalizirali, zadesila je narode Jugoslavije. Osvajačke armije osovinskih sila provalile su u našu zemlju iznenada i svuda kuda prolaze seju smrt i pustošenje, Beograd je srušen sa zemljom. Nevina deca, iene i starci, bili su podvrgnuti napadačima. Velikim osovinskim osvajačima pridružili su se i mali osvajači Bugarska i Mađarska ...

Centralni komitet KPJ, koji se toga dana nalazio još u Zagrebu, ukazivao je u proglasu i na pokušaj okupatora i domaćih izdajnika da Hrvate bace u bratoubilačku borbu protiv Srba.

Iznoseći perspektive i garanciju, da će radnička klasa Jugoslavije ustrajati do konačne pobjede. Centralni komitet KPJ obratio se svim poštenim ljudima i rodoljubima u zemlji:

Vi koji se borite i ginete znajte, da će ta borba biti okrunjena uspjehom pa ma vi sada sa nadmoćnim neprijateljem i podlegnete borbi. Ne klonite duhom, zbijte čvrsto svoje redove, dočekujte uzdignute glave i najteže udarce. Komunisti i čitava radnička klasa Jugoslavije ustrajat će do konačne pobjede u prvim redovima narodne borbe protiv osvajača. Ne klonite duhom ni onda, ako u toj borbi vremenom i podlegnete, jer će se iz ovog krvavog imperijalističkog pokolja rađati novi svet, a zbrisat će se zauvek koreni imperijalističkih ratova i nacionalnog porobljavanja, stvorit će se na istinskoj nezavisnosti svih naroda Jugoslavije slobodna bratska zajednica.

Posebno radnicima, komunistima Jugoslavije, u proglasu se kaže:

Naša je dužnost da u ovim sudbonosnim danima sačuvamo svoje redove, da radimo uporno na osvajanju i vaspitanju radničkih masa — vodeći ih u borbu za njihove svakodnevne interese, u borbu za bolju i sretniju budućnost.)

*) Kopija Proglasa u Arhivu za historiju SK i Radničkog pokreta

USTAŠAMA SE ŽURI

Ono, što frankovci nisu uspjeli učiniti proteklih godina u staroj Jugoslaviji, tj. okupiti oko sebe omladinu, pokušali su ustaše odmah, čim su došli na vlast, jer su znali njezine snage i mogućnosti. A zato su imali dobar uzor u Hitlerovoj i Mussolinijevoj omladini.

Najprije je Slavko Kvaternik svojim »prvim korakom«
— krećući u susret Paveliću u Karlovcu — posjetio grupu mladeži, i istaknuo, da se »bez srca omladine ne bi moglo dogoditi ono što se dogodilo«, a zatim je slično postupio i Ante Pavelić, koji je u Karlovac prispio uvečer 13. travnja.

To se priznanje odnosilo, dakako, na neznatan dio omladine, koja je u ustaškom pokretu učestvovala iz određenih razloga, pa je trebalo pošto poto stvoriti snažan utisak, kako bi se pridobila i ona omladina u staroj Jugoslaviji, koja je bila pasivna i indiferentna, ili se u politička zbivanja u zemlji nerado uključivala.

U daljnjem nastojanju da odgoje radničku omladinu u duhu ustaštva, tj. fašizma, ustaše nisu zaboravili da iskoriste i na j različiti je forme rada na prikupljanju omladine, što se provodilo preko radničkih sindikata.

Koliko je god ranije međustrukovnom omladinskom odboru URSS-a bilo teško, da realizira inicijativu i provodi ideje, što su dolazile od same omladine, ponajčešće zbog materijalnih teškoća, toliko su sada lakše to činile ustaške vlasti, išle na ruku vodstvu ustaškog HRS-a, materijalno ga pomagali, kako bi pribavili sve ono, što je bilo neophodno, da bi se okupila omladina u ovaj Savez.

Ustaška je vlast zamislila da preko HRS-a razvije svoju djelatnost u svim dijelovima grada, gdje je bila radnička omladina.

Radio i štampa tome također obraćaju mnogo pažnje. »Hrvatski narod« od 23. travnja 1941. piše:

»Kultumo-prosvjetna zajednica HRS-a nalazi se trenutno gotovo čitava u vojničkom logoru. Tamo su na okupu i funkcioneri Jelača, Ilik i drugi, koji su preuzeli važna mjesta, kao i omladinci-ustaše. Kada kultumo-prosvjetna zajednica HRS-a izvrši

svoje sadašnje velike zadatke, posvetit će se opet s punim poletom svom stalnom radu, nacionalnom odgoju radničke omladine.« •

Tako se počelo sa osnivanjem glazbene sekcije, da bi se postepeno prešlo na sve složeniji vid ustaške djelatnosti.

HRS ZABRANJUJE SVOJIM RADNICIMA SVAKI ŠTRAJK

Vodstvo HRS-a uputilo je i formalno 23. travnja 1941. svim svojim podružnicama obavijest, u kojoj se kaže, da Savez može poslovati i dalje potpuno normalno, jer su državne vlasti odobrile njegov rad. U okružnici, koja je tom prilikom izdana, naređuje se:

»Podružnice se napose upozoravaju da u svemu sarađuju sa svojim mjesnim ustaškim stanom, odnosno vlastima Nezavisne države Hrvatske.«

Putem ovog cirkularnog pisma podružnice su nadalje bile obaviještene, da je predstavnike HRS-a, na čelu sa predsjednikom Pečnikom, 18. travnja primio poglavnik i da je tom prilikom bio utvrđen program, kao i suradnja između HRS-a i državne vlasti. U duhu toga programa vodstvo HRS-a je naredilo:

»Dužnost je podružnice, odnosno svakog člana HRS-a, da i dalje vrši u svemu svoje dužnosti, kako bi se rad odvijao potpuno normalno. U vezi s tim potrebno je odmah ukloniti iz uprava podružnica, odnosno iz članstva sve one elemente, koji su bili protivni današnjem stanju, ili su inače nepoćudni. To od nas traže interesi države Hrvatske, kao i interesi hrvatskog radništva. Kolektivni ugovori vrijede i nadalje, te se u svemu ima postupati po postojećim zakonima, dok se drugačije ne naredi.

Nijedna okružnica ne smije dozvoliti radništvu, da stupi u bilo kakove štrajkove, jer će se to smatrati najtežim prekršajem protiv interesa države i radništva.«¹⁾

¹⁾ Original pisma u Arhivu Komisije za historiju SK i Radničkog pokreta GK SKH, Zagreb.

DJELOVANJE MJESNOG KOMITETA SKOJ-a U NOVIM UVJETIMA

Prateći budno događaje u zemlji i gradu i znajući da se organizacija nalazi pred novim i složenijim problemima, Mjesni komitet SKOJ-a još prvih dana okupacije sazvaio je prošireni sastanak s nekim rukovodiocima aktiva.

U prisustvu rukovodilaca aktiva radničke omladine kvarlova, rukovodilaca skojevskih aktiva društava i predstavnika srednjih i šegrtskih škola analizirana je situacija i razmotrene su mogućnosti daljnjeg rada SKOJ-a.

Na ovom prvom sastanku MK SKOJ-a u okupiranom Zagrebu započelo se sa razradom oblika borbe protiv Nijemaca i ustaša, podvučena je i potreba konspiracije, zatim se upozorilo na to kakovo držanje treba zauzeti pred klasnim neprijateljem u slučaju hapšenja; posebno se govorilo o potreba prikupljanja oružja. Što se tiče rada s omladinom, zaključilo se, da se što je dulje moguće održe legalne forme, kao npr. izleti, kolektivni posjeti kinu, i si. Osim toga se zaključilo, da se u društvima, u kojima je SKOJ imao utjecaj, a nije bilo opasnosti da će ih rasformirati, nastavi sa radom.

Nakon svih odluka skojevci i njima najbliži omladinci odmah su se oduprli okupatoru, sabotirajući mjere ustaškog režima, gdje se god za to ukazala prilika.

Sada je trebalo voditi borbu upotpunjujući legalne s ilegalnim oblicima rada, a to je značilo diskreditirati njihove mjere na svakom koraku i istovremeno vršiti sabotaže i diverzije.

Na širem planu trebalo je nastaviti političku djelatnost među organiziranom i onom još neobuhvaćenom omladinom, a to je značilo u borbu pokrenuti svu slobodoljubivu omladinu. Kako su u to vrijeme pred okupatorima i njihovim slugama bile položile oružje gotovo sve građanske stranke i onaj neznatni dio omladine što je prišao ustaškom pokretu, SKOJ je uz Komunističku partiju bila jedina snaga, ne samo u Zagrebu, nego u čitavoj Hrvatskoj, koja je bila sposobna da organizira napredan i moćan omladinski oslobodilački pokret i da se stavi na njegovo čelo.

Na putu novih zadataka mlade komuniste ništa nije moglo zaustaviti.

Da bi se sa uspjehom nastavila borba u novim uvjetima, kako u aktivima, tako i u MK i PK SKOJ-a trebalo je poduzeti i posebne mjere, da bi pravilno funkcionirala čitava organizacija. SKOJ je, naime, imao bogato borbeno iskustvo iz stare Jugoslavije, ali u novim uvjetima nije bilo moguće predvidjeti sve mjere. Hapšenja koja su iznenada provedena u Zagrebu, u travnju, zahvatila su velik broj skojevaca i onih članova Partije, koji su radili s omladinom.

Neprijatelju, doduše, nije uspjelo da razbije organizaciju, ali su bile uočene teške posljedice nastale zbog po-manjkanja iskustva u borbi u novim okolnostima, i zbog nekih nepoduzetih mjera.

Stoga se išlo s parolom:

Podcjenjivanje i kršenje konspiracije predstavlja, zločin prema SKOJ-u, ma da je Partija pravovremeno dala upute o pojačanju konspiracije — istaknuto je u »Srp i čekić«, organu CK KPH — mnogi drugovi još i danas rade na stari način kao da se ništa nije promijenilo.)*

S kakvom se ozbiljnošću bio postavio problem konspiracije, kako za članove Partije, tako i SKOJ-a, vidi se i iz ovog upozorenja Partije onima, koji su bili neoprezni i svojim radom kompromitirali:

Kršeci partijske odluke, oni ne izbjegavaju kompromitirana mjesta i stanove, drže materijal na ugroženim mjestima, neoprezno se sastaju itd. čime su već Partiji nanijeli štete. Ako se takovi drugovi odmah ne isprave, Partija će biti prisiljena da ih odstrani iz svojih redova, kako bi se zaštitila od njihovog štetnog načina rada.?)

Pridržavajući se takvog stava KPJ, Mjesni komitet SKOJ-a u Zagrebu usmjerio je napore da u svim organizacijama u gradu i okolici podigne konspiraciju na takvu visinu, kako bi osigurao nesmetano i pravilno djelovanje čitave organizacije, i istovremeno očuvao organizaciju od eventualnih represalija režima.

Borba za konspiraciju dovela je u prvo vrijeme u nekim aktivima do grešaka, te su se članovi ili začahurili i čitav rad sveli u sobe, a što je vodilo ka likvidaciji utjecaja SKOJ-a,

*) »Srp i čekić«, br. 5, lipanj 1941.

?) »Srp i čekić«, br. 3-4-5, lipanj 1941.

ili su se greške ispoljavale u bojazni, da u SKOJ primaju nove članove. I jedne i druge trebalo je ispravljati i praksom ih učiti pravilima konspiracije.

PRVI MAJ U OKUPIRANOM ZAGREBU POD PAROLOM KPJ

Prošlo je tek nepunih mjesec dana otkako su ustaše zauzeli vlast. Mnogi poštteni građani nisu u početku sagledali dubinu tragedije, koja je zadesila i Zagreb i još su uvijek vjerovali parolama o Hrvatskoj kao radničko-seljačkoj državi. KPJ se stoga u povodu prvog međunarodnog praznika rada u okupiranoj zemlji obratila svima, a posebno omladini:

Tebi prijeti velika opasnost, u tvoju je zemlju došao najgori neprijatelj omladine. Neprijatelj, koji omladinu na najperfidniji način pretvara u svoju ratnu osvajačku mašinu. Neprijatelj, koji potocima proljeva mladu krv, da bi produžio život, onome što je preživjelo, što smeta razvitku čovječanstva — kapitalističkom društvenom sistemu. Omladino, ne daj se zavesti, naročito ti omladino u Hrvatskoj, tebi prijeti osobita opasnost, jer te nametnuti vlastodržac hoće pretvoriti ne samo u svoje slijepo oruđe, nego u oruđe onih tuđinskih osvajača, koji su okupirali tvoju rodnu grudu, koji gaze tvoju nacionalnu nezavisnost i ponos.

Omladino, Komunistička partija te poziva da budeš u prvim redovima narodne borbe protiv imperijalističkih osvajača u borbi za sretnu i bolju budućnost mlade generacije.)

U rasturanju letaka po gradu učestvuju i skojevci. Po gradu su Prvoga maja nikle parole, što su ih ispisivali omladinci; uz parolu srp i čekić.

UPOZORENJE KPJ I MK SKOJ-a ČLANOVIMA SKOJ-a

Ovakav način djelovanja mladih komunista u Zagrebu, unatoč prvim mjerama zastrašivanja, terorom i hapšenju, izazvao je ustaški bijes, a domalo i strah. Stoga je

*) »Srp i čekić«, br. 3-4-5, lipanj 1941.

sada ustaški režim zamislio da zajedno s Gestapom i organizacijom, koja će kasnije nanijeti toliko zla našem narodu, pokuša razbiti KP iznutra verbovanjem i ubacivanjem provokatora. Rukovodstvo KPJ ubrzo međutim uočilo je ovaj potez neprijatelja i upozorilo organizaciju:

Cišćenje naših redova od nepouzdanih elemenata, pojačati budnost i oprez kod primanja novih članova, pojačati kontrolu rada svakog pojedinca, to su mjere koje moraju poduzeti naše organizacije, da bi se zaštitile od špijuna i provokatora.

Gestapo se u stvari založio da pronade stare agente, koji su za vrijeme stare Jugoslavije radili u komunističkom odjelu za bivšeg ministra unutrašnjih dela kada se ustaška policija u tome pokazala nesposobnom i dovlačio ih sa svih strana u Zagreb. Tu je trebalo da svoja iskustva prenesu mladoj ustaškoj policiji i prema potrebi i pomoć, jer su poznavali velik broj komunista u staroj Jugoslaviji. Dolaškom okupatora u našu zemlju velik dio političke arhive bivše Jugoslavije među kojima i kartoteke političkih zatvorenika, što ih je vodila policija stare Jugoslavije bilo je spaljeno, te je njihova pomoć trebala i s te strane. Rukovodstvo KPJ i ovom je prilikom reagiralo na vrijeme:

Gestapo u saradnji s frankovačkom policijom organizira široku mrežu špijunaže u koju osim civilnih i uniformiranih lica. uvlači i žene. Osobito verbuju žene namještene u javnim lokalima, gdje se okuplja mnogo svijeta. Neki špijuni nose uniforme njemačkih vojnika. Oni se nalaze svuda, gdje je mnogo ljudi — na ulici, u kinu, u gostionicama itd. Da bi se maskirali, oni razgovaraju samo njemački, ali vrlo dobro znadu hrvatski i prislušuju što se govori. Članovi Kulturbunda imaju također nalog da špijuniraju. Skrećemo drugovima pažnju na te činjenice, kako 0 partijskim stvarima ne bi govorili tamo, gdje za to nije mjesto'.)

Uporedo s ovim odgovarajući faktori NDH pojačali su napore na okupljanju omladine.

Ustaš^a su sada počeli činiti sve što je bilo u njihovoj moći da omladinu otrgnu od komunističkog utjecaja, koji je postajao sve očitiji. Pri tom su se služili iskustvima iz Rima

1 Berlina ne ustručavajući se davati obećanja za koja nisu ni pomišljali da ih izvrše, niti su prezali od zastrašivanja na osnovu »zakona o osnutku vojske i mornarice države Hrvatske«, prema kojemu se svaka antifašistička djelatnost mogla

¹) »Srp i Čekić«, br. 3-4-5, lipanj 1941.

najstrože kažnjavati, pa i smrću. Bio je u stvari uperen protiv antifašista, u prvome redu — komunista.

Partija je uočila opasnost i s ove strane.

Treba budno pratiti rad neprijatelja s omladinom, pravovremeno mijenjati forme rada. Izmijenjena situacija s okupacijom naše zemlje i postavljanje marionetske vlade, zahtijeva od nas da i u radu S omladinom učinimo neke izmjene. Mnogi su međutim drugovi shvatili tako da sada treba suziti rad SKOJ-a i y>čeličiti« postojeći kadar. To bi značilo prepustiti omladinu neprijatelju. Točno je da treba pojačati konspiraciju, provjeriti kadrove i učvrstiti organizaciju, ali rad treba proširiti. Utjecaj mora rasti, a ne padati. Organizacija će se najlakše zakonspirirati. ako njeni zahtjevi budu opći zahtjevi omladine, a njen rad i borba, borba i širokih redova omladine. No Partija mora stalno SKOJ-u pomagati da pravovremeno znade izvršiti izmjene u svojoj organizaciji kako bi se što bolje približio omladini i svoj rad postavio onamo, gdje se omladina okuplja, a istovremeno se čuvala konspiracija.¹⁾

Fašistička vlast u Hrvatskoj, dva mjeseca nakon početka okupacije, provela je niz mjera koje su omladinu neposredno pogađale i uvedena je »radna služba«, frankovci su dobili povlašten položaj u režimu školovanja itd. Partija je ustala u obranu životnih prava omladine.

Treba konačno pojačati borbu za omladinske zahtjeve. Ovo je važan faktor u pridobijanju omladine za borbu radničke klase. Usprkos lijepim riječima koje je marionetska vlada našla za omladinu, ona je već stigla napraviti čitav niz protuomladinskih gestova. Navest ćemo samo nekoliko, kao primjer: zatvorila je škole, a omogućila je polaganje ispita samo frankovcima i od nje preporučenim studentima, uvela »radnu službu« itd. Sve te mjere pobuđuju nezadovoljstvo kako kod omladine, tako i kod roditelja. Dužnost je Partije da tu — pazeći na opću partijsku liniju organizira borbu za zaštitu tih životnih prava omladine. U pitanju omladine treba raditi brzo i odlučno.²⁾

Bilo je očito da je novi režim — nasuprot shvaćanju i režimu HSS-ovaca, koji se prema omladini odnosio neprijateljski, npr. za vrijeme Banovine sticala je omladina pravo glasa s navršenih 24 godine — imao posve drugačija shvaćanja. Od omladine namjeravao je stvoriti snažno oružje za obranu svojih ideja, temelj za masovnu podršku i u pothvatima.

¹⁾, ²⁾ »Srp i čekić«, br. 3—4—5, lipanj 1941.

Mjesni komitet SKOJ-a Zagreba najsavjesnije je analizirao stav organizacije sa primjedbama iz uputstva KPJ. Uočeni su propusti, ali se također konstatiralo, da se najveći broj organizacija SKOJ-a počeo prilagođivati novim uvjetima rada, nadalje, da se tempo srastanja s novonastalom situacijom odvijao relativno sporo.

Isto je tako i Mjesni komitet KP Zagreba upozorio svoje članove na izvjesne greške u odnosu na rad SKOJ-a:

N eki smatraju da je dovoljno, što su proglasili partijcima rukovodeće drugove iz SKOJ-a, pa da onda ovi mogu i moraju preuzeti sami organiziranje svega rada s omladinom. Partija je tobože svojoj dužnosti udovoljila i s omladinom se više ne treba zanimati.¹⁾

Takav je stav bio štetan i u nekim je slučajevima upravo zato rad aktiva SKOJ-a bio nedovoljno aktivan.

PODJELA RADA U SKOJEVSKIM ORGANIZACIJAMA

Dva su razloga sve više utjecala i upućivala na podjelu rada u organizacijama SKOJ-a: sve veća budnost ustaških policijskih organa u borbi protiv komunista i potreba za omasovljenjem skojevskih organizacija i jačanjem njihova utjecaja na antifašistički raspoloženu omladinu. Podjela rada izvršena je na taj način, što je svaki drugi dobio određeni djelokrug rada. S tim se postiglo i to da svaki član nije morao ulaziti u sve probleme, pa je i konspirativnost bila veća. Pritom su se uzimale u obzir sklonosti i sposobnosti, kako [rukovodilaca, tako i članova SKOJ-a, pa ih se prema tome i zaduživalo. U prvim mjesecima okupacije podjelu rada trebalo je vršiti prema konkretnim uvjetima rada, tj. odvajati tehničke poslove: rad u omladinskim štamparijama, raspačavanje letaka i si. npr. pisanje parola, izvođenja masovnih sitnih akcija ili od udarnih grupa, koje su imale posve određene zadatke. Ovakva podjela po vertikali bila je

¹⁾ »Srp i čekić«, br. 3-4-5, lipanj 1941.

nužna, kako je već istaknuto zbog toga kad bi pao drug koji je radio na određenom sektoru, nije mogao provaliti drugove iz nekog drugog sektora s kojim nije imao neposredne veze.

Mogućnost podjele rada sakrivala se u samim oblicima rada skojevaca. Tako npr. ona je postojala i unutar same »Civilne zaštite«.

Neposredno pred rat, godine 1941. ondašnji vlastodršci u Banovini Hrvatskoj stvorili su organizaciju »Civilne zaštite« sa ciljem da se brine oko zaštite civilnog stanovništva u eventualnom ratu, tj. u slučaju zračnih napada. U organizaciji je trebalo provesti niz pripremnih mjera da bi se osposobili članovi za ovu humanu svrhu, pa su na toj liniji i bile izvršene različite organizacione, tehničke i stručne pripreme. Značajno je međutim bilo da je u organizaciji »Civilne zaštite« SKOJ već ubrzo stekao odlučujući utjecaj, a zasluge su za to pripadale prije svega drugovima Radi Končaru i Vladimiru Bakariću. Još u začetku oni su razbili sektaška i uska shvaćanja nekih skojevskih rukovodilaca, koji »Civilnoj zaštiti« kao veoma jakoj budućoj poziciji SKOJ-a, nisu uopće pridavali važnosti.

Posebno je Vladimir Bakarić dao MK SKOJ-a najkonkretnije upute i obrazloženje, kako i zašto treba osvojiti ovu organizaciju i tako upozorio na skrivene mogućnosti djelovanja Partije i SKOJ-a u toj organizaciji.

Kako se i u kojoj mjeri, nakon toga, obratila pažnja ovoj organizaciji, najbolje govori činjenica, da su uskoro poslije njezina formiranja u svim kotarskim rukovodstvima »Civilne zaštite« bili skojevci, pa i u gradskom centru u Zagrebu. I sva ostala rukovodstva ubrzo su potpala pod utjecaj SKOJ-a.

Radom SKOJ-a u »Civilnoj zaštiti« upravljalo je srednjoškolsko rukovodstvo, i ono je nastojalo da se članovi što više angažiraju u ovoj organizaciji. Taj je rad bio naročito pojačan neposredno uoči napada fašističke Njemačke na našu zemlju.

1. Mika Babić, student agronomije, narodni heroj, strijeljan u Zagrebu u jesen 1941. godine; 2. Maks Durjava student tehnike ubijen 1941. godine u Zagrebu; 3. Grupa omladinaca u zatvoru 23. VIII 1942. u Zagrebu. Stoji naslonjen na rešetku Ivan Gluhak, radnik, narodni heroj, poginuo u partizanima; 4. Andrija Corkovtć, Joža Horvat, Davor Trinaestić i Mladen Caldarević u prvim danima okupacije.

1. Vinko Megla, krojač, član MK SKOJ-a 1941. godine, narodni heroj, strijeljan iste godine u Zagrebu; 2. Vinko Mederai istaknuti omladinski borac na Zagrebačkom sveučilištu. Ubijen krajem 1941. godine; 3. Rudolf Kroflin, kovač, narodni heroj, uhvaćen* kod akcije u Vrbanićevoj ulici, a zatim krajem rujna umoren na ustaškoj policiji; 4. Vlado Gluhak, radnik, jedan od najaktivnijih u-darnika u Zagrebu, pao ranjen ustašama u ru-ke prilikom napada u Vrbanićevoj ulici; 5. Rajka Bakotić, student, narodni heroj, uhapšena u decembru 1941. godi-ne. Podlegla mučenju na ustaškoj policiji 6. Davor Trinaestić, is-taknuti omladinski bo-rac u Zagrebu.

LIKVIDIRANJA PRVIH USTAŠA U ZAGREBU

Nakon podjele rada u skojevskim organizacijama u novim uvjetima borbe ubrzo su se počeli ostvarivati i posve određeni zadaci, kako unutar »Civilne zaštite«, tako i posebnim akcijama u gradu u kojima su samostalne udarne grupe i pojedinci imali posebnu ulogu. Samo nekoliko dana poslije preuzimanja vlasti bio je u Zagrebu likvidiran prvi ustaša.

Krojački šegrt Vinko Megta, član MK SKOJ-a i član KPJ, vrlo je spretno povezivao razbijenu skojevsku organizaciju u zagrebačkim predjelima na Trnju i Kanalu, što bi bez poznavanja tamošnjih prilika i njegova zalaganja išlo mnogo sporije. Radeći predano od jutra do mraka, njegov bi se svaki dan svršavao novim uspjehom. Svakodnevno je održavao kontrolni sastanak s Martinom Mojmirom, također članom MK SKOJ-a, i izvještavajući ga o novostima, ukratko izmijenio iskustva. Drugom polovinom travnja 1941. u predvečerje redovno se Vinko nalazio s Martinom, te mu ispričivao kako se neki njegov poznanik

— ustaša (Petravić ili Petrić) hvalio, da je bio upravo došao iz Bosne, i kako je tamo klao Srbe.

— Ja sam ga samo slušao — pričao je Vinko Martina, — dok se on sve više oduševljavao, kako mu je to bilo zanimljivo. Neko sam vrijeme šutio, ali sam onda pomislio, kako bi bolje bilo da se zainteresiram, jer bih mogao doznati mnoge pojedinosti. Vjerujem da je nakon toga i on stekao utisak da sam zainteresiran za ustaški pokret, jer mi je na kraju ponudio da pođem u ustaše.

— Što mu nisi rekao da hoćeš? — ne sačekavši da svrši upao je Martin.

— Ha, misliš, da nisam?! Dogovorio sam se s njim da ga posjetim sutradan u njegovu prizemnom stanu na Kanalu.

— I onda? — znatiželjno je očekivao Martin. Vinko odgovori mirno i odlučno:

— Likvidirat ću ga!

Drugog jutra došao je iznenada Martin u Vinkov stan. Znao je, naime, za stan još od prije rata, a imali su jedan u drugoga povjerenja.

Čim uđe, Vinko zapita:

— Imaš li malo benzina Martine? — Martin mu ga daje. Na to je Vinko s maramicom počeo čistiti odijelo, a ova postajaše sve crvenija.

— Čudiš se? — pogledao ga je Vinko, dok ga je. ovaj posmatrao kako radi — To ti je od onog ustaše. — Međutim onda uzme kaput da ga opere. U međuvremenu Vinko je ispričivijedao kako se sve odigralo: Toga je jutro došao u posjet ustaši kako su se dogovorili, u njegov stan. Ovaj je još ležao u krevetu, i tako su opet počeli o događajima u Bosni, i o tome kako će ustaše istrijebiti sve.

Još u razgovoru Vinko je iz rukava polako izvukao pripremljenu debelu šipku i odjednom ga svom snagom udario po glavi; u tom trenutku ustaša se upravo smijao. Zajauknuo je i njegov je glas na nesreću svratio pažnju neke žene koja se upravo našla u vrtu. Kada se nadvirila nad prozor, vidjela je, kako Vinko još uvijek udara. Počela je da zapomaže i u strci koja je nastala Vinko je umaknuo, ali nije uspio da ponese i pištolj ustaše. Nedugo nakon ovog događaja Vinko Megla se uputio u Sloveniju, u rudnik, u kome je radio njegov brat. Trebalo je da odande donese eksploziv, za akcije u Zagrebu, ali je pri povratku naišao na ustaše, koji su ga ubili.

Bio je to vjerojatno i prvi likvidirani ustaša u samom Zagrebu.

BORBENO RASPOLOŽENJE SKOJ-a

Nijemci i ustaše nisu se u Zagrebu pravo ni smjestili u kasarne i stanove, kada je 18. aprila 1941. jedna grupa skojevaca izvršila napad na obližnju općinu u Markuševcu. U sumrak toga dana osam omladinaca od kojih je najstarijem bilo tek osamnaest godina s drugom Brankom Milišićem na čelu krenulo je u Maksimirsku šumu i tamo još jednom provjerilo ranije donesen plan o upadu u zgradu Markuševačke općine. Neki petnaestgodišnji šegrt bio ih je obavijestio prije toga da u zgradi ima oružja i da ga čuva samo jedan stražar. Trebalo je sada sačekati noć i kada nakon policijskog sata ne bude bilo prolaznika, upasti u zgradu i odnijeti oružje.

Kada je prošao policijski sat, krenuli su iz Maksimira u Markuševac i neprimjetno prišli zgradi. Onda odluče da pozovu pazitelja, kako bi ga napolju svladali.

On se odista i odazvao, ali se na vratima pojavio sa pištoljem u ruci. Bilo je jasno da se iznenadnim napadom i bez buke akcija ne će moći izvesti. Odluka je ubrzo bila stvorena i Branko Milišić opali metak u smjeru stražara. Ovaj odvratil brzom paljbom i rani jednog omladinca. Sada vatru otvore i drugi skojevci, naoružani pištoljima, i stražar pogođen padne. Kako se našla u blizini patrola ona požuri prema mjestu, odakle su se čuli pucnjevi, upravo kada su trojica omladinaca poletjeli da iz zgrade izvuku oružje. Omladincima slabije naoružanima nije preostalo drugo nego da se povuku u šumu, što im je i uspjelo. Osim onoga lakše ranjenoga omladinca drugih gubitaka nije bilo. Noć su proveli u šumi, i ujutro se raznim pravcima pojedinačno vrate u grad.¹⁾

»CIVILNA ZAŠTITA« PRVIH DANA OKUPACIJE

Okupacijom i dolaskom na vlast ustaša u Hrvatskoj »Civilna zaštita« (kao i mnoge druge, napose kulturno-prosvjetne organizacije) nije bila raspuštena. Ustaše su je jednostavno prihvatili i preuzeli sa ciljem da od već organizirane grupacije stvore povojničenu ustašku organizaciju.

Formalno povojničenje »Civilne zaštite« otpočelo je krajem travnja i već 3. svibnja 1941. godine izdana je »Zakonska odredba o vojničkoj prednaobrazbi i radnoj službi«, kojom su se za prekršitelje predviđale najoštrije kazne.

Koliko je ustaškom režimu bilo stalo da uza se veže omladinu i koliko je istovremeno slutio da se sva omladina ne će odazvati pozivu, govori tačka 11. ove zakonske odredbe:

»Tko se ne odazove zakonskoj odredbi, a nije izuzet u smislu točke 4^a, snosit će sve posljedice u svojim društvenim odnosima (namještanju, školovanju i si.), kako danas, tako i u budućnosti.«

Poduzet je, osim toga, niz zastrašujućih mjera u obliku propagande upravo prema tački 11. odredbe, pa su tako i u školama izvršili pritisak na učitelje i nastavnike. Obavijest poslana svim školama glasila je:

¹⁾ Po sjećanju Milice Opalo i Martina Mojmira.

»Obavijest svim nastavnicima, učiteljima vještina na srednjim i građanskim školama.

Sva gg. učitelji vještina-tjelovježba — svih građanskih i srednjih i njima sličnih škola, neka se izvole javiti u ponedjeljak, 5. svibnja u 11 sati u školi za „Civilnu zaštitu“, Ksaverska c. 34, u zgradi skloništa — Nadzomištvo civilne zaštite.«

Pripadnici »Civilne zaštite« u Zagrebu bili su obavezni da vrše svaki dan vježbe na stadionu u Maksimiru. Skojeveci, koji su već imali jak utjecaj na pripadnike »Civilne zaštite«, koristili su svaki pogodan trenutak, objašnjavali omladin-cima namjere ustaša, da od njih »zaštitara« stvore poslušne vojnike, koje će Hitler i Mussolini koristiti za svoje imperi-jalističke ciljeve. Postepeno je sve veće nezadovoljstvo raslo i prema ustašama, pa su skojeveci i to dobro iskoristiti. Po-čeli su ometati vježbe, kad god su zato imali i najmanje mogućnosti, a povoljne su se prilike stvarale iz dana u dan naporedo s porastom nezadovoljstva (od manjih zahtjeva, pa sve do demonstracija).

Preko »Civilne zaštite« izvršilo se u ovom periodu neko-liko značajnih političkih akcija. Tako se događalo da su omladinci u uniformi »Civilne zaštite« skidali sa zidova kuća i plotova ustaške plakate, a ispisivali parole KPJ i SKOJ-a. Obično su po dvojica zajedno s policajcem išli u noćne pa-trole, da bi kontrolirali zamračenje, te dok bi jedan odvr-aćao pažnju stražara, drugi bi namjerno zaostao, lijepio zna-kove srpa i čekića i ispisivao borbene parole.

Tokom šest nedjelja, sve dok 23. svibnja nije bila povej-ničena, SKOJ je sa uspjehom izvršavao mnoge akcije u okviru djelovanja »Civilne zaštite«.

Članovi »Civilne zaštite« posjedovali su propusnice i imali pravo kretanja i poslije policijskog sata. Ta okolnost omogućavala je članovima SKOJ-a u »Civilnoj zaštiti« da izvršavaju i druge na j različiti je zadatke. Osim rasturanja letaka, ispisivanja parola i cijepanja ustaških oglasa, om-la-dinci su trgali telefonske linije, električne kablove i izvršavali slične akcije.

Njihovim propusnicama služili su se članovi KP ilegalci, kako u gradu, tako i izvan njega, a PK SKOJ-a i CK KPH koristili su također pojedine članove za kurire. Putem sko-jevaca »zaštitara« skupljala se različita roba, sanitetski i

drugi materijal; oružje se prebacivalo na određena mjesta, sakupljala se i među ostalim članovima »Civilne zaštite« hrana za zagrebačke ilegalce, što se doskora pretvorilo u široku akciju: po dvojica davali su čitav jedan kruh za pomoć. Nije bilo omladinca, koji u toj akciji nije sudjelovao.

Još su dva primjera, koji pokazuju, kako su se preko »Civilne zaštite« provodili određeni zadaci SKOJ-a i KPH:

Krajem školske godine (nastava je bila poremećena i prekinuta) ustaše su organizirali veliki zbor srednjoškolske omladine. U »Zagrebačkom zboru« trebao je da govori Mile Budak. Ali već u početku govora skojevac Zvonko Čuklić prerezaao je kabel, što je vodio do mikrofona, tako da su Budaka čuli samo oni u prvim redovima. Tada su Čuklić i grupa skojevaca počeli protestirati: »Glasnije, ne čujemo ništa!« i tako pomutnju i nered učinili još većim.

Skojevcima su u »Civilnoj zaštiti« bili dostupni štambilji i dokumenti, što se svakom prilikom koristilo. Skojevac Bolfek, na primjer, u uniformi »Civilne zaštite« i sa službenom propusnicom u velikoj omotnici — zapečaćenoj službenim žigom glavnog štaba »Civilne zaštite« — juna 1941. odnio je u Kutinu važan partijski materijal i dokumente, među kojima direktive CK KPH u povodu ustanka. Materijal mu je bio uručio Rade Končar, sekretar CK KPH.

I inače organizacija »Civilne zaštite«, u kojoj su pozicije bile u rukama SKOJ-a mnoge usluge učinila je antifašističkom pokretu.

SMOTRA SREDNJOŠKOLSKE OMLADINE 23. SVIBNJA 1941. — GOVOR U PRAZNO

Posebnom dnevnom zapoviješću »Glavno nadzorništvo Narodne zaštite« u Zagrebu, pozvalo je sve zagrebačke učenike, upisane u »Radnu službu mladosti«, da prisustvuju smotri, što će se održati 23. svibnja 1941. godine.

Smotra je bila organizirana i zbog toga, kako bi »Narodnu zaštitu« (bivšu »Civilnu zaštitu«) preuzelo »Zračno zapovjedništvo hrvatske vojske«.

Koliko su pažnje ustaše obratili smotri vidi se i po tome, što je Slavko Kvaternik, zapovjednik hrvatskih oružanih snaga, sam naredio, da sve formacije »Narodne zaštite« pređu u vojničke ruke, te da i ona postane dijelom hrvatske vojske.

Pred skupom, u kome je bilo zastupljeno jedanaest zagrebačkih škola, započeo je toga dana poslije podne u 4,20 sati pukovnik Miroslav Navratil govor, u kome je, kmeđu ostalog, rekao:

»Kao zapovjednik zračnih snaga preuzimam vas u redove naše hrvatske vojske i predajem vas vašem zapovjedniku pukovnije Franji Džalu, bojniku pilotu, i određujem da preuzme:

prvu bojnicu bojnik Josip Lankaš

drugu bojnicu bojnik Ivan Celić

treću bojnicu satnik Mladen Prohaska

četvrtu bojnicu satnik Danilo Mozetić

petu bojnicu satnik Stjepan Kovačević sa svojim satnicima, ostalim časnicima i podčasniciima Zapovjedništva zračnih snaga.

Omladinci! Vi se danas prvi put sastajete sa svojim novim starješinama i vi se danas prvi put morate osjetiti ne samo vojnici po izvanjskom obliku vaših postrojbi, već i po srži!«

Ovim su aktom svi omladinci od 15—18 godina i formalno proglašeni vojnicima, i moglo ih se poslati na front.

Navratil je, posve sigurno, imao određenih razloga, kada je na svršetku rekao:

»Oslobođena domovina Hrvatska traži, da postanete njeni najbolji, premda najmlađi vojnici. Vi po zakonu i prirodnom poretku stvari predstavljate najbolje što imamo, i vi ćete htjeti i znati naučiti, da sve ono najbolje i najljepše u vašem mladenačkom biću svakom zgodom i pokažete.«¹⁾

POČETAK HAJKE NA JEVREJE

Usvajajući bez rezerve antisemitsku i protujevrejsku politiku Hitlerovih ideologa i koristeći je kao jedan vid suzbijanja nezadovoljstva u narodu, što se ispoljilo već prvih dana ustaške vladavine u Hrvatskoj, i ustaška je policija u Zagrebu odlukom od 10. svibnja 1941. izdala proglas:

¹⁾ Po sjećanju druga Martina Moj mira

»Pozivaju se svi čistokrvni Židovi muškog spola od 16 do 60 godina života, da se prijave kod Ispostave ustaškog redarstvenog povjereništva, Bogovićeve ul. 7, radi evidencije. TKO SE NE ODAZOVE POZIVU SNOSIT CE ZAKONSKE POSLJEDICE.

Prijave moraju uslijediti i to:

Ponedjeljak 12. svibnja 1941. godine svi od A do G
Utorak 13. svibnja 1941. godine svi od H do N
Srijeda 14. svibnja 1941. godine svi od O do Ž.«

Specijalni odjel ustaške policije, koji se bavio »židovskim pitanjima«, ubrzano je pripremao nove mjere. Trinaest dana nakon ove, ustaška policija u »Hrvatskom narodu« objavljuje novu naredbu:

»Svaki Židov i Židovka bez obzira na dob, dobit će znakove u ispostavi židovskog povjereništva (Židovski odsjek) u Bogovićevoj ulici. Znakovi će se dijeliti počam od sutra od 8 sati ujutro, pa sve do srijede. Oglasu prileži uputa, kad će pojedinci dobivati znakove, jer je to razdijeljeno prema alfabetskom redu.

Židovski znakovi već su gotovi. Na žutoj tkanici otisnuta je šestokraka zvijezda i veliko slovo »Ž«. Taj znak nosit će svaki židov, prikopčan na lijevoj strani prsi ju i otraga na lijevoj lopatici, tako da će se moći odmah raspoznati Židova.

U smislu spomenute obavijesti, svaki židov ili Židovka koji ne će nositi ovakav znak, bit će najstrože kažnjeni. U obavijesti poziva se svaki Arijevac, da u koliko mu je poznato, da koji židov ili Židovka ne nosi takav znak, da ga prijavi ustaškom redarstvenom povjereništvu — Židovski odsjek u Bogovićevoj ulici 7.

Oni Židovi koji dobivaju već sutra taj znak, a to su svi oni, čije prezime počinje sa A, pa sve do G, morati će odmah prikopčati taj znak, bez kojeg ne će moći izaći na ulicu.

Ujedno su poduzete najstrože mjere, da se ova odredba poštuje, što do sada nije bio uvijek slučaj.«

ODREĐIVANJE LINIJE KPJ I SKOJ-a U KONKRETNIM UVJETIMA

li*

Prvih mjeseci 1941. godine bile su za Zagreb vezane historijske odluke KPJ, koje su u okupiranoj zemlji značile određivanje linije u konkretnim uvjetima, o čemu je na svibanjskom savjetovanju postignuta puna suglasnost.

Od Pete zemaljske konferencije (19—23. studenoga 1940) i ostvarenja ideološkog jedinstva, kada se počela pripremati za historijsku ulogu, svjesna opasnosti koja prijeti zemlji, napose u ožujku i travnju 1941. godine, Komunistička partija Jugoslavije, i uz nju SKOJ, pojačanim radom doveli su do rasplamsavanja revolucionarnog pokreta u zemlji.

Tako sredinom ožujka 1941. godine, na predaju buržoaskih krugova Jugoslavije Hitleru, CK KPJ izdao je proglas:

»Protiv kapitulacije, a za pakt o uzajamnoj pomoći sa Sovjetskim Savezom«, a nakon događaja od 27. ožujka, u kojima se pokazalo, da je KPJ u zemlji najjači politički faktor u pokretanju masa, 30. ožujka, proglas u kome traži ukiđanje svih izvanrednih zakona, a proglašivanje demokratskih prava i sloboda, amnestiju političkih zatvorenika, ukidanje koncentracionih logora, čišćenje državnog aparata od petokolonaša i podržavanje mobilizacije za obranu zemlje.

Kada je fašistička Njemačka napala Jugoslaviju, 6. travnja 1941, istoga dana KPJ u mnogim mjestima zemlje organizirala je zborove na kojima su komunisti pozivali dobrovoljce u obranu zemlje.

Dva dana kasnije, 8. travnja, u Zagrebu je CK KPJ održao sjednicu, zajedno sa CK KPH, i uputio delegaciju na čelu s članom Centralnog komiteta, Josipom Krašom, u štab IV armije da pregovara i zatraži, da se radnicima i antifašistima dade oružje za obranu.

Odmah zatim, 10. travnja 1941. godine, istoga dana kada su fašisti ulazili u Zagreb i bila proglašena kvislinška NDH, u Zagrebu je CK KPJ održao sjednicu, na kojoj je riješeno da će Komunistička partija Jugoslavije, bez obzira na neuspjeh tadašnjeg rukovodstva Jugoslavije, nastaviti borbu, i ako to ne bude moguće — pripremiti se za oružani ustanak.

O tome je 15. travnja svima narodima Jugoslavije izdan Proglas (najznačajniji dokumenat iz prvih dana borbe protiv fašističkog osvajača), u kome CK KPJ ukazuje na katastrofu, što je zadesila zemlju, te na jedini izlaz i budućnost — borbu protiv osvajača u slozi i jedinstvu, kao preduslovu za pobjedu. Centralni komitet KPJ posebno se tom prilikom obratio narodu Hrvatske, čija je uža domovina bila već raskomadana, te ga pozvao da se suprotstavi i raspirivanju šovinističke mržnje protiv srpskog naroda. Značaj odluka od 10.

travnja jest i taj, što je KPJ pozvala narode da borbu nastave još u trenutku raspada stare Jugoslavije, i što su ove odluke izmijenile fašističke vojne planove i na čitavom Balkanu.

Nakon ovih događaja KPJ i SKOJ počeli su raditi na preorijentaciji načina rada, oslanjajući se na široke mase i progresivne i rodoljubive snage. Kanaliziran je otpor masa, raskrinkan dotadašnji buržoaski režim i izdajnička vlada, prikupljalo se oružje rasute vojske.

U Proglasu u povodu 1. svibnja 1941. godine, u vrijeme kada su okupator i unutrašnja kontrarevolucija podsticali bratoubilačku borbu, a građanske se partije zbog uskih klasnih interesa raspale, CK KPJ provodi i dalje liniju priprema masa na oružanu borbu.

Ožujski i travnjaški dani 1941. godine donijeli su, dakle, značajne promjene u unutrašnjim događajima u zemlji, zbog čega je CK KPJ odlučio da na širem forumu partijskog aktiva razmotri ove događaje. Tako je došlo do poznatog svibanjskog savjetovanja, kome su prisustvovali partijski rukovodioci gotovo iz svih krajeva zemlje, i na kojem je drug Tito dao iscrpnu analizu događaja. Zatim su, u pripremama za opći oružani ustanak, na osnovu stavova donesenih 10. travnja — na savjetovanju određeni opći pravac daljnjeg djelovanja u uvjetima okupacije i konkretni zadaci za pojedine krajeve. Ng. savjetovanju se našla i čvrsta osnova za daljnje izgrađivanje politike KPJ, potvrdila općejugoslavenska linija borbe, te istaklo da će rat biti istovremeno borba za nacionalno i socijalno oslobođenje naroda i za njegovo ostvarivanje demokratskih prava. KPJ stala je na stanovište, da se oko radničke klase i revolucionarnog pokreta moraju okupiti sve rodoljubive snage i pripadnici razbijenih partija, koji žele da se bore protiv okupatora, a koji je stav u rasplamsavanju borbe imao veliki odjek. Savjetovanje je bilo značajno i zbog toga, jer jp linija KPJ razrađena u konkretnim uvjetima, i prema tome bila priprema za najviši stepen nacionalne borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Na svibanjskom savjetovanju u Zagrebu, koji je historijski događaj za narode Jugoslavije uopće, određena je linija beskompromisne borbe i izvršene su neposredne pripreme za ustanak na koji će CK KPJ, uskoro poslije toga — 4. srpnja 1941. godine, pozvati sve narode Jugoslavije.

PRVE VEĆE SAMOINICIJATIVNE SABOTAŽE

U radionicama Državne željeznice u Zagrebu zaposleni skojevci samoinicijativno su počeli vršiti sabotaže. Najčešće sipajući čeličnu prašinu u lagere tokarskih klupa prouzrokovali su kvarove, koje se moralo popravljati više dana, pa i nedjelja. Akcije su poprimale sve šire razmjere. Skojevci su radili organizirano i uvijek pronalazili načina, kako da onesposobe strojeve na najosjetljivijim mjestima. Početkom lipnja 1941. sasuli su čeličnu prašinu u lagere četrdeset vagona. Mnoge su od tih vagona ubrzo vratili i izbacili iz upotrebe, jer su im se osovine uništile.

Sličnih je akcija bilo i u tvornicama, naročito u onima koje su obrađivale materijal, što ga je okupator koristio u ratne svrhe. Slične akcije u gradu ubrzale su planirana hapšenja.

Mjesni komitet SKOJ-a imao je zbog toga tih dana dosta teškoća u povezivanju razbijenih organizacija. Špijuni, konfidenti i agenti ustaške policije radili su veoma brzo. Gotovo su svakodnevno hapsili desetine komunista, skojevaca i antifašista. Zagrebački zatvori bili su prepuni, pa se proces slanja i u logore pojednostavio. U periodu do konca lipnja 1941. organizacija SKOJ-a izgubila je gotovo sva kvartovska rukovodstva i nekoliko stotina skojevaca i naprednih omladinaca, koji su radili pod njezinim utjecajem.

U takvim teškim uvjetima rada organizacija SKOJ-a, iako dijelom smanjena zbog uhapšenih drugova, a dijelom zbog odlaska iz Zagreba onih kompromitiranih i izložena svakodnevnim udarcima, ipak je izvršavala zadatke. Unatoč teškoj situaciji ubrzo su formirana nova rukovodstva. Na svako hapšenje radali su se novi skojevci. U tom periodu nisu istovremeno postojala kvartovska rukovodstva u svim dijelovima Zagreba. Najteže su stradali kvartovi na Trešnjevki i Ciglenici, Kustošiji, Trnju i Maksimiru. U prvom naletu ovdje su skoro svi skojevci-rukovodioci bili ili pohapšeni ili strijeljani, ili poslani u logore. Veoma malen broj ih je kasnije pušten iz zatvora, uglavnom zbog nedostataka dokaza.

Ipak se još uvijek događalo, da su zbog nedostataka dokumenata predratne policije ostajali zatvoreni oni, koji su imali male ili nikakve veze s Partijom i SKOJ-em, a puštani upravo partijci i skojevci.

AKTIVNOST RADNIČKE OMLADINE

S radničkom omladinom SKOJ je za cijelo ovo vrijeme najmasovnije radio u omladinskim kulturno-prosvjetnim i sportskim, ponajviše planinarskim društvima, koja su u tom periodu okupacije još uvijek postojala, a u kojima je SKOJ sada mnogo opreznije mogao da djeluje, kao i prije okupacije. Veće su, međutim, mogućnosti postojale tamo, gdje se radnička omladina masovno skupljala na radu ili školovanju: u Željezničkoj radionici, većim poduzećima i šegrtskim školama. Za rad s radničkom omladinom u tom periodu u cjelini, karakteristično je, ono što i za cijeli pokret —, pojačana konspiracija i pripremanje omladine na odlučnije oružane i diverzantske akcije.

Od širih akcija s ovom omladinom u radu na ideološkom odgoju u prvo vrijeme okupacije značajni su bili izleti do Save, na Sljeme i u bližu okolicu, te akcije ispisivanja parola po gradu. Većina je, dakle, akcija, naročito onih masovnih, nosila protivustaški, antifašistički karakter.

Omladinska društva pod rukovodstvom ili utjecajem Partije i SKOJ-a, koja dolaskom ustaša nisu bila prestala da djeluju (raspušteno ih je bilo oko polovinu), bojkotirala su svaki pokušaj ustaški nastrojene omladine da putem njih provodi bilo kakve ustaške akcije. To su bila prije svega komunžfno-prosvjetna društva kao što su »Trešnjevačka kazališna omladina«, »Trešnjevačko komunalno prosvjetno društvo«, »Komunalno društvo Trnje«, zatim fiskulturna društva, kao što su »Metalac«, »Tekstilac« i planinarska društva »Ozalj«, »Vitorog« i dr.

Kada su ustaše došli na vlast, tražili su doduše od članova ovih društava da pristupe ustaškom pokretu, ali u tome

nisu imali značajnijeg uspjeha. Neka društva, kao npr. »Ciglenica«, nisu ni čekali poziva, već su se sama rasformirala, dok od navedenih društava ni jedno nije pristupilo u cjelini ustaškom pokretu. Nakon ovog većeg političkog udara, s kojim ustaše nisu računali, primijenili su sankcije i sva su takva društva naredbom od 15. lipnja 1941. godine prestala da postoje.

Iako su lipnja 1941. omladinska društva bila formalno raspuštena, njihovi članovi su se i dalje sastajali, a skojevci — među kojima se naročitom aktivnošću isticao Ante Dobrila — »Vivere« — međusobno su se povezivali i tu vezu održavali. Koncem lipnja na inicijativu Paje Lupreta priredili su i zajednički izlet omladine komunalnih društava »Gajevo«, »Trešnjevka« i »Trnje« na Sljeme. Tamo se međutim odigrao sukob, o kojem bi se s pravom moglo reći, da je značio otvoreno ignoriranje ustaša.

Preko stotinu omladinaca i omladinki smjestilo se ispod »Činovničkog doma« na Sljemenu, a nedaleko njih utaborila se grupa ustaša. Bahato, ustaše su dobacivali i izazivali, a kada su omladinci zaigrali nogomet počeli su ih ismijavati. Kada su nešto kasnije ustaše predložili da odigraju utakmicu, omladinci nisu htjeli ni čuti, a skojevac Leo Rukavina veoma im je drsko odgovarao na njihove prijedloge. To je razjarilo ustaše toliko, da je jedan od njih pritrčao Leu s pištoljem u ruci i zatražio legitimaciju. Omladinac se nije uplašio i smjelo je odgovorio: »Ne želim igrati nogomet s ustašama« — i tek mu tada pružio legitimaciju. Ostali omladinci dohvate na to kolce i kamenje i počnu prijetiti: »Dodite, da vam se mi legitimiramo!«

Sukob je ipak bio spriječen, jer su ustaše imali vatreno oružje. Na povratku s izleta omladina je pjevala ruske pjesme i jednu pjesmu iz tada popularnog filma »Pastir Kostja«. Zbog toga je ponovno došlo do prepirke s ustašama, koji su se i ovaj put, kao slučajno, našli u neposrednoj blizini, i s uperenim šmajserima zatražili da prestanu s pjesmom inače će pucati. Skojevci na to umire omladinu. Ova borbena manifestacija imala je odjeka i o njoj se kasnije govorilo u gradu među naprednom omladinom a i ustaše su je komentirali.

AKTIVNOST STUDENTSKE OMLADINE

Skojevska organizacija, veoma snažna uoči rata, znatno je oslabila nakon travanjskih događaja odlaskom članova KP i SKOJ-a u vojsku, otkuda se mnogi nisu vratili u Zagreb. Većina ih se nakon brze kapitulacije Jugoslavije vratila u rodna mjesta, jer su u Zagrebu bili kompromitirani, a velik broj ostalih bio je još prvih dana okupacije uhapšen. Aktivni SKOJ-a na većini fakulteta zagrebačkog Sveučilišta bili su razbijeni.

Studentska omladina, i pored takvog stanja, povezivala se sa preostalim skojevskim aktivima i zajedno sa srednjoškolskom i radničkom omladinom sudjelovala je u mnogim manifestacijama i akcijama što ih je pokretala KPH. Takve su akcije bile često masovne: na primjer rasturanje letaka. U tim akcijama, napose uz članove KP, sudjelovali su i studenti — ljevičari. Partijski biro na Sveučilištu dobio je od Mjesnog komiteta SKOJ-a tačno naznačen djelokrug rada za svaku organizaciju, prije svake akcije tačan raspored rajona cijelog grada, koji je trebalo zasuti lecima, pa su zatim rukovodioci grupa, a često i ostali učesnici, još u toku dana obilazili teren, proučavali ga i pamtili najpogodnija mjesta. Posebno je trebalo predvidjeti prolaze i ulice u slučaju naglog odstupanja. Odmah poslije navedene akcije održani su kontrolni sastanci, da bi se dobio tačan uvid o uspjehu akcije. Osim na ulicama, leci su pokatkada rasturani i u kinematografskim dvoranama, kad bi se ugasilo svijetlo, i to tako, da su s balkona bacani u parter.

Provodeći direktivu komiteta Partije, rukovodstvo SKOJ-a na Sveučilištu u Zagrebu činilo je sve napore, kako bi se povezalo s naprednim omladincima bez obzira na njihovo političko uvjerenje. Svibnja 1941. godine PK SKOJ-a, čije je Sjedište bilo u Zagrebu, a u cilju suradnje pokušava da uspostavi kontakt s vrhovima studentske organizacije HSS-a. U stanu Andrije Raspora u Maksimirskoj ulici u Zagrebu održana su dva takva sastanka, kojima su u ime narodne studentske omladine prisustvovali Vicko Raspor, član studentskog Partijskog biroa u Zagrebu, Milivoj Gluhak, Predstavnik skojevskog aktiva na Tehničkom fakultetu i

Milan Borošak, predstavnik skojevskog aktiva na Veterinarskom fakultetu, dok su sveučilišnu organizaciju HSS-a predstavljali: Vrsaljko, predsjednik, te jedan član rukovodstva organizacije.

Do sporazuma na prvom sastanku nije došlo, zbog nesamostalnosti HSS-ove organizacije na Sveučilištu, čiji su predstavnici isticali da nikakvu odluku ne mogu donijeti bez suglasnosti svog višeg stranačkog rukovodstva. Nakon drugog sastanka, početkom lipnja 1941, predstavnici ove studentske organizacije odbili su da i dalje pregovaraju jer im je rukovodstvo stranke zabranilo »da vode pregovore s narodnom studentskom omladinom.«

Poslije toga, organizacije SKOJ-a na fakultetima nastavljale su same borbu za omladinski front. Preostali mladi komunisti brzo su se snalazili, međusobno se povezivali i obnavljali organizaciju. Naročito su mnogo uspjeha u tom radu imali pojedinci: omladinski rukovodioci Vicko Raspor i Rade Vlkov, koji su u to vrijeme, uz Jožu Vlahovića, bili među najistaknutijim aktivistima.¹⁾

ODBORI »NARODNE POMOĆI« I ULOGA SKOJ-a NA ZAGREBAČKOM SVEUČILIŠTU

Osim u skojevskim aktivima, na svim fakultetima zagrebačkog Sveučilišta veliki broj članova SKOJ-a aktivno je počeo djelovati i u odborima »Narodne pomoći«, koji su se sve više pokazivali kao prikladna forma za okupljanje upravo studentske omladine. Aktivnost u odborima »Narodne pomoći« bila je posebno značajna tokom 1941. godine, kada su u svih šest kotarskih odbora »Narodne pomoći« u Zagrebu bili uključeni drugovi između kojih Vinko Nederal, Dragica Hotko, Ivan Delgalo i mnogi drugi, gotovo u svih 185 pododbora.

U odborima »Narodne pomoći« mladi komunisti, članovi KP i SKOJ-a, radili su na podizanju svijesti i okupljanju ro-

¹⁾ Prema sjećanju V. Raspora i M. Gluhaka.

doljubive omladine za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika, sakupljali materijalnu pomoć u novcu, lijekovima, odjeći i drugom, da bi se pomoglo porodicama drugova, koji su bili u zatvoru ili u partizanima, kao i sav ostali materijal potreban NOV-i. Organizirali su prihvaćanje i smještaj ilegalaca, raspačavanje letaka i ilegalne štampe, nabavljali propusnice i legitimacije za prebacivanje u partizane i za kretanje izvan policijskog sata.¹⁾ A naročito se prikupljala pomoć u vrednosnim predmetima, u čemu su srednjoškolci i studenti napose imali značajnog uspjeha.

Zbog specifičnosti rada, a također i zbog velikog broja pododbora, koji su okupljali istodobno velik broj članova omladine sa svih zagrebačkih fakulteta, formiran je doskora i »Odbor Narodne pomoći zagrebačkog Sveučilišta«. Taj je odbor i neposredno vezan uz Mjesni komitet »Narodne pomoći« grada Zagreba. Za sekretara Sveučilišnog odbora »Narodne pomoći« bila je izabrana Zlata Flego.

Postala sam sekretar sveučilišne »Narodne pomoći« odmah poslije okupacije — piše ona kasnije, — nakon što je dotadašnji sekretar, drugarica Frölich, student medicine, kao Židovka, morala otići iz Zagreba. Tada je izmijenjen i čitav odbor »Narodne pomoći« Sveučilišta. Svaki je fakultet imao jednog predstavnika u odboru. Članovi odbora bili su Milivoje Gluhak sa Tehničkog fakulteta, Alica Hrska sa Agronomskog fakulteta, Šofka Radošević sa Filozofskog fakulteta, Ante Klepac sa Ekonomskog fakulteta, Zorka Klačnja sa Medicinskog fakulteta, Braslav Rabar sa Ekonomskog fakulteta.

Odbor se sastajao svakoga dana većinom na livadama uz Savsku prugu ili Trešnjevki, na Savi za vrijeme kupanja, i u Tuškancu. Ponekad se odbor sastajao kod Alice Hrska i kod Antuna Klepca.²⁾

Sveučilišni je odbor koordinirao rad i vodio brigu o tome, da se prikupljeni novac, hrana i materijal, što su članovi SKOJ-a donosili obično u stan sekretara (Trnjanska 30/IV), a katkada predavali na sastancima odbora članovima odbora koji su ga onda predavali ilegalcima. U tu svrhu odbor je raspolagao njihovim adresama boravka.

¹⁾ Prema dosada prikupljenim podacima u Zagrebu je 1941. godine bilo oko 260 stanova, koji su ilegalcima služili za stanovanje. Taj se broj mijenjao i zavisio od raznih okolnosti.

²⁾ Izjava se nalazi u Arhivu Komisije za historiju SK i Radničkog Pokreta GK SKH, Zagreb.

Sjećajući se rada i prikupljanja sredstava preko Odbora »Narodne pomoći« na zagrebačkim fakultetima drugarica Zlata Flego, pored ostalog kaže:

Za vrijeme božićnih i novogodišnjih praznika proveli smo kod srednjoškolaca, a i ostalih, akciju za prikupljanje hrane za drugove u zatvoru. Prikupljene količine bile su vrlo velike. Skupljalo se i zlato, i sjećam se kako su neki srednjoškolci davali svoje prstenje, da bi što više pomogli.

O takovom prikupljanju pošte i Berta Petričević:

Organizirali smo i takmičenja među fakultetima — piše sekretar Zlata Flego — njih smo nazvali petodnevkama i svršetkom takmičenja skupili smo ponekad veće količine rublja, sanitetskog materijala, hrane, papira i drugog. Od nekog studenta primili smo i veći broj specijalki (geografskih karti). Skupljeni materijal predavali bismo našoj višoj vezi, drugarici čije ime ne znam. Pomoć smo davali neposredno i partizanskim grupama. Tako u selima istočno od Zagreba kretala se grupa Josipa Grande i Andrije Čorkovića.¹⁾ Čorković je sam često dolazio u Zagreb i odnosio materijal, hranu, odjeću i obuću. Nekoliko puta po drugarici Dragici Kocković i jednom studentu slali smo materijal i grupi Stavka Komara i Ante Jetčića. Dio hrane i novaca slali smo drugovima u zatvor.

Osim prikupljanja sredstava, organizacija »Narodne pomoći« izvela je nekoliko akcija, kako bi došla do materijala. Jedna od većih bila je konfisciranje robe iz bivšeg židovskog dućana u Vlačkoj ulici kojega je tada nadzirao ustaški povjerenik. Od gazdarice bivšeg vlasnika uzeli smo ključeve i ne rekavši joj o čemu se radi postavili u 7 sati ujutro stražu pred radnjom i otvorili je, upakovali više gojzerica, pumperica i kratkih kožnih kaputa i trokolicama sve ovo prenijeli najprije u Trnjansku ulicu 30 u podrum, a zatim raznijeli po kućama. Djelomično smo tom robom opskrbili neke studente, koji su otišli u partizane.

»Narodna pomoć« organizirala je i nekoliko tečajeva prve pomoći. Tečajevi kao i učenje u rukovanju oružjem bilo je uključeno i u tačke takmičenja naših petodnevk.

U prvoj godini okupacije — pišu dr profesor Stjepan Rapić i profesor dr Ekrem Maglajlić u izjavi koja se nalazi u Arhivi CK SKH o aktivnosti Odbora »Narodne pomoći« pored ostalog i ovo:

Rad se bitno izmijenio dolaskom okupatora. Sve je bilo usredotočeno na pomoći NOB-i. Uz političku izgradnju i uzdizanje

¹⁾ Grupa je brojala 20 članova i bila sastavljena od radničke, dačke i studentske omladine (E. I.).

sve je bilo skoncentrirano na prikupljanje lijekova, sanitarnog materijala, oružja, novca, hrane, odjeće, obuće, na pronalaženju konspirativnih stanova za ilegalce, kanala za slanje svega potrebnoga za partizane, na prebacivanje ljudi u partizane, na skrivanju kompromitiranih aktivista, ilegalaca te ranjenih i bolesnih partizana, koji su se morali vratiti u Zagreb, na pronalaženju simpatizera, antifašista i njihovo ukopčavanje u rad; na pomoć obiteljima partizana, zatvorenika, logoraša i strijeljanih antifašista, na slanju paketa u Jasenovac, Gradišku itd.

Zbog toga što je u našu čeliju bio ukopčan Medicinski i Veterinarski fakultet, čelija je preko svojih članova: i simpatizerskih grupa razvila naročito jaku aktivnost u prikupljanju lijekova, medicinskih instrumenata i sanitetskog materijala. Na Veterinarskom fakultetu bilo je nekoliko skladišta za takav materijal. Porodiljska klinika, Medicinska klinika, Zavod za patološku anatomiju, Zavod za patološku fiziologiju, veliko skladište u remizi tramvaja i dr. Mnoge lijekove, cjepivo protiv tifusa i sanitetski materijal dobivali smo iz domobranskih skladišta.

Organizacija »Narodne pomoći« bila je veoma razgranata i preko 500 studentica, uz svoje druge poslove, najrazličitijim je formama sudjelovalo na liniji NOB-e upravo na ovaj način. Uz dobru organizaciju, znatno je pomagala upravo u prvim danima ilegalne borbe u Zagrebu, pa i partizanskim odredima izvan Zagreba.

U tom radu, napose, velik je doprinos bio mladih komunisti, koji su se u odboru »Narodne pomoći« susretali s nizom teškoća. Cesto su se sami izlagali opasnosti, zbog toga bili hapšeni pa i strijeljani. Uvijek iznova stvarane su veze, vodila se borba s provokatorima i sve to u veoma okrutnim ilegalnim uvjetima. Unatoč svemu, organizacija »Narodne pomoći« se širila, jačala svoj utjecaj i čistila redove.

NAPORI USTAŠA U OKUPLJANJU OMLADINE

Iako još ustaše nisu bili donijeli formalni akt kojim bi se svi hrvatski omladinci i omladinke morali učlaniti u »Ustašku mladež«, ipak su nastojali, da ih poluprisonim i nazovi dobrovoljnim mjerama uključe u ustaški pokret.

»Ustaški pokret ne bi bio ustaški, ako ne bi okupljao cjelokupnu omladinu u ustaše« — postala je lozinka ustaških vođa.

Najteže je međutim, bilo s radničkom omladinom, koja je kao što su oni govorili, »po prirodi nedisciplinirana«. Dok su srednjoškolsku i studentsku omladinu sve više stezali raznim uredbama vezanim uz školu i ispite, radničku omladinu pokušali su obuhvatiti preko HRS-a. Pritom, dakako, nisu zaboravili da pod maskom ustaške ideologije vežu omladinu za područja, koja je posebno zanimaju. U ovom slučaju radilo se o tehnicima i motoristima.

U tom smislu »Hrvatski narod« od 25. lipnja 1941. donio je članak zamjenika zapovjednika I ustaške motorizirane — odgojne satnije u kome kaže:

»Kako se na svim pravcima radi na izgradnji naše Nezavisne Države Hrvatske za uspostavu rada, reda i opće si-guimosti osnovana je već odmah iz početka I ustaška motoristička jurišna satnija pod zapovjedništvom g. Vjekoslava Luburića, ustaškog povjerenika kod poglavnika, sa velikim brojem članstva istaknutih motorista grada Zagreba, koji su shvatili rodoljubivu ustašku dužnost i potrebu ove organizacije, koja ima cilj i temelj plemenitog rada.

Taj cilj je: Da se u toj odgojnoj satniji, pored drugih dužnosti članova, osnuje i škola za uzgoj motorističkih jedinica, kako za sadašnjost tako i za budućnost naše domovine. Ta škola je danas otvorena, te je započela svojim radom... Stoga se daje na znanje svoj hrvatskoj omladini grada Zagreba, koja obožava motoristiku i voljna je da se u njoj potpuno izобрази, da se prijavi i učlani u tu korisnu ustanovu.«

Slična društva i formacije stvarali su otad gotovo svakodnevno, ali je unatoč svim naprezanjima i obećanjima ustaških ideologa odaziv bio veoma malen.

Tokom čitavog juna 1941. godine ustaške vlasti prikupljale su silom zakona i svu nezaposlenu omladinu od 15—19 godina. Mjesec dana vježbali su ovi mladići na srednjoškolskom stadionu u Zagrebu i svršili tečaj vojničke prednaobrazbe, kako bi od njih stvorili vjerne čuvare ustaške države. Nakon toga održan je zbor oko tri stotine takvih omladinaca, na kome su prisustvovali vrhovni zapovjednik za vojnu prednaobrazbu i radnu službu omladine Ivan Oršanić, zatim zapovjednik ustaškog srednjoškolskog stožera Janko škrlin, kao i povjerenik iz Glavnog ustaškog stana Branko Rukavina.

IDEOLOZI USTAŠTVA PODREĐUJU NAUČNE USTANOVE SVOJIM INTERESIMA

Iskorištavajući slabosti i griješke vladajuće klike stare Jugoslavije, koja je na određeni način provodila razdor i širila mržnju među studentima, ustaše su naprotiv, nastojali da mobiliziraju sve studente u ustaški pokret. Unutrašnji je život Sveučilišta u Zagrebu izbacivao na površinu mnoge probleme od bitnog interesa za svakog studenta. Upravo te interese ustaše su već u početku pokušali povezati uz svoju politiku:

»Prvo što treba naglasiti, — rekao je Mile Budak 28. lipnja 1941. godine, — jest potreba najuže povezanosti našeg Sveučilišta s vladom, kojoj je zadaća ujediniti sve narodne snage i napose iskoristiti snagu znanosti za procvat narodnog života. Baš s obzirom na ovu zadaću Sveučilišta, javilo se pitanje njegovog unutarnjeg ustrojstva, koje je posljednjih godina više puta poticano, izazivano različitim razlozima. Sada je moralo biti konačno riješeno. Htio sam na to upozoriti sveučilišne profesore, da oni samostalno i u duhu autonomije, koja im je pružena u najširem opsegu, objektivno i svestrano pretresu to pitanje. Baš s obzirom na novije zadatke, koji se nameću našem Sveučilištu u ustaškoj državi.«

Na kakve je zadatke Sveučilišta mislio Budak i na kakvu povezanost Sveučilišta s ustaškom vladom, vidi se iz njegove daljnje izjave:

»Novo doba nameće nove odgojne potrebe, koje idu za ustaškim izgrađivanjem novih naraštaja, koji iz Sveučilišta neposredno ulaze u narod sa zadaćom, da unose ustaški duh, u kome će se od sada odgajati, time dakako nastaje i za sveučilišne nastavnike novi zadatak, pa je dosljedno tome potrebno, da vlada odsada pogveti osobitu pažnju i duhu, koji vlada u nastavničkim zborovima. Ustaškoj vladi nije nipošto svejedno, da li na Sveučilištu imade posve ukočene učenjake, koji bi jednako pristajali u faraonski Egipat, u predrevolucionarnu Francusku, ili carističku Rusiju, ili lamistički Tibet, ili da imade suvremene učenjake Hrvate, prožete ustaškim načelima... Ja ću se svakako temeljito pozabaviti ovim pitanjem ...«

Na kraju Budak je naglasio:

»Vlada s punim pravom očekuje, da će se svi visokoškolski nastavnici, a napose moje povjerenstvo, u velikom i odgovornom poslu, koji im je određen razumjeti duh ustaškog pokreta, i u

tome duhu da će postaviti temelje za što bolji napredak nauke i naučnog odgoja.«¹⁾

Sva vrbovanja i makinacije, kako bi uza se pridobili narod, posebno omladinu, bili su za ustaše samo nadopuna osnovnoj liniji njihove politike terora. Ni onda, kada su prividno na bilo kome području postizali i najmanje uspjehe, nisu iz vida ispustili parolu »da strah vlada narodom«. To im je, naprotiv, davalo još više podstreka za brutalne mjere protiv antifašista, Srba, Židova i drugih »nepoćudnih« elementa, koji su već samim tim, što nisu Hrvati, po njihovu shvaćanju, bili neprijatelji Hrvatske.

»Hrvatski narod« od 16. lipnja 1941. donio je članak, koji komentira mjere ustaške vlasti prema Srbima:

»Hrvatsko ministarstvo bogoštovlja i nastave škola, čeka težak posao, da iz hrvatskih škola izbaci sav onaj balkanski balast, što je bio nametnut hrvatskoj djeci ne samo kroz prošle 22 godine, već zbog oportuniteta prema Srbima i prije prošlog svjetskog rata...«

Takve i slične mjere bile su napose pooštrene nakon napada Njemačke na SSSR. Uz antirasističku politiku i uz borbu protiv svega što je bilo napredno, ustašku je vladu karakterizirala i nezasitna pljačka. Nije bila tajna, da su ustaše pljačkali koga su htjeli. Proglasili bi ga komunistom, a takav čovjek stajao je pred ustaškim zakonom posve nemoćan.

Hapšenja i racije još su više nemira unosili među građane. Svakodnevna tjeranja antifašista, Srba i Židova u logore stvarala su mučnu atmosferu, u kojoj su se ljudi s pravom pitali, što će donijeti sutrašnjica.

IZVANREDNA ZAKONSKA ODREDBA

Lipanjski događaji 1941. godine u čitavoj tzv. NDH upućivali su, da se dotadašnja ustaška politika u pojedinim krajevima, unatoč općoj liniji o sigurnosti države, počela provoditi posve nekontrolirano i samovoljno, što je dovelo

■) Objavljeno u svim dnevnim listovima 28. VI 1941.

do narodnog revolta. Opća mučna atmosfera »države koja je pretvorena u logor«, sve teža ishrana stanovništva, zaostale oružane grupe i pojedinci još iz travanjskih događaja, naružavanje narodnih boraca i strah od ustanka unosili su sve veću zabrinutost među ustaške glavešine. Pavelić je stoga bio primoran, da 27. lipnja izda novu naredbu:

»Svi organi javne vlasti imaju budno bditi nad tim, da se snagom zakona spriječi bilo kakav pokušaj nasilja protiv imovine ili života bilo koga državljanima ili pripadnika Nezavisne Države Hrvatske ili stranog podanika, bio takav čin poduzet sa strane neodgovornih elemenata ili službenih osoba ...

Isto tako gdje bi se god pojavili na području Nezavisne Države Hrvatske pod oružjem bilo pojedinci ili u grupi tzv. četnici ili ostaci srpske vojske ili bilo kakve osobe, koje nemaju ovlaštenja nastupiti u pristojbi bilo u građanskom bilo u ustaškom ili vojničkom odijelu, dužne su sve vlasti odmah protiv njima upotrebi ti mrzlo i vruće oružje sredstvom oružništva, redovitih ustaških pristojba, a u skrajnjem slučaju zatražiti potporu hrvatskog državnog domobranstva.«

Protiv Jevreja pripremljene su bile kolektivne represalijske.

»Budući da Židovi šire lažne vijesti u svrhu uznemiravanja pučanstva te svojim poznatim spekulativnim načinima smetaju i otežavaju opskrbu pučanstva, to se kolektivno smatraju za to odgovornim, i prema tome će se protiv njima postupati i spremati ih povrh kaznenopopravne odgovornosti u zatvorenička zbirališta pod vedrim nebom.«

Još istoga dana, kada je uredba bila objavljena, u Zagrebu je bilo uhapšeno na desetine Hrvata pod optužbom da su komunisti, od kojih su neki kasnije otjerani u logor Jasenovac ili Staru Gradišku, odakle se više nisu vratili. Ministarstvo unutrašnjih poslova, »Ravnateljstvo za javni red i sigurnost« u Zagrebu izdalo je odmah zatim već pripremljeni oglas:

»Vlasti su otkrile da Mato Medić star 34 godine rimokatolik iz Bereka, kotar Garešnica, drži sakriveno oružje. Izvidima provedenim na licu mjesta, pronađene su kod istrage četiri bombe, a istragom u mjestu utvrđeno je, da je optuženi Medić prijetio, da je jedna od tih bombi određena za Poglavnika. Na temelju podnešene prijave provedeno je dne 26. o. mj. rasprava pred Pokretnim prijemnim sudom, te je isti osuđen na smrt.

Osuda je izvršena istoga dana strijeljanjem u 23 sata.«

Komunisti su već i prije donošenja ove uredbe bili odlučno ustali u borbu protiv ustaškog režima. Sada su upozoravali i Židove, da se uklone pred kolektivnim represalijama. Oni napredniji, napose revolucionarni Židovi — omladinci, koji su još prije rata bili napredno orijentirani, poslušali su savjet, dok ih ogromna većina nije vjerovala komunistima i potpuno pasivno dočekala je torturu i uništenje.

BEZUSPJEŠNI POKUŠAJI OKUPLJANJA OMLADINE U USTAŠKI POKRET

Sva nastojanja ustaša, da okupe omladinu u »Ustašku mladež«, nisu uspjela dotadašnjim metodama, jer se hrvatska omladina nije dala uvući u fašistički pokret. Ustaška parola da — »svaki hrvatski omladinac mora biti dobar ustaša« — nije se ostvarila. Taj je neuspjeh prisilio ustaške vrhove da priđu sili, i zbog toga su 13. lipnja 1941. propisali novu zakonsku odredbu o osnivanju »Ustaške mladeži«, u koju se moraju učlaniti svi mladići i djevojke između 7. i 18. godine života.

»Hrvatski narod« objavio je 15. lipnja 1941. godine članak o značenju »Ustaške mladeži«, koja je postala jedina organizacija, u kojoj je trebalo da se odgaja hrvatska omladina »ne samo tjelesno, nego također i u duhovnom pogledu, tako da nam naše buduće pokoljenje bude ponos i dika«, a komentirajući ovu zakonsku odredbu 16. srpnja, mjesec dana kasnije, i nakon što se napadom fašističke Njemačke na SSSR situacija u zemlji prilično izmijenila isti list piše:

»Na mladosti našoj mora počivati sav naš budući život, na njima mi moramo izgrađivati sreću i budućnost našeg naroda, oni sami moraju biti već sada svijesni važnosti i dužnosti, koja ih čeka u budućnosti. Ustaška mladež početak će ovih dana raditi u većem opsegu, nego je to bilo do danas, pošto sada postoji zakonska podloga za rad, pa je ovu organizaciju preuzeo u svoje ruke prof. Oršanić i njegov zamjenik g. Zdenko Blažeković. Rad oko organiziranja omladine vrši se najvećom ozbiljnošću, jer je

to jedno od najvažnijih pitanja koje danas nameće naš društveni život, osobito ako uzmemo u obzir da je zadatak „Ustaške mladježi“ također i prigriliti svu onu zalutalu omladinu, sve one bezbrojne naše „besposlene“ koji lutaju gradskim ulicama, i koji su posvema prepušteni sami sebi. Iz ovakve mladosti mogla bi očekivati samo pokvarene i kriminalne tipove, koji bi danas, sutra značili nesreću za sav hrvatski narod. Otrgnuti sve te besposlene mladiće ulici i lošem društvu, u koje su zapali uslijed velike bijede u kojoj su živjeli do sada, znači ujedno osloboditi cijeli hrvatski narod od velike pošasti.«

Ni ovaj pokušaj ustaša, međutim, nije uspio, da ideološki veže omladinu uz svoj pokret.

POZIV NA USTANAK — HAPŠENJE PRVOG ČLANA MK SKOJ-a

Napad fašističke Njemačke na SSSR, 22. lipnja 1941. godine, bio je za narode Jugoslavije znak za ustanak. Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije i Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske izdali su tim povodom letak u kojem se kaže:

Vi ste bili pobijeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije borbe za pravdu i slobodu vaših djedova ne smiju biti zaboravljene. Sada je vrijeme da pokažete da ste dostojni potomci svojih slavnih predaka. Sada je vrijeme, sada je kucnuo čas da se dignete svi kao jedan u boj protiv okupatora i njihovih domaćih slugu, krvnika naših naroda. Ne prezajte ni pred kakvim terorom neprijatelja.

Na teror odgovarajte masovnim udarom po najosjetljivijim točkama fašističkih okupatorskih bandita. Uništavajte sve — sve što koristi fašističkim osvajačima. Ne dozvolimo da naše željeznice prevoze ratni materijal i druga sredstva koja služe fašističkim hordama u njihovoj borbi protiv Sovjetskog Saveza. Stvorimo od naše zemlje opsjednutu tvrđavu za fašističke osvajače.

Prilikom raspačavanja letaka s ovim pozivom na ustanak pao je u Zagrebu šef škrnjug, prvi član MK SKOJ-a u Zagrebu. Nakon uspješno završene akcije, kada se poslije završenog posla bio vratio kući i počeo večerati, upala je u

stan grupa agenata i uhapsila ga. Cijelu su noć škrnjuga mučili i pri tom ga iznakazili. Istoga jutra poslali su stražara po roditelje da tobože prisustvuju suđenju, iako je bilo jasno, da osuda može glasiti samo smrt strijeljanjem. Škrnjugova majka nije mogla izdržati prvi susret sa sinom, i, videći ga onako iskrvavljena, onesvijestila se u sudnici. Suđenje je bilo brzo gotovo. Kad su ga izvodili iz sudnice Stjepan Škrnjug obratio se majci glasno, da su svi u sudnici mogli čuti:

Draga mamo, oni nas strijeljaju zato, da bi uplašili ostale naše drugove, da ne nastave rad. Mama, nemoj plakati, jer ovo što mene čeka danas, sutra čeka ovu gospodu ovdje. Nemoj se žalostiti, jer ja časno ginem za svoj narod. O ovome svemu pisat će naše knjige. Nije nama žao umrijeti, već nam je žao što umiremo prije pobjede.

Neposredno prije strijeljanja u Maksimiru upitao je Stjepana škrnjuga neki stražar, koji je poznavao njegova oca, da li ima još kakvu želju, škrnjug mu je odgovorio:

Sve što sam imao reći, rekao sam u sudnici. Samo još reci mami, da se pobrine za moj grob.

U povodu ove osude »Ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH« izdalo je dan kasnije prijeteći oglas.

»Dana 24. o. mj. zatečeni su od redarstvenih vlasti Šikić Ivan, star 30 god. rkt, rodom iz Murtera, kotar Šibenik, Sutlarić Ivan, 22 god. rkt, rodom iz Zagreba, ŠKRNJUG STJEPAN 21 god. rkt, rodom iz Krap. Toplica, Gašparević Vilim 19 god. rkt, rodom iz Podspolja, kotar Crikvenica, Krznarić Stjepan 19 god. rkt, rodom iz Brinja, kako bacaju na ulici letke komunističkog sadržaja. Letci sadrže najpogrdnije izraze po hrvatsku državnu vlast, lažne i alarmantne vijesti, narod se poziva na vršenje sabotaže, a vojska na otkaz poslušnosti, kao i najpogrdnije izraze i uvrede za savezničke države i njihove vojske.

Redarstvene vlasti su nakon dovršene istrage predale optužene na postupak pokretnom prijekom sudu, koji ih je naikon provedene rasprave 27. o. mj. osudio na smrt.

Poglavnik je Krznarić Stjepana pomilovao pretvorivši smrtnu kaznu na kaznu od 20 godina teške tamnice. Nad ostalima izvršena je osuda istoga dana u 17 sati strijeljanjem

Iz Ministarstva unutrašnjih poslova
br. 7395/1941.«

Hrabro držanje člana MK SKOJ-a Stjepana škrnjuga na ustaškoj policiji omogućilo je skojevcima, koje je poznavao, da i dalje nastave rad u ilegalnim uvjetima, jer nije odao nikoga.

MASOVNE SE AKCIJE NASTAVLJAJU PROŠIRUJE SE ANTIFAŠISTIČKI POKRET

Već prvoga mjeseca, nakon poziva CK KPJ, na ustanak, u Zagrebu se znatno povećala i aktivnost SKOJ-a. Osim rasturanja letaka s proglasom, svakodnevno je grad osvanuo ispisan novim parolama i znakovima srpa i čekića. Parole su najčešće pisali kredom ili bojom, ali je svaka nedvosmisleno^ pozivala na bórbu protiv okupatora i ustaša. Ranije započete sporadične akcije sabotaže poprimaju sve organiziraniji i širi oblik. Sve su češće akcije bušenja automobilskih guma na njemačkim i ustaškim vozilima. Razbijali su izolatore na telefonskim stupovima i kidali telefonske žice, u osovine željezničkih vagona sipali pijesak i prašinu i izvodili mnoge druge akcije. Telefonske su žice kidali obično na taj način, što se preko njih prebacio konopac na čijem je drugom kraju bio privezan kamen. S tako prebačenim konopcem, sastavljenim na dva kraja, nije bilo teško prekinuti žicu.

U ovim su akcijama skojevci i čitavi aktivni padali, ali bi se oni, uvijek iznova, s još većim žarom organizirali. Početkom srpnja policija uz pomoć agenata uhapsila je čitavu grupu skojevaca — šegrtu, zatečenih kako buše gume automobila na Preradovićevu trgu.

Mjesni komitet SKOJ-a Zagreb na preporuke KPH angažirao je sve više snaga na proširenje djelatnosti aktivista SKOJ-a. Trebalo je to učiniti i zato, da bi se izbjegla hapšenja do kojih je dolazilo sve češće tamo, gdje je rad bio postavljen usko i sektaški. A masovniji se rad mogao organizirati bolje nego ikada ranije, jer je uvjete stvorila sama situacija. Omladina Zagreba uz starije drugove, koji su se borili protiv fašizma, u prvom redu radnike, već se bila uvjerila na vlastitim iskustvima, da su buržoaski i nazovi radnički i seljački političari, zbog svojih klasnih interesa doveli hrvatski narod u ropstvo.

Zanimanje za omladinski antifašistički pokret pod vodstvom SKOJ-a iz dana u dan postajalo je sve veće. Prošlo je bilo tek nekoliko mjeseci od dolaska ustaša na vlast, a u redovima i najvatrenijih pristaša tzv. NDH došlo je do ko-

lebanja. Nije bio više jedinstven slučaj, da su i mladi ustaše tražili vezu s pripadnicima SKOJ-a. Cesto su to bile provokacije ustaša, kada su uočili svoju slabost, pa je trebalo biti oprezan, ali je činjenica, da su skojevci Trešnjevke, Ciglenice i Trnja, i nekih srednjih škola s pojedincima ili manjim grupama ustaša uspostavili veoma korisne veze. Skojevska grupa na Ciglenici, na primjer, još je u svibnju bila nabavila četiri pištolja, šest bombi i nekoliko stotina metaka od nekog razočaranog ustaše. Druga jedna skojevska grupa s Trešnjevke uspostavila je kontakt s ustašom, ranije omladincem, koji je radio u naprednom omladinskom pokretu, napustio ga i otišao dobrovoljno u ustaše. I uz njegovu pomoć skojevci su dobili nekoliko pušaka. Takve su usluge SKOJ-u počeli sve češće činiti i omladinci, koji su prvih dana okupacije obukli žutu uniformu sa znakom »U«.

Uočivši sada i pogodnije uvjete za masovniji rad, MK SKOJ-a usmjerava organizaciju, da utječe na svakog omladinca, koristeći pritom rodbinske i prijateljske veze i svaku drugu mogućnost. Nastojalo se da se zauzmu pozicije i u raznim masovnim organizacijama, što je bila i direktiva Partije, koja je rad na takvoj liniji preporučivala svim komunistima:

Naša je zadaća da pružimo ruku svim onim koji su spremni da nastave borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje hrvatskog naroda i da im pomognemo da nadu pravilan put.

Pravilnim radom, radom u svim masovnim organizacijama i izvan njih, pravilnim prilaženjem onim razočaranim, čestitim elementima, koji su do nedavno bili pod Pavelićevom i Mačekovom zastavom, mi ćemo produbiti i zaoštriti jaz između tih zavedenih seljaka i radnika i njihovih izdajničkih vođa i nezadovoljstvu i borbenosti masa dati pravilan smjer.)

Skojevska je organizacija bila shvatila uputstvo KP, da se najenergičnije razbije sektaški stav prema dotad reakcionarnim elementima, koji - su se razočarali u ustašama, mačkovcima i drugima, jer je izoliranje značilo olakšavanje fašističkim vlastodršcima, da i dalje varaju i naj razlici ti j im obećanjima zavode omladinu.

¹) »Srp i čekić«, broj 5, lipanj 1941.

PROMJENE NAČINA RADA S OMLADINOM

Od kapitulacije stare Jugoslavije do napada na SSSR, u periodu od tri mjeseca, trebalo je unijeti izvjesne promjene u način rada s omladinom. Ove su promjene manje ili više zahvatile doskora sve sektore i bile prilagođene novoj situaciji i zadacima. Suprotstavljajući se propagandi ustaške vlasti u Hrvatskoj i demagoškim parolama o »nezavisnosti« i »slobodi«, mjerama protiv komunista, Srba i Jevreja trebalo je djelovanje SKOJ-a prilagoditi novim uvjetima. Bilo je osim toga jasno, da će domaći izdajnici, silom zakona, sve više pomagati okupatoru, i ta namjera ustaške vlasti nije se više skrivala od javnosti. Ustaški je dnevnik »Novi list« od 15. svibnja 1941. pisao:

»Svejedno kako će kasnije političko uređenje pojedinačno izgledati na području bivše Jugoslavije i Grčke i kako će dugo trajati ratno stanje, na svaki će način gospodarske snage sta jati potpuno u službi ratnih ciljeva osovinskih sila.«

Zbog svega toga usavršavana je organizacija rada na agitaciji i štampi. Kako se u masovnom radu kombiniraju legalne mogućnosti s ilegalnim, i masovne se akcije odvajaju od onih individualnih. Pojačana je konspirativnost.

Najveće promjene u organizacionom smislu nastale su u radu sa studentskom omladinom, jer se odlaskom nekih studenata iz Zagreba u času kapitulacije, ili neposredno prije toga, kao vojnih obveznika, velik broj skojevskih aktiva na fakultetima bio raspao.

S radničkom omladinom rad se i dalje odvijao u kulturnim omladinskim, sportskim i planinarskim društvima, koja su u tom periodu okupacije još uvijek postojala i u kojima je SKOJ, sada doduše mnogo opreznije, mogao još uvijek djelovati kao i prije okupacije. Skojevcima srednjoškolcima, osim u školama, pružala se mogućnost sve šire djelatnosti u ranijot civilnoj »Narodnoj zaštiti«.

Još je uvijek bilo mogućnosti da se organiziraju zajednički izleti u bližu okolicu Zagreba, što se i koristilo.

Teški uvjeti rada članova skojevskih organizacija, posebno rukovodstava poslije nekoliko mjeseci ustanka stavili su u drugi plan ideološku izgradnju, koja nije bila vezana uz političku situaciju.

Izvrjesno zapostavljanje ideološkog rada zapazilo se i u samom Mjesnom komitetu SKOJ-a u Zagrebu' Pokrajinski komitet SKOJ-a, lipnja 1941. godine, upozorava na taj nedostatak i istovremeno preporučuje obavezu literaturu. Pošlo se od činjenice da ako SKOJ želi postati rukovodilac omladinskih masa, mora biti sastavljen od svjesnih i politički zrelih omladinaca i omladinki, koji će se moći snalaziti u najzavršenijim političkim zbivanjima. »Takvi se borci« upozoravala je Komunistička partija »ne rađaju gotovi. Oni se izgrađuju i čeliče u dugoj i teškoj borbenoj praksi i ozbiljnim studiranjem marksizma-lenjinizma«.

MK SKOJ-a uputio je također skojevske aktive, da obavezno organiziraju čitalačke grupe u kojima treba čitati naprednu beletristiku, biltene i letke i diskutirati o političkoj situaciji. Pojedini su članovi dobivali i partijski organ »Srp i čekić«.

SUDJELOVANJE MLADIH KOMUNISTA U PARTIJSKOJ ŠTAMPARIJI

Skojevska organizacija sudjeluje intenzivno i u radu ilegalnih štamparija u Zagrebu, počev od najmanjih ciklostilskih tehnika, pa sve do štamparije CK KPH. Štamparija, koju je CK KPH pod rukovodstvom Pavla Papa i Stipe Ugarkovića kupio ljeti 1941. godine, a čiji je tehnički rukovodilac bio drug Milan Varićak, grafički radnik, okupljala je mlade grafičke i graverske radnike, kao što su Ivica Gretić, Zvonko Beserman, Slavko Biškupec i drugi.

Snabdijevanje štamparije slovima, bojom, papirom i drugim materijalom vršilo se preko članova SKOJ-a. Prvo slaganje i otiskivanje vršilo se u privatnim stanovima i to kod druga Zvonka Besermana i Ivice Gretića. U nepostojanju slagaćih ormara za slova, ona su se držala u kovčegu u vrećicama od bombona. Prilikom slaganja te su se vrećice tako poredale kao što su poredani pretinci za slova u slagaćem ormaru. Radilo se uglavnom na izradi i popunjavanju raznih

legitimacija i propusnica. Žigove za dokumente pravio je Beserman, koji je bio graver po zanimanju. Osim njega, korišteni su za taj posao i omladinci grafičari Ljubomir Debeljuh i Franjo Vedrina, koji su bili u domobranima i kao vojnici radili u štampariji Vojnog okruga Zagreba. Tu su odštampani nekoliko letaka, raznih propusnica, kao i proglas CK KPH.

Mjesec jdana kasnije, ljeti 1941. pronašao se i kupio jedan mali štamparski stroj na ručni pogon. Za njega je isto tako, preko omladinaca, nabavljen fini tanki papir i započelo se sa štampanjem »Biltena Vrhovnog štaba«. Taj je stroj bio smješten u jednoj sporednoj prostoriji staklarske radionice i trgovine u Ilici br. 113, a koju je radnju kupila Partija da smjesti ovu tehniku. Rad u toj prostoriji odvijao se dobro i već za nekoliko dana bilo je odštampano nekoliko stranica »Biltena Vrhovnog štaba« u 2.000 primjeraka. U toj štampariji radili su drugovi Milan Varićak, Ivica Gretić i drugarica Ana Konjović.

Krajem listopada 1941. kad su Milan Varićak, Anica Konjović i Ivica Gretić došli da rade, našli su radionicu zatvorenu. U obližnjoj ulici sreli su drugaricu »vlasnika« staklane, koja im je saopćila, da je njezin drug uhapšen. Ipak, ona im je predala ključeve radionice.

Iako su pretpostavljali mogućnost zasjede u radnji, želja da spase već odštampani materijal uvjetovala je odluku, da Gretić uđe u radnju naoružan pištoljem, i ukoliko nema zasjede, da iznese odštampane stranice i još neodštampane slogove. Zasjede nije bilo i odštampani materijal je bio spašen. Uz pomoć još dvojice naoružanih drugova, drugovi koji su rukovodili i radili u štampariji prenijeli su stroj u partijski magazin u Primorskoj ulici, koji je poslije nekoliko dana sasvim slučajno otkrila ustaška policija. Tako se ostalo bez podesnog stroja za štampanje.

Materijal se ponovo umnožavao u privatnim stanovima na ciklostilu. Iznova se počelo prikupljati sredstva, uspostavljati veze, pronalaziti mogućnosti za nabavu novih ciklostila, šapirografa i slično. Uspostavljena je veza sa cinkografijom »Vlašić« u Gundulićevoj ulici, koja je obavljala mnoge zadatke. U njoj je izrađena osmrtnica za poginulog Marka Oreškovića s njegovom slikom i natpisom »Slava Marku

Oreškoviću-Krntiji, narodnom borcu i članu CK KPH«. Tada se opet radilo na štampanju propusnica u čemu se postizalo dobre rezultate, jer se svaka propusnica izdana od ustaša, Nijemaca, Talijana ili Mađžara mogla izraditi zahvaljujući dobrim vezama gotovo u svim zagrebačkim štamparijama, gdje se uvijek moglo nabaviti ista slova, papir, kao što su to imali originalni neprijateljski dokumenti.

Polovicom studenoga 1941. godine uhapšen je Ivica Gretić. Drugovi Milan Varićak i Zvonko Beserman prešli su u Kustošiju, gdje su nastavili s radom u ilegalnoj štampariji. Ponovo, 17. prosinca, ta je štamparija bila otkrivena. U njoj se nalazio Zvonko Beserman i Marija Jurdan. Bili su opkoljeni. Ustaše su ih napali. Međutim, nisu se dali uhapsiti, otvorili su vatru na ustaše i pod vatrom se probili.

O tome na saslušanju 8. IV 1946. u Zagrebu, ustaški agent Ivan Kirin izjavljuje:

»Najveća štamparija nađena je u Vraipču u jednoj maloj vili. U vrijeme dolaska agenata u tu vilu, u njoj su se nalazile neke osobe, ne znam koje, koje su iznutra otvorile vatru iz samokresa na agente i uspjele kroz prozor pobjeći. Tada je ranjen u nogu (dosta teško) Herenčić, koji je sa Tomićem prisustvovao toj akciji.«

U operiodu od ljeta 1941. do konca iste godine radili su oko pomenute tehnike, pored spomenutih drugova, još i ovi: Branko Sabljčić, Joža Usenik, grafički radnici, oba ubijena u zatvoru i još mnogi skojevci iz zagrebačkih štamparija. Među istaknutim mladim komunistima, koji su radili na umnožavanju ilegalnog materijala, naročito se isticao Maks Durjava »Tomica«, student tehnike, koji je uhapšen krajem lipnja 1941. godine. Pao je kao ilegalac nepažnjom, u ruke ustaškoj policiji. Zadržao se preko policijskog sata kod druga Suzovića, pregledavajući neku novo izradenu matricu. Iako ga je drug Suzović zadržavao, krenuo je kući. Na ulazu, ispred svoga stana, bio je uhapšen. Na ustaškoj policiji izdržao je strahovito mučenje, a da nije nikoga prokazao. 27. kolovoza izašao je oglas pod naslovom »Strijeljani širitelji komunističke promičbe. Pokretni prijeki sud osudio je na smrt Kostu Vurdelju, Maksa Durjavu i Dušana Bajata.«

Ministarstvo unutrašnjih poslova objavilo je ovaj oglas:

»Po pokretnom prijekom sudu u Zagrebu osuđeni su danas 26. kolovoza 1941. na kaznu smrti strijeljanjem:

1) KOŠTA VURDELJA, porezni činovnik iz Ogulina, star 32 godine, grkokatoličke vjere, što je vršio usmenu komunističku promičbu u zatvoru Sudbenog stola u Zagrebu, izjavama, da novine pišu kako Nijemci pobjeđuju, a ne pišu ništa u korist Rusa...

2) MAKŠ DURJAVA, student tehnike iz Maribora, star 25 godina, rkt, Slovenac, što je držao kod sebe razne knjige komunističke sadržfne, te drugi materijal, koji sadrži promičbu komunizma.

3) DUŠAN BAJAT, strojovođa iz Mostara, star 27 godina, grkoistočne vjere, što je vršio usmenu protudržavnu promičbu, naročito izjavama da je nemoguće, da Nijemci tako napreduju, kako to novine donose...«

Osuda nad gornjima izvršena je istoga dana.

Zagreb dne 24. kolovoza 1941. godine

Iz Ministarstva unutrašnjih poslova
broj 25.510 — 1941.«

SKOJEVSKA ŠTAMPARIJA

Mjeseca juna 1941. srednjoškolsko rukovodstvo SKOJ-a nabavilo je najpotrebnije stvari za formiranje štamparije. Bio je nabavljen ciklostil i papir. Uz pomoć skojevaca nabavljeno je matrica u dovoljnoj količini, zatim papir i sve što je bilo potrebno za jednu tehniku. Trebalo je pronaći mjesto, gdje će se štampati ilegalni materijali. Da pronađe pogodan stan, koji je nekompromitiran, preuzeo je na sebe član srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a Veljo Dragović, đak Treće gimnazije. Uz stan trebalo je izabrati pogodno lice, koje će rukovoditi tehnikom, tj. umnožavanjem i distribucijom ilegalnog materijala. Cjelokupan posao oko skojevske štamparije dat je u zadatak Franji Zajšku, koji je uz svog mlađeg brata i uz pomoć majke preuzeo veoma odgovoran posao.

U periodu do kraja 1941. godine u toj štampariji umnožavali su se razni leci i politički pregledi. Tako je već septembra 1941. štamparija pod rukovodstvom MK SKOJ-a izdala tri tisuće letaka, u kojima se upoznavala srednjoškol-

ska omladina sa stanjem na frontovima kao i isticala potreba da se stvori zajednički antifašistički front omladine.

Krajem 1941. godine na Kvaternikovu trgu uhapšena je grupa skojevaca, među kojima i Veljo Dragović koji je održavao vezu sa Franjom Zajšekom i MK SKOJ-a. Poslije toga, neko vrijeme veza sa štamparijom je bila prekinuta. Vezu sa Franjom Zajšekom uspostavio je krajem siječnja Josip Kulušić, član MK SKOJ-a, pa je i tehnika nastavila krajem veljače radom skoro čitavu 1942. godinu.

Prekid rada skojevske štamparije (tehnike) nadopunjavala je novoformirana tehnika, u kojoj su radili studenti Branko Hiršl, Vjekoslav Žegarac i Nikola Ljubišić. Tehnika je prije svega bila usmjerena od strane MK SKOJ-a, da izrađuje razne žigove za falsificiranje dokumenata.

OMLADINCI NA RADIO STANICI KP HRVATSKE

U srpnju 1941. drugovi Rade Končar i Pavle Pap tražili su pogodna lica za spikere radio-stanice CK KPH. Bili su izabrali studenticu Rajnu Kravar, Martina Mojmira ispred MK SKOJ-a i Stipu Ugarkovića ispred CK KPH. Oni su obavljali sav tehnički posao oko montiranja i prebacivanja radiostanice, zatim su naizmjenično davali vijesti o događajima u zemlji i svijetu. Radio-stanica je prenijeta u stan Martina Mojmira na Selsku cestu 23. U tom stanu Mojmir i drugarica Rajna Kravar emitirali su vijesti na talasnoj dužini od 39 metara. Svake srijede u 21,00 sati javljala se radiostanica na istoj talasnoj dužini, mijenjajući samo svoje mjesto. Slijedeće emisije davale su se iz šoštarićeve ulice 8, iz stana Olge Franković, zatim iz Istarske ulice. Emisije su trajale od 15 do 30 minuta. One su uzbudile gestapovsku i ustašku policiju, koja se dala u svestrano traganje. To su znala i oba spikera. Stoga su radili naročito oprezno kada su prebacivali radio-stanicu iz stana u stan. Stanicu je Martin prebacivao u kolicima veletrgovca Lavoslava Grivičića, ličnog prijatelja Ante Pavelića i poznatog ustaškog zločinca. Na trokolici, koju je Martin dobio u trgovini »Grivičić« od svoga

oca koji je tamo radio, pisalo je velikim slovima ime tvrtke Tyrtka je bila poznata svim ustašama, kao i njihov gazda pa nije bila sumnjiva. No, i pored toga Martin je bio naoružan.

I pored sve opreznosti i brige, lično druga Rade Končara, za tu radiostanicu, ona je pala policiji u ruke i to potpuno s^čajno. Dogodilo se to poslije pete emisije, koju su emitirali Martin Mojmir i Rajna Kravar. Radio-stanica je bila ugrožena pa ju je trebalo brzo preseliti. U onoj brzini Martin Mojmir je odlučio da stanicu prebaci na Trešnjevku, Vrbička 53 u trgovinu gdje je radio Leo Rukavina. U tome skloništu bila je smještena štamparija PK SKOJ-a, gdje se nalazio i pripremao materijal za štampu, tj. proglas SKOJ-a omladini Jugoslavije. Radio-stanica imala je oko 60 kg. U samoj prostoriji Leo Rukavina je iza pulta uredio sklonište u kome je bila sakrivena ilegalna štampa i šapirograf. Ustaški agenti došli su da izvrše pretres dućana. Slučaj je htio da se baš tada u dućanu nalazio Joco Đaković, koji je došao kod Lea, da preuzme neke stvari. I baš kada je upala policija u dućan, Leo je imao poklopac od poda otvoren. Trebalo je samo zaviriti iza pulta pa da se vidi sklonište. A to su ustaški agenti i učinili. Đaković je odmah uočio situaciju i zatražio kutiju paste za cipele, platio i otišao. Ustaše su saopćili Rukavini da je uhapšen i da ide s njima. Leo Rukavina se tobože pokorio i zamolio ih da uzme kaputić, jer je bio u dugom bijelom mantilu. Ovi su mu dozvolili. Kako je kaputić bio u drugoj sobi, agenti su ga pustili da ode po njega. Umjesto da uzme kaput, on je pobjegao kroz prozor. Prilikom pretrage dućana agenti su pronašli pored jedne štamparske tehnike i radio-stanicu. Zajedno s tehnikom agenti su pronašli i matrice proglasa CK SKOJ-a, kojega su pisali drug Rato Dugonjić i Rade Vlkov u Tkalčičevoj ulici 45. Leo Rukavina čitav se jedan dan sakrivao u grmlju oko Save, jer su ustaše blokirali cijeli kraj. Zatim se prebacio u selo Horvati, gdje je postojala partijska i skojevska organizacija. Odatle ga je Stjepan Benceković predao Milki Kufrin u Okić. Ustašama je bilo mnogo stalo da ga uhvate, te je za njim bila izdana prva potjernica sa slikom.)

*) U Izjavi Martina Mojmira kaže se: »Prije pada radiostanice stavljena je u promet jedna manja radiostanica, koju je Rade Končar predao njemu. Na toj stanici koja je bila slabog dometa (samo za Zagreb) date su dvije emisije i to jedna u Jadranskoj ulici, a druga na Ribnjaku.

SASTANAK MK SKOJ-a U VEZI SA PROGLASOM CK KPH

U drugoj polovini jula 1941. Centralni komitet KPH pozvao je hrvatski narod na oružanu borbu. U pozivu se između ostalog kaže:

U Hrvatskoj su mnoga sela bila prisiljena pobjeći u šumu pred terorom ustaških bandi. Neka su od njih prihvatila borbu i s oružjem u ruci odbila napad i protjerala ustaše. Nisu to četničke akcije koje su organizirala srpska gospoda, kako to lažno prikazuju frankovački plaćenici, nego se tu radi o opravdanoj borbi svih naroda Jugoslavije pa i hrvatskog naroda, protiv okupatora i svih plaćenika.

Na sastanku je donijet zaključak, da se ova misao detaljno razradi sa svim skojevskim aktivima i da im se stavi u dužnost da na svakom mjestu, naročito među omladinom, objašnjavaju situaciju u Hrvatskoj, da raskrinkavaju ustaše, objašnjavaju ciljeve borbe i aktiviraju što više omladinaca u aktivnu borbu, kako to i u proglasu stoji:

...Hrvatski narode! Došao je čas da razviješ dalje ovu borbu, da ujedinjen oružjem u ruci tjeraš okupatora iz naše domovine, da tamaniš njihove slugе, frankovačku bandu, da spriječavaš izgladnjavanje naroda, iseljavanje sa svojih domova i ubijstvo nedužnih ljudi. Vlada teror kakvog ne pamtimo za najcrnijih godina velikosrpske šestojanuarske diktature. Ostvarimo poruku koju nam daje Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije u proglasu od 12. jula o. g.

...Hrvatski narode! Kucnuo je čas odlučne borbe, kucnuo je čas kad treba ne samo uništiti sve što je neprijatelju vrijedno i pomalo uništavati njegove snage, nego kad treba zbiti svoje redove, sve narodne snage i tako jedinstvenom snagom istjerati okupatora, svrgnuti njegovog plaćenika Pavelića, ujediniti Dačimaciju i Međimurje s maticom zemljom.

Komunistička te partija poziva da ujediniš sve svoje snage bez obzira na pripadnost političkim strankama, vjeri itd. u jedinstveni hrvatski nacionalni oslobodilački front. Ne daj se zaplašiti krvavim terorom, nego na svako nasilje, na svako umorstvo bilo kojeg Hrvata, Srbina ili Židova odgovori strijeljanjem desetorice pripadnika okupatorskih vojski ili narodnih izdajica, frankovačkih plaćenika...

Na sastanku, kojim je rukovodio šef Benceković, zaključeno je, da se ovaj Proglas što prije sprovede u djelo i da budu skojevci među prvima u izvršavanju ovih direktiva.

i

PROMJENE U MK SKOJ-a

Zbog grešaka u vezi sa bijegom drugova iz Kerestince, a poslije završene istrage, smijenjen je s dužnosti sekretar MK SKOJ-a Joco Đaković i istovremeno isključen iz PK SKOJ-a, čiji je bio dotadanji član. Joco Đaković je privremeno i dalje ostao u MK SKOJ-a za Zagreb, jer je dobro poznao zagrebačku organizaciju. Sekretar SKOJ-a za Zagreb postao je tada Štef Benceković, koji je onda kooptiran u PK SKOJ-a za Hrvatsku i u MK KPH za grad Zagreb. Benceković je bio rodom iz sela Horvati i kao dak Srednje tehničke škole u Zagrebu veoma se brzo istakao kao dobar organizator i politički zreo skojevac, pa je već 1940. godine primljen u MK SKOJ-a, gdje radi na formiranju skojevske grupe u bližoj okolini Zagreba. Formirao je organizaciju u Dugom Selu, u selima općine Samobor, Jaski, u Horvatima, Zaprešiću i drugdje, dok nije stvorio sve uvjete da se oformi OK SKOJ-a za grad Zagreb, čiji sekretar postaje odmah po njegovom formiranju. Istovremeno radi i u MK SKOJ-a za grad Zagreb. Kao sekretar MK SKOJ-a za grad, pokazao je izvanredan uspjeh, koji je nažalost bio kratkotrajan.

Hapšenja, koja su uslijedila poslije bijega drugova iz Kerestince, zahvatila su i porodicu Kufrin. Tada je Milka Kufrin prešla potpuno u ilegalnost, a ubrzo zatim otišla iz Zagreba u partizane.

Leo Rukavina prebačen je u selo Horvate, odakle su ga drugovi Pavao Videković i Janko Stanišić s kolima, u kojima se nalazila vojnička oprema i sedam pušaka, prebacili na žumberak, gdje je trebao ući u Prvi partizanski odred, što su ga formirali Rade Končar i Marko Belinić.

3. septembra 1941. Pavao Videković, Janko Stanišić i Leo Rukavina stigli su u selo Miranjac i smjestili oružje u klijet

Reze Stanišić. Ustaše su saznali da su oni stigli i još istog dana opkolili klijet i otvorili po njoj vatru iz oružja. Leo se borio, dok nije bio smrtno ranjen.

U spasavanju drugova, koji su pobjegli iz Kerestinca, učestvovao je i Tibor Zelinke. Kao učesnik te akcije bio je i uhapšen. Strahovito mučen na policiji, junački je podnio muke ne izdajući ni jednog svog suradnika. Uvidjevši da od njega neće ništa doznati, ustaški agenti su ga ubili.

Gubitkom Tibora Zelinke i Lea Rukavine, MK SKOJ-a izgubio je privremeno vezu sa više skojevskih grupa, naročito na sektoru radničke omladine i omladinskih društava, čijim sektorima su velikim dijelom rukovodila ova dva istaknuta omladinska borca. Poslije smrti Tibora Zelinke, skojevske organizacije omladinskih društava vezale su se po kvarlovima za radnički sektor.

GESTAPO DOVODI INSTRUKTORE U UNS

Tražeci po čitavoj Jugoslaviji iskusne agente, koji su radili u političkom odjelu policije, Gestapo dovodi u Zagreb iz Beograda Ljudevita Tiljka. Taj se agent čitavog života studiozno bavio organizacionim, idejnim i drugim pitanjima komunističkog pokreta. Pored toga, on je imao čitavu mrežu svojih doušnika, konfidenata, koji su još u staroj Jugoslaviji radili za njega. On je vrlo dobro znao, koliko može imati koristi od svakog onog uhvaćenog komunista, koji se na policiji pokoleba. Tako je taj okrutni i prepredeni policijski agent stigao u Zagreb, gdje je pored svojih agenata i konfidenata, lično poznavao velik broj komunista. Bio je poznat po tome, kako dobro pamti fizionomije ljudi, a posebno komunista, za koje je uvijek govorio, kada bi odlazili iz zatvora ili robije: »Nadam se da ćemo se opet vidjeti«.

Tiljak je bio veoma opasan, kako za Partiju, tako i za SKOJ. On je bio kao neka živa policijska enciklopedija zagrebačkih komunista.

Angažiranje Tiljka na zagrebačkoj policiji predstavljalo je naročitu opasnost za drugove i drugarice, koji su već bili u zatvoru ili na robiji za vrijeme stare Jugoslavije. Upravo zato širilo se upozorenje od veze do veze, od člana do člana organizacije, da ga se čuvaju. I pored opreznosti članstva, taj je agent uspio uhvatiti mnoge komuniste, koje je kasnije nemilosrdno premlaćivao i mučio na policiji. Očito je predstavljao veliku opasnost, pa ga je trebalo onemogućiti. Da bi se obezbijedila organizacija sa te strane, Partija poduzima mjere, da se Tiljka ukloni. Za njegovu likvidaciju MK KPH tražio je jednog člana MK SKOJ-a, koji će učestvovati u akciji. Na svom sastanku MK SKOJ-a odredio je da u akciji sudjeluje drug Martin Mojmir.

Tiljka je trebalo na svaki način onesposobiti. Martin Mojmir je dobio zadatak da se u tu svrhu poveže s Vojom Kovačevićem. Kada su se njih dvojica sastali, Kovačević je Mojmiru objasnio ovako zadatak: »Mjesni komitet stoji na stanovištu da treba Ljudevita Tiljka onesposobiti, kao agenta kojega je Gestapo iz Beograda doveo u Zagreb, specijalno da obuči nove ustaške agente, koji još nemaju iskustva u borbi s Komunističkom partijom i SKOJ-em. Tiljak je jedan od najpoznatijih Kosmajčevih lisaca, koji poznaje organizacione principe, ljude itd. Osim toga, on poznaje lično veliki broj ilegalaca, tako da je na ulici predstavljao veliku opasnost za svakog onog, koji je bio u tamnici, a takvih je u Zagrebu dosta«. Zatim je Vojo Kovačević ovako precizirao zadatak: »Ne smiješ da ga ubiješ, nego ćeš ga pratiti i svaki dan na vezi davati ćeš mi izvještaj, gdje je bio, kuda se kreće itd.«¹⁾

Poslije toga, Kovačević je poveo Mojmira u Petrinjsku ulicu, pred policiju. Bilo je oko jedan sat poslije podne. Obojica su sjeli na klupu na Zrinjevcu, probušili novine, tako da su kroz njih mogli gledati na izlaz iz policije. Kad su se tako pripremili, Vojo kaže Martinu: »Sad ću ti pokazati koji je taj Ljudevit Tiljak. On izlazi oko jedan sat poslije podne iz policije. Vidjet ćeš ga, ima ćelavu glavu sa spuštenim dugim nosom, sa grubom bradom.«

Nakon izvjesnog vremena Vojo gurne laktom Martina i reče: »Evo ti Tiljka«. Upravo je Tiljak stavljao šešir na glavu.

*) Prema izjavi druga Martina Moj mira.

Martin je uspio vidjeti da je ćelav, vidio mu viseći nos. »Eto ti ga, sad ga drži« — upozorio je Vojo Martina.

Martinu je i samom bilo nezgodno, jer su istovremeno agenti i njega tražili. Shvatio je da ga mora pratiti i biti mu t'alno za petama. Upravo od toga časa, a bilo je to 20. lipnja, počeo je da prati Tiljka. Prepustilo se Martinu da sam odluči kako, kada i gdje će ga pratiti. Martin ga je pratio svakog dana od jedan sat poslije podne, pa do policijskog sata. Najteže je bilo to, što je obično Tiljak lutao ulicama sve do policijskog sata, dok je bilo ljudi na ulici. Martin bi se morao 10—15 minuta prije policijskog sata povući. Kuda se Tiljak kretao, gdje je sve bio, o svemu tome Martin je izvještavao Voju Kovačevića. Prošlo je tako deset dana i Vojo Kovačević je imao sve podatke, kod kojeg brijača odlazi, gdje je njegov krojač, u koji buffet najčešće zalazi, ali nije znao mjesto njegova stanovanja. Doznalo se čak gdje mu stanuje brat na Ribnjaku, koji je bio avijatičar, ali za Tiljkov stan nije se doznalo. Ovakva pratnja mogla bi trajati tko zna kako dugo, da se jednog dana Martin nije zainatio da ga prati i poslije policijskog sata. Bila je subota, kada je Martin riješio da ga prati do stana. U međuvremenu, dok se pripremala akcija na Tiljka, bio je na ulici uhapšen Vojo Kovačević. Poslije njegova hapšenja Martin je dobio vezu sa Pavle Papom-Šiljom. Sve podatke, koje je prikupio o Tiljku, Martin je rekao Papu.

Kada su prikupljeni mnogi podaci o agentu, uhapšena je bila Regina Tkalčec, koja je držala menzu u svom privatnom stanu, pod sumnjom, da se kod nje hrane komunisti. Poslije nekoliko dana Regina je bila puštena iz zatvora. Tom prilikom agent Tiljak joj je rekao, da je on sam i da nema gdje prati rublje, kao i to, da bi želio da se hrani u njenoj menzi. Regina je načelno pristala s napomenom, da će mu još javiti.

O svemu tome izvijestila je druga Pavla Papa i Stipu Ugarkovića. Ta okolnost stvorila je nove uvjete u vezi sa hvatanjem Tiljka. Bilo je jasno, da je prepredeni agent Tiljak htio, da se u Regininoj menzi upozna s drugovima i da ih u pogodnom momentu uhapsi. Međutim, drugovi su bili upozoreni pa su se pravovremeno maknuli.

HVATANJE TILJKA

PJan hvatanja načinili su Pavle Pap-Šiljo, Ante Milković i Stipe Ugarković. U akciji hvatanja¹⁾ učestvovao je pored Martina i Rudolf Kroflin. S prijedlogom plana složila se i drugarica, koja ga je trebala dovesti u stan. Određenog dana bila je nedjelja, i ona se trebala sastati s Tiljkom. Dok su drugovi šiljo, Ante i Stipe detaljno razrađivali plan, kako će ga uhvatiti, dotle je Martin bio upućen, da ga — ako stigne — sačeka u njezinu stanu. Martin je ostao prema dogovoru kod drugarice i na ručku, gdje su dolazili i mnogi drugi, pa nije bilo sumnjivo. Kada su se abonenti razišli, ostali su drugarica i Mojmir sami. Poslije podne došli su Šiljo, Stipe, Ante i Rudolf Kroflin i oni se rasporede oko kuće u zasjedu. U stanu sve su žarulje bilo odvrnute tako, da se nije moglo upaliti svijetlo. Predvečer, sva petorica bili su na određenom mjestu u blizini kuće. Bilo je dogovoreno, da će drugarica, kada dođe u blizinu kuće s Tiljkom, dati znak i to da će staviti šaku na leđa, što znači da ona kreće s Tiljkom u stan. Nedaleko kuće, ona je s Tiljkom zastala i razgovarala. Neprimjetno je stavila šaku na leđa. Drugovi, koji su imali dupli ključ od stana, požurili su i rasporedili se u stanu prema dogovoru, šiljo je ostao vani. Nakon kojih desetak minuta, otkako su se drugovi zaključali u stanu, vrata su se izvana počela otključavati. U hodniku je Tiljak pokušao zapaliti svijetlo. Drugarica, koja je znala da neće biti svijetla reče: »Sigurno je žarulja izgorjela«. Kako su se vrata hodnika otvorila, dvije su sjene, prva veća, a druga manja, krenule pravo na desna vrata, koja su vodila u sobu, gdje je stanovala drugarica. Otvorio je vrata. Čulo se kako ruka traži po zidu prekidač da upali svijetlo. U tom momentu skočiše drugovi i pograbiše Tiljka. On se počeo nešto vrpeljiti. Za tren je bio svezan i usta mu zapušiše, da ne može vikati. Martin je ostao u kuhinji s drugaricom, dok su drugovi Stipe Ugarković, Ante Milković, Rudolf Kroflin i Pavle Pap posjeli Tiljka i počeli ga preslušavati.

Šiljo osvijetli svoje lice baterijom i nadnese se nad Tiljka riječima: »Sječaš li se ti mene iz Glavnjače«? Tiljak je počeo

¹⁾ Prema Izjavi Stipe Ugarkovića, Ante Milkovića i Martina Mojмира.

drhtati. On je dobro znao Pavla Papa, kojega je tukao i mučio u Glavnjači. Znao je on, da Pavle dobro zna, što je on sve radio s drugovima na robiji i koliko ih je mučio. Zatim su ga odveli u služinsku sobu, jer je bilo vrijeme, kada se podstanari vraćaju u stan, pa su ih u toj sobi mogli primijetiti. Poslije ovog psihičkog šoka, što ga je Pavle učinio nad Tiljkom, on mu postavi pitanje, da li bi htio raditi za pokret. Jasno, da je Tiljak odmah pristao, jer je vidio u tome jedinu mogućnost, da se izbavi. Zatim je počeo da odaje nekoliko konfidenata, koji rade za policiju u Beogradu. Među ostalima provalio je jednog sekretara Rajonskog komiteta u Beogradu, koji je bio povezan s policijom.

Specijalizirani agent za borbu protiv komunista bio je uhvaćen i onemogućen na početku svog najnovijeg puta, kada se spremao da svoje iskustvo, poznavanje načina i borbe protiv komunista stavi u službu ustašama.

Gestapo je bijesnio. Njihov bijes bio je još veći, kada su skojevci samo nekoliko dana kasnije izvršili nekoliko paljevina u Zagrebu i okolici.

ODMAZDA ZBOG TILJKA

Dana 4. srpnja 1941. godine Zagreb je bio ponovno oblijepljen oglasom, u kome je, između ostalog, pisalo, da je:

»izvučen mrtav iz jedne bare Petruševačke šume kraj Radničke ceste redarstveni činovnik Ljudevit Tiljak, 30 godina star, rodom iz Gračaca. Provedenim izvidima ustanovljeno je, da je taj zločin djelo komunističkih agitatora.

Kao duhovni začetnici tog zločina predani su:

Dr Božidar Adžija, star 50 godina

Ognjen Priča, profesor, star 41 godinu

Dr Ivo Kuhn, odvjetnik, star 38 godina

Zvonimir Richtman, inženjer i profesor, star 39 godina

Viktor Rozenzweig, apsolutni agronomije, star 27 godina

Alfred Bergman, star 38 godina

Sigismund Kraus, star 31 godinu

Otokar Keršovani, novinar, star 39 godina

Simo Crnogorac, ličilac, star 40 godina
Senatu Pokretnog Prijekog suda, koji je svu desetoricu osudio
na smrt.

Osuda nad njima izvršena je dne 9. ovog mjeseca strije-
ljanjem.

Zagreb, 10. VII. 1941. godine

Iz Ministarstva unutrašnjih poslova
br. 9352-1941.«

SRPANJSKE PALJEVINE

Karakter borbenih i sabotažnih akcija poprimao je sve
širi zamah u Zagrebu. Karakteristično je da su sabotaže i
diverzije poprimale sve raznovrsnije oblike. Tako su mu mje-
secu srpnju zabilježene tri veće paljevine.

Prvo je zapaljeno 50.000 metara padobranske svile za
njemačke padobrane u Svilani u Bužanovoj ulici. Paljevinu
su organizirali i izvršili Milan i Dragica Dvorščak uz pomoć
Štefice Kranje.

Nešto kasnije bilo je zapaljeno skladište sijena u Kusto-
šiji namijenjeno ustaškoj konjici. Skladište je zapalio Ivo
Gluhak, naučnik kod poduzeća »Lav odijela« na Jelačić trgu.
Akciju je izvršio samostalno. Sve je Ivan Gluhak sam izmi-
slio, planirao i učinio. Privukao se kroz kukuruzovinu prema
stogovima sijena i potpalio jedan stog za drugim. Buknula je
ogromna vatra, koja je osvijetlila čitavi zapadni dio grada.
Nastala je strka. Vatrogasci, policija, ustaški agenti, svi su se
zbili oko ogromne vatre, koju nisu mogli ugasiti. Blokirali su
čitav kraj tražeći krivca. Za to vrijeme Ivo Gluhak se pritajio
u kukuruzu, gdje je ostao čitavu noć i tek se ujutro izvukao
iz kraja kojega su agenti držali pod kontrolom.

Treća sabotaža, koja je u gradu najviše odjeknula i o
čemu se dugo pričalo, bilo je paljenje stadiona u Maksimiru.
Stadion, na kome je vježbala srednjoškolska omladina, bio je
nekoliko puta zapaljen s većim ili manjim uspjehom. Prvi
puta on je paljen samoinicijativno, odmah na početku vježbe
u maju mjesecu. Šteta je bila neznatna i vježbe su nastavlje-

ne. Akcija je imala normalni efekat i o njoj je pričala sva srednjoškolska omladina.

Kada su ustaše počeli da ruše stadion, jer su im trebale daske da sagrađe logor, ponovo je stadion bio potpaljen. Vatra je buknila na tri strane, ali je bila brzo ugašena. Nešto veća šteta učinjena je na sjevernom krilu, ali je stadion još uvijek bio sposoban pa se vježbanje na njemu nesmetano odvijalo.

Kako kod prvog, tako i kod drugog slučaja, ustaše su uspjeli vatru ugasiti i svaki puta uhapsiti po nekoliko omladinaca, koji su sudjelovali u akciji. Poslije drugog paljenja, bilo je uhapšeno oko 40 omladinaca osumnjičenih da su sudjelovali u akciji.

Stadion se i dalje rušio i pripremala građa za odvoz.

Treća akcija paljenja bila je solidno pripremljena.

Kako su već ranije studenti, među kojima Vicko Raspor, Milan Borošak i Milivoj Gluhak izradili zapaljivu smjesu i kada su završili pokuse u jednoj mansardi u Maksimirskoj ulici, započelo se ubrzo sa izradom desetaka kutija sa zapaljivom smjesom, koja se mogla i tempirati. Milivoj Gluhak dobiva zadatak da sa izradom zapaljive smjese upozna i Krešu Rakića iz srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a. Sa izradom ove »termittne« smjese sa srednjoškolcima počinje Gluhak u Rakićevom ilegalnom stanu u Petrovoj ulici, poslije čega Rakić nastavlja sam sa radom i dalje upoznaje druge skopjeve. S tom zapaljivom smjesom, stavljenom u epruvete, jednovremeno je zapaljen stadion sa svih strana. Epruvete su bile stavljene na ogradu stadiona i na tribine u benzinske boce, kako bi stadion brže planuo.

Akciju je pripremio operativni odbor, koji se sastao četiri dana prije paljenja u stanu Kreše Rakića. Tada je riješeno da se akcija izvrši tačno u 21,00 sat. Svaka grupa dobila je tačan zadatak. Učestvovali su Ljubo Šarić, Štef Mlinarić, Ognjeslav Bronzin, Boris Triglavčanin.

Nešto prije 21 sat krenule su dvije grupe omladinaca na biciklima u pravcu Maksimira. Stigavši do stadiona, ostavili su bicikle u sumraku, da bi stavili smjesu na drvenu ogradu. I pored ustaša, uspjeli su da se privuku i da isto tako nesta-

nu, a da ne bude nijedan uhvaćen. Triglavčaninu je epruveta pukla u ruci i polila ga tekućinom, ali nije bilo težih posljedica.

Kao što su stigli, tako su i otišli, da bi prošli kontrolnu stanicu na Jelačićevu trgu, gdje ih je čekao Mojmir Martin, da bi se vidjelo, nije li tko pao i kako je akcija završena. Vatra se naglo počela širiti baš kada su oni dolazili na vezu. Stadion je potpuno izgorio.

21. srpnja 1941. godine veliki plamen gorućeg stadiona na Maksimiru osvijetljavao je grad.

STUDENSKA, SREDNJOŠKOLSKA I RADNIČKA OMLADINA U ZAJEDNIČKOJ AKCIJI

Na jednom sastanku PK SKOJ-a za Hrvatsku Vicko Raspor je predložio da se napadne ustaška jedinica, formirana od studenata stacioniranih u Studentskom domu u Runjaninovoj ulici.

Ta ustaška studentska jedinica bila je sastavljena od 150 studenata-ustaša, a formirana je poslije uništenja 13. jurišne ustaške satnije, koja je u ljeto 1941. doživjela svoj potpuni debakl u Bosni. Na mjestu i na ime uništene satnije osnovana je ova studentska ustaška jedinica i dobila ime — 13. jurišna ustaška satnija. Satnija je formirana na inicijativu Zdenka Blažekovića, stožernika ustaškog sveučilišnog stožera, s motivacijom za javnost, »da se studentima pri kraju studija omogućí i učenje i odsluženje vojnog roka u isto vrijeme«. Međutim, ta je jedinica pretvorena u potpunu vojnu jedinicu s vojnom disciplinom i zadacima, te ni jedan student-ustaša nije imao vremena da uči.

Studenti-ustaše iz Runjaninove ulice svakodnevno su u tačno vrijeme odlazili u menzu na ručak Mihanovićevom ulicom prema Preradovićevu trgu.

Prvi prijedlog napada na ovu jedinicu, da akcija bude samo studentska, budući da se radi o studentima-ustašama, nije usvojen. Tadašnji predstavnik CK KPJ pri CK KPH Vlado

Popović, kome je plan akcije izložio Joža Vlahović, složio se s prijedlogom akcije i bio mišljenja, da se akcija proširi i na ostale omladince.

Formirana je udarna grupa, koja će izvršiti zadatak, te su u nju od studenata ušli: Slavko Komar, student veterine, Milan Borošak, student veterine, te braća Tvrtko i Drago Seljan, oba studenti tehnike.

Nakon toga MK SKOJ-a pretresao je, tko će sudjelovati u akciji od strane radničke omladine. Omladincima, koji su bili izabrani, rečeno je: »Imate izvršiti jednu akciju, koja, ako uspije, odjeknut će jako u Zagrebu. Ona je veoma raskantna sa svega IO⁰/« mogućnosti, da učesnik ostane živ«.

Iako je MK SKOJ-a odredio omladince, njima je prepušteno da sami odluče hoće li učestvovati u akciji ili ne. Odbrani su: Anđelko Berislavić, Pero Rukavina, Ivo Gluhak i Ilak. U izboru ovih omladinaca učestvovao je Joža Vlahović.

Kada se vršio izbor srednjoškolaca za akciju, dolazio je u obzir u prvom redu šef Mlinarić, međutim, MK SKOJ-a nije ga pustio, jer je s njim imao druge kombinacije. Kada je za to saznao Mlinarić, koji nije znao tačno kakva će biti akcija, ali je znao da će biti velika i vrlo opasna, molio je da ga se pusti u akciju. Isti je slučaj bio i s Krešom Rakićem, koji se nije mogao pomiriti s time da ne učestvuje u akciji. Sada se MK SKOJ-a našao pred problemom, da li pustiti jednoga od ove dvojice ili ne, jer su oba bila najbolji rukovodioci na srednjim školama. Tada je riješeno da se pusti samo Krešo Rakić s tim, da ga se rasporedi za zaštitu izvan Botaničkog vrta. Ispred MK KPH za grad Zagreb za akciju je bio zadužen metalski radnik Ante Miljković. On je preko druga Pekosa nabavio oružje za cijelu grupu i prethodno održao s njima sastanak u Martičevoj ul. br. 14, kod apotekara Bekira. Neposredno poslije akcije Miljković se sastao s nekim od učesnika i neposrednih organizatora, u ruskoj menzi u Masarykovoju ulici. Poslije primljenog izvještaja Ante Miljković se sklonio kod Ine švorc.¹⁾

Čim je grupa izabrana, započelo se sa pripremama. Najprije su se učesnici osposobljavali u rukovanju bombama: puno su učili, kako se barata bombom, a zatim su izvodili

•) Pisano prema Izjavi Ante Miljkovića i Martina Mojmira.

praktičke vježbe. Teoretski dio priprema vršio se u stanu Brace Belića, dok su se praktičke vježbe izvodile u Zelengaju. Vježbe su se vršile po grupama, a kako se manipulira sa bombama i o njihovim osobinama učili su iz vojnih brošura. Umjesto bomba, bacalo se kamenje i na taj način sticala vještina bacanja i pogađanja u određeni cilj. Kada je grupa po grupa završila praktičnu nastavu i kada je sve bilo spremno, a plan akcije u tančine razrađen, grupe naoružane sa bombama i pištoljima, prešlo se u akciju.

Plan akcije bio je ovako razrađen: nekoliko drugova trebalo se nalaziti izvan Botaničkog vrta sa zadatkom, da osiguravaju nadvožnjak, i da stoje u blizini stražara na glavnom izlazu iz Doma. Trebali su spriječiti da stražar pritekne u pomoć napadnutim ustašama, koji će vjerojatno otvoriti vatru na učesnike akcije. Za to su bili određeni Ivo Gluhak, Pero Rukavina i Krešo Rakić. Svaki od ove trojice imao je pištolj i bombe i trebao je pucati u slučaju stražareve pomoći ustašama.

Ostali su trebali da budu u Botaničkom vrtu iza ograde i da bace bombe pri nailasku ustaša.

O samom napadu i toku akcije drug Slavko Komar, sjećajući se akcije, kao učesnik, priča:

Četvrtog augusta 1941. tačno u 11.45 sati po danu mi smo ih napali. Nas četvorica bili smo u Botaničkom vrtu, drugi su bili na straži da nam omoguće odstupnicu. Jedan je drug bio na uglu Gundulićeve i Mihanovićeve ulice i njegova je dužnost bila da pazi da vrata budu otvorena, kako bismo po planu mogli izaći. Trojica od nas trebala su izaći kroz glavni ulaz, vis-a-vis Gundulićeve ulice, a ostali su trebali preskočiti zid i izaći na podvožnjak kod sadašnjeg Zavoda za socijalno osiguranje. S tim planom složio se Vlado Popović i mi smo tačno po planu izvršili našu akciju.

Pred samo podne ustaše stupaju oko ulicama Zagreba, vraćajući se s vježbe. Svi su u novim uniformama i čizmama. Kolona je zaokrenula iz Vodnikove ulice u Runjaninovu. Pred samim ulazom u Dom, kada se nisu ni najmanje nadali, odjeknuše eksplozije bombi. Preko ograde, iz vrta, padale su bombe i zujala tanad iz pištolja u rukama omladinaca. Ivo Gluhak, koji se nalazio izvan vrta na osiguranju, nije mogao odoljeti želji, pa je prišao sasvim blizu ustašama, udario bombu o petu cipele, a zatim je, kao na kuglani, otkotrljao među

ustaše. Bombe su pljuštale, a po cesti se valjala gomila rastrganih ustaških tjelesa.

Drug Komar priča dalje:

Nakon bacanja bombi mi smo još trebali otvoriti vatru iz pištolja, jer smo znali da će oni u panici bježati natrag kroz glavni ulaz u Studentski dom, jer je to najobičnija reakcija ljudi napadnutih iznenada, a naročito onih koji još nemaju borbeno iskustvo. I oni su upravo to učinili. Nama je preostalo samo da ih — kako se to obično kaže — kokamo iz pištolja. Međutim, znali smo da je u prvom katu njihovog doma smještena mrtva straža, koja je bila naoružana teškim mitraljezom, koji je odmah počeo kositi. Budući da i mi nismo imali borbenog iskustva nismo znali što može učiniti jedan teški mitraljez u mrtvom uglu, ja sam tada zaključio, da je najbolje da pobacamo bombe i da ne pucamo iz pištolja, jer je to bilo pitanje momenta za povlačenje pod mitraljeskom vatrom koja je počela i nas iznenadila. Dao sam zviždajkom znak za povlačenje i mi smo se svi povukli. Rezultat je bio, kao što znate, 28 mrtvih i ranjenih studenata 13. jurišne ustaške satnije.

Na mjesto napada brzo je dojurila ustaška policija, ustaški vojnici, njemački vojnici i gestapovci. Uspjeli su uhvatiti Tvrtka Seljana, Peru Rukavinu i Anđelka Berislavića. Tvrtko Seljan odao je ustaškoj policiji učesnike, koje je poznavao po imenu. Tada je izdan Braco Belić, u čijem su se stanu vršile pripreme i gdje se poslije akcije trebalo skloniti troje učesnika. Belić se na policiji herojski držao, i premda su ga zvjerski mučili, njegove su posljednje riječi bile: »Znam drugove s kojima sam radio, ali njihova imena nećete doznati od mene«.

Tom je prilikom uhvaćena i Buba Jančić,¹⁾ koja je, da bi pripremila roditelje Tvrtka Seljana na njegovo hapšenje, upala u Tvrtkov stan, koji je bio pun ustaša. Nije imala nikakav alibi, da se opravda, pa je odvedena u zatvor.

Uhvaćena su i ona tri druga, koja su se sklonila u Belićevu stanu, čije je sklonište također znao Tvrtko Seljan.

Poslije akcije cijeli je Zagreb bio alarmiran. Uveden je policijski sat, blokiran saobraćaj, a ustaška je štampa pisala o »židovsko-komunističkom« pokušaju, da u Zagrebu dignu pobunu. To je bila akcija, koja je imala vrlo snažan politički

>) Buba Jančić bila je član PK SKOJ-a za Hrvatsku.

odjek. Ona je donijela i štete, jer je za »odmazdu« strijeljano 300 ljudi (komunista, nekomunista, Srba, Hrvata, Jevreja itd), ali je i snažno odjeknula, naročito kao znak podršci Srbima, nad kojima su već počeli pogromi; bio im je to znak da nisu sami i da je s njima i hrvatski i radnički Zagreb. A značila je i kao izvanredno velika podrška prvim partizanima baš u vrijeme, kad je ustaška propaganda tvrdila, da su svi komunisti pohapšeni i da je sva antifašistička omladina na čelu sa SKOJ-em razjuren.

Nakon akcije svakog su dana po gradu lijepljeni novi oglasi, koji su govorili o odjeku akcije i njenoj veličini. Govorili su i o strahu neprijatelja pred ljudima, koji usred dana napadaju njihove elitne jedinice:

»Smaknuti su zločinci, koji su napali stražu ustaške vojnice te intelektualni začetnici ovog odvratnog zločina...«

Zagreb, 5. kolovoza — Ministarstvo unutrašnjih poslova objavljuje:

»Danas dne 4. kolovoza u 11,45 sati prije podne jedna skupina komunista iza živice Botaničkog vrta bacila je 4 bombe na stražu ustaških sveučilištaraca pred Đačkim domom u Runjaminovoj ulici. Tom prilikom ranjeno je 28 ustaša sveučilištaraca. Na licu mjesta uhvaćeni su pojedini napadači i to: Vinko Šonjara, profesor, Tvrtko Seljan, student rudarstva, Anđelko Berislavić, postolairski pomoćnik, Pero Rukavina, slastičar.

Isti su predani senatu pokretnog prijekog suda, koji ih je osudio na smrt. Osuda je izvršena strijeljanjem. Osim toga, su osuđeni na smrt po senatu pokretnog prijekog suda i intelektualni začetnici tog napada, 98 Židova i komunista, te su strijeljani.

Zagreb, 4. kolovoza 1941. godine
Za Ministarstvo unutrašnjih poslova«

Sedmoga kolovoza ujutro objavljen je ovaj proglas:

»U vezi s komunističkim napadajem na stražu ustaške sveučilišne vojnice dana 4. kolovoza o. g. otkriveni su daljnji saiučesnici i intelektualni začetnici tog zločina.

Isti su predani senatu pokretnog prijekog suda, koji je 87 Židova i komunista osudio na smrt.

Osuda nad njima izvršena je strijeljanjem.

Zagreb, 5. kolovoza 1941. godine

Iz Ministarstva unutrašnjih poslova broj 17070 — 41.«

POSljedica NEOPREZNOSTI

U stilu rada skojevske organizacije vrijeme je oduvijek predstavljalo bitan faktor kojega su mladi komunisti intenzivno na svakom mjestu iskorištavali. Postignuti uspjeh na bilo kom području brzo se koristio za nove zadatke, koji vode bliže cilju. Koliko god je ovakav stil bio isproban i veoma efikasan to se u izvjesnim momentima i pod određenim okolnostima mogao pokazati i veoma štetan. Upravo baš u momentu, kada se o izvjesnim eventualnostima moralo voditi računa, često puta se to nije činilo, a to je onda dovelo do neprocjenjive štete. To se dogodilo 5. kolovoza 1941. god., dan kasnije poslije oružanog napada na ustaše u Ružaninovoj ulici.

— Treba brzo raditi, vezati što više neprijatelja, unositi među njega zabune, uništavati ga, jer je danas takvo vrijeme — obično bi govorio Ivo Gluhak.

I upravo se požurio, da kaže jednoj grupi skojevac a i da ih upozori na akciju kod Botaničkog vrta. Njegova skromnost i disciplina partijske konspiracije nisu mu dopustile da govori da je i sam sudjelovao u akciji. Tako ostali nisu znali za učesnike akcije. Znali su samo o podvigu, o kome je govorio čitav grad. Bilo bi bolje da nije žurio da predstrekava drugove na nove akcije, jer je »Botanička akcija« govorila dovoljno sama po sebi. Trebalo je poslije akcije sačekati, jer su narednih nekoliko dana ustaše pokrenule sav svoj policijski i konfidentski aparat. Sumnjiva lica bila su hapšena na ulici, kavani i u stanu. Vladala je opća strka, koja je trebala da se malo smiri. Međutim grupa skojevac a među kojima: Ivo Gluhak, Ivan Sabljak, Božo Sviben, Svetozar Karapanda, Mihajlo Priča, Đuro Čanak, Gabro Šaurić, Vlado Živić, Serić, Branko Babić, Vilim Pugar, Josip Kraljić, Franjo Lepušić, nisu čekali već su upravo u najopasnijim časovima održavali sastanak, koji je završio njihovim hapšenjem.

Svi su bili sprovedeni , na policiju u Petrinjsku ulicu. Ustaše su odmah počeli da muče drugove,, osobito Ivana Gluhaka i Ivana Sabljaka, koji su bili optuženi kao vođe skojevske grupe. Gluhak je bio od mučenja sav iznakažen.

— Ja sam ga poslije mučenja vidio — izjavio je Franjo Lepušić. — Više ga nisam mogao prepoznati.

U zatvoru su ih držali do 29. kolovoza, kada su po grupama odvedeni pred Sudbeni stol. Gluhaka su doveli zajedno sa Lepušićem i tu su ih suočili i tražili od njih priznanje. I jedan i drugi zaniijekali su da se poznaju. 29. kolovoza bili su ponovno pozvani na preslušanje kod Sudbenog stola. Saslušani su bili Gluhak, Sabljak i Kraljić. Poslije saslušanja Gluhak i Kraljić su osuđeni na smrt, ali su kasnije pomilovani na dvije godine robije. Svi ostali su transportirani u logor.

U hapšenju grupe od dvanaest omladinaca jeste početak kraja dvojice zagrebačkih omladinaca, poznatih po političkoj aktivnosti još iz doba stare Jugoslavije i to Ivana Gluhaka i Ivana Sabljaka. Zbog dobrog vladanja Ivo Gluhak zadobio je izvjesno povjerenje na policiji, pa je često odlazio s policajcima da donosi i nabavlja hranu i slično u grad. Jednom prilikom je Gluhak uspio pobjeći i otići u partizane, gdje je 1942. godine poginuo.

Dolaskom u logor Jasenovac Ivan Sabljak brzo se povezao s drugovima, koje je tamo zatekao i poznavao ih od ranije. U prosincu 1941. god. dopremljena je u logor Jasenovac grupa drugova iz Lepoglave s kojima Sabljak brzo hvata vezu i uspostavlja čvrsti kontakt. Zajedno sa Stjepanom Bencekovićem organizira grupu skojevaca i priprema bijeg. Benceković i Sabljak uskoro organiziraju jaku omladinsku organizaciju preko koje razvijaju živu političku aktivnost u logoru. Preko omladinske organizacije postepeno uspijevaju sakupiti sve podatke o snagama i naoružanju ustaša, njihovim magazinima, rasporedu straže. Upravo kada je plan bijega dozrijeva u siječnju 1942. godine Sabljaka zajedno s jednom grupom zanatlija prebacuju u logor Stara Gradiška. Tamo ga određuju na rad u postolarsku radionicu. Ovdje se povezuje sa grupom omladinaca i stvara aktiv. U travnju 1942. god., zbog primjernog vladanja, premješten je u kuhinju za posilnog, te radi u stambenoj zgradi ustaša. Na novom poslu bio je još vrijedniji, pa su ustaše stekli uvjerenje, da je savršeno bezopasan mladić. Nisu krili svoje razgovore pred njim. S vremenom, ustaše su se potpuno privikle na njega. U pijanom stanju ostavljaju oružje bez kontrole. Sa-

bljak koristi svaku situaciju i počinje krađom tog oružja, koga dostavlja drugovima u logor. Krao je i hranu i kriomice je dostavljao u logor. Na takvom poslu bio je otkriven. Zatvaraju ga sa grupom opasnih komunista, kako su ih ustaše nazivali, muče ih gladu i žeđi. Ipak izdržao je trinaest dana, kada ga sa osmoricom drugova ponovno prebacuju na rad u radionicu. Tu nastavlja već započetu organizaciju bijega, ali je nesmotrenošću jednog druga bijeg otkriven i desetorica, među kojima i Ivan Sabljak bili su obješeni.

NOVE AKCIJE SKOJ-a

Glavni cilj udarnih grupa, sastavljenih od mladih komunista, bila je živa snaga neprijatelja tj. okupatorski vojnici i ustaše. Na razne načine mladi udarnici nastojali su da unište što više neprijatelja. Pored toga, aktivnost udarnih grupa bila je mnogo širja na drugim područjima djelatnosti.

U drugoj polovini kolovoza bila je organizirana masovna akcija ispisivanja borbenih parola i polijevanja lojem ustaških zidnih novina na trgovima grada. Velike table, na kojima su ustaše označavale, dokle su fašisti stigli u SSSR-u, bile su ispisane raznim legendama, koje su objašnjavale detalje pojedinih slika i crteža na karti. Tek što su te table stavljene, bile su uništene, a preko i oko njih nacrtani srp i čekić s petokrakom zvijezdom. Ovakva masovna akcija, koja je obuhvatila čitavu teritoriju grada, imala je jak moralni efekat na organizaciju SKOJ-a, koja se kroz nju još više prekaljivala, ali su je isto tako s velikim simpatijama primili i građani Zagreba.

Poslije ove akcije nastala su, kao i obično, masovna hapšenja uglavnom pojedinaca, koji nisu imali s akcijom nikakve veze.

U kolovožu 1941. godine u zapadnom dijelu grada djelovalo je devetnaest skojevskih grupa, koje su neprekidno vršile akcije. Uzalud su ustaše pojačavali patrole, izdavali oglase, proglase, naredbe i uredbe sa kojima su htjeli zastrašiti narod, a prije svega naprednu, antifašističku, komunistič-

ku omladinu. Uzalud je bilo skraćanje kretanja, tj. ograničavanje i zabrana noćnog kretanja. Ni zabrane grupiranja na ulici i javnom mjestu nisu mogle spriječiti akcije omladinaca. Taj dio grada: Trešnjevka, Ciglenica, Gajevo i Kustošija, gdje je živjelo najviše zagrebačkog proletarijata, bio je za ustaše strah i trepet. Naročito Trešnjevka, po kojoj se kao u svojim legalnim danima slobodno kretao i sigurno osjećao Rade Končar. Samo na Trešnjevki u tom periodu bilo je dvanaest aktivnih skojevskih grupa. Da bi ustaše parirale utjecaj Partije na Trešnjevki, na glavnom trešnjevačkom trgu postavili su veliku geografsku kartu SSSR-a, na kojoj je zastavicama bilo obilježeno napredovanje fašističkih trupa.

Cijeli grad, a naročito Trešnjevka, bio je oblijepljen bijelim plakatima s velikim plavim slovom »V« (Victoria — pobjeda). U Zagrebu se pripremao veliki banket za dan, kad padne Moskva.

Skojevce nije obeshrabilo »napredovanje« nacista. Te noći mladići i djevojke su ovu kartu prelili crvenom bojom. Pisanje borbenih parola bila je u kolovozu 1941. jedna od najmasovnijih skojevskih akcija u Zagrebu.

Od skojevskih grupa, pored dvanaest sa Trešnjevkе, učestvovalo ih je deset iz Ciglenice, Gajeva i Kustošije i to jedna u tvornici »Siemens«, jedna u tvornici »Herman Polak«, jedna u »Pivovari«, jedna iz Autokomande, jedna iz Ciglane, jedna ulična oko tvornice »Herman Polak«, te jedna iz Gajeva i sv. Duha.

Trebalo je pokazati čitavom Zagrebu, da njegova omladina nije klonula, niti se pomirila sa porazom.

Nekoliko dana ranije omladinci su nabavili crvene krede, papir i ljepilo. Tada su u toku noći operirali opustjelim ulicama Zagreba za vrijeme policijskog sata.

Sutradan čitav zapadni dio grada osvanuo je oblijepljen plakatima sa parolama, koje su pozivale na borbu protiv okupatora i ustaša. Čak i na fašističkim ustanovama i policijskim stanicama prkosno su svjetlucala crvena slova i ukršteni srp i čekić.

A na velikim plakatima s Pavelićevom slikom ispod koje se nalazilo slovo »U« izvršena je »revizija«, dodano je pored njega — »bojica«.

NAPAD BOMBAMA NA NIJEMCE

U svojim memoarima Ivan Šibi je zapisao:

13. IX 1941. *Jučer se desio čudan događaj. Čini se da nas u gradu već ima previše. Isplanirali smo i to precizno isplanirali, napad na autobus, koji vozi njemačke avijatičare na Borongajski aerodrom i obratno. Izvršeno je izviđanje terena, određeno je mjesto s koga treba izvesti napad i pripremljene su bombe. Napad je bio predviđen navečer...*

Pretekla ih je jedna druga grupa iz Svetica.

Mjesni komitet SKOJ-a obavijestio je udarne grupe da sa više inicijative prilaze akcijama i da ne čekaju izričito isplanirane i određene akcije. Na osnovu te direktive isplanirao je u tančine akciju na njemačke avijatičare drug Milišić, koji je izvodio akciju. Plan akcije bio je prethodno provjeren na mjestu, gdje će se ona izvršiti. Milišić je tu akciju sa svojom grupom izveo na uglu bivše Zvonimirove i Harambašićeve ulice, odakle je polazio autobus. Na auto su bačene dvije defanzivne bombe. Bombe su bačene iz neposredne blizine kroz prozor, ali su razbile oba prozora i izletjele napo-
lje, i tu eksplodirale.

Mrtvih nije bilo, ali je akcija imala veoma jako moralno djelovanje. U vezi sa ovim napadom na njemačkom i hrvatskom jeziku bili su izvješeni plakati o »zločinačkom napadaju na njemačke vojnike« i raspisana nagrada od 10.000 kn za pronalaženje počinitelja ili bilo kakvih podataka o njemu.

Na oglas kojim se tražilo sumnjiva lica nije se nitko javio. Istraga se nije mogla započeti. Nijemci su uporno zahtijevali od ustaša, da pronađu napadače. Ustaše su — po svojoj staroj praksi — započeli masovno hapsiti ljude o kojima su čuli bilo što nepovoljno. Naročito su se okomili na radnike, koji su nekad bili organizirani u URS-u. U tom masovnom hapšenju bio je zatvoren i jedan skojevac, koji je radio kao omladinac i bio aktivan u URS-ovim sindikatima. Kako su sumnjali, da je on bacio bombu na Nijemce, počeli su ga mučiti i on je pod pritiskom ispričao, da je bombu bacio Milišić. Kako je spomenuti omladinac doznao, da je Milišić bacio bombu, ustanovljeno je uz ponoć saslušanja spomenutog omladinca, iz koga je vidljivo/da se Milišić pred

njim hvalio, kako je on bacio bombu. Druga greška, koju je Milišić učinio, bila je ta, da je poslije petnaest dana odlazio kući Spavati, jer je bio uvjeren, da ga ovaj omladinac nije izdao. Prevario se: 19. studenoga 1941. Feldkomandantura — Zagreb izdala je ovaj oglas:

»Osudom njemačkog ratnog suda osuđeni su na smrt :

1. Adam Brumić, tvornički radnik
2. Vinko Milišić, fotografski pomoćnik

oba iz Zagreba, budući da su 12. rujna 1941. godine počinili nasilje ručnim granatama na autobus, u kome su se nalazili njemački vojnici.

Osuda je danas izvršena strijeljanjem.

Zagreb, 19. studenoga 1941.

Feldkomandantura — Zagreb«

FORMIRANJE ZAGREBAČKE PARTIZANSKE GRUPE

Uspjesi, koje su pokazale prve udarne grupe u Zagrebu, naročito u akcijama sabotažnog karaktera, pojačalo je budnost ustaških agenata i samog okupatora u gradu. Prve grupe, koje su često brojile 20 i više udarnika, pokazale su se premasovne i zato nepogodne. Njihove su akcije bile ili pravovremeno otkrivene ili su u samoj akciji, pa čak i poslije, mnogi drugovi bili hapšeni. Tako npr. poslije uspjele akcije paljenja stadiona, srednjoškolsko rukovodstvo priprema akciju da zapali Zagrebački zbor, u kojoj je trebalo učestvovati trideset skojevaca. Kako se ta akcija solidno i dugo pripremala, jedan se skojevac pohvalio, gdje to nije trebao, da će učestvovati u akciji i tako je to saznala i ustaška policija. Ali je rukovodstvo SKOJ-a bilo obaviješteno, da ustaše znaju za akciju, pa je ona odgođena. Drugi momenat, koji je utjecao na formiranje jedne solidne partizanske grupe s određenim planiranim zadacima bio je taj, što je neke drugove naročito intenzivno tražila policija, a nekima je svaki čas prijetila opasnost hapšenja.

Prvo organiziranje partizanskih grupa u Zagrebu počelo je oko 1. VII 1941. godine. Odlukom CK, što ju je Joža Vlahović prenio na Radu Vlkova i Jocu Đakovića, trebalo je od kompromitiranih komunista formirati prve partizanske grupe i otpočeti organizirano oružanu borbu. Za grupu, koja se trebala formirati u Dubravi kraj Zagreba, bilo je predviđeno više omladinaca, od kojih je izabran za sekretara grupe i ujedno za komesara drug Ante Dobrila.

Sklonište drugova, koji su trebali ući u tu partizansku grupu u prvo vrijeme, nalazilo se kod Marije Mofardin na Staroj Peščenici br. 13, zatim kod Božidara Dobričevića i Viktora Pečnika u Dubravi.

Grupa je formirana kod Slavka Gmajnića na cesti Dubrava—Sesvete (predgrađe Zagreba). Na tom mjestu ona je neko vrijeme noćivala. Poslije slabo organiziranog bijega drugova iz Kerestince, došlo je u okolici Zagreba do velikog hapšenja i ustaše su pojačali opreznost. Neposredna veza preko koje se dolazilo u grupu bio je Andrija Čorković. On je najprije prebacivao drugove u stan Silva Pelcla, gdje su živjeli roditelji pokojnog Joška Turkovića, (danas Maslinska 9, u Dubravi). Za komandira grupe bio je određen Silvo Pelei, radnik. Prilikom prebacivanja pomagala je drugarica Ljuba Štefakić iz Peščenice, koja je dala svoju legitimaciju Anti Dobrili, koju je sam falsificirao, pa se s njome mogao poslužiti. Iz Stare Peščenice nekim drugovima u prebacivanju pomagao je Tošo Žegarac, kočijaš.

Andrija Čorković, koji nije bio toliko kompromitiran, odlazio je u Zagreb i vraćao se u Dubravu. Nakon nekoliko dana, koje su sproveli kod Slavka Gmajnića, grupa se počela povećavati i kada je oformljena brojila je dvadeset ljudi. Više se nije moglo ostati u tako velikoj grupi na samoj cesti, gdje svakog časa prolaze ustaše. Tada je grupa odlazila preko dana u Suhi Potok, gdje su kopali bunker za sklonište municije, hrane, odjeće i drugo.

Drug Silvo Pelei uspostavio je vezu s drugovima iz Sesveta i to s Marijanom Badelom i drugima, koji su grupu snabdijevali s potrebnim živežnim namirnicama, kao i s oružjem.

Do 20. srpnja 1941. grupa je brojila dvadeset boraca od kojih sedamnaest omladinaca. Teško se bilo držati u pred-

građu Zagreba u tako velikom skupu, pa je riješeno da se grupni povuče u obližnju šumu. Iz te šume dolazili su na vezu po materijal i hranu na samu cestu Dubrava—Sesvete.

GRUPA JE OTKRIVENA

Grupa je imala u planu, da napada manje neprijateljske grupe, da ruši komunikacije i telefonske stupove, ali je zbog tih planiranih akcija morala ostati što duže nezapažena. Jednoga dana javljeno im je iz Zagreba, da će doći jedna kola s hranom i oružjem. Međutim, pošiljka, koja je trebala stići, nije stigla u određeno vrijeme, te se grupa od deset drugova sklonila u kuću Đure Rajn (Dankovačka br. 19), koja nije bila potpuno završena, s namjerom da tu pričekaju kola. Grupa se sakrila na tavan, ali je netko primijetio, da se borci nalaze u kući, te je odjurio u Dubravu, vjerojatno da ih prijavi. Treba imati u vidu, da je još uvijek bila aktualna tjeeralica, s nagradom, za drugovima, koji su pobjegli iz Kerestince, a nisu još svi bili uhvaćeni. Zbog toga je grupa promijenila boravište i tako toga dana nisu preuzeli potrebnu pošiljku.

U prvo vrijeme prevladavalo je mišljenje, da se ostane u kući i da se po svaku cijenu, ako dođu ustaše, pruži otpor. Ipak, postepeno, drugovi su uvidjeli, da je to besmislica, jer će ovdje svi poginuti, ako dođu ustaše, a ne će izvršiti planirane zadatke. Tako se dogodilo, da su naoružani, usred bijela dana, krenuli prema šumi. Pri povlačenju susretali su seljake i žene, koje su na potoku prale rublje ispod mosta kod Granešine. Uspjelo im je, da se povuku u šumu Koviljaču kod Novoselca. Tu su ostali neko vrijeme radi definitivnog napada na njemačko skladište municije kod Sesveta uz pomoć drugova, koji su radili u Tvornici likera u Dubravi.

Da bi se izvršila akcija bio je upućen Ante Dobrila »Vivere« u Sesvete, da uspostavi vezu s drugovima, i da se detaljno o svemu dogovori. No kako mu nije bilo tačno određeno u kojoj gostionici će ga čekati veza, on je otišao u

gostionicu preko puta crkve, kod Marije Mihalj i tu je čekao na vezu preko jedan sat. Poslije bijega drugova iz Kerestince bila je raspisana potjernica za drugovima pa su agenti i konfidenti rdžvili svoju aktivnost u okolini Zagreba. U takvoj situaciji naišli su žandari u gostionicu Marije Mihalj i prišli Ante Dobrili i zatražili legitimaciju, jer im je bio sumnjiv. Dobrila izvadi legitimaciju i pruži je žandar. Žandar nešto promrmlja s drugim žandarom, vrati Dobrili legitimaciju i zahvali se. Zatim žandari napustiše gostionicu. Poslije toga Ante Dobrila, ne uspostavivši vezu, brzo se povukao.

Drug Silvo Pelei bio je postavljen za komandira grupe, a Ante Dobrila za komesara. U grupi se radilo na taj način što su se drugovi učili rukovati oružjem, a u slobodno vrijeme proučavali su materijal kao što je »Kratki kurs istorije SKP(b)«, zatim su čitali roman Ostrovskeg »Kako se kalio čelik« i razni partijski materijal, kao što je »Srp i čekić«, »Proleter« itd.

Čim je grupa primila od druga iz Sesveta nacrt o benzinskim i petrolejskim rezervoarima, kao i jačinu i raspored straže, razrađivao se plan akcije. Pet drugova poslali su u Zagreb da podignu potreban eksploziv. Bilo je to 18. VIII. Drugovi su trebali stići na vezu u Zagreb 19. VIII poslije podne u pet sati, a vratiti se do sumraka, jer je bilo predviđeno, da se iste noći izvrši akcija.

ZAŠTO AKCIJA NIJE USPJELA

U izjavi Ante Dobrila, cijeneći uzroke, koji su doveli do neuspjeha dizanja njemačkog skladišta municije u zrak on navodi:

Dne 19. VII. u ranu zoru otkrio je grupu jedan seljak iz Novoselca u šumi zvanoj Koviljača koji je uspio uteći patroli. Tada je došlo do diskusije da se grupa premjesti, jer se nije znalo, da li će ovaj seljak dovesti neprijatelja ili ne. Svi su se osim Silve složili da se grupa premjesti. Silvo, pošto je bio komandir nije to dozvolio te je grupa ostala i nadalje u jednom guštiku.

1. Marijan Badel, narodni heroj, poginuo u Zumberku 22. lipnja 1944. god.
2. Tjeralica za Zagrebačkom partizanskom grupom; 3. Silvio Pele, mladi metalni radnik, komandir prve Zagrebačke partizanske grupe, uhvaćen 1941. godine, zvjerski mučen i ubijen; 4. Ante Dobrila, dak, komesar prve Zagrebačke partizanske grupe.

OGLAS

Dana 4. VII. 1941. izvučen je mrtav i iznakažen iz jedne bare Petruševačke šume kraj Radničke ceste redarstveni činovnik LJUDEVIT TILJAK 37 god. star rmtk, rodom iz Gračaca. Provedenim izvidima ustanovljeno je, da je taj zločin djelo komunističkih agitatora.

Kao duhovni začetnici tog zločina predani su

Dr. BOŽIDAR ADŽIJA, 30 god. star, rmtk., rodom iz Drnisa, kotar Knin.
OGNJEK PRICA, prof. 41 god. star, pravoslavne vjere, rodom iz Bihaća, kotar Sarajvo.
Dr. IVO KUHN, odvjetnik, 38 god. star, židov, rodom iz Slav. Broda.
ZVONIMIR RICHTMAN, inženjer i profesor, 39 god. star, židov, rodom iz Zagreba.
KORSKI IVAN, inženjer, 32 god. star, židov, rodom iz Hrašćeva, kotar Garesnica.
VIKTOR ROSENZWEIG, apsolutni agronomije, 27 god. star, židov, rodom iz Rumice.
ALFRED BERGMAN, privatni činovnik, 39 god. star, židov, rodom iz Visokog.
KRAUS SIGISMUND, bankovni činovnik 31 god. star, židov, rodom iz Sarajva.
OTOKAR KERŠOVANI, novinar, 39 god. star, starokatolik, rodom iz Trsta.
SIMO CRNOGORAC, 40 god. star, licilac, pravoslavne vjere, rodom iz Polace, kotar Knin.
senatu pokretnog prijedlog suda, koji je svu desetoricu osudio na smrt.

Osuda nad njima izvršena je dne 9. ov. mj. strijeljanjem.

Zagreb, 10. VII. 1941.

Iz Ministarstva unutarnjih poslova

Br. 9352-1941

Oglas u povodu strijeljanja istaknutih hrvatskih komunista.

*Oko 4. sata poslije podne grupa se našla opkoljena od tan-
dara. Seljak je žandare doveo točno na mjesto gdje nas je vidio.
Borba je trajala oko pola sata. Tada je u grupi bilo deset dru-
gova. Žandari su se razbježali i grupa od osam drugova počela
se povlačiti. Dvojica drugova i to Andrija Čorković i Marijan
Pečar povukli su se u pravcu Zagreba, gdje su se povezali s dru-
govima. Druga desetina, koja je bila odvojena, također se ka-
snije prebacila u Zagreb i povezala s organizacijom.*

Poslije sukoba sa žandarima u kojem je jedan žandar
ubijen grupa se povlačila kroz selo Novoselec, gdje je selja-
cima objašnjavala, da su oni rodoljubi, komunisti, koji se
bore protiv fašističkih i ustaških zločinaca. Seljaci su ih ispi-
tivali kuda kane ići, na što su drugovi odgovarali, da će na-
staviti borbu i da kreću prema Sljemeni. I oni su zaista
krenuli prema Sljemeni, ali kada su došli van sela u jarak,
i kada ih više nitko nije mogao vidjeti, oni su promijenili
smjer i krenuli put kašinskih vinograda, gdje su se u toku
noći odmorili. U samu zoru ponovo su susreli seljake i u
razgovoru im objašnjavali ciljeve borbe. Iz kašinskih vino-
grada grupa se prebacila do sela Cerje, gdje su se sklonili u
kukuruz. Oko deset sati ujutro na njih je naišao seljak Mato
Bajničić iz sela Drenčec br. 15 na svom polju zvanom »Hra-
stek«. Misleći da su oni neki lopovi, on se izvikao na drugove,
koji su ga brzo ušutkali. Pozvali su ga k sebi i započeli s nji-
me razgovor. Bajničić je pokazao simpatije. Tada su mu
drugovi ispričali, kako su se sukobili sa žandarima. Poslije
toga, oni su ga zamolili, da im donese nešto hrane. Za jedan
sat Bajničić se vratio i donio im kruha, sira i vode. U me-
đuvremenu, dok su drugovi jeli, stalno su razgovorali s Ma-
tom Bajničićem. Kako su imali nešto novaca, ponudili su mu
za hranu, ali Mato nije htio primiti. Zatim su ga zamolili da
im donese cigareta i salame, što je Mato učinio. Kako je grupa
ostala bez veze, drugovi se složiše da pošalju Matu Bajničića,
da uspostavi kontakt u Zagrebu preko veze u Dugom selu,
preko druga Preradovića. Čekali su ga do uveče. Kada se Mato
Bajničić vratio, nažalost neobavljena posla, drugovi su mu
dali za uspomenu lance, koje su uzeli od ubijenog žandara
i rekli mu:

— Do sada su služili za vezivanje ljudi, a tebi neka služe
za vezivanje marve.

Sa imanja »Hrastek« grupa je krenula u pravcu Božjakovine. Na putu ih je uhvatila velika kiša, te su se sklonili u šumu. Čitavu noć kretali su se šumom, a ujutro su se našli u selu Graberje, općina Dugo selo. Nikako da se odlijepe dalje od Zagreba. Kada su stigli u selo, ono je već bilo živo. Seljaci i radnici odlazili su na posao. Drugovi su ih zaustavljali i tumačili im ciljeve oslobodilačke borbe, koju predvode komunisti. Zatim su selom pjevali »Partizanku«, dvije ili tri kitice, koje su skladali, kako su znali i umjeli. Prolazeći poljima, susretali su pastire, kojima su također objašnjavali zašto se bore, i da i oni treba da pođu što prije u borbu. Oko devet sati ujutro pojavio se nad njima avion, koji je dugo kružio veoma nisko. Grupa se nesmetano dalje kretala u pravcu šume, gdje se zaustavila. Održali su sastanak i zaključili: pošto im nije uspjelo da se probiju u pravcu Božjakovine, gdje je na poljoprivrednom dobru postojala veza, da se probiju u pravcu Bjelovara. Tu je drug Ivan Kuzmijak izvadio posljednju konzervu, koju su drugovi zajednički pojeli. Onda su produžili dalje. Poslali su patrolu: druga Branka Špalja i omladinca Jožicu. Branko se ubrzo vratio, sav zasporen, i još iz daljine javio: »Nalaze se žandari s naše lijeve strane.« Grupa je potrčala prema obližnjoj šumi. Međutim Ante Dobrila i Petar Biškup »Veno«, koji su bili na čelu, primijetili su da su žandari na ivici šume, pa su krenuli u pravcu jednog džbunja na polju, gdje je postojala jedna mala uzvišica. Kod te uzvišice sačekali su druga Đuru Mirkovića (Čiću), koji nije mogao da trči. Ovdje je na brzinu donijet plan, da se prebace preko pruge, jer su primijetili da su opkoljeni.

Kako su u grupicama počeli pretrčavati preko pruge, neprijatelj je otvorio na njih unakrsnu vatru s tri strane. Trebalo je pretrčavati brisani prostor, livadu široku preko 500 metara. Ante Dobrila i Zvonko Komarica (pobjegao iz Kerestincea i ušao u grupu odmah kako je formirana) zastali su i na početku livade otvorili vatru u pravcu žandara. Dok su oni pucali, šestorici drugova je uspjelo prebaciti se u jarak, koji je vodio u rijetku šumicu. Ovdje su zastali i otvorili vatru da bi se Dobrila i Komarica prebacili u jarak.

Prešavši iz jarka u šumu, naletjeli su na još jednu zasjedu. Međutim u zasjedi je bila jedna manja patrola, koja

se brzo povukla. Kada je grupa prošla šumu, stigli su do Lonje. Prešavši rijeku Lonju, nastavili su pješaćiti. Potpuno iscrpeni, poslije pet sati hoda sklonili su se u nekakvo grmlje i tu sačekali mrak.

Kada je pala noć, drugovi odluče da krenu dalje. Orijentirali su se prema zvijezdama i odredili pravac kretanja. Poslije četiri dana i noći pješaćenja stigli su blizu sela Prgomelj. Gladni i umorni, odlučili su da dvojica odu u selo i da nabave hranu, kao i da uspostave vezu s Partijom. Riješeno je da u selo ide komandir Silvo Pelei i Zvonko Komarica. Čim su došli u selo, ustaše su ih opkolili, uhvatili i prebacili u Zagreb. (Pelei je strijeljan, a Komarica osuđen na 20 godina robije u Lepoglavi, odakle je 1943. oslobođen). U Zagrebu su pokušali bježati i kako su bili vezani za lanac, jednom je poskliznula noga, te su pali i ponovo su ih uhvatili.

Šestorica drugova čekali su neznajući što se s njima dogodilo do kasno u noć. Onda su krenuli dalje i petog dana stigli negdje u blizinu Bjelovara, kako su oni pretpostavljali, ali nisu bili sigurni.

Prije rata živio je u Bjelovaru Branko špalj, pa je taj kraj dobro poznao. Zato je bilo riješeno da on izvidi, gdje se grupa nalazi. Otišao je predveče i nije se više vraćao. Preostala petorica čekala su Branka do pola noći, a tada su krenuli dalje.

Kada je Branko Špalj došao u jednu seljačku kuću, ponudili su ga s hranom, i dok je on jeo, gazda kuće vidio je da je on neobrijan i prljav, pa je otišao i doveo ustaše, koji su ga kod stola uhvatili. (Odveli su ga u Bjelovar, osudili na smrt, ali su ga pomilovali na deset godina robije. Početkom 1942. pokušao je da bježi iz zatvora sa Prpićem, ali su ga uhvatili na bjelovarskom groblju i strijeljali).

Umorni, gladni i neispavani kretali su se pet drugova kroz šumu u pravcu Bjelovara. Kada su izašli iz šume, zapazili su svijetlo. Petar Biškup »Veno«, koji je pred napad na Jugoslaviju pozvan u vojsku, nije ni skidao pušku, već je zajedno s njom ušao u grupu kada se formirala u Dubravi. Sada je taj isti Petar Biškup »Veno« rekao:

— Drugovi, ovo je moje selo. To kao da je svima dalo nove snage. I grupa se uputila prema rodnom mjestu Petra Biškupa, u selo Podgorci. Stigavši do bunara pred selom.

ovdje su ostala dvojica drugova, a Petar Biskup, praćen od Ante Dobrila i Ivana Kuzmijaka krenuli su oprezno prema Petrovoj kući. U kuću je ušao sam »Veno«. Ubrzo se vratio i donio rakije, jabuka i kruha. Ovdje se grupa okrijepila i doznala da se oko dva sata daleko od njih nalazi grupa, kojom rukovodi Gustav Perl-Benda, grupa, koja je nekako istovremeno kao i njihova formirana u Bilogori. Uveče petorica drugova krenuli su i stigli grupu Bende s kojom su se fuzionirali.

SASTAV ZAGREBAČKE PARTIZANSKE GRUPE FORMIRANE 26. JULA 1941.

Silvo Pelei, komandir, po zanimanju električar, strijeljan u Zagrebu veljače 1942. godine. Prije rata poznati sindikalni borac, učesnik i organizator mnogih štrajkova u Zagrebu.

Ante Dobrila, komesar grupe, nesvršeni đak, profesionalni omladinski radnik. Veoma zapažen kao organizator rada u omladinskim društvima u Zagrebu. Živi u Opatiji.

Zvonko Komarica, svršeni srednjetehtničar, pobjegao iz Kerestince, zatim pao neprijatelju u ruke, suđen na 20. godina. Prilikom oslobođenja Lepoglave 1943. oslobođen. Živi u Beogradu.

Andrija Čorković, učitelj, strijeljan u Zagrebu, ubrzo, pošto je uhvaćen.

Branko špalj, student veterine, strijeljan od ustaša 1942. u Bjelovaru.

Ivan Kuzmijak, zidarski radnik, penzionirani kapetan I. klase. Živi u Zagrebu.

Đuro Mirković »Čića«, soboslikar, poginuo 1942. kao diverzant.

Petar Biškup »Veno«, soboslikar, poginuo uoči oslobođenja kao komandant XXXII divizije. Narodni heroj.

Branko šragalj, đak srednje tehničke škole u Zagrebu, poginuo 1942. u Zagrebu.

Jožica Fistrić, soboslikarski šegrt, strijeljan.
Zvonko First, đak srednje tehničke škole, strijeljan
Marijan Grozaj, đak srednje tehničke škole, strijeljan.

Jožek, -----stolar

Rudi, -----avijatičar

Pet skojevaca, koji su zbog bolesti vraćeni u Zagreb i prodani vezi, a kasnije su se neki prebacili u Žumberačku četu.¹⁾

U grupi, koja je stigla do Benine grupe, bili su:

Ante Dobrila »Vivere«, Petar Biškup »Veno«, Đuro Mirković »Ćićak«, Ivan Kuzmijak i Branko Šragalj.

Poslije otkrivanja »Sesvetske grupe« i sukoba koji je nastao između nje i žandara, ustaške vlasti raspisale su nagradnu tjeralicu, koja u cijelosti glasi:

TJERALICA

Zagreb, 20. kolovoza 1941. god.

četničko-komunistička banda pojavila se u šumi Divljača, općina Sesvete — raspis tjeralice:

»Dne 19. kolovoza 1941. godine poslije podne u šumi Divljača, općina Sesvete, pojavila se četničko-komunistička banda, oko desetak njih, koji su iz zasjede pucali na oružničku pratnju i ubili oružnika Milu Novakovića.

Redarstvenim i oružničkim izvi dima je ustanovljeno, da je ta četničko-komunistička banda krenula u pravcu Sljemena.

Velika župa Prigorje sa sjedištem u Zagrebu raspisuje za navedenom četničko-komunističkom bandom tjeralicu i poziva sve oblasti, službenike i pučanstvo na vršenje tjeralice, kako bi se ta četničko-komunistička banda uhvatila.

Raspisuje se podjedno nagrada od 10.000 Kima za svaku glavu ove četničko-komunističke banke. Nagradu će dobiti onaj, koji uhvati ili doprinese uhićenju kojeg iz te bande.

Tko opazi tu četničko-komunističku bandu ili nešto za istu dozna, dužan je smjesta to prijaviti najbližoj oblasti, odnosno najbližoj oružničkoj, ustaškoj i redarstvenoj ophodnji.

Upozorava se stanovništvo da će se svaki onaj, koji propusti učiniti prijavu, smatrati pomagačem te četničko-komuni-

¹⁾ Sedmorici drugova autor nije mogao utvrditi prezime, već samo njihove nadimke ili imena, kao Rudi, Jožek, pa ih iz tih razloga posebno fce pominje.

stičke bande, kao i onaj koji bi dao sklonište, hranu ili inače bilo kakovu pomoć toj četničko-komunističkoj bandi i protiv njega će se prema tome postupiti.

Veliki Župan
dr. Marko Lemešić

FORMIRANJE PARTIZANSKIH GRUPA I JEDINICA¹⁾

Prve akcije udarnih grupa u Zagrebu imale su u početku karakter akcija manjeg značaja, sabotaža, ali su ove udarne grupe sve brže prerastale u oružane grupacije prilagođene uvjetima i mogućnostima, koje su postojale u okupiranom gradu.

U sve bržem kretanju ka otvorenoj oružanoj borbi dolazi do raslojavanja antifašističke omladine u dva pravca i to, za aktivnu borbu na svim područjima i sa svim sredstvima, i na uzdržanu borbu, za koju su bile neke antifašističke omladinske organizacije, kao npr. »Jure«, zatim židovske omladinske grupacije, lijeve HSS-ovačke omladinske organizacije, čija rukovodstva i dio članstva nije bio spreman na punu aktivnost i učestvovanje u udarnim grupama. Takav kolebljiv i kukavički stav vodstva ovih omladinskih grupacija pokušali su da opravdaju na razne načine, kao na primjer strahom od terora, i da je nepotrebno zaoštravati situaciju i sličnim stavovima, štoviše, u kursu što ga je Partija postavila pred SKOJ, tj. da se odlučno orijentira na oružanu borbu i kada su počele diverzantske akcije u samom gradu i bližoj okolini, bilo je potrebno sakrivati ljude, pohraniti materijal i oružje, a što sama organizacija SKOJ-a često nije mogla. Kada su se skojevci obraćali na pripadnike spomenutih omladinskih organizacija naišli su najčešće na otpor. Pored mnogih drugih okolnosti, i ovo je otežavalo rad i aktivnost omladinskih udarnih grupa i duže zadržavanje ilegalaca u gradu.

^{*)} Podaci uzeti iz knjige »Zumberak i Pokuplje u NOB« od Rade Bulata, i prikupljenih izvjava članova KP koji su tada radili na tom terenu.

U Zagrebu je stalno rastao broj ilegalaca unatoč tome, što je velik dio drugova komunista već otišao na teren u svoja rodna mjesta, da diže narod na borbu. Zato se ove prve udarne grupe formiraju u partizanske grupe u najbližoj okolini Zagreba.

U formiranju prvih četa i odreda pod rukovodstvom Komunističke partije učestvuju aktivno mladi komunisti i skojevci.

Jedna od većih partizanskih formacija u to vrijeme bio je odred »Matija Gubec«, ili kako se još zvao »Odred proletera« u Žumberku.

FORMIRANJE ODREDA U ŽUMBERKU

Prvom polovinom kolovoza 1941. godine odlučeno je u Zagrebu, da se formira partizanski Odred u Žumberku. Predviđeni su drugovi, koji će ući u Odred, kanali preko kojih će se Odred popunjavati i snabdjevati i sve što je u početku bilo potrebno, da se Odred održi i naraste u veću formaciju.

Briga oko cjelokupne organizacije i napretka Odreda povjerena je Radi Končaru i Marku Beliniću. Važnu ulogu u organizaciji Odreda imao je Ilija Engel, borac iz španskog građanskog rata.

Prva grupa iz Zagreba bila je sastavljena od drugova: Milana Maleševića, Mirka Krželja, Slavka Komara, Drage Seljana, Ive Kukića, Mirka Ivankovića, Jože Turkovića, Steve Maćana i drugih. Svi su ti drugovi bili prikupljeni na jednom mjestu u Zagrebu, gdje im je dat zadatak i objašnjeno, što treba sve da rade kad stignu u Žumberak.

Polovinom kolovoza grupa je krenula u Samobor, da se odatle prebaci na Žumberak. Vezu sa Žumberkom i organizacijom u Zagrebu držali su Ivan Videković i Janko Staničić.

Iako je grupa krenula iz Zagreba tajno, i to drugovi: Slavko Komar, Milan Malešević, Drago Sejman, Ivo Kukić, Mirko Ivanković, Joža Turković, Stevo Maćan, Mirko Krželj i drugi, neprijateljski su agenti brzo doznali za njen odlazak

i namjere. Stoga su se istoga dana dali u potragu za grupom. Ustaška patrola nije urodila plodom, jer se već grupa sklonila u šumu kod sela Braslovlja, nedaleko Samobora.

Čitava grupa posjedovala je od naoružanja samo jedan pištolj, pa je morala izbjegavati svaki sukob sa ustašama i žandarima.

Slijedećeg dana, u svitanje, stigao je u grupu Janko Staničić sa još četvoricom drugova i sa kolima, u kojima je dovezao šest pušaka sa 900 metaka i dvije bombe. Sada je grupa bila djelomično naoružana i brojno pojačana s još četvoricom boraca.

Izgubivši svaki trag partizanske grupice, ustaše i žandari napustili su traganje. A i opasnost više nije bila tako velika. Odmah poslije dolaska četvorice novih drugova i raspodjele oružja, grupa je krenula iz šume kraj sela Braslovlja, preko Tisovca, u šumu nedaleko sela Đurići, gdje se sastala s drugom grupom, koja je stigla prije njih iz Zagreba.

14. kolovoza 1941. godine na Žumberačkom gorju spojile su se dvije grupe upućenih dobrovoljaca komunista iz Zagreba, koji su stvorili jezgro budućeg Odreda. U slijedeća dva dana izvršili su sve organizacione pripreme oko formiranja prvog Žumberačkog odreda. Za komandira odreda izabran je Ćiro Dropulić-španac, za polit-komesara Janko Krajić, a za desetare Mirko Krželj i Joža Turković.

Odred je brojio trideset i sedam boraca. Polovica boraca bila je naoružana, dok je druga polovica ostala nenaoružana. Pored drugova, koji su navedeni, ranije su u odredu bili još ovi drugovi: Branko Hajdin, Janko Staničić, Đuro Perner, Ilija Bastošić, Ante Jelčić, Vladimir Božac, Mićo Rakić i drugi. Kuriri odreda bili su Dragica Staničić i Milan Romanović. Oni su istovremeno podržavali vezu sa Zagrebom. U odredu su još bili Josip Fistrić, Nikola Delak i Dragan Krsnik.

U Odred počinju pristizati seljaci sela Staničići i Stići.

28. kolovoza u Odred stiže Cvjetko Flores-španac, kojega iz Zagreba upućuje Božo Dakić, također španac. Dolazak Cvjetka u Odred s njegovim iskustvima stečenim u španjolskom građanskom ratu bio je velika pomoć svim drugovima. On tada postaje komandant Odreda, a Dropulić njegov zamjenik.

Osam dana kasnije, tj. 6. rujna, dolazi do sukoba između partizana i ustaša i žandara. U tom sukobu, kod sela Staničića, općina Kolje, na mjestu između mjesta Rude i Gračac, ujutro oko pola osam, ubijen je jedan ustaša, a dva su žandara ranjena, od kojih je jedan ubrzo umro.

O toj i sličnim akcijama vrlo brzo se pročulo u cijelom Žumberku, a i u Zagrebu. Prepričavale se i uveličavale priče o pogibiji desetina partizana i ustaša, o velikim i dugotrajnim borbama i već se formiralo mišljenje o pokretu, koji je zauzeo silan zamah, o velikim partizanskim jedinicama itd. Sve je to još više budilo ponos i raspoloženje antifašista u Žumberku i Zagrebu, kojih je iz dana u dan bilo sve više.

Sutradan, 7. rujna, zaplašeni pojavom i »drskošću« partizana u Žumberku ustaški poglavari iz Zagreba organizirali su jače oružane formacije i poslali ih na Žumberak u potragu za Odredom. U međuvremenu, u raznim akcijama izvjestan broj drugova bio je ranjen. Tako je u jednoj zasjedi bio ranjen Slavko Komar. To je, donekle, otežavalo kretanje i brzo prebacivanje partizana, pa su se sklonili u Slapnicu. Tu je Odred proveo dan, a uveče se prebacio u šumu kod sela Grič.

Jedna grupa od osam partizana, koju su vodili Joža Turković i Cvjetko Flores krenula je u selo da nabavi hranu. Ustaše i žandari su ih otkrili i iznenadili. U borbi poginuo je Joža Turković, a Cvjetka Floresa teško ranjena, su uhvatili, odveli i strijeljali na zagrebačkoj ustaškoj policiji.

Od 10. septembra nastali su teški dani za Odred, koji je bio razbijen u nekoliko grupa, odvojenih jedna od druge.

Grupa u kojoj su bili Mirko Ivanković i Slavko Komar povukla se na Pleš iznad šošića, a zatim na Sv. Geru.

Sa Gere su upućeni u Zagreb Janko Krajić i Drago Seljan, da uhvate vezu i upoznaju organizaciju s novonastalom situacijom. Borci razbijena Odreda dobrim su dijelom bili s vremenom uhvaćeni i odvedeni u tek formirani koncentracijski logor u Jastrebarsko, odakle ih je nekoliko odmah odvedeno u Zagreb i tamo strijeljano.

JUGOISTOČNO OD ZAGREBA')

Presudan momenat u formiranju partizanskih grupa jugoistočno od Zagreba imale su partijske konferencije koje su dale znak za oružani otpor. Među prvima, koji su se odazvali pozivu Partije, bili su i skojevci.

Jedna od značajnih partizanskih konferencija održana je 5. juna 1941. godine na Kalniku. Na konferenciji podnio je referat Kasim Cehaić-Turčin, o narednim zadacima komunisti, a o političkoj situaciji govorio je Pajo Gregorić. Tu su razrađene direktive CK KPJ i CK KPH o pripremi za oružanu borbu, za koordinaciju svih akcija.

U drugoj polovici juna Okružni komitet Bjelovar²⁾ formirao je centar ilegalaca u šumi Bedenik kod sela Hrgovljani. Tu su se sakupili, osim članova Okružnog komiteta, Duka Prilika, Gustav Perl-Benda, Marija Kapusta, Branko Bogojević, Tošo Gašić i dr. Svi su posjedovali oružje i pripremali se za oružanu borbu.

Iseljavanje Srba i tjeranja u logor, hapšenje Jevreja i teror, koji se u raznim oblicima protezao na veći dio hrvatskih masa koje nisu htjele da se upisuju u ustaše, postepeno je zaoštavao sukobe raznih strujanja na terenu. Dolazi do raslojavanja HSS-a i kompromitacije njenog desnog krila, koje sve otvorenije podržava ustašku vladavinu.

Još uvijek nedovoljno kompromitirani, ustaše su uz pomoć HSS-a uspijevali zadržavati narod po strani, pa su zato prve oružane grupe upravo i sastavljene od komunisti.

Prva oružana grupa formirana je jula 1941. godine, na čijem je čelu bio komandir Gustav Perl-Benda i komesar Franjo Marenčić.

Druga grupa bila je formirana na Kalniku od članova Partije i SKOJ-a, koji su pobjegli iz križevačkog zatvora. U grupu su ušli i komunisti iz Vojakovačkog Osijeka, Apatovca i planinarskog doma na Kalniku.

*) Prema materijalima koji se nalaze u Kotarskom komitetu Bjelovar, a objavljeni su u knjizi »K.P. Bjelovar 1919-1952.«, izdanje Bjelovar 1959.

2) U Okružnom komitetu KPH tada su bili Kasim Cehaić, Ivan Banić, Josip Bendak, Josip Posavec, Mato Kirin, Franjo Gajski, Franjo Stjepanovski, Tomo Vinković i Mato Prpić.

Treću grupu sačinjavali su komunisti iz sela Javorovac. Na njezinu čelu, koja je vršila povremene diverzije i upade, nalazio se Milivoj Marjan, član Kotarskog komiteta KPH Koprivnica.

Na Bilogori u to vrijeme postojale su već dvije naoružane grupe, koje su se kretale oko Sandrovca, Ribnjacke i Bedeničke.

Nisu prošla ni puna četiri mjeseca od partijske konferencije na Kalniku, a već se održao sastanak Okružnog komiteta KPH Bjelovar, koji ima izvanredno značenje za daljnji tok akcija oružanih grupa na Kalniku, Bilogori i Prigorju. Pored Pavla Gregorića, na taj teren dolazi i Grga Jankez, koji se ilegalno vratio u zemlju kao učesnik španskog građanskog rata.

Na stastanku su analizirali cjelokupan rad oružanih grupa i dali zadatke da se više uništavaju upravni centri, tj. općine i da se likvidiraju ustaše i njihovi doušnici. Da bi se uspješnije razvijala ovakva djelatnost donijeta je odluka, da se bjelovarska, javorovačka i kalnička grupa spoje u jednu veću oružanu jedinicu. Poslije spajanja tih grupa, dana je direktiva da se one spoje i sa dvjema bilogorskim grupama.

SJEVEROZAPADNO OD ZAGREBA¹⁾

Između Varaždina i Zagreba formirana je oružana grupa. Prema uputstvu druga Karla Mrazovića riješeno je, da se i ta grupa spoji sa Bjelovarskom partizanskom grupom. Do spajanja je došlo 21. VIII. Varaždinsku grupu sačinjavali su Gabrijel Santo, August Kobal, Vilko Jurec, Antun Blažić i Drago Hladnik.

10. augusta u Bjelovarsku grupu stiže dio Kalničke grupe.

■) Prema materijalima koji se nalaze u kotarskom komitetu SK Bjelovar a objavljeni su u knjizi »KP Bjelovar 1919-1952«, izdanje Bjelovar 1959.

Tako uedinjene grupe u veće formacije započele su sa akcijama. Jedna od značajnijih akcija izvršena je 5. septembra na željezničku stanicu Veliko Trojstvo. Domobrani, koji su se tamo zatekli, nisu imali vremena, niti su pokazali volje da se bore. Poslije akcije, partizani su održali miting, na kome su narodu objasnili ciljeve borbe. O toj akciji vrlo brzo se pročulo u cijeloj okolici pa i u Zagrebu, što je ustašku vlast ponukalo da pošalje veće snage u okolicu Zagreba, da očisti teren, kako su oni nazivali, od komunista i četnika.

Druga veća akcija izvršena je 27. novembra na općinu Novigrad, kojom prilikom je zaplijenjeno dvadeset pušaka sa 5.000 metaka i druga sprema. U akciji su pored drugova iz partizanske grupe, učestvovali i komunisti iz okolnih sela.

Jedna od najbrojnijih oružanih grupa u neposrednoj blizini Zagreba bila je Kalnička partizanska grupa, koja je početkom jula 1941. godine brojila oko trideset boraca. Njena aktivnost postaje značajna potkraj godine, kada se još više pojačava s novopridošlim drugovima, koji su poslani na taj teren iz Zagreba.

Ne manje važna partizanska grupa bila je formirana početkom augusta u Moslavini, a formirao ju je Pajo Gregorić u Jami kraj Garešnice.

Sve te grupe bile su sastavljene od članova KP i SKOJ-a, pretežno od mladih ljudi.

Značenje ovih grupa nije potrebno posebno isticati, kada se zna, da su se iz njih narednih mjeseci razvili prvi partizanski odredi, koji su djelovali na pragu glavnog grada Hrvatske.

Ocijenivši potencijalnu opasnost od partizanskih grupa u okolici Zagreba, to više što su bile sastavljene uglavnom od Hrvata, neprijatelj poduzima široku propagandu i vojnu ofanzivu, da bi ih likvidirao. U toj svojoj namjeri, neprijatelj je doživljavao neuspjehe, njegove su se laži rasprskavale kao mjehuri od sapunice, a vojne potjere pretvarale su se u višestruki neuspjeh. Poslije svake takve kampanje, grupe su se pojačavale i simpatizerima Narodnooslobodilačkog pokreta bile velika nada.

USTAŠE UBRZAVAJU SVOJE NAMJERE

Pojava prvih partizanskih grupa u Zagrebu i bližoj okolini natjerala je okupatora da preko ustaša izvrši novi nalet na omladinu, kombinirajući teror s prisilnom mobilizacijom u ime organizacija koje su do tada djelomično zahvatile zagrebačku omladinu. Te su mjere naročito zaoštrene s pojavom sesvetskih i žumberačkih partizana. Pored obaveznog učlanjivanja od 7—18. godina u »Ustašku mladež«, ostala godišta, od 19—25, koja do tada nisu bila obavezna, od kolovoza 1941. postaju obavezna prema zakonskoj odredbi oglašenoj u »Narodnim novinama« od 1. VIII 1941, da se učlane u »Državnu časnu radnu službu«, čija obaveza traje godinu dana. Od samog svog postanka »Državna časna radna služba« bila je poluvojnička organizacija, koja nije imala ništa zajedničko sa časnim radom. To je bila samo jedna od mnogih formi preko koje se omladina trebala vojno i politički pripremiti za oružanu borbu, već prema zahtjevima okupatora ili za Istočni front ili za domaće ratište. Organizacija je imala i zakonski pravilnik, koji se dopunjavao prema potrebi. U ovom pravilniku član 1. kaže:

»Državna časna radna služba« je opća i obavezna za sve državljane i državne pripadnike obojega spola od navršene 19. do navršene 25. godine života. Državna časna radna služba traje godinu dana...«,
a član 6. kaže:

»Pripadnost časnoj radnoj službi traje od dana nastupa, odnosno poziva, pa do isteka dana odpuštanja.

Pripadnost časnoj radnoj službi ne uvjetuje radni ili službeni odnos u smislu zakona o osiguranju radnika.«

Brigu oko fašizacije organizacije preuzeo je na sebe sam Pavelić, koji se ovom zakonskom odredbom (koju je sam potpisao) stavlja u položaj organizatora i ovlaštenog da postavlja rukovodeći kadar u organizaciji. To je predviđeno članom 8, gdje se kaže:

»Stalno se osoblje sastoji iz vođa, voditeljica Državne časne radne službe kao i iz vježbenika i vježbenica za to mjesto...«

Za pripadnike »Državne časne radne službe« bili su predviđeni propisi koji su se prema članu 10. zakonske odredbe o časnoj radnoj službi, morali poštivati kao što je »istom članu rečeno: »Pripadnici državne časne radne službe

potpadaju pod službene kaznene propise za državnu časnu radnu službu».

U »Hrvatskom narodu« od 13. kolovoza 1941. godine u toku formiranja »Državne časne radne službe«, pisalo je između ostalog i ovo:

Zadaća je „državne časne radne službe“ da uzgoji hrvatsku mladež u nacionalno-fustaškom duhu.«

Kakav je trebao da bude i kome da služi taj ustaški nacionalni duh o tome su se do sada više puta izjašnjavali prvaci ustaškog pokreta. Oni nisu prezali od toga da pozivaju omladinu, ako treba da gine za »velike saveznike«. Prema tome, državna časna radna služba bila je jedna od mnogobrojnih poluga pomoću koje su ustaše pokušavali i pripremali hrvatsku omladinu za klaonicu u borbi protiv svog vlastitog naroda. Pored niza historijskih činjenica, o tome najbolje govori »Otrički sporazum«, u kome talijanske vojne vlasti obećavaju »srpskom stanovništvu« zaštitu od »hrvatskih državnih vlasti«, a predstavnici četnika se obavezuju da neće ometati talijanski saobraćaj, da će čak po potrebi čuvati željezničku prugu i komunikacije i da će se boriti »protiv komunizma«. Ustaše u Zagrebu nisu smetali, što više, oni su dali punu moralnu podršku tom i takvim sporazumima, da bi istovremeno ubijali poštene Srbe i prisiljavali ih da se ubace u fašistički skup, koji će se boriti protiv svega što je napredno i antifašistički raspoloženo. Upravo takav duh trebao je da ovlada »Državnom časnom radnom službom«. Zato »Hrvatski narod« nije prestao da piše i prežvakava ustašku frazu o uzvišenom ručnom radu, »koji je jako sredstvo da se njime postigne uzvišeni cilj odgoja i društvenog izjednačenja. Ne smije biti razlike među raznim staležima. Svi bez iznimke moraju biti složni u misli...« Nedvosmisleni bio je cilj rada s tom organizacijom, a on se pored ostalog vidi u postavci, koja je dana u istom članku od 13. kolovoza 1941. godine, koja glasi:

»Ne smije biti čovjeka koji se ne bi htio posvetiti cilju, da za svoju državu i za svoje sunarodnjake ne uloži čitavu svoju umnu i tjelesnu sposobnost.«

To je značilo, da je svaki onaj, koji se ne pokorava fašističkim odredbama, bio proglašen komunistom. Srbinom ili Židovom, a njihova sudbina bila je jasno određena, a završavala je u logoru, vješanjem ili strijeljanjem.

VODE HSS-a SVE VIŠE SE UKLJUČUJU U USTAŠKI POKRET

Izdajstvo većeg dijela vodstva HSS-a svakim danom postajalo je sve otvorenije. Prisna suradnja s okupatorom i ustašama nije ostala bez posljedica, kako za dio hrvatskog naroda, koji im je vjerovao, tako i za njih same. Desetog kolovoza Janko Tortić daje izjavu u ime narodnih zastupnika i funkcionera HSS-a o pristupanju Hrvatskom ustaškom pokretu, pred Ante Pavelićem u Hrvatskoj državnoj sabornici. Tu deklaraciju potpisali su brojni prvaci bivše HSS stranke. U toj se izjavi pozivaju svi oni, s kojima se spomenuti narodni zastupnici i prvaci HSS-a radi zapreka nisu još mogli sastati, da se naknadno pismeno pridruže ovoj njihovoj izjavi. Tako su se javljali svi oni izrodi koji, iz bilo kojeg razloga nisu stigli prvi dan. Već sutradan, među prvim, bivši narodni zastupnik grada Zagreba Milutin Majer rekao je u svojoj izjavi ovo:

»Izjavljujem, da u cijelosti prihvaćam i ja jučerašnju izjavu mnogih bivših zastupničkih drugova i molim Svevišnjega, da dan 10. kolovoza 1941. zaista donese novo i sretno razdoblje do sada ispaćenom hrvatskom narodu.

Kroz nauku uzvišenog dr. Ante Starčevića i mučenika Stjepana Radića neka prošire novi sjaj stare hrvatske slave i veličine, a drugi obnovitelj Hrvatske Nezavisne Države, poglavnik dr. Ante Pavelić neka dovede narod hrvatski u luku mira, sreće i spasenja.«

Sličnu izjavu dao je Ante Diklić, predsjednik 65 birališta HSS-a. Takovu izjavu poslao je Samuel Ferojević, bivši blagajnik XVII kotara HSS u Zagrebu.

Čitavoj toj izdajničkoj kompaniji dali su epilog njihovi gospodari iz Berlina. Tako 14. kolovoza »Berliner — Börsenzeitung« donosi na prvoj stranici članak, u kome je komentiran ovaj događaj, koji je po riječima komentatora značio novu pobjedu ideje fašizma na tlu Hrvatske.

Bez sumnje, politika zvaničnog vodstva HSS-a, politika iščekivanja, politika sprečavanja borbenog jedinstva hrvatskog naroda, politika pasivne tolerancije, a u posljednje vrijeme i odobravanja strahovitog zločina, koje Pavelić vrši u ime hrvatstva, sve je to stvaralo ako ništa drugo, a ono zabu-

nu među velikim dijelom omladine, odugovlačilo njenu borbu, i objektivno predstavljalo rezervu okupatoru i ustašama, koji su vješto podržavali ovu zabunu.

Patrioti, Hrvati, a u prvom redu komunisti već su onda u samom početku, naglašavali da će takva politika zvaničnog vodstva HSS-a nanijeti hrvatskom narodu štetu i da je aktivan otpor i borbeno jedinstvo s ostalim narodima Jugoslavije jedini put, koji vodi hrvatski narod ka istinskoj nezavisnosti i slobodi.

U tim časovima, kada je hrvatski narod trebao da bude jedinstveniji nego ikada, našla se još jedna grupa izroda iz vodstva HSS-a, koji se zajedno s Pavelićem pozivaju na Antu Starčevića, najborbenijeg hrvatskog političara iz prošlog vijeka, Matiju Gupca, vođu seljaka i seljačke bune, na Stjepana Radića, Frankopane i druge svijetle narodne ličnosti. Sigurno je jedno, da su i ustaše i ti predstavnici kad su isticali Matiju Gupca kao prethodnika ustaštva, smetnuli s uma činjenicu, da je taj ponos hrvatstva bio okrunjen usijanom krunom od njemačkog krvnika. Oni su se pozivali i na Krstu Frankopana, kome su Nijemci odsjekli glavu i koji je pred smrt ispjevao pjesmu »Viruj Nimcu kao suncu zimske«. Pozivali su se na Radića, koji je cijelog svog života propovijedao slogu i bratstvo svih Slavena, a naročito Južnih Slavena. Sve se to nije moglo izbrisati proklamacijom ustaša i jednog dijela reakcionarnog vodstva HSS-a. Pošteni Hrvati su poznavali svoju historiju, pa su ih takve manifestacije vrijeđale i ogorčavale, dok su nepošteni, koristeći falsificiranu historiju, stvarali zabludu u prvom redu kod omladine, koja im je bila najpotrebnija.

UDARNE GRUPE RADNIČKE OMLADINE

Nezavisno od udarnih trojki srednjoškolaca i studenata, postojale su udarne grupe formirane od radničke omladine. Često puta te su se grupe spajale ili miješale zajedno sa srednjoškolcima i studentima tj. njima se popunjavale i izvršavale pojedine sabotaže, likvidacije i si. U osnovi one su

imale svoju određenu organizacionu formu povezanu po vertikalnoj liniji. Njihova aktivnost svodila se na razne sabotaze, osiguranje širokih akcija, kao npr. bacanje letaka, pisanje parola, zatim bušenje automobilskih guma, sabotažnih akcija u radionicama, tvornicama, likvidaciji ustaških agenata, ustaša, Nijemaca.

Te grupe bile su sastavljene od najodvažnijih skojevaca i skojevki, koji su, zbog opasnosti i konspirativnih razloga, bili odvojeni od ostalog rada i od aktiva. Bili su povezani direktno s drugom u Mjesnom komitetu SKOJ-a, koji je bio zadužen za taj rad. Često bi pojedine takove omladinske udarne grupe bile direktno vezane za PK SKOJ-a, mjesni komitet Partije ili za pojedine drugove i CK KPH.

U drugoj polovini 1941. godine takove su grupe formirane u svim dijelovima grada, i njihova je aktivnost po sadržaju i obujmu bila različita. Tako npr. u istočnom dijelu grada postojale su u Maksimiru dvije takove grupe povezane s drugom Stjepanom Škrnjugom koji je istovremeno rukovodio udarnom grupom u Trnju i Martinovki. Pod kraj godine na tom sektoru formirane su još dvije takove grupe, kojima je rukovodio Stjepan Malek.

Na području Željeznica postojale su tri grupe, koje su bile vezane uz željezničko rukovodstvo SKOJ-a.

Na Trešnjevki postojalo je dvanaest skojevskih grupa, koje su sve izvršavale zadatke udarnih grupa, ma da su organizaciono postojale svega tri udarne grupe. Njima je rukovodila Milica Opalo.

Na Ciglenici, krajem 1941. godine, postojale su dvije udarne grupe, koje su direktno bile vezane uz Jožu Manolića, organizacionog sekretara PK SKOJ-a. Joža Manolić inače je držao vezu sa većinom udarnih omladinskih grupa, kako radničkih, srednjoškolskih tako i studentskih. On je imao pregled nad tim grupama, kojima je često davao zadatke, odabirao za pojedine složenije i teže akcije. Prije njega održavali su vezu i rukovodili udarnim grupama Joža Vlahović, Vicko Raspor, Rade Vlkov, dok nisu bili uhapšeni.

U Kustošiji, Vrapču i Podsusedu postojale su tri udarne grupe, od kojih je bila najaktivnija grupa Albina Kovačića.

Na području Gornja Ilica postojala je jedna grupa, čija je aktivnost porasla, kada je njena veza postao Branko Ki-

ras, inače jedan od najaktivnijih skojevaca i vođa udarnih grupa na, fakultetima.

Broj i veličina udarnih grupa često se mijenjala. Razlog tome bila su hapšenja, odlazak u partizane. Često puta, u pojedinim akcijama sudjelovali su udarnici iz redova radničke omladine, srednjoškolaca i studenata. Takove akcije imale su višestruko značenje. One su, pored ostalog, kroz najkonkretniju formu borbe povezivale i tako intelektualnu i radničku omladinu, tj. produbljivale tradicije još iz ranijih borbenih akcija za vrijeme stare Jugoslavije.

Odmah poslije napada na SSSR i poziva Partije u borbu, u SKOJ-u je formirano rukovodstvo za akcije borbenih omladinskih grupa. U to rukovodstvo ušli su Joža Vlahović, Vicko Raspor i Rade Vlkov. Slična takova zaduženja sprovedena su nešto kasnije i u MK SKOJ-u za grad Zagreb. Ova rukovodstva omladinskih udarnih grupa imala su zadatak da formiraju od skojevaca udarne grupe, koje bi bile po vertikalnoj liniji na posebnoj vezi, a koje će prikupljati oružje, vršiti organizirane diverzije, ubijati ustaše i Nijemce, tako da se okupator i domaće izdajice ne osjete ni časa sigurni. Glavni zadatak rada tih grupa bile su diverzije, sabotaže, oružane borbe prilagođene uslovima okupiranog grada. Skojevske grupe sastavljene od radničkih omladinaca, srednjoškolaca i studenata skoro svakodnevno su izvršavale akcije i diverzije počev od bušenja guma na automobilima, sabotaža u radnicama i tvornicama, razbijanje telefonskih čašica, kidanje telefonskih žica, sipanje pijeska u osovine vagona, do likvidacije neprijateljskih agenata, vojnika i oficira. Veoma su se često palili ustaški i njemački magazini, skladišta i slično. Te su akcije započele još prije napada na SSSR.

PRIJETNJE I BOJAZAN USTAŠA

Sve življu aktivnost komunista i sve aktivniju borbu protiv okupatora i ustaša osjetili su na svojoj koži i vlastodršci, pa nastoje raznim mjerama i prijetnjama preduhitriti doga-

daje, što su ih Komunistička partija i SKOJ nagovijestili. Između svih tih mjera, oni nastoje da pakuje i sve ono oružje, koje je prilikom raspada stare jugoslavenske vojske bilo razgrabljeno i to preko svojih agenata, konfidenata i drugih. No i pored toga oni apeliraju, a istovremeno i prijetu narodu. Tako su 30. lipnja izdali proglas koji je glasio:

»Zagreb, 30. lipnja.

Veliki župan. Velike župe Prigorje u Zagrebu dr. Marko Lemešić izdao je ovu okružnicu kotarskim oblastima i općinskim poglavarstvima:

Zapovjednik svih kopnenih snaga Nezavisne Države Hrvatske proglasom od 13. travnja 1941. godine i raspisom od 19. travnja 1941. broj 282-1941. pozvao je sve oblasti i pučanstvo na predaju oružja, municije i vojničke opreme.

Međutim, ustanovljeno je, da imade još i danas oružja, municije, eksploziva i vojničke opreme kod pojedinaca koji isto neovlašteno drže.

Poradi toga određuje se da Kotarske oblasti i Općinsko poglavarstvo na području Velike župe Prigorje ponovo pozovu pučanstvo, da svaki onaj koji bez odobrenja oblasti drži oružje, municiju, bilo kakav eksploziv ili kakvu vojničku spremu istu preda uz potvrdu Općinskom poglavarstvu, odnosno najbližoj oružničkoj postaji.

Rok za predaju određuje se za tri dana počam od 1. srpnja 1941. godine.«

Ovaj proglas komentirala je cjelokupna ustaška štampa

1. VII 1941. godine ovim riječima:

»Tko u tom roku ne preda oružje, municiju, eksploziv i vojničku spremu, koju drži neovlašteno, bit će predan Pokretnom prijekom sudu.

Za kažnjiva djela, koja sudi Pokretni prijeki sud zakonskom odredbom o pokretnom prijekom sudu od 24. lipnja 1941. god. određena je kazna smrti strijeljanjem.«

Napadom Nijemaca na SSSR — ustaška propaganda pojačala je svoju djelatnost povezujući je praktičnim mjerama. Tako je već trećeg srpnja 1941. godine izašao proglas Ante Pavelića, u kojem se između ostalog kaže:

»Hrvatski narod ne može ostati mirnim promatračem u ovom velikom i sudbonosnom času...

Pozivam stoga ustaše i ostale hrvatske rodoljube u starosti od 20 do 32 godine, koji su vojnički izobraženi i koji žele stupiti u svetu borbu protiv drzovitom boljševičkom nametniku, a za slobodu potlačenih naroda, te napose za sigurnost, mir, čast

i blagostanje hrvatskog naroda, da se odmah prijave kod najbližeg „popunidbenog zapovjedništva” (bivšeg vojnog okruga) koje će ih po već primljenim zapovjedima i uputama zaprimiti, obskrbiti i predati nadležnom vojnom zapovjedništvu.«

Isto tako zapovjednik za vojničku prednaobrazbu i radnu službu Zdenko Blažeković izdao je obavijest, koja je objavljena u svim listovima 4. VII 1941. godine. U obavijesti se kaže:

»Pozivaju se svi sveučilišni obveznici Radne službe, da prema slijedećem rasporedu dođu na dopunski liječnički pregled...«

Pošto je dan redoslijed, kada i tko se sve mora pregledati, obavijest završava:

»Nedolazak na pregled kaznit će se. Pregled za sve vrši se u glavnoj sveučilišnoj zgradi.«

Blažeković nije zaboravio da ode u Radničku komoru i da tamo održi predavanje radničkoj omladini, koju su prisilili da dođe na predavanje.

U svom predavanju Zdenko Blažeković je upozorio radničku omladinu, da joj ne će praštati nikakve »zle« misli. On joj je jasno odredio mjesto, gdje mora da bude, inače će u protivnom slučaju osjetiti sve »zakonske sankcije.«

ODGOVOR RADNIČKE OMLADINE

Devetoga srpnja MK SKOJ-a organizirao je — preko kvartova — široku akciju pisanja ovih parola: »Živio SSSR«, »Dolje fašizam«, kao i lijepljenje etiketa sa srpom i čekićem. U samoj Radničkoj komori i na mjestu, gdje je govorio Blažeković osvanule su etikete srpa i čekića i petokrake zvijezde. To je bio odgovor ustaškoj štampi i njenoj pojačanoj propagandi. To je bio odgovor Paveliću i Blažekoviću na njihove govore. Poslije toga, neprijatelj je pokušao, kao običrio, da ovu akciju SKOJ-a proglasili djelom Srba i Jevreja. Desetog srpnja pojavio se u štampi poziv pod naslovom »Poziv svim Srbima da se prijave kod Ravnateljstva ustaškog redarstva«. U njemu se kaže:

»Pozivaju se svi Srbi, muškoga i ženskoga spola, t. j. svi pravoslavci bez obzira, da li su i kada prešli na drugu vjeru, od 16—60 godina, da se prijave radi evidencije kod Ravnateljstva ustaškog redarstva Nezavisne Države Hrvatske u Zagrebu, Žvonimirova ulica br. 5/1 kat.

Tko se ne odazove pozivu, bit će odveden na prisilan rad u logor.«

Ovom proglasu nije izostao ni komentar u kome se kaže:

»Srbi su se protiv Hrvata uvijek služili sredstvima sile i izdaje... U svojoj mržnji svakome su bili spremni služiti protiv Hrvata, u čijoj zemlji žive...« »I sada, kad je njihovoj prevlasti došao kraj, oni ne će da se umire, ne će da puste na miru hrvatsku zemlju...«

Poslije toga uslijedila su hapšenja Srba i Jevreja. Istina, pripreme su se već ranije završile, a Srbi i Jevreji su već bili unaprijed osuđeni. Ustaše su namjeravale provesti tu akciju i bez ikakvih prethodnih akcija komunista i antifašista. Jer su takva »čišćenja« unaprijed sami objavili.

Među stotinama uhapšenih nalazili su se i mnogi aktivni borci komunisti, skojevci kao što su: otac i sin Zečević, Slavko Hacler, član SKOJ-a, Marica Jurinec i Ante Kesić pod sumnjom da je Srbin. Najviše je bilo uhvaćeno Jevreja. Srbi i Jevreji preko noći su nestajali. Narod se sve više zgražao divljačkom naletu ustaša. A štampa je bila prisiljena da 16. VII 1941. objavi članak pod naslovom: »400 Židova otpremljeno iz Zagreba«, pokušavajući da razbukta mržnju protiv Jevreja i opravda svoje postupke kao i buduće namjere ovim riječima:

»Ovih dana otpremljeno je 400 Židova iz Zagreba, koji su upućeni na prisilan rad. Ove mjere poduzete su stoga, što još uvijek imade stanoviti broj Židova, koji pokušavaju na razne načine zaobići ili izigrati jasne i stroge propise, koji se na njih odnose. Mnogi Židovi su zatečeni bez propisnih znakova, a za mnoge se ustanovilo, da se čak nisu prijavili na poziv vlasti. Evakuacijom Židova iz Zagreba i njihovim otpremanjem na prisilni rad ne će se stati, već će se ove mjere provoditi i dalje, jer je to jedini način da se Zagreb oslobodi od Židova i njihovog štetnog i nezdravog upliva.«

S pojačanim terorom protiv Jevreja u srpnju mjesecu Gestapo — očito nezadovoljan ugledom ustaša — vrši na ustašku vlast pritisak, tražeći više garancije da će se izvršavati njemačka naređenja. Pored mnogih drugih mjera i mani-

festacija trebalo je Hitlera uvjeriti, da u Hrvatskoj postoje rezerve ljudske snage, koja će se po potrebi boriti na strani njemačkog fašizma. Ta snaga i rezerva trebala je da bude omladina okupljena u »Ustaškoj mladeži«. Pored svih intriga i demagoških obećanja Pavelić sa svim svojim suradnicima nije uspio da stvori masovnu organizaciju ustaške omladine. Omladina se u vrlo malom broju dobrovoljno javljala u »Ustašku mladež«. Stoga Pavelić donosi odluku o obaveznom učlanjivanju u »Ustašku mladež«. Već 14. srpnja štampa donosi objašnjenje, kako treba shvatiti Pavelićevu »zakonsku odredbu« o ustrojstvu »Ustaške mladeži«, u koju se mora učlaniti sva omladina i o čijem će se odgoju povesti računa. »I ne samo o odgoju tjelesnome, već i o duhovnom odgoju same mladeži«. Istoga dana profesor Oršanić i Zdenko Blažeković, koji su rukovodili organizacijom »Ustaške mladeži« dali su još konkretnije obrazloženje Pavelićeve »zakonske odredbe« ovim riječima:

»Ustaška mladež« danas je jedina službena organizacija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj za sve grane odgoja hrvatske mladeži. Sve dosadašnje organizacije, koje su bile u bivšoj Jugoslaviji imale su zapravo zastarjele nazore i nisu bile u duhu vremena u kome se danas živi. Ukoliko su one i bile u duhu pravoga hrvatstva, ipak ih je bilo potrebno osvježiti i uliti u njih novi duh, koji je sada zavladao ne samo kod nas, nego i u cijeloj Evropi. Danas niti mi Hrvati ne možemo biti više odcjepljeni iz te cjeline, koju stvaraju evropski narodi, nego moramo poći korak uz korak s novim velikim susjedima. I u tu svrhu vrši se sada reorganizacija naše omladine, koja mora sva od 7—18 godina biti zastupljena u toj organizaciji.«

SVRHA »USTAŠKE MLADEŽI«

Svrhu novostvorene, prisilne organizacije »Ustaške mladeži« najbolje je ocrtao sam Blažeković kad je rekao:

»Organizacija treba da stvori jaku nacionalnu i socijalnu omladinu. Sva naša omladina mora biti nosilac državne ideje i same države. Ona mora u svojoj srži osjetiti svu važnost koja počiva na njoj samoj...«

A tko bi to trebao da sprovede rekao je sam Blažeković:

»Do sada je naša mladež bila uglavnom učlanjena ili u „Križarima” ili u „Hrvatskom Junaku”, pa kako je osobito kod ovih posljednjih bila jako razvijena hrvatska ustaška svijest, tako da je još za vrijeme bivše Jugoslavije bilo preko 80% u „Junaku” hrvatskih nacionalista, ne će biti teško tražiti danas ljude, koji će se staviti na vodstvo „Ustaške mladeži”.«

Nova organizacija dobila je odmah i svoje osnovne smjernice i zadatke, koji su se provodili preko odjelnih upravitelja. Te zadatke Blažeković je ovako formulirao:

»1) Promičba za mladež, 2) Načelno ustaško-duhovni odgoj u kome će se širiti i podizati stvaralački elemenat u mladeži. 3) Odio za vojničku prednaobrazbu, 4) odio za društveno i socijalno shvaćanje mladeži, 5) Odio za zdravstvo, 6) Odio za umijeće, u kojem će se mladež upoznati s našim kulturnim tekovinama, sa književnosti, glazbom i t. d. U tu svrhu bit će posebne škole za njih, u kojima će se obrađivati sav ovaj veliki i važni program.«

Uparedo formirana je posebna »Ženska ustaška mladež« sa istim zadacima, ali za razliku od svih dosadašnjih sličnih udruženja i organizacija bila je posve odcijepljena od muške, tako da uopće ne će dolaziti u dodir s dječacima, jer zajednički rad — rekao je Blažeković novinarima — »muške i ženske omladine u tim godinama djeluje štetno po sam rad i po samo djelovanje«.

Geslo »Ustaške mladeži« bilo je: »Sve što nije hrvatsko (čitaj fašističko) treba uništiti«, našlo je sve širu primjenu. Nemilosrdnom uništavanju komunista, hrvatskih antifašista, Srba i Jevreja priključili su i Cigane.

Dne 19. srpnja 1941. godine izašla je ova odredba u formi plakata i izvješena po svim ulicama:

»Odredbom Ministarstva unutrašnjih poslova od 3. srpnja 1941. god. broj 13.542 MUP uredilo se prijaviti svi Cigani obojeg spola kao i djeca, koji borave stalno i nestalno bez obzira na zanimanje, na području grada Zagreba. Obzirom na to, pozivaju se svi Cigani, koji borave na području grada Zagreba, da se radi popisa prijave kod Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, Đorđićeva ulica broj 4/1 i to: 22. i 23. srpnja ove godine od 16—19 sati.

Tko se ovom pozivu ne odazove, snašat će najstrože zakonske posljedice.

Redarstveno Ravnateljstvo.«

To je bio početak otvorene hajke na Cigane koje su ustaše tretirali kao ljude niže i nečiste rase, nedostojne da slobodno žive u Hitlerovoj okupacionoj zoni nazvanoj »Nezavisna Država Hrvatska«.

Uparedo s pripremama za istrebljenje Cigana nastavljaju se još obimnije pripreme za uništavanje Jevreja.

Pod kraj srpnja bilo je više sabotažnih akcija, koje su mahom izvršene u tvornicama, na državnoj željeznici, tj. na mjestima, gdje su radili radnici, Hrvati razne dobi i starosti. Sve to nije smetalo da vidno nezadovoljstvo hrvatskih masa ustaše ne prebace na »malu grupicu komunista, Srba i Židova«. Započeti plan raseljavanja Jevreja najavljen je u »Proglasu hrvatskih nacionalista« od 27. septembra 1941. godine.

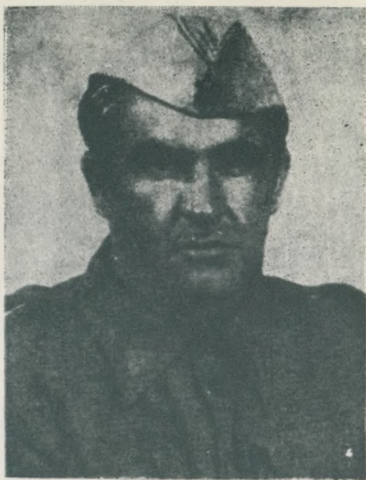
Evo što se u njemu govori:

»Povodom reakcije ponosnog njemačkog naroda na Židove i njima prirođena svojstva njihove rase, internacionalno židovstvo diglo je u cijelom svijetu nečuvenu viku i pozvalo na nemilosrdnu odmazdu protiv Njemačke... I zagrebački Židovi, kojih u našem gradu nažalost nema manje nego 8.438 pridružili su se tom protunjemačkom huškanju.«

Pa nastavlja:

»Pošto se oni kod tog njihovog bezobzirnog podhvata služe i velikim dijelom našeg podkupljenog novinstva, mogao bi time biti produbljen utisak da Hrvati zauzimaju bezrazložno položaj protiv njemačkog naroda.«

Sve ovakve i slične gnjusobe pisali su ti nazovi Hrvati, jer su željeli Jevreje pljačkati i otjerati u logor, proglasiti ih komunistima, da bi tako zadovoljili i gospodare u Berlinu i Rimu. A sve one, koji nisu željeli i nisu mogli da se suglase s njima, jednostavno je trebalo likvidirati. Ali ustaše nisu prestali da i ubjeđivanjem pridobiju omladinu za te svoje pogrome. Naročito su nastojali da osvoje i radničku omladinu. Već i zato da pokažu hrvatskom narodu, kako vode brigu i koliko im je stalo na navedu, »na pravi put« radničku omladinu. U tom cilju oni su veoma često angažirali svoje najistaknutije ustaše da održe predavanja, zatim razne družine, ne bi li i na taj način zainteresirali radničku omladinu za ustaški pokret. »Hrvatski narod« od 29. VII 1941. godine donio je veliku obavijest pod naslovom:

X. Nada Heligstein, studentica, koja se isticala svojim radom i među radničkom omladinom. Ubijena u Zagrebu; 2. Arnold Horvat, radnik, spada u red najaktivnijih mladih udarnika u Zagrebu. Poginuo 1943. godine u saobraćajnoj nesreći; 3. Albin Kovačić, tvornički radnik, jedan od najaktivnijih skojevaca na terenu Podsused i Kustošija. Ubijen 1942. godine na ustaškoj policiji; 4. Stjepan Malek, član MK SKOJ a 1941. godine.

1. Ivo Lola Ribar, sekretar CK SKOJ-a, narodni heroj, [redacted] na Zumberku u ljetu 1942. godine; 2. Slavko Komar, student veterine, na rodni heroj, rukovodio akcijom na kolonu ustaša kod Botaničkog vrta u Zagrebu 4. augusta 1941. godine; 3. Milka Kufrin, član MK SKOJ-a 1941. godine. Zamjenik polit-komesara I žumberačke čete; 4. Vladimir Božac, student tehnike, jedan od prvih žumberačkih partizana 1941. godine.

5. Milan Mraović-Simič, učenik trgovačke akademije, narodni heroj, rođen 1919. godine, je dan od zaslužnih prvoboraca za razvitak Narodno - oslobodilačke borbe u Zumberku.

»Sutra, u srijedu, sedmi broj „usmenih novina“. Među ostalim predaje državni tajnik za promičbu Josip Milković, gradonačelnik Werner i zamjenik ravnatelja Sara Musa. Program je veoma biran.«

Pošto su naveli sedam tačaka programa, organizatori se još jednom obraćaju radničkoj omladini da masovno posjeti te »usmene novine«.

Dnevni red sam po sebi je objasnio u kakvom duhu i sa kakvim ciljem će se održati »usmene novine«, a kako se reagiralo na njih najbolje se vidi po tome, što sala nije bila puna unatoč svoj propagandi i drugim mjerama, manje više prisilnim.

UDARNA GRUPA ALBINA KOVAČIĆA

Dvadesetdevetog septembra Albin je pročitao u »Hrvatskom narodu« obavijest da se pozivaju radnički omladinci u Radničku komoru na »birani program«. Odmah je načinio plan, kojega je povjerio Franji Stanišaku. Plan se sastojao u tome, da sruše željezničku prugu u momentu kad nailazi vlak. Tako su njih dvojica ukopali eksploziv i sve pripremili da sruše prugu.

Slijedećeg dana stizali su u Zagreb telegrami na razna mjesta ljudi. Evo nekoliko njih:

»Zagreb, 30. srpnja 1941. godine u 23 sata

Ravnateljstvo državnih željeznica inspektor Jurišić javlja: Između postaje Podsused Tvornica i stajališta Vrapče eksplodirao je pakleni stroj. Šteta: jedna šinja izbačena. Promet obustavljen. Na licu mjesta izaslan šef sekcije za održavanje pruge ing. Peršić i predstojnik postaje "Zagreb Sava.

Primio bojnik Jakšić«

Drugi telegram:

»Zagreb 30. srpnja 1941. god. u 23,15 sati

Glavnostožerni bojnik Marković javlja, da je kod Podsuseda eksplodirala paklena mašina. Bez žrtava, šteta mala. (Predao nadzorni satnik Jugušt)

Primio bojnik Nekić«

»Zapovjedništvo cjelokupne oružane sile — na ruke g. generala Stancera — Zagreb.

Dana 31. VII 1941. godine primljen iz Podsuseda u 0,30 sati slijedeći brzjav: »Danas 30. VII 1941. god. u 21,45 sati u profilu 432/5 između Podsuseda i Tvornice Vrapče dignuta je željeznička pruga dinamitom u zrak. Pruga je oštećena samo u duljini jedan metar s lijeve strane prema Zagrebu, tako da se mora izmijeniti samo jedna šinja. Pismo slijedi. Predstojnik postaje Jakšić.

Po nalogu Ministra i Državnog tajnika za promet i javne radove.

Tajnik pomoćnik Ministra za promet i javne radove.«

Isti telegram stigao je Ministarstvu Hrvatskog domobranstva, Ministarstvu unutrašnjih poslova, Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, Zapovjedništvu oružništva i Stožeru Savskodivizijskog područja.

Akcija prvih diverzanata, udarnika-omladinaca, nije uspjela, kako su to oni htjeli, jer je vlak prošao prije eksplozije, ali je ona imala jak moralni efekat. Eksploziju su mogli čuti i oni, koji su bili u »Radničkoj komori« na »biranom programu«, samo što nisu bili obaviješteni o toj »dopuni programa«, koju im je spremio Albin Kovačić.

Aktivnost Albina Kovačića datira još prije okupacije naše zemlje. Poznat u Kustošiji, Vrapču i Podsusedu vrlo brzo okuplja oko sebe grupu skojevaca, koja raspućava letke u kojima Partija poziva na ustanak, započinje sitnim, ali raznim akcijama, kao što je sipanje pijeska u ležaje osovina vagona, koji su se zaustavljali na stanici Podsused, zatim s drugovima Franjom Stanišakom, Zvonkom Roginom i Dragutinom Goljačkim razbija izolatore i čaške na telefonskim stupovima, organizira rezanje telefonskih žica istovremeno na više mjesta na dionici Podsused—Zaprešić.

Jedna od značajnijih akcija grupe omladinaca okupljene oko Albina Kovačića jest vađenje neiskorištenog eksploziva iz pilota velikog saobraćajnog mosta na Savi kod Podsuseda. Jedinice jugoslavenske vojske imale su namjeru da dignu taj most u zrak prilikom povlačenja. Međutim, brzo nadiranje Nijemaca onemogućilo je tu akciju. Tako je eksploziv ostao u svakom pilotu. Uz pomoć Franje Stanišaka i Duška Rubinića taj su eksploziv postepeno vadili više od mjesec dana

ispod mosta na kojemu je stajala straža. Preko 2000 (dvije-hiljade) kilograma eksploziva iznijeli su i sakrili u nekoliko skloništa u Kustošiji, da im kasnije posluži za razne diverzije. U jesen 1941. godine veći dio tog eksploziva prenijet je na Žumberak. Najmilija uzrečica, kojom se Albin Kovačić služio, bila je: »U ratu smo s fašizmom, u oružanoj borbi, koju smo prihvatili i koju ćemo voditi do oslobođenja«. Nije to bila samo uzrečica, već njegovo geslo, kojeg se striktno pridržavao. Tek što je izvršio — bilo sam ili uz pomoć omladinaca — jednu akciju, izmislio je novu.

Tako je odlučio, da onesposobi Tvornicu cementa u Podsusedu, koja je isključivo radila za okupatora i svakodnevno izvozila cement u Njemačku.

Albin je pripremio eksploziv i uveče 12. rujna 1941. godine došuljao se do vagoneta, kojima se doprema sirovi materijal do peći. Legao je u vagonet i, neopažen, stigao zajedno s eksplozivom u glavni odio tvornice. Postavio je eksploziv u kotao, namjestio upaljač i brzo se udaljio. Uspjelo mu je da neopažen izađe iz tvornice, jer je dobro poznao svako mjesto u tvornici.

Začula se eksplozija. Tvornica je prestala raditi, ali svega tri dana. Bilo je premalo eksploziva da uništi čitavu tvornicu.

Poslije toga, uhapšeno je dvadeset ljudi, većinom radnika iz te tvornice. Osim njih uhapšeno je još šest drugarica i drugova iz Podsuseda, koji su bili od ranije djelomično kompromitirani. Istraga nije otkrila ništa. Dok su drugovi bili zatvoreni u Kotarskom sudu, Albin im je nosio hranu. Među uhapšenima nalazila se Marica Jurinac, jedina koja je znala za Albinovu sabotažu, i sa zaprepaštenjem je promatrala njegovu drsku hrabrost.

Tek kasnije, poslije jedne sitne akcije, koncem 1941. godine došlo je do velikih hapšenja. Tako je 6. prosinca uhapšen s jednom grupom i Albin Kovačić. Mučeći omladince, ustaše su doznali da je Albin sekretar skojevske grupe. Za Albina je započeo novi period mučenja, koji je trajao puna četiri mjeseca. Ustaše su bjesnili što nisu mogli od njega ništa doznati. On je šutio sve do svoje smrti.

POSljednje pismo Albina Kovačića IZ ZATVORA

*Cenzura 37, šalje Kovačić Albin, Sud. stol,
Petrinjska ulica 12, soba 29.*

Gos. Kovačić Josip, Podsused.

Pozdrav vama Albin Kovačić

*Srdačno vas pozdravljam sve skupa. Primio sam od vas kartu
i pišete mi da ste svi zdravi i živi. To me vrlo veseli...*

*Dragi roditelji mnogo vam se zahvaljujem na vašim dobrim
djelima, kada po ovako lošem vremenu redovito nosite hranu i
veš, jer vidim da niste na mene zaboraviti u mojim teškim da-
nima. Mnogo se zahvaljujem Ankici, koja po ovako dubokom sni-
jegu stalno nosi.*

Pismo Albina Kovačića pisano 7. februara 1942. god.

*Dragi roditelji, dajem vam znati da sam čisto čist ozdravit,
malo sam se zdebljal, al' kad mogu tolko jesti da me niko ne bi
nahratio...*

*Pošaljite mi još crnog konca za kaput. I pošaljite mi moje
pump hlače... Pošaljite mi jednu zdjelicu, da imam za prima-
nje hrane. Kad mi šaljete hlače, onda odmah na kapiji tražite
stare hlače, tak da mi ne digneju... Pozdravite mi tatu i kuma,
i pišite...*

*Možete mi pisat kad god hoćete. Može pisat svaki, vi mi od-
mah otpišite. Za sada nemam drugo ništa da vam pišem, mnogo
vas pozdravljam sviju skupa...*

Kovačić Albin — Zagreb, Petrinjska 12

JOŠ JEDNA DIVERZIJA

Gestapo i ustaška policija imali su pune ruke posla. Tek što su svoj aparat usmjerili u jedan dio grada, radi pre-
dostrožnosti ili racija poslije izvršenih akcija zagrebačkih
boraca, čekala su ih nova iznenađenja. Nicale su nove udarne
grupe i rastao je broj akcija. Tako je, u mjesecu kolovozu, u
zapadnom dijelu grada formirao još jednu udarnu grupu Ra-
jonski komitet Komunističke partije. U njen sastav ušli su
uglavnom omladinci. Na čelu grupe bio je Slavko Blažina.

Jedna od najuspjelijih akcija ove grupe izvršena je polovinom kolovoza, kada su zapalili autogaražu Vojne komande na uglu Selske ceste i Ilice. Izgorjelo je nekoliko bačava benzina, dvadeset njemačkih motor-kotača, i skladište u kome su se nalazile gume za motor-kotače i automobile. Učesnici u ovoj akciji su bili: Božo Lajner, Janko Jutriša i Vilim Lončar. Akciju je organizirao Mijo Pikunić.

Ista ova grupa, nekoliko dana kasnije, organizirala je rušenje željezničkog mosta preko potoka Crnomerec. Akcija nije potpuno uspjela, jer je bilo stavljeno premalo eksploziva.

Od tada ustaše poduzimaju veće mjere opreznosti i sa jačim snagama osiguravaju slične objekte.

KAŽNJENI IZDAJICA

Hapšen za vrijeme stare Jugoslavije, Ivan Majerhold postao je tajni policijski agent. Poznavao je mnoge ljude, pa je o njihovu radu redovno izvještavao policiju. Radio je vrlo oprezno koristeći od ranije stečeno povjerenje, kao aktivan borac za radnička prava, zbog čega je bio i isključen iz svih škola.

Taj svoj neprijateljski i podmukli rad nastavio je i u vrijeme okupacije stavljajući se u službu ustaškog redarstva. Prijavljuje komuniste i antifašiste, pronalazi poznate zagrebačke komuniste i omogućuje ustaškoj policiji, da ih hapsi. Njegovom pomoći uspjelo je ustaškom redarstvu uhapsiti Voju Kovačevića, člana MK KPH, Zagreb, i sekretara PK SKOJ-a za Hrvatsku Jožu Vlahovića i mnoge druge.

Učestvovao je i u istragama, jer je poznavao ljude i principe rada u Partiji i SKOJ-u te je kao takav ustašama bio od neprocjenjive koristi. Trebalo ga je po svaku cijenu onemogućiti. Taj zadatak povjeren je omladinskoj udarnoj grupi u sastavu: Lazo Vračarić, Arnold Horvat, Nikola Perković i Ivan Šibi. Zadatak su pred grupu postavili Blaž Mesarić, tada sekretar Rajonskog komiteta Partije, i Stjepan Malek, član MK SKOJ-a.

Udarma četvorka naizmjenice je tragala 'za Majerholdom od 3. do 7. rujna. Bilo ga je vrlo teško pronaći. Zato je za njim tragalo još nekoliko grupa.

Konačno, 7. rujna, Majerholda su pronašli. Tog dana udarna četvorka sreća je Radu Končara. U svojim memoarima Ivan Šibi ovako opisuje taj susret:

Na Jelačićevom trgu susreli smo Radu Končara, slučajno. Znao je, da tragamo za Majerholdom. Nasmijao se vedro i pokazao velike bijele zube. Imao sam utisak kao da je siguran, da će Majerhold pasti baš od naše ruke.

Tog dana, 7. rujna, izdajnik je izašao s djevojkom u kino. Film je završio oko 21. sat. Kada su izašli iz kina, udarna četvorka u parovima, na raznim odstojanjima, krenula je za Majerholdom i čekala pogodan trenutak. Dok se izdajnik kretao Ozaljskom ulicom, držeći lijevom rukom djevojku za ruku, desnu je imao u džepu, vjerojatno držeći za držak revolvera. Bio je uvijek oprezan. Usput je svratio još u jednu gostionicu, gdje se zadržao pola sata. Tek što su izašli iz gostionice, Arnold Horvat i Nikola Perković hitro su im se približili i opalili svaki po dva metka u Majerholda. A kada je pao u jarak, Arnold Horvat opalio je u njega još tri metka. Začas okupila se oko Majerholda grupa prolaznika. U grupu su se umiješali Ivan Šibi i Lazo Vračarić, da provjere, da li je izdajnik zaista mrtav.

Petnaest minuta kasnije izvijestili su Stjepana Maleka, da je izdajnik, koji je kriv za smrt mnogih ljudi, mrtav.

Ujutro slijedećeg dana, 8. rujna, saopćio je Rade Končar Ivanu Šibli, da je odlučeno, da ga se primi u Partiju.

DIVERZIJA NA POŠTI

Pojačanom teroru ustaša i Nijemaca u Zagrebu partijska organizacija je odlučila da odgovori protunapadom, da zbuni i obezglavi neprijatelje.

Početkom kolovoza 1941. godine održao se sastanak partijske organizacije poštanskih službenika, kojemu je prisustvovao i član MK KPH Vojo Kovačević, i na kojem se pre-

dl°žil°, da se izvrši diverzija na telefonskoj centrali u Glavnoj pošti i tako uništi vrlo važna neprijateljska arterija. S Vojom Kovačevićem ozbiljno su o ovoj diverziji diskutirali Vilim Galjer, sekretar partijske organizacije na Glavnoj pošti, i članovi Ante Kukuljan i Slavko Markon. Nakon duge diskusije Vojo Kovačević obavijestio je drugove, da će njihov prijedlog o ovoj diverziji dostaviti vojnom rukovodstvu.

Poslije sedam dana Slavko Markon dobio je specijalni partijski zadatak da organizira udarnu grupu, koja će izvršiti diverziju na telefonsku centralu u Glavnoj pošti. U udarnu grupu su ušli: Slavko Markon, Josip Čuljat, te Emil Magdić (koji je kasnije odustao), iako je sudjelovao u izradi plana.

Bilo je predviđeno, da se diverzija izvrši 14. rujna u 12,30 sati i to tako da se eksploziv postavi na sedam mjesta u II i III katu, i da se sve to poveže sa žičanim vodom, pa da dizanje telefonske slušalice s jednog pretplatničkog telefona izazove paljenje. S ovom akcijom upoznao se i Rade Končar, tada sekretar CK KPH.

Trebalo je nabaviti eksploziv i to što više (oko 20 kg), budući da se postavljao na sedam mjesta. Eksploziva se domogao domobranski poručnik Augustinović iz domobranskog skladišta. U izrađivanju ostalog materijala (izrada limenih kutija) sudjelovali su i neki drugi antifašisti, koji nisu znali zašto prave te kutije.

Paket s eksplozivom dostavili su Slavku Markonu, koji ga je preuzeo od Blaža Mesarića (tada sekretara II rajonskog komiteta u Zagrebu) i predao ga jednom poštanskom službeniku, koji ga je bez ikakva pregleda prenio u staru poštu kraj ustaške straže. Vrlo težak paket bio je adresiran na Slavka Markona, poštanskog službenika, Jurišićeva ulica. Idućeg dana, poslije 12 sati, paket je dostavljač donio Markonu, a ovaj ga pohranio u magazin.

Partijska organizacija pobrinula se i za sigurnost drugova, koji su pripremali diverziju, pa su drugovi Čuljat i Markon dobili revolvere te su otada dolazili na posao naoružani.

Montiranje paklenih strojeva moglo se vršiti samo noću, u noćnim dežurstvima. Trebalo je oba kata povezati sa žicom, koja danju neće biti sumnjiva drugim TT tehničarima, pa je posao bio vrlo kompliciran i delikatan. Na raspolaganju

su imali oko 20 dana, tj. 4—5 noći rada. Za cijelo to vrijeme redovno su održavali vezu s Vojom Kovačevićem.

2. rujna saznali su, da je uhapšen Vojo Kovačević i da će im odsada dolaziti nova veza. Novog nisu poznavali, a bio je to Rade Končar.

Ova vijest bila je neugodna cijeloj grupi, pa su diskutirali, hoće li Vojo štogod odati o planu diverzije. No, iako strašno mučen, Vojo nije ništa odao, čak niti svoje ime, premda ga je pokazao ustaški konfident Majerhold. Vojo Kovačević odnio je svoju tajnu u grob.

Nova veza — Rade Končar — već je na prvom sastanku potvrdio, da Vojo nije ništa odao, pa se interesirao, kako napreduju radovi, i, da li će akcija biti na vrijeme izvršena.

13. rujna trebalo je montirati eksploziv na spojeve koji su bili postavljeni u posljednjih 15 dana. Za taj posao trebalo je da oba mehaničara budu u noćnoj službi. Čuljat je bio redovno na dužnosti, a Markon se, nakon dugih nagovaranja, uspio zamijeniti s jednim tehničarem.

U međugradskom posredništvu, koje je od centrale bilo odijeljeno samo staklenim zidom, te je noći dežurala Nada Galjer. Markon je radio u automatskoj centrali na III katu, a Čuljat u visokofrekventnoj centrali u II katu.

Čuljat je bio u nezavidnijem položaju, jer je automatsku centralu čuvao jedan njemački vojnik. Trebalo ga je na neki način onemogućiti u stražarenju, pa ga je Čuljat opio, te je Nijemac spavao, dok su se izvodili posljednji radovi na montaži eksploziva. Ujutro, u 7 sati, sve je bilo pripremljeno.

Drugovi su predali dužnost i krenuli na novi zadatak — u partizane. Otišli su: Vilim Galjer, Slavko Markon, Josip Čuljat i Ante Kukuljan, dok je Nada Galjer ostala u ilegalnosti u Zagrebu.

Dvije minute prije 12,30 sati službenici telefonske centrale su obaviješteni, kako se i predviđalo, da je centrala minirana i da bježe iz centrale.

Tačno u 12,30 sati, dizanjem telefonske slušalice s aparata Olge Milčinović u Tuškancu, (slušalicu je podigao Nikola Rupčić po direktivi koju je primio od druga Antuna Bibera-Teheka) Zagrebom se razlegla silna detonacija. Nastala je panična strka po ulicama. U poštansku zgradu dojurili su policajci i pregledavali srušene uređaje.

1. Ivan Sabljak, član MK SKOJ-a Zagreb 1941. godine. Iste godine je uhapšen i odveden u logor Stara Gradiška, gdje je 1944. godine na zvjerski način ubijen. Narodni heroj; 2. Krešo Rakić, narodni heroj, član srednjoškolskog rukovodstva 1941. godine. Strijeljan u studenom 1941. godine u Zagrebu; 3. Dragica Hotko, član MK SKOJ-a 1941. godine; 4. Rajna Kravar, studentica, jedan od spikera na radio-stanici CK KPH u 1941. godini. Poginula u Gorskotom kotaru 1942. godine.

Ministarstvo unutarnjih poslova

Ravnateljstvo za javni red i sigurnost Nezavisne Države Hrvatske

Predmet: ČULJAT JOSIP i dr. - tjeralica.

OGLAS

U vezi istrage zbog postavljanja paklenih strojeva u brzoglasnoj i brzojavnoj središnjici u Zagrebu, određuje ovo Ravnateljstvo svestrano tjeralicu za slijedećim osobama:

1. JOSIP ČULJAT, postanski činovnik i vještak, star 30 godina, rođen u Zagrebu, sin Josipa i Ljubice r. Jakopić, neženjen, rkt., zadrži stan u Zagrebu, Čigadeva 44.

2. SLAVKO MARKON, postanski tehničar, star 21 godina, rođen u Slatini, kolar Slatina, sin Petra i Marije r. Hova, rkt., neženjen, zadrži stan u Zagrebu, Derendulova 27.

3. VILIM GALJER, postanski činovnik, star 30 godina, rođen u Prigorecu, kolar Gjurjevac, sin Franje i Ane r. Horak, oženjen sa Nadom r. Kafka, rkt., zadrži stan u Zagrebu, Gajdoskova 34.

4. NADA GALJER r. KAFKA, postanska činovnica, stara 21 godina, rođena u Zagrebu, kći Mirka i Marije r. Kafka, udata za Vilima Galjera, rkt., zadrži stan u Zagrebu, Gajdoskova 34.

Poziva se svatko, koji zna, gdje se isti ljudi nalaze ili tko ima podatke o njihovom sadašnjem vjerojatnom boravku, da o tome obavijesti najbližu redarstvenu odnosno upravnu oblast ili organe.

Ona osoba, koja bude dala takve podatke, da se na temelju istih gore navedeni mogu pronaći ili koja bi ih sama pronašla, dobiti će nagradu u iznosu od Kuna 100.000,- slovima sto hiljada. Ona pak osoba, koja bi gore navedenima pružila ma kakvu pomoć ili bi namjerno propustila, da obavijesti oblast o podacima sa kojima raspolaže, smatrati će se sukrivcem zločina zbog kojeg se isti traže, te će u smislu postojećeg zakona biti predana nadležnom Pokretnom sudu na postupak. Fotografije gore imenovanih snimljene su na ovom oglasu uz naznaku njihovih imena.

Zagreb, 17. rujna 1941.

Iz Ministarstva unutarnjih poslova
Ravnateljstvo za javni red i sigurnost Nezavisne Države Hrvatske
Broj 31188 II.

Oglas poslije diverzije na pošti.

Nekoliko minuta kasnije odjeknula je još jedna snažna eksplozija, koja je pojačala paniku, a izazvali su je sami policajci, aktiviranjem jednog paklenog stroja, koji u prvoj eksploziji nije eksplodirao.

U telefonskoj centrali bilo je sve uništeno, u automatskoj centrali 11.000 telefonskih brojeva je onespособljeno, a visokofrekventna centrala također nije radila.

Jurišićeva i Palmotićeva ulica bile su pune poštanske arhive, koju je detonacija razbacala. U eksploziji je poginuo jedan ustaški pristav, jedan ustaški oficir, dva njemačka vojnika, a još osmorica su bila što teže što lakše ranjena.

U Zagrebu su proglasili opsadno stanje, pojačali straže, a gradom su krstarile patrole.

Rade Končar dočekao je eksploziju u gostionici »Sidro« u Vlaškoj ulici i bio je zadovoljan akcijom, koja je predstavljala značajan uspjeh zagrebačke partijske organizacije.

Poslije ove akcije hapsili su osumnjičene, između kojih i Olgu Milčinović, profesoricu Konzervatorija (poginula u logoru), sa čijeg je telefona izazvana eksplozija na pošti.

U vezi sa diverzijom na glavnoj pošti u Zagrebu izdalo je »Ravnateljstvo za javni red i sigurnost NDH« 17. rujna 1941. godine oglas ovakva sadržaja:

TJERALICA

povodom odvratnog zločina u brzoglasnoj
i brzojavnoj središnjici

Propisana nagrada od 100.000 kuna za pronalaženje Josipa Čuljata, Slavka Markona, Vilima Galjera i Nade Galjer.

Zagreb, 17. rujna, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost Nezavisne Države Hrvatske izdalo je ovu tjeralicu:

U vezi istrage zbog postavljanja paklenih strojeva u brzoglasnoj i brzojavnoj središnjici u Zagrebu, određuje ovo Ravnateljstvo svestranu tjeralicu za slijedećim osobama:

1. ČULJAT JOSIP, poštanski činovnički vjezbenik, star 20 godina, rođen u Zagrebu, sin Josipa i Ljubice r. Jakopčić, neoženjen, rkt, zadnji stan u Zagrebu Omiška 9.

2. SLAVKO MARKON, poštanski tehničar, star 21 godinu, rođen u Slat. Drenovcu, kotar Slatina, sin Petra i Marije, r. Ilova, rkt, neoženjen, zadnji stan u Zagrebu De-
renčinova 27.

3. VILIM GALJER, poštanski činovnik, star 30 godina, rođen u Prugovcu, kotar Gjurgjevac, sin Franje i Ane, r. Herak, oženjen, sa Nadom, ro. Kafka, rkt, zadnji stan u Zagrebu Gajdekova 34.

4. NADA GALJER, r. KAFKA, poštanska činovnica, stara 21 godinu, rođena u Zagrebu, kći Mirka i Marije, r. Kafka, udata za Vilima Galjera, rkt, zadnji stan u Zagrebu Gajdekova 34.

Poziva se svatko, koji znade, gdje se isti sada nalaze ili tko imade podatke o njihovom sadanjem vjerojatnom boravku, da o tome obavijesti smjesta najbližu redarstvenu, odnosno upravnu oblast ili organe.

Ona osoba, koja bude dala takve podatke, da se na temelju istih gore navedeni mogu pronaći ili koja bi ih sama pronašla dobit će nagradu u iznosu od Kuna 100.000.— slo-
vima sto hiljada.

Ona pak osoba koja bi gore navedenim pružila ma kakvu pomoć ili bi namjerno propustila, da obavijesti obla-
sti o podacima sa kojima raspolaže, smatrat će se sukriv-
cem zločina, zbog kojeg se isti traže te će u smislu posto-
jećeg zakona biti predana nadležnom Pokretnom prijemom
sudu na postupak.

Zagreb, 17. rujna 1941.

Iz Ministarstva unutarnjih poslova
Nezavisne Države Hrvatske

Ravnateljstvo za javni red i sigurnost
broj 31188-41.

Strijeljanje intelektualnih začetnika
zločina u zgradi Ravnateljstva pošta

Pokretni prijeki sud osudio je na smrt 50 Židova i
komunista.

Zagreb, 22. rujna. Ministarstvo unutarnjih poslova.
Ravnateljstvo za javni red i sigurnost objavilo je ovaj

Oglas

Kao intelektualni začetnici zločina postavljanja pakle-
nih strojeva u zgradi Ravnateljstva pošta, brzojava i brzo-
glasa u Zagrebu i vršenja komunističke promičbe uglavljeno
je 50 Židova i komunista.

Iste je senat Pokretnog prijekog suda u Zagrebu dana
19. rujna 1941. godine osudio na smrt.

Osuda nad njima izvršena je strijeljanjem.

Iz Ministarstva unutarnjih poslova
Ravnateljstva za javni red i sigurnost
broj 32906-41.

Akcija od 14. rujna 1941. godine na zagrebačkoj pošti, imala je vanredan odjek među građanima Zagreba, a i u čitavoj zemlji, njezino je veliko značenje i u tome, što je poremećen čitav sistem veza na Balkanu, a dobrim dijelom i na istoku s vojnom komandom u Berlinu.

Koliko je to uznemirilo čitavu ustašku i gestapovsku službu sigurnosti vidi se jednim dijelom iz saslušanja Stjepana Blažekovića, povjerenika Ministarstva unutrašnjih poslova, od 27. VI 1945. godine, u kojem, između ostalog, stoji:

»Povodom atentata na poštu početkom rujna 1941. godine bili su smjesta pozvani svi redarstveni činovnici, odnosno osobno upravitelji redarstva. Koliko se sjećam ja sam taj dan nisam vodio nikakovu istragu, nego su je vodili ustaše na pošti, dok smo mi poduzimali mjere za potragu na sve strane, za Galjerovima, a čini mi se, da su već bili donijeti podaci za Čuljata i Markona, koje su već uglavili kao Galjerove sumišljenike. Drugi ili treći dan bio sam upućen sa nadstojnikom političkog odsjeka u ured Eugena Kvatemika, gdje sam se najprije interesovao, kako je sam atentat izvršen...

Koliko se sjećam prvi pravac istrage bio je taj, da se utvrdi, koje su sve osobe bile u kritično vrijeme dežurne i čini mi se, da su se ili Čuljat ili Markon zamjenili za to vrijeme za dežurstvo sa jednim od poštanskih službenika, koji je bio uhićen. Sjećam se, da se je tom prilikom uhapsilo nekoliko tehničara i jedan inženjer. Na pošti sam vodio istragu 10 dana, te sam pre slušao najmanje 30 osoba, ali sve nisu bile uhićene. Osim ovih pre slušanja preveo sam kućnu premetačinu kod majke Nade Gal jer.

Uglavnom cijeli rezultat istrage bio je taj, da su se uglavila

4 počinitelja i daljnja se istraga sastojala u potrazi za navedenima, te su bili poslani agenti u sva ona mjesta gdje su pomenuta četvorica imala rodbinu, ali ni tu nije ništa pronađeno.

Istraga protiv uhapšenika, kada se vidjelo, da je svaka potraga za počiniteljima bezuspješna, a to je bilo barem za mene već nakon osam dana jasno, kretala se u tom pravcu, da se utvrdi tko je od uhapšenih i u kojoj mjeri pružio pomoć počiniteljima.

Sjećam se, da se tom prilikom ispitivalo, tko je unio potreban eksploziv u poštu...«

Govoreći o tome, kako je došlo do eksplozije, i šta je u tom pravcu otkriveno tokom istrage Stjepan Blažeković izjavljuje:

»Do same eksplozije navodno je došlo na taj način, što se je na automatskoj centrali nazvao jedan telefonski broj, a eksplozivne naprave bile su montirane tako, da je kod nazivanja toga broja moralo doći do spoja, koji je izvršio upaljivanje eksploziva. Radi toga tragaloo se je za tim brojem, ali taj, koliko se sjećam nije pronađen. Čini mi se, da mi je Pavel¹⁾ pričao, da ustaško redarstvo ima neke podatke o vlasniku toga broja i da je to navodno neka ženska, no ja te podatke nisam dobio...

Za pojedine počinitelje ustanovilo se je, da su otputovali vlakom iz Zagreba i to u pravcu Karlovca, te je bilo nekih tragova u vlaku, ali do Karlovca se svaki trag zameo...

Sama istraga trajala je vrlo dugo, čini mi se oko 3 mjeseca, te su kroz to vrijeme uslijedile brojne intervencije sa sviju strana, te kako mi se činilo, na temelju tih intervencija, bile su uglavnom i donošene odluke ustaške nadzorne službe, odnosno Glavnog ravnateljstva.«

NAPAD NA USTAŠE U VRBANIĆEVOJ ULICI

Istoga dana kada je bio izvršen napad na poštu, dvije udarne grupe imale su zadatak da napadnu ustaše u tijeojnoj vezi s diverzijom na poštu. Grupa u sastavu: Ivan Šibi, Arnold Horvat, Nikola Perković i Lazo Vračarić trebala je napasti s bombama ustaše na prolazu ispod miramarskog podvožnjaka, kada kreću iz Trnjanske ceste u centar grada. Međutim, akcija nije uspjela, jer su ustaše prošli ranije nego što se predviđalo, pa se grupa još nije bila razmjestila iznad podvožnjaka.

Druga udarna grupa na čelu s Rudolfom Kroflinom, metalskim radnikom, i Ivanom Gluhakom, trgovačkim pomoćnikom, imala je zadatak da sačeka ustaše na kanalskom pod-

¹⁾ Jedan od agenata Ministarstva unutarnjih poslova.

vožnjaku. Kako i tamo ustaše nisu naišli, krenula je grupa da ih sama potraži.

U grupi su još bili: Ivan Curi, Milan Butković, Ivan Horvat, Nad-»Cvikeraš«, Josip Vidan.

U Vrbanićevoj ulici, kod crkve, omladinci iz Kroflinove udarne grupe napali su ustaše s bombama.

Slijedećeg dana izdana je u Zagrebu ova obavijest:

»Dana 14. rujna o. g. u vremenu od 12,30 i 13,00 sati prasnula su u zgradi Ravnateljstva pošta, brzjava i brzoglasa u brzoglasnom odjelu četiri paklena stroja. Tom prilikom ranjeno je 8 osoba, među kojima dva njemačka vojnika i jedan časnik, te nekoliko članova redarstvenog izaslanstva. Redarstveni pristav Ivan Škunca podlegao je zadobivenim ranama.

Istoga dana u 15 sati i 45 minuta bačene su u Vrbanićevoj ulici dvije bombe na odjel ustaške vojnice, kojom prilikom je ranjeno 12 ustaša.

U oba slučaja radi se o komunističkim terorističkim pot-hvatima.

Iz Ministarstva unutarnjih poslova broj 31605/41

Zagreb, 15. rujna 1941.«

Akcija u Vrbanićevoj ulici snažno je odjeknula u Zagrebu, ali su uhvaćeni živi Rudolf Kroflin i Vlado Gluhak. Junački su se držali do smrti.

NAPAD NA NJEMAČKE AVIJATIČARE

30. RUJNA

Božo Dakić-španac, član MK KPH Zagreb, sazvao je grupu: Ivana šibla, Lazu Vračarića, Nikolu Perkovića i Arnolda Horvata, te im rekao da imaju slobodne ruke i da mogu raditi po vlastitoj inicijativi. Tako su Lazo, Nikola i Šibi riješili da po svaku cijenu nešto učine. Najviše su ih privukli njemački avijatičari, koji su svakodnevno bombardirali i mitraljirali nezaštićena sela i ubijali goloruko stanovništvo. Zapazivši jednu grupu avijatičara, oni su ih slijedili. Piloti su otišli u kino. Grupa ih je sačekala, kada su izlazili iz kina i na predviđenu mjestu, na uglu Zvonimirove i Rusa-

nove ulice, udarna trojka napala je svakog posebno. Trojica avijatičara našla su se u položaju, u koji su oni svakodnevno stavljali naše ljude, seljake u Kordunu, Baniji, Lici, Slavoniji, Gorskom Kotaru i drugdje.

U svojoj knjizi iz »Ilegalnog Zagreba« Ivan Šibi opisuje pomenutu akciju, pored ostalog, je napisao:

Nijemci nisu pokazivali nikakve sklonosti za otpor. Nesreća ih je snašla i suviše neočekivano. Ulica, u kojoj je do tada bilo dosta ljudi, odjednom je ostala pusta. Pretvorila se u poprište našeg obračuna s avijatičarima, i na njoj smo ostali samo mi i oni. U času napada odjednom se na cesti do nas našao plavi aerodromski autobus. Isti onaj autobus, koji smo dan ranije namjeravati napasti. Bio je pun njemačkih vojnika-avijatičara. Zastavio se naglo i svi su oni na vrat na nos, poskakali iz njega i posakrivati se po okolnim uličicama i dvorištima. Da su biti snalažljiviji, moglo nas je to stajati glave. Možda nisu imali oružja. Meni se u onom momentu sve to učinilo sasvim uzgrednim događajem, koji ni u koliko ne može utjecati na daljnji tok akcije. Instinkt nije opominjao na opasnost.

Nitko nas nije progonio. Nije trebalo ni bježati. Udaljili smo se mirnim, malo bržim koracima i za čas stigli do željezničke pruge. Pod kaputima revolveri su bili pripravnici za slučaja, ako nas tko pokuša spriječiti u bijegu. Zaista, sve se odigralo veoma jednostavno...

Sutradan Stožer Savskog divizijskog područja hrvatske vojske poslao je ovakav izvještaj:

»Op. br. 16 tajno. 1. listopada 1941. godine u Zagrebu.

Izvještaj o napadu na njemačke vojnike. Ministarstvu hrvatskog domobranstva. Glavni stožer (Operativni odjel).

Danas 1. listopada o. g. u 7.50 sati primljen je brzoglasom od Domobranskog zapovjednika u Zagrebu izvještaj slijedećeg sadržaja: Izvješten sam od strane Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu o ovom događaju: noćas 30. rujna u 21,30 sati napadnuti su na uglu Zvonimirove i Vrbanićeve ulice njemački vojnici od strane građanskih lica, koji su pustili ove vojnike da prođu i zatim ih napali iza leđa. Tom prilikom jedan njemački vojnik je ubijen, jedan teže i jedan lakše ranjen, dok je četvrti ostao nepovrijeđen. Jedan od napadača pokušao je pobjeći prema Ministarstvu hrvatskog domobranstva, ali je od strane redarstva ranjen i uhićen. Ostali napadači također su uhićeni. Podrobniji podaci poslat će se kasnije. Predlažem ovaj izvještaj radi znanja.

Zapovjednik: Balley«

Izgledalo je kao da su sva trojica udarnika uspjela uteći. Međutim, kad su prošli najveću gužvu, pao je Nikola Perković. Kako je pao, vidi se iz izvještaja nadzornog časnika Ministarstva hrvatskog domobranstva, koji glasi:

»1. listopada 1941. godine, Zagreb. Glavaru glavnog stožera Ministarstva hrvatskog domobranstva u Zagrebu.

U večer 30. rujna oko 21,30 sati čula se jača pucnjava s južne strane prema željezničkoj pruzi. Čim se pucnjava približavala prema Ivkančevoj i Beogradskoj ulici naređen je zbjeđ. Stražarska su mjesta svuda udvostručena, oružnici raspoređeni, strojne puške postavljene na ulazu. Poslije nekoliko časaka pucnjava se ponovila iz Zvonimirove ulice. Redari i ustaše gonili su jedno lice, koje je navodno pucalo na jedan samovoz i ranilo jednog njemačkog vojnika. To lice je trčalo Lirkovićevom ulicom ka zgradi Ministarstva hrvatskog domobranstva. Na povike redara i ustaša da stane, dotični se još više dao u bijeg. Na to su stražari-domobrani, poslije prvog poziva »Stoj«, a pošto dotični nije stao — pucali. Stražar domobran Rosić onda ga je pogodio s jednim metkom u desno stopalo, a istovremeno razvodnik Anić Huso drugim metkom u lijevu cjevanicu. Pogođeni je odmah pao, na što su ustaše i redari pritrčali i ranjenoga odveli. Prema usmenoj izjavi redarstvenog činovnika koji je vršio uvid, ranjeni se zvao Perković Nikola, šofer bez posla, star 30 godina sa stanom u Bračkoj ulici 1, Sigečica. Oko 0,30 sati ponovo se čula slabija pucnjava oko željezničke pruge, koja je međutim brzo prestala.

Nadzornik-časnik, geodet satnik Ivan Maković.«

U Zagrebu 14. listopada u 10 sati održana je glavna kaznena rasprava protiv Nikole Perkovića pred njemačkim ratnim sudom. Na raspravi je utvrđeno, da su pored Nikole Perkovića u napadu učestvovala još dva lica, čija se imena nisu spominjala, jer su ih vlasti tražile. Ustaška štampa od 15. X 1941. objavila je članak u povodu toga suđenja, u kome je rečeno i ovo:

»Optuženi je u istrazi priznao čin, a to priznanje potvrđuje i drugim dokazima, među njima i saslušanjem svjedoka.

... Pošto je predsjednik ratnog suda zaprisegao članove suda, počela je rasprava u prisuću zastupnika optužbe branitelja... Optuženi je priznao opetovano i potpuno sav zločin i svoju krivnju.

... Iskazi optuženog u istrazi dovedeni su u sklad sa sadašnjima izjavama i priznanjima, tako da je dokaz, nakon što je pročitani zapisnik svjedoka, koji su se našli u blizini mjesta zločina, bio nedvojbjen. Dokazano je da je okrivljeni pucao i pogodio

njemačke vojnike, a dokazano je prije svega i to, da se je promišljeno dogovorio o ubijanju njemačkih vojnika, da je bio na to pripravan i da je svoju zlu nakanu izvršio.

Poslije dokončanja rasprave povukao se senat suda na vijećanje, pa je nakon toga proglašena osuda: »Tri put smrtna kazna radi umorstva i pokušaja umorstva i gubitak građanskih prava. Protiv osude nema pravnog lijeka. Ova osuda je pravomoćna nakon potvrde zapovjedajućeg generala.«

Ustaška štampa je u povodu ove akcije najavila hapšenje, koja su već otpočela. Tako npr. 15. listopada donosi ovakav članak:

»U savezu s napadajem na njemačke zrakoplovce dne 30. rujna 1941. godine u Zvonimirovoj ulici uhitilo je ustaško redarstvo u suradnji s redarstvenim ravnateljstvom u Zagrebu, trinaest osoba, za koje je utvrđeno da su ili izvršitelji ili bliži i dalji pomagači toga zločina. Ove su osobe predane nadležnom sudu na postupak.

Osim toga, ustaško je redarstvo uz pomoć redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu u noći 8. na 9. listopada uspjelo otkriti jednu drugu komunističku bandu, kod koje je pronađena velika množina oružja kao i eksploziva djelomično engleskog porijekla, i dvije tiskare od kojih je jedna teška 700 kg. Ustanovljeno je, da je ta skupina komunista imala nalog ovih dana izvršiti atentat na njemačke vojnike i na ustaše.

Iz Ministarstva unutarnjih poslova.«

Koliko je za ovu akciju i »otkrivanje priprema akcije« utvrđeno duhovnih začetnika nije se znalo. Znalo se samo to, da su kamioni, policijski automobili, danonoćno prevozili komuniste, antifašiste, Srbe, Jevreje, koji jesu, koji bi mogli, i za koje se sumnja, da bi mogli biti »začetnici«, na strijeljanje u Rakov Potok, Maksimir, u logore Staru Gradišku, Jasenovac i drugdje.

POVOJNICAVANJE »NARODNE ZAŠTITE«

Ono, što su komunisti najavili, da će se dogoditi sa »Narodnom zaštitom« počelo se ostvarivati. 23. rujna bila je sakupljena prva grupa od oko 1000 omladinaca u Zagrebački zbor, gdje su ih svrstali u četiri grupe.

1 Ivan Sibl; 2, Rade Vekov; 3 Vlado Grgašević; 4 Joža Manolić

Naslovna strana »Omladinskog borca« br. 1, 2, 3, i dvobroja 4 i 5.

Svrha ovog saziva je bila, da se obavijesti one omladince, koji moraju pohađati školu, »da će od sada biti u pričuvi, dakle da neće moći obavljati djelatnu službu«.

U vezi s tim zborom sva ustaška štampa daje ovakav komentar:

»Kako saznajemo, u djelatnoj službi ostavit će se samo abiturijenti, tako da se pomišlja na to, da svi ti koji ostanu u djelatnoj službi, budu pod stalnim nadzorom u vojarni, koja će se po svoj prilici graditi na Ksaverskoj cesti.«

Protéklo je više od četiri mjeseca, a ustaše nisu uspjeli dobrovoljnim mjerama, ni raznim obećanjima stvoriti barem formalno od »Narodne zaštite« organizaciju, koja bi bila nalik na »Ustašku mladež«.

Iako sami nisu vjerovali, da se omladina okupljena u »Narodnoj zaštiti«, može preodgojiti i stvoriti od njih dobrovoljci za istočno bojište ili za gušenje ustanka, to su ipak računali da će stvarajući od »Narodne zaštite« poluvojničku organizaciju, postepeno, novim mjerama osigurati, pa makar i silom, vojnike koji će se boriti za fašizam. Koliko su te namjere bile nerealne i plitke najbolje se vidi po tome, što je čitav Zagreb znao da su »zaštitari« nešto sasvim drugo od ustaške omladine. Tako, na primjer, kada su omladinci »Narodne zaštite« stupali gradom, a na čijem čelu su se obično nalazili Štef Mlinarić, Krešo Rakić, Ante Jelčić, građani su ih sa pljeskom pozdravljali, ali kada su stupali ustaše građani Zagreba su okretali glave.

PUCNJAVE PO ULICAMA ZAGREBA NE PRESTAJU

Poslije jednog sastanka, 11. listopada, s grupom srednjoškolaca na Preradovićevu trgu, uputio se Martin Mojmir, član MK SKOJ-a, u Primorsku ulicu. Kad je došao na ugaio Primorske i Ilice okrenuo se i na drugoj strani ulice opazio grupu agenata. Odmah je pretpostavio da možda njega čekaju, pa je produžio Primorskom, lijevom stranom, u smjeru Krajiške. Međutim, kad je došao blizu kuće br. 7, zaustavio

ga je ustaški agent i sa smiješkom rekao: »Mladi gospon, molim vašu legitimaciju«. Martin mu pruži legitimaciju, koja je glasila na Uzeir Ahmetbegovića. Međutim, agent je očito znao koga je zaustavio, pa reče: »Ništa, ajte vi sa mnom u kvart (policiju). »U redu« — odgovori Martin. Kako su polako krenuli prema policiji, Martin je neprimjetno stavio ruku u džep kaputa u kome je imao pištolj, trgao i opalio u agenta tri metka. Agent se bez glasa stropoštao na trotoar. Martin odluči da bježi prema Ljubljanskoj ulici, no na kraju Primorske ulice naišli su agenti, koji su blokirali ulicu. On poleti u smjeru Ljubljanske ulice i kada je stigao do crkve sv. Blaža ugleda grupu ustaških agenata, kako su se rastrčali i sakrili iza velikog sarkofaga pred crkvom. Martin je kraj njih protrčao, a agenti su otvorili na njega vatru, tek kada je bio oko 30 metara dalje. Međutim, čim se Martin dohvatio Ljubljanske ulice drvored ga je prilično zaštitio od metaka. Tako trčeći sjetio se Martin, da bi bilo najbolje da skrene u Krajišku ulicu i da se prebaci u Bosansku, u predio vila, preko čijih bi se vrtova najlakše izgubio. Martin je izgubio iz vida, da je u školi u Krajiškoj ulici u to vrijeme bila njemačka kasarna, a on je se sjećao, kao nekadašnji đak te škole, samo kao škole. Međutim, tek kada je dojurio do škole, opazi Nijemca kako stražari. Ruku, u kojoj je držao revolver stavio je pod kaput i tako došao do stražara. Stražar, očito nije znao o čemu se radi, pa nije ni reagirao. Stajao je sekundu-dvije i Martin. Tada se Martin okrene kraj jednog plotu škole i uđe u Primorsku II, koja poprečno izbija u Primorsku

I. Gonioci su izbili na oko 60—70 metara iza Martina. Htio je preskočiti plot, koji je dijelio obje Primorske ulice i tako izbiti na mjesto, gdje je već bio, tj. gdje je ubio ustaškog agenta. Računao je, da će tamo sigurno biti gužve i naroda, pa će se među njih umiješati. Upravo, kada je htio preskočiti plot, približi mu se jedan biciklista, koji se pridružio ustaškoj potjeri. Martin je čuo, kako ustaše viču: »Drži ga«. Međutim, biciklista je primijetio, da Martin drži revolver u ruci i odgovori: »Jest vraga, ima on pištolj« — i nestane.

Kada se Martin prebacio u Primorsku I, tamo nije bilo nikoga osim ustaša. Nazad nije mogao. Ispred i sa strane nalazili su se ustaše. Tada pomisli, da bi bilo najbolje da pojuri lijevo u jedan hodnik, pa da se iz dvorišta u dvorište

probije na Ilicu. No upao je u dvorište Primorske ulice broj 14, a ono je bilo ograđeno visokim zidom, kojeg nije mogao preći. Iz dvorišta je ušao kroz otvoreni prozor u praonicu, odakle se prebacio u podrum. Ustaše su već upali u dvorište. Izlazi su bili blokirani. Martin je razgledao podrum i sklonuo se u mračan kut, u kome je bila nekakva mala bačva. Svi prilazi k Mojmiru bili su osvijetljeni, tako da je bio u dobrom položaju. Poslije nekoliko časaka čuo je bat čizama, kako silaze stepenicama u podrum. U podrum je ušao stražar. Međutim, njega je vjerojatno bilo strah da u mraku pregleda cijeli podrum, te reče glasno: »Ovdje nema nikoga«. Uskoro je u podrum ušao i drugi stražar. Taj je počeo nešto da švrlja. Martin nije znao, da li stražar vadi revolver ili bateriju, ili što drugo. Nije htio više da čeka. Opalio je tri metka. Stražar se naslonio na zid i pao ispred ulaza iz podruma. U bijesu Martin opali u njega još nekoliko metaka. Nastao je tajac. Poslije toga čuo se šapat. Ustaše su se dogovarali, kako da ga uhvate ili ubiju. Nitko se nije usudio da uđe u podrum. Tako su, gurajući ruku u podrum, nasumce pucali u tamu, gdje se nalazio Martin.

U pucnjavi, u kojoj je i Martin odgovarao pucnjavom, bio je pogođen u nogu. Kad je iz tame spazio sjenu na zidu, opali u pravcu sjene. Jauk, i sjena se počela priljubljavati k podu. Jedan njemački vojnik, koji se u tu hajku umiješao, pokušao je da zauzme poziciju pa da puca. U tom pripremanju Martin ga je pogodio u trbuh. Pucnjava se nastavila. Još jednog ustaškog stražara Martin je ranio u ruku. Tada je dobio metak u glavu. Metak mu je ispod lijevog oka izašao van na vilicu. U međuvremenu, dok se vodila borba, Martin je promijenio šaržer. Kad je vidio, da više nema nikakvih izgleda da pobjegne, prislonio je revolver na glavu i škljocnuo. Šaržer je bio prazan. Tada je skovao plan, koji mu nije davao veće izgleda. Uzeo je svoj revolver, bacio ga preko stražara koji je ležao na ulazu, u zid s namjerom da se razbije, i da ustaše vide da je bez oružja. Tada se izvuče i na ulazu posrne i pade preko mrtvog ustaše koji je ležao u lokvi krvi. Jedan se ustaša zaleti sa strane i udari ga čizmom u rebra. A drugi je rekao: »Pusti ga, vidiš da crkava«. Zatim su ga dvojica uhvatila za ruke, podigli i upitali, da li može hodati. Martin im odgovori da može, ali posrne tako, da su ga ovi više vukli. U

stvari, Martin je simulirao da ne može hodati. Računao je s time, ne bi li ga nevezanog vodili na ustašku policiju, pa da pokuša još jednom bježati. Ustaše su povjerovali, da je Martin suviše slab, pa ga nisu vezali. Izvukli su ga u hodnik, posjeli i čekali policijska kola. Tako čekajući, naišao je jedan šegrt, koji je zastao i iz znatiželje gledao Martina. Agenti su šegrtu govorili, kako je Martin komunista, itd. Martin se upleo u razgovor i počeo šegrtu pričati, kako će komunisti pobijediti. Stigao je policijski auto, a s njime i agenti Martinović i Seljak. Ustanovili su, da je to Martin Mojmir, o kome su već imali dosta podataka. Stavili su ga u auto i odveli u Vinogradsku bolnicu. U međuvremenu, u istu bolnicu doveli su i Nijemca kojega je Martin ranio u želudac.

U bolnici Mojmira je pregledala liječnica. Kada se nagnula nad Martina, opazio je da se malo nasmiješila. Primijetio je, da već sve zna o njemu, šapnuo joj je gdje stanuje i da javi njegovima da je stradao. Liječnica je nakon pregleda, dala ustašama dijagnozu povoljnu za pacijenta: tj. slab — velik gubitak krvi. Previla ga i ustaše nisu u prvo vrijeme ni pokušavali da ga muče. Martina su čuvala dva stražara. Ocijenio je, da ne može bježati. Računao je, ako ostane u bolnici, da će iskoristiti povoljniju situaciju. Međutim, sve je bilo iluzorno. Uskoro došli su agenti Martinović, Seljak i Tomić. Tomić ga je ispitivao, gdje je Rade Končar, gdje je ... nabrajajući čitavu seriju drugova komunista, ilegalaca. Martin se prema njima odnosio drsko. Bilo mu je sasvim svejedno. Znao je, što ga čeka. Razgovori su se oduljili, pa je Tomić ponovo navalio s pitanjem, gdje je Končar. Martin im je odgovorio: »Zašto vas Švabe plaćaju nego da ga tražite«. Tomić je uzeo nekoliko revolverskih metaka i rekao: »Imamo mi ovoga za vas komuniste dosta«, — a Martin mu odgovorio: »Imat ćemo i mi za vas«. I tako je taj razgovor završio.

Zatim su Martina odveli u ordinaciju, gdje je nepomično na stolu ležao s metkom u trbuhu njemački vojnik. Bio je u dubokoj agoniji.

Poslije previjanja i ponovnog pregleda stigao je policijski auto. Martina su ponovo pitali, može li hodati. Rekao je da može. Međutim, on posrne i padne. U stvari, nije izgubio mnogo krvi, ali se pravio slab. Stavili su ga na nosila i ubacili u auto. U auto je sjeo i agent Martinović. Kada su htjeli auto

zatvoriti, Martinović nije htio ostati sam s Martinom, već je tražio još dvojicu da uđu unutra. Mojmir nije znao tačno, kuda ga voze. Pretpostavljao je u Zvonimirovu br. 2. Tako je i bilo. Uvedoše ga kroz Tomićevu sobu u jednu malu sobicu i tii se vodila diskusija cijeli dan. Pokušavali su na razne načine s Martinom razgovarati. Martinović ga je ubjeđivao, kako on nije nikoga ubio, već samo ranio, pa kako je on mlad i ako bude pametan, mogao bi još da živi. Martin im je drsko odgovarao, kako mu je žao, da ih nije više ubio nego samo trojicu, i da ne očekuju od njega da će išta odati. Tada Martinović reče: »Da vidiš, Martine, da smo mi ljudi, eto, poruči što hoćeš da ti se donese«. Martin onako iz vica reče: »Dobro, donesite mi čaj s limunom, kremšnite i kekse«. Poslije dvadesetak minuta sve su to donijeli i stavili pred njega. Stalno su se smjenjivali Tomić, Seljak i Martinović i ubjeđivali ga, kako su oni nacionalsocijalisti i da je njihova država isto tako radnička država. Na sve to Martin im je odgovarao, kako oni uopće nisu država, da su njih Švabe doveli, da bi lakše održali pod okupacijom Hrvatsku, itd. Zatim su ga pokušali demoralizirati, kako je Moskva pala, kako su Nijemci ušli u Moskvu. Tada je Martin tražio od Tomića da mu otvori radio Moskvu, da čuje njemačke marševe. Na to se Tomić naljutio i viknuo na Martina: »Ti tu još nas zafrkavaš«.

Razgovor koji je tekao na policiji i koji je naličio više na neka uvjeravanja, bio je sračunat na to, da Martin oda svoje drugove. Bio je to pokušaj da se od njega načini konfident, kojeg će, kada im više ne bude trebao, ubiti.

Martin je bio zatvoren u malu sobicu s jednim agentom, koji ga je neprestano čuvao. Ispred vrata nalazio se još jedan agent. I pomisao na bijeg bila je uzaludna. Čekajući u ovoj sobici, što će biti dalje s njim, Martin je razgovarao sa svojim čuvarima, koji su se mijenjali svaka dva sata. Jedan agent mu se žalio, kako on nije htio biti agent, nego je htio da dobije neku radnju, ali su ga odredili za agenta. Pričao mu je, kako se boji ići kući, jer stanuje na Bukovačkoj cesti, gdje ga mogu sačekati i ubiti. Drugi jedan stari agent nudio mu je bombone i pitao ga, da li se i on nalazi na »crnoj listi«. Martin mu je odgovorio, da se oni svakog dana sami upisuju u »crnu listu«. Tako se vodio razgovor sve do uveče, kada su, oko deset sati, ušli u sobu Seljak, Tomić i Martinović s jed-

nim liječnikom. Taj ga je ustaški liječnik pregledao i dao svoje mišljenje agentima. Martin, iako nije čuo tačno, što je liječnik kazao, ipak je shvatio, da je ovaj liječnik dao nalog realan, tj. da nije opasno bolestan. Kada je liječnik otišao, Martinović pride Martinu i reče mu: »Martine, ideš ti s nama u našu bolnicu«. »Da, — reče Martin — znam ja tu vašu bolnicu«.

»Hajde, možeš li« — pozove ga Martinović. »Da, mogu« — reče Martin i podiže se, ali se opet stropošta. Onda ga stave na nosila i odnesu u auto. Na jednu stranu sjeli su Tomić, Seljak i Martinović, a na drugu polegoše Martina. Kada je auto krenuo, Martinović je izgleda primijetio Martinovu namjeru, koji je ležeći pratio fasade zgrada, kako bi se orijentirao, pa mu je stavio kapu na oči. Ovo mu je još više smanjilo nadu u bijeg. Dok on skine šešir s očiju, otvori vrata od auta... Ne, sve to nije bilo moguće. U tim mislima Martina su dovezli pred jednu vilu. Pokušao se orijentirati, ali nije mogao. Znao je samo, da je negdje u sjevernom dijelu grada. Pred vratima stajao je ustaški stražar. Unijeli su ga u zgradu i predali drugim agentima. Tomić, Seljak i Martinović su se vratili.

Još u hodniku, kada su ga unosili u zgradu, čuo je Martin urlikanje čovjeka, koga su mučili. Posjeli su ga u jednu malu prostoriju na kraju hodnika i stavili mu cipele do stolice. Čekao je i slušao kako muče njegova prethodnika. Bio je to neki šofer, jer su se čula pitanja: »Koga si vozio u Osijek, itd., — a on im ne bi odgovarao, čas je plakao, čas psovao, čas urlao. Svakog bi se časa jedan od agenata navirivao kroz poluotvorena vrata da vidi, kako muče šofera. U momentu kada je šofer počeo strahovito vikati i urlati, obojica agenata udaljiše se od vrata.

Još dok su Martina unosili u mučilište, primijetio je da se vrata s unutrašnje strane zabravljaju. U onom trenutku, kada su se obojica agenata udaljila, on se polako digao i onako bos potrčao do vrata, naglo ih otvorio i proletio kraj iznenađenog stražara, prebacio se preko ograde i potrčao prema Gračanima. Odmah su pripucali: čula se puščana i revolverska pucnjava. U trku, skinuo je bijeli povoj s glave i bacio na ga cestu, pa onda naglo skrenuo ulijevo, skočio preko nekakvog plotu, pa kroz kukuruze potrčao sve dok nije pao

u potok, gdje se malo razbistrio. Zatim je nastavio polaganije hodati. Uspjelo mu je da se orijentira. Nalazio se na Ksaveru i trebao se odlučiti. Sjetio se, da bi bilo najbolje izbiti u Kustošiju kod skojevca Ivica Majerića-Malčeta.

Bio je to dalek put i trebalo se s jednog kraja Zagreba probiti u sasvim drugi kraj. Probijajući se obroncima Zagrebačke gore, zatim preko Jurjevske, Cmroka, sv. Duha, Pantovčaka, stigao je Martin u dio grada, kojeg je dobro poznavao još od najranije mladosti. Prolazeći kroz bašte, vrtove i poljane ulazio je i izlazio nečujno i kroz vinograde, gdje je bilo najopasnije, jer su čuvari vinograda ne zaustavljajući odmah pucali. Da bi nekako zakamuflirao svoj prolaz, stavio je kolac na rame i nosio ga kao pušku. Tako će čuvar misliti, da je i on čuvar. U najgorem slučaju, moći će mu se približiti i lupiti ga kolcem po glavi. Tako se probio i do šume baruna Nikolića, koja se protezala južno od Pantovčaka. Bio je mrak i padala je kiša. Prolazeći kroz šumu, najednom se našao između vojničkih šatora. Da bježi natrag ne bi imalo smisla, pa produži ravno i presiječe logor. Logor je pripadao reflektorskoj četi jedinica zagrebačkog garnizona.

Kad je zora svitala, pronašao je Majerićevu kućicu. Pokucao je na prozor. »Vanča, Vanča« — pozvao je. »Otvori!« Vanča je otvorio prozor, ne vjerujući da je to pred njim zaista Martin. Kad se uvjerio, da je ovaj zaista Martin, pustio ga je u kuću. Vanča je odstupio Martinu revolver. Kod njega je Martin ostao tri dana, više nije mogao, jer je kuća bila pod povremenom prismotrom, budući da su ustaše tražili starog Majerića.

Martin je preko Ive Majerića poručio drugarici Milici Opalo, da se nalazi kod Majerića i da ga posjeti. Milica je donijela novi ogrtač i šešir, a skojevac Pajo Lupert mu je obojio kosu. Poslije su ga petorica naoružanih skojevaca, među kojima Pajo Lupert, Lelić, Majerić, Majerićeva sestra i Lei jak otpratili u Domobransku ulicu, gdje je ostao nekoliko dana. Ovamo je došao jedan liječnik, simpatizer (dr. Zubok), koji mu je izvadio metak iz noge i previo rane. Martin se zadržao u Zagrebu oko mjesec i po dana. Kad je trebao da ode u partizane, krenuo je u jedan stan, gdje je ranije stanovao (Derenčinova 36), po cipele i hlače. Kada je pozvonio, vrata je otvorio ustaški agent s uperenim revolverom. Mar-

tin, kako je u kaputu imao revolver i na njegovu obaraču već pripremljen prst, povuče i opali prije agenta metak, te ga rani u nogu, zatim potrči niz stepenice na ulicu i izgubi se u gradu. Poslije nekoliko dana bio je prebačen preko Karlovca u partizane.¹⁾

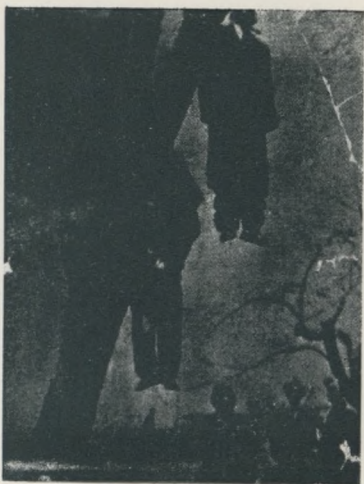
HAPŠENJE STJEPANA MALEKA I JOCE ĐAKOVIĆA

Poznati omladinski borac prije rata u URS-ovim sindikatima, a 1941. godine član MK SKOJ-a, Stjepan Malek bio je uhapšen 1. listopada 1941. godine na Krugama. Pao je na ulici potpuno slučajno. Agenti su postavili zasjedu, čekajući Blaža Mesarića, o kojem su bili informirani, da se kreće u tom dijelu grada, što je bilo tačno. Međutim, naišao je Stjepan Malek-Lata, koji je ilegalno živio u Zagrebu. Iako ga nisu odmah prepoznali, ustaški agenti su ga napali iznenada i savladali. Lata se branio, otimao, trzao, tukao, ali je bilo sve uzalud. Policijskih agenata bilo je mnogo i nije se mogao oduprijeti. Kad je vidio, da mu je svaka daljnja borba uzaludna, počeo je da izvikuje parole: »Živjela KP Jugoslavije«, »Dolje fašistički krvnici«.

Uzalud su ga agenti tukli revolverom po glavi. On je i dalje vikao. Agenti su ga ugurali u policijska kola i odveli na ustaško redarstvo. Bio je saslušan, ali nije nikoga odao. Završio je junački svoj mladi revolucionarni život, mučen pred smrt kao i stotine drugih komunista.

Jocu Đakovića uhapsili su Tomićevi agenti. Poslije nekoliko saslušanja i batinjanja i uobičajenog mučenja, Đaković je počeo da govori ono što je znao. A znao je veoma mnogo. Njegovim padom skojevska organizacija zadobila je najteži udarac, jer je on kao nekadašnji sekretar MK SKOJ-a poznavao ustrojstvo organizacije, rad u organizaciji i što je najvažnije veoma velik broj komunista, naročito skojevaca. S hapšenjem Đakovića započinju nova hapšenja u redovima Partije i SKOJ-a.

¹⁾ Martin Mojmir živi danas u Šibeniku.

1. Poznato mučilište u Zagrebu na Ksaveru zvano »Sing Sing«; 2. Martin Mojmir 1959. godine pokazuje tragove borbe na zidu u podrumu gdje je vodio borbu. Na njegovoj lijevoj vilici vidi se ožiljak od metka;

3. Božo Vukadinović, Mile Čerkez i Daie Stojić-strijeljani, a potom vješani 12. V 1941. u 2 sata ujutro u selu Peščenica kraj Lekcnika.

U saslušanju Vaška Tibora, agenta ustaške policije, od 21. maja 1948. godine vidi se, kakve je štete Joco Đaković nanio SKOJ-u i Partiji. Evo što o tome kaže Vaško Tibor:

»... Svi naprijed spomenuti¹⁾ bili su predani na istragu, tj. komunističkom pododsjeku. Oni su već u zatvoru kod Tomića bili dali stanovita značajna priznanja. Tako se sjećam da je Simenić Marko bio priznao, da je član MK, a isto tako na osnovu njegovog iskaza bila su izvršena neka hapšenja članova KP. Osim toga, dao je neke podatke po kojima Tomić nije dospio postupiti. Hupert je za vrijeme boravka u Tomićevu zatvoru krio svoju funkciju centralnog tehničara, ali je izvršio provalu štamparije, koja se nalazila u Klaićevoj ulici, te je izvršio još neke provale povodom čega su uslijedila hapšenja. Joco Đaković, koji je najviše govorio kod Tomića, priznao je da je sekretar MK SKOJ-a, da je sudjelovao u atentatu kod Botaničkog vrta, a mislim da je pored ostalog baš on provalio Simenića i Blaža Mesarića, člana MK Zagreb. Sva trojica bila su na Tomićevu redarstvu batinani i paljeni, što se je vidjelo po nezacijeljenim ranama i opekotinama na nogama. Tomić je, uzgred da napomenem, bio u redarstvenim krugovima i inače poznat kao nenadmašiv u mučenju i zlostavljanju hapšenika, pa je po mom mišljenju odatle rezultirao njegov uspjeh u istrazi nad narednim osobama.

Kada su spomenuta trojica došla na Zaštitno redarstvo, čije su se prostorije nalazile na Trgu N, bili su predani meni kao voditelju komunističkog pododsjeka. Mom referentu Tomislavu Ramberu predao sam vođenje istrage nad Simenić Markom i Đaković Jocom. Hupertovo saslušanje vršio sam ja sam, odnosno on je sam pisao svoj zapisnik, dok sam ja samo nadzirao. Hupert Milan je proširio svoj iskaz u tom pravcu što je priznao pod terećenjem »Cincipinke«²⁾ da je ona centralni tehničar...

... Joco Đaković je na saslušanju na Zaštitnom redarstvu uglavnom ponovio svoj iskaz, koga je bio dao Tomiću, a po kome je Tomić bio već postupio, tj. izvršio već hapšenja naprijed navedenih osoba. Pored toga napravio je jednu malu shemu organizacione strukture KPJ. U toj shemi naznačio je, da se KPJ dijeli na nacionalne komitete, koji se opet dijele na pokrajinske, okružne, kotarske, mjesne i rajonske. Govorio je da postoji »Narodna pomoć« s kojom rukovodi Partija. Govorio je o tehnici koja postoji paralelno s partijskim forumima i još neke podatke o organizaciji Partije.«³⁾

¹⁾ Radi se o Hebrangu, Marku Simeniću i Ankici Sertić.

²⁾ Sertić Ankica.

³⁾ Kad više nije imao, što da kaže, 1 kad im više nije mogao koristit ustaše su ga ubili.

Poslije pada Joce Đakovića nastala su velika hapšenja nekompromitiranih skojevaca i otkrivanje stanova ilegalaca, kojom prilikom su mnogi uhapšeni. Sva ta hapšenja zahvatila su i studente, koji su s novom školskom godinom započeli masovniji i organiziraniji rad. Aktivni su formirani na svim fakultetima, ali su najbrojniji bili na Tehničkom i Medicinskom fakultetu.

HAPŠENJA NA FAKULTETIMA

Listopada 1941. godine PK SKOJ-a izdaje letak, u kome se objašnjava karakter Narodnooslobodilačke borbe i poziva hrvatsku omladinu u partizane, na diverzije, likvidaciju neprijatelja itd. Letak je sastavio Vicko Raspor. Taj letak skojevska organizacija na fakultetima bacala je po ulicama, hodnicima, tramvaju i drugdje. U ovoj akciji učestvovali su pored studenata i srednjoškolci i radnička omladina. Poslije dijeljenja letaka, 19. listopada, pao je na kontrolnom sastanku član PK SKOJ-a Vicko Raspor, zajedno sa skojevcima Milivojem Gluhakom, studentom tehnike i Milanom Borošakom, studentom veterine. Poslije višestrukog saslušanja i preslušavanja u »Sing-Singu« prebačen je Raspor na Savsku cestu. U međuvremenu na Medicinskom fakultetu uhapšen je aktiv SKOJ-a, koji je također doveden na Savsku cestu. Kako je pao aktiv SKOJ-a i na Tehničkom fakultetu, svi su bili predani Pokretnom prijemkom sudu u Zagrebu, od kojih su osuđeni i to: Vicko Raspor, Milivoj Gluhak, Zor ka Klačnja i Biserka Bronzin na smrt, a ostali su na prijekom sudu »oslobođeni«. Nakon što im je smrtna kazna zamijenjena dvadesetgodišnjom robijom, ovo četvero upućeno je u kaznionice: Lepoglavu, Sremsku Mitrovicu, Požegu, a ostali u logor. Među drugovima, koji su poslani u logor, bio je i Mile Špalj, koji se odlučno držao i koji je u logoru likvidiran u grupi, koja je poginula od gladi. Milan Borošak je još prije rasprave na prijekom sudu pušten kući, a poginuo je na putu za partizane.

POSILIJE SUĐENJA VICKU RASPORU I GRUPI

Ravnateljstvo ustaškog redarstva za grad Zagreb i veliku župu Prigorje u Zagrebu svakodnevno je slalo izvještaje o uhapšenima zapovjedniku Ustaške nadzorne službe u Zagrebu.

Iz izvještaja Ravnateljstva ustaškog redarstva za grad Zagreb vidljivo je, da je 10. siječnja 1942. godine izvješten zapovjednik ustaške nadzorne službe, da se u zatvoru nalaze uhapšeni:

»Luka Špalj, učenik, rođen 24. X. 1924. u Zagrebu, uhićen po UNS radi komunističke promičbe, Katica Filipović, činovnica, rođena 16. IX. 1920. u Dubravi, uhićena po nalogu pristava Vaške; Milka Vidmar, student filozofije, rođena 29. VIII. 1922. u Zagrebu, dopraćena s Prijekog suda radi nedozvoljenih poklika i ispada za vrijeme rasprave komuniste Vicka Raspora; Radošević Zorka, student filozofije, rođena 22. VI. 1920. u Medulinu, dopraćena radi ispada prilikom saslušanja komuniste Vicka Raspora; Slavko Suknajić, trg. putnik, rođen 26. VI. 1912. u Bjelovaru, radi ispada prilikom suđenja komunisti Vicku Rasporu; Tadić Miljan, rođen 11. VIII. 1913. u Vukšiću, radi ispada kod suđenja Raspor Vicka; Malek Anica, kućanica, rođena 21. VI. 1918. u Prelogu, radi nedozvoljenog ispada prilikom suđenja Rasporu; Gizela Martinac, kućanica, rođena 6. II. 1916. u Mur. Suboti, radi nedozvoljenog ispada na suđenju Vicku Rasporu; Viktor Podboj, rođen 15. XI. 1921. u Zagrebu, u vezi nedopuštenog ponašanja prilikom suđenja Vicku Rasporu. Marija Janeš, trg. pomoćnica, rođ. 4. X. 1922.; August Božić, učenik, rođen 4. X. 1922.; Marija Bočkun, radnica, rođena 7. IX. 1914.; Marija Gerandan, rođena 2. II. 1915.; Rakovac Milivoj, učenik, rođen 25. XI. 1921. u Virovitici; Rukavina Zlatko, student, rođen 2. XII. 1920. u Ogulinu — svi u vezi ispada prilikom saslušavanja komuniste Vicka Raspora.«

Do hapšenja je došlo zbog javnog negodovanja omladina i omladinki na suđenju Vicku Rasporu i grupi. Kako su se prisutni zgražali i dobacivali primjedbe, ustaše su ih uhapsili.

Sveukupno prema izvještaju od 10. siječnja 1942. godine, koji je učinjen na zahtjev Zapovjedništva ustaške nadzorne službe broj 9538/41 od 14. XI 1941. u dnevnom izvještaju o uhapšenima od 9. siječnja u 9 sati do 10. siječnja u 8 sati, uhapšeno je, pored navedenih, još dvadeset antifašista. Iz

pomenutog izvještaja, zavedenog u urudžbeni zapisnik pod brojem 00268 od 10. I 1942. godine, vidljivo je, da je samo toga dana uhapšeno trinaest komunista, što nam pokazuje da je omladinska organizacija SKOJ-a u naporima da se međusobno poveže i ojača, permanentno trpjela od novih hapšenja.

PISMA IZ ZATVORA

Mnogim aktivistima je uspjelo da iz zatvora pošalju poruke, pisma ili slične obavijesti. Često bi te poruke stizale neposredno pred smrt, u kojima bi se drugarice i drugovi opraštali od svojih najbližih, od svojih drugova i drugarica. Jedno takvo pismo poslala je iz zatvora prije strijeljanja Ivanka Kljajić.

Ivanka Kljaič-Seka iz St. Perkovca učestvovala je još prije rata u naprednom omladinskom pokretu. Bila je član SKOJ-a. Prije rata kao skojevka dolazi u Zagreb, gdje se uključuje u rad zagrebačke organizacije. Bila je zaposlena u automatskom buffetu »Quisisana« u Ilici. Izvršavajući zadatke, koje je pred nju postavljala njena veza po liniji KP i SKOJ-a, naročito što se odnosilo na sakupljanje oružja, održavanje ilegalnih veza, te nabavi janje propusnica i legitimacija, bila je 21. XI 1941. uhapšena. Zbog dokaza, koji su protiv nje postojali, ustaše su insistirali, da oda drugove i drugarice s kojima je sarađivala. Seka to nije učinila. Počeli su je mučiti uobičajenim metodama, ali ona nije ništa priznala. Bila je još sa četvoricom osuđena na smrt i 14. siječnja 1942. strijeljana.

Prije strijeljanja poslala je pismo Srdi Srđanu Brujiću, koje glasi:

Danas idem u smrt i pruža mi se prilika da ti se javim. Drži se dobro, budi hrabar. Na mene se nemoj ljutiti, sve mi oprost, kao i svi drugovi. Kad se sjetiš mene, napiši kartu

mojoj seki, to će za nju biti utjeha. Mnogo mnogo pozdravi drugove, neka mi oprostite, ako sam koga uvrijedila. Mnogo te pozdravlja i čvrsto grli tvoja Seka. Pozdravi sve.

Jedan dio hapšenika, koji nisu bili suđeni na smrt nego na robiju, odnosno na logor imali su tračak nade, da će ostati na životu. A koliko su opravdane bile njihove nade, najbolje se vidi iz saslušanja Ljube Miloša.

KAKO SE ZAVRŠAVALO U LOGORIMA

Iz izjave Ljube Miloša, upravnika logora Jasenovac, vidi se, kako su pristizale grupe u Jasenovac i kakav je bio postupak. Na saslušanju, između ostalog, Ljubo Miloš izjavljuje:

»... nakon što je formiran logor III „Ciglana“ počele su povremeno pristizati grupe zatočenika i to u početku rjeđe i manje grupe, a kasnije sve češće i bročano jače. U početku su bile grupe od oko 30 ljudi, a kasnije su one rasle na 500, 1000, pa čak i više sve do 1500 ljudi... No međutim, približno stalni broj zatvorenika logora Jasenovac bio je oko 3.000... Najprije da napomenem, da ih je bilo dvije vrste zatočenika, koji su stizali u logor Jasenovac, i to oni, koji su došli s „Odlukom“, i koje se provodilo kroz kartoteku logora i oni koji su dolazili bez „Odluke“ i nisu se uopće zavodili u kartoteku. Ovih posljednjih bilo je daleko više i oni su odmah vođeni na likvidiranje. Među onima, koji su stizali s „Odlukom“ bilo ih je s „Odlukom“ različite vremenske dobi: od 6 mjeseci do 3 godine. Svi oni koji su došli s „Odlukom“ od 3 godine, također u većini slučajeva odmah su vođeni na likvidiranje. O tome je postojao dogovor, odnosno bile su takve upute od Luburića, da se sve one bez „Odluke“ i sa „Odlukom“ od 3 godine odmah likvidira. Luburić je upute za to dobio od Dide Kvatemika i Pavelića, pošto mi je poznato da je on svaki put kad je odlazio u Zagreb na referisanje posjećivao Pavelića i njega o tome izvještavao...

Likvidacije su u većini slučajeva vršene po noći, a sjećam se da je u nekoliko navrata likvidacija vršena i u toku dana u grupama od oko 100 pa do 300 zatočenika, a možda čak i više. Međutim, likvidacije koje su vršene noću dostizale su cifre čak

do 1500 ljudi. Priliv zatočenika po transportima u početku je bio rjeđi, tj. prosječno jedanput nedjeljno, a kasnije od početka proljeća 1942. kada su počele stizati veće grupe taj prosjek je uvećan, tj. na dva ili tri puta nedjeljno, a bilo je slučajeva kada su transporti znali stizati i po nekoliko dana uzastopce.«

Govoreći dalje o likvidaciji ljudi u logoru komandant logora Ljubo Miloš izjavljuje:

»Od polovice oktobra 1941. godine pa do konca maja 1942. tj. u vremenu dok sam se ja nalazio u logoru, držim da je likvidirano registriranih zatočenika 5.000 ... To su samo oni sa osudom ustaške vlasti, mnogo više je bilo onih bez osude, koji su se masovno ubijali. Iste takove strahote činile su se u logoru Stara Gradiška.«

Osuđenici s rokovima od 6 mjeseci do 3 godine upućivani su na teške fizičke radove. Hranu su dobivali dva puta nedjeljno i to: jednom supu i dva krumpira, a drugi puta 20 dkg kruha. U koliko je nadglednik rekao da su pojedinci ili grupe radili slabo, taj se kruh ne bi dijelio. Bilo je to sistematsko ubijanje ljudi gladu. Svakodnevno bi umirale desetine gladnih i iscrpljenih. Pored »mirmog« ubijanja gladu, primjenjivane su najokrutnije metode nad pojedincima i grupama i to: klanje, paljenje, ubijanje maljem po glavi i slična zvjerstva. Šef jasenovačkog logora Ljubo Miloš kaže, da je nalog za klanje potekao od Pavelića. Evo što kaže o tom Miloš u svom zapisniku sa suđenja:

»... Da ova sva klanja u krajnjoj liniji potiču od samog Pavelića potvrđuje i činjenica, da mi je ispričao pukovnik Džal u Wolfnicu (Austrija), a u početku 1947. godine, kako je prisustvovao razgovoru s Pavelićem u kojem Pavelić nikada nije požalio klanja, koja su izvršena u toku rata, — nego je čak štoviše u nekoliko navrata govorio: »Šteta što nismo tog i tog čovjeka zaklali.« To je Pavelić govorio prilikom čitanja novina u kojima je nailazio na imena današnjih državnika u Jugoslaviji, a to je i inače u razgovoru isticao...«

Ubistva, »odmazde«, maltretiranja, sve je to bilo unaprijed planirano i predviđeno. Komunisti, antifašisti, Jevreji i Srbi trebali su biti izbrisani iz popisa živih. To nije bilo više tajna. To su javno govorili same ustaše. Mile Budak, govoreći o Srbima u Gospiću, srpnja 1941. god., rekao je javno:

»Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale prevesti u katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate.«

USTAŠE KORISTE GESTAPOVSKA ISKUSTVA

Unatoč dosadašnjim hapšenjima, koja su bila najčešća na liniji provala i terećenja prethodnog uhapšenika, ili poznavanjem od ranije, naročito omladinaca aktivnih u sindikatu, ipak se hapšenju moglo izbjeći. Praksa je pokazala da je konspiracija vanredno efikasna, pa su se nje sve više omladinci pridržavali. Unatoč tome što je ustaška policija dolazila preko saslušanja uhapšenih (sa ili bez mučenja), do novih imena skojevaca, do sve većeg broja podataka, ipak je broj uhapšenih bio relativno manji. Kada je netko pao, on bi se začudio, kako o njemu raspolažu sa mnogo i najsitnijih detalja. Priklješten takovim činjenicama priznavanja o ilegalnom radu bila su češća i obimnija. Tako je na fakultetima krajem 1941. godine provaljena većina skojevskih aktiva. Svi oni, koji su se pridržavali pravila konspiracije, uspjeli su da izbjegnu hapšenje.

Očito je bilo, da sada kada su ustaše znali mnogo više, nego u samom početku, da je i rezultat trebao biti mnogo veći. Ovo poznavanje ustrojstva SKOJ-a došlo je još više do izražaja poslije hapšenja Joce Đakovića, koji je postao konfident i mnogo pomogao policiji u hvatanju zagrebačkih skojevaca. Kako iskoristiti sve te raspoložive podatke, kako se sada što efikasnije boriti protiv komunista i antifašista, u uslovima kada se znaju podaci, imena ljudi itd., ali koji se sklanjaju i ne spavaju kod kuće?

Poučeni iskustvima Gestapoa, ustaški agenti primijenili su uglavnom dva načina i to: hvatanje na ulici, prema prokazivanju, i ubacivanjem svojih ljudi u redove antifašista. I jedan i drugi način pokazali su rezultate. Oba metoda djelomično su se već i ranije primjenjivala, samo što je ubacivanje donosilo slabe rezultate, jer su se skojevci međusobno poznavali još od prije rata, a ustaše su polazili od činjenice, da će velikim terorom i strahom razbiti i onemogućiti rad organizacije. Tako su ustaše već u prvim naletima, u nekoliko mjeseci, uhvatili i strijeljali oko 500 skojevaca u Zagrebu.

Ponekad je ustašama uspjelo ubaciti svoje ljude među antifašističku omladinu. U pogodnom momentu, kad bi se

razotkrila čitava mreža jednog sektora rada ili neke grupe, onda bi ti ubačeni agenti izvještavali ustašku policiju, koja bi već prema vlastitoj ocjeni izvršila hapšenje.

Jedan od takvih agenata uspio je da se ugura među anti-fašističku omladinu, i da o toku čitavoga rada izvještava ustašku policiju o tome, tko i šta radi. Tako npr. taj agent »H. R.« šalje izvještaje ustaškom političkom obavještajnom odsjeku o radu nekih omladinaca. U izvještaju od 6. X 1941, između ostalog javlja:

»Zlatko Stipanović, Palmotićeve 28, traži priliku da se sastane sa Židovom Špicerom i ako se ne poznaje (star oko 17 godina). Kod njega stanuje Nikola Kadić, kažnjavan za vrijeme stare Jugoslavije.«

»7. X. ukrao je kod firme rolu gumiranog papira (250 metara) bijele boje 40 mm širokog. Na taj papir imalo bi se tiskati »laž«, te onda lijepiti na oglase i odredbe, koje izdaje vlast.«

»8. X. Zlatko se sastao s nekim mladićem (Stjepanom, nije sigurno), ispred kazališta, koji je od njega tražio, da ukrade kod firme 9. X. oko 1000 komada koverata i Pelikan ljepila. Taj isti mladić primio je od Zlatka (ne izravno) već je on dao Božidaru Benčiću, stanuje Sokolgradska 40, te on otvori vrata na stubištu, da Šafarić Stjepan, stan Nehajska 17, može nesmetano, iako stranac, doći Boži i onda u torbi odnijeti van izvjesnu robu, Otin-masu za geštetner. Oskudijevaju na »ciklostil« papiru. Kod Bože na tavanu tiskaju se na geštetneru cjenici za firmu, pa je on Božo ukrao toga papira, koliko mu je bilo moguće.

Zlatko je 8. X. od Kazališta krenuo na Ilički trg, gdje se sastao s nekim mladićem, koji je na prsima imao znak Križarske organizacije i pozdravio s uzdignutom desnicom na pozdrav »Spremni« i onda tiho »Zdravstvuj«. Tome mladiću predao je Zlatko letak, u kome je tiskana jedna emisija moskovske krugovalne stanice.

10. X. Zlatku Stipanoviću je glavna briga da skupi mlade djevojke, koje nisu zadovoljne sa novim poretkom (ne trebaju biti komunisti), da pletu tople čarape, dempere i da šiju ostale odjevne predmete »za drugove na bojištu u Bosni«. Odnio je iz magazina u II katu kod Stjepana Kuglija k Benčiću na tavan, a odonuda je odnio van: dvije tube »Otin«, jedan valjak za šapirograf br. III, dvije kutije »Pelikanol« matrice 5031-R, 2 limene kutije »Pelikanola« po 1/2 kg, jednu rolu bijelog gumiranog papira 40 mm.

11. X. Zlatko dobiva svaki dan na papiru pisaćim strojem tiskane najnovije vijesti, situaciju na Frontu i događaje po svijetu.

koje dojavljuje krugoval Moskva. Čita te vijesti više puta na dan, da upamti što više sadržaja, strga papir i onda sadržaj priča ostalima. Čekao je na večer u 7 sati na Iličkom trgu onoga Križara (izvještaj od 8. X.) da mu dade 10 Biltena Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Međutim, Križar nije došao.

12. X: Bio je poslije podne na kratkom izletu s drugima.«

Svakako najinteresantniji je izvještaj od 13. X, koji glasi:

»Uspijeva mi uloga nacionaliste, koji se razočarao u svojoj ideji i prešao komunizmu. Zlatko mi je dao Biltene br. 2 i 3 po jedan komad, koje prilažem ovom izvještaju. Pratio sam ga na Ilički trg, gdje smo se u 7 sati navečer sastali s Križarom. On nam je opisao događaj u Primorskoj ulici i izjavio je, da se napadač ne zove imenom objavljenim u novinama, jer da mu je on s još jednim izradio legitimaciju na to krivo ime. Nadalje je žalio za napadačevim revolverom, ali se tješio nekim izgledom da dođe do drugog, kojeg se mora nešto popraviti. Za drugove u Bosni nabavio je 7 zimskih kaputa i nešto hrane (par kutija sira). Stupio je u vezu s nekim trgovcem, koji mu je dao omot hrane i obećao dati još više. Nato je Zlatko izjavio, da je on nabavio neke konzerve i nešto odjeće. Zlatko mu je predao 13 Biltena, koje radi skupoće materijala neka prodaje po 1 Kunu.«

UBAČENI AGENTI IZVJEŠTAVAJU O RADU SKOJ-a

Kada su svojim radom i nebudnošću skojevaca uspjeli pojedini agenti da se uvuku u organizaciju, oni su nastojali da što više doznaju o stilu rada, formama i o ljudima. Stoga i hapšenja nisu uslijedila odmah. Tek kada bi ubačeni agent izvidio sve i kada više ne bi doznao ništa novo, nastupilo bi istoga dana u isto vrijeme hapšenje. Agent »H. R.« dobio je zadatak da podnese u najkraćem roku izvještaj o organizaciji SKOJ-a. Evo kako on to u svom izvještaju od 20. X 1941. godine izvještava:

»... Najmanja jedinica je grupa od 5 drugova. Ta grupa zove se borbena grupa. Svaku grupu vodi jedan drug, koji opet

daje izvještaje o radu njegove grupe „Aktivu”. Aktiv” je sastavljen od samih vođa pojedinih grupa, ali ne od svih zajedno, već opet od nekolicine njih. Aktiv opet predaje izvještaje dalje. Tako se radi po najnovijem, dok se do sada radilo po strukama, stolari, slastičari itd. što je ostalo od Radničke, komore (URS).

Zlatko je vođa jedne grupe. Križar je izjavio, da je u izgledu da dođe do dva revolvera, jedne puške, jednog sanduka mitraljeskih metaka (preko 1000 komada), pače i do jednog mitraljeza. Hajm (tako se naime izgovara, da li se tako i piše ili Heim ne znam) radi samostalno s grupom od 20 drugova. Zlatku je povjeren, da on ili Božo, povežu Hajmovu grupu sa SKOJ-em.«

»23. X: Čekali smo na Križara, ali ovaj nije došao. Na uglu Bosanske ili Ilice sastali smo se s dvojicom mladića s kojima se Zlatko vidio prvi puta na nekom sastanku održanom 22. X. Cim smo se pozdravili, prišao je k nama neki stariji gospodin (do sada Zlatku nepoznat), koji nam je u šetnji po mračnim ulicama govorio, kako treba hektografske tinte, vrpce i ostale kemikalije potrebne za umnožavanje. Govorio nam je da treba za list, a drugi dan sam saznao, da je to za Bilten, koji će izaći ilustriran (da što više privlači), raznim karikaturama sadašnjih vođećih ličnosti u Evropi i kod nas, zatim crtežima, na pr. kako pred seljakom, koji ima u ruci sjekiru, trče dva njemačka vojnika, kako gore bosanska sela, zatim razne događaje pred mesnicima u Zagrebu itd. Neki od tih crteža bi se imali izraditi u lino-leumu. Prihvatio sam se te dužnosti, iako se mnogo ne razumijem u samu stvar, te bih molio za pomoć nekog crtača ustašu.

Prilažem Bilten 4 i vijesti koje Zlatko prima svaki dan.

24. X. 1941.

H. R.«

Taj agent uspio je da dostavi popis aktivista skojevaca i omladinaca i na taj način omogućiti istovremeno hapšenje dvadeset i jednog omladinca, koje je obradio kako u njihovim funkcijama i radu, tako i o njihovim utvrđenim i mogućim daljnjim vezama.

Poslije svih izvještaja, provjera, dostavljena je ova prijava:

»3418-41 „Ravnateljstvu ustaškog redarstva — Zlatko Stipanović i drugovi, Organiziranje komunističkih jedinica zvanih »borbena grupa« u središtu grada i širenje komunističke promičbe.

Zlatko Stipanović, vođa grupe koju sačinjava Hozijan, Rudo (grafičar), Božo Benčić i Zlatko. Bio veza između 4 grupe i viših (Joce). Nabavljao biltene i vjesnike i davao ih vođama grupa, te imao veze sa štamparijom i za istu nabavljao potrepštine.

Šimo Jurjević: zamjenik Zlatka. Bio vođa grupe od 5 ljudi, te primao promičbeni materijal od Zlatka i Rude (grafičara). Osnovao jednu borbenu grupu i provadao živu komunističku promičbu među ustaškom radničkom omladinom.

Krešo Erbežnik: bio bliži suradnik Joce i Zlatka, dobio biltene i vjesnike od Rude (grafičara), izgleda da znade gdje se nalazi tiskara, bio vođa jedne grupe i osnivač drugih dviju borbениh grupa. Kod istoga su pronađena dva revolvera i to 1. Steyer 9 mm i Kroner 6,35 sa revolverskim mecima. Imao vezu sa Mojmirom, koji se je kod njega sakrivao.

Ferdinand Planko: po vlastitom priznanju uvjereni komunista od III razreda građanske škole. Imao veze sa Zlatkom, bavio se komunističkom promičbom, izrađivao promičbeni materijal i dijelio ga i sam lijepio po zidovima i plotovima (nadimak »Tamba«).

Božo Benčić: imao veze sa Zlatkom po čijem nalogu davao materijal za tiskanje letaka novodno nekom nepoznatom čovjeku. Primao od Zlatka kom. promičbeni materijal, te izgleda da je sam izrađivao na geštetneru letke i raspačavao, odnosno davao ih Zlatku.

Friedman Haim: surađivao sa Zlatkom, a izgleda da je organizirao borbene grupe na Savskoj cesti.

Božo Sinković: bio član grupe Kreše Erbežnika, prijatelj Mojmira, te istoga sakrivao u svom stanu, davao novce za Crvenu pomoć.

Ivan Germovšek: bio član borbene grupe Kreše Erbežnika, poznavao se s Mojmirom, kad se u posljednje vrijeme Mojmir sakrivao u stanu, te davao novce za Crvenu pomoć.

Janko Bolinec: Star 15 g., bio član grupe Šime Jurjevića, plaćao članarinu.

Ivica Đuričić: uhićen radi izdavanja propusnica komunistima za kretanje po cijelom teritoriju DNH-a i radi krivotvorenja redarstvenih legitimacija (Kreši Erbežniku na ime Marijan Zdelar), a postoji sumnja da je izdavao legitimacije i drugim ilegalcima kao Mojmiru i dr.

Petar Kovačević: član borbene grupe, kojoj je bio vođa Šimo Jurjević. Primao brošure i letke od Šime, a također davao novce za Crvenu pomoć.

Dobrica Stančić: član grupe kojoj je bio vođa Erbežnik. Nabavio oružje i to: 3 revolvera od Dragutina Majetića, koje je dao Erbežniku. Isti revolveri su pronađeni i to: 2 kod Erbežnika i 1 kod Grmovšeka. Primao također „Vjesnik” i širio kom. promičbu.

Valent Božić: bio član grupe Erbežnik, te se odvojio i osnovao posebnu borbenu jedinicu, kojoj je on ostao vođa. Imao nabaviti oružje za partizane u Bosni od Josipa Miletića i od jednog seljaka Ivana Kosovca iz Konjščine. Radi se o karabinima, većoj količini puščanih i mitraljeskih metaka i o revolverima. Davao Crvenu pomoć.

Majetić Dragutin (Etić): uhapšen radi dobave oružja od Dobrice Stančića, usprkos tome što je znao da je oružje za Komunističku partiju. Primaio komunističke „Vjesni” od Stančića.

Josip Butorac: član Šimine grupe. Davao za Crvenu pomoć, a prema izjavi šime Jurjevića dobivao od njega komunistički promičbeni materijal, a zalazio i na sastanke aktiva, pa prema tome jest i vođa jedne borbene grupe.

Geza Perišić: uhićen radi sumnje, da je bio stenografista i telegrafista komunista, te da je prevađao vijesti iz Moskve. Prema izjavi Ljerke Schreiber morao imati sastanak s Erbežnikom glede dogovora o primitku mjesta kod komunista.

Zlatko Juriša: uhićen radi toga, jer se poznaje sa Zlatkom Stipanovićem pod sumnjom da je bio suradnik istoga. Nije se ustanovilo da bi pripadao kojoj borbenoj grupi, ili da bi vršio kom. promičbu.

Marijan Perišić: isti imao veze sa Zlatkom Stipanovićem, te pripadao njegovoj grupi. Davao novce za Crvenu pomoć u iznosu od 40 kuna — po priznanju. Star 17 i po godina.«

Saslušanje na ustaškoj policiji navedenih drugova otkrilo je čitav niz omladinaca simpatizera, a provala je zakočila djelomično i rad organizacije SKOJ-a u centru grada. Među uhapšenima bilo je drugova koji su se veoma slabo držali na policiji. Neki su se čak trudili, da što više drugarica i drugova otkriju.

SMRT OMLADINSKIH RUKOVODILACA

Svakodnevno padali su u zatvor mladi komunisti, članovi skojevskih grupa, aktiva, a s njima i članovi skojevskih rukovodstava. Ogromna većina tih mladih ljudi više su voljeli junačku smrt, nego poklonjeni izdajnički život. Padala su čitava skojevska rukovodstva, koja su se junački držala

podnoseći najteže muke, pod kojima su i umirali, a da nisu izdali svoje suradnike. Tako je palo čitavo srednjoškolsko rukovodstvo, kada su se trebali sastati na kontrolnom sastanku, na Kvaternikovu trgu. Policija, koja je doznala za taj sastanak, okupirala je trg i čekala u zasjedi. Tačno u 10 sati prije podne policija iznenada napada grupu, koja je bila na okupu i iznenađena prepadom bila pohapšena. Strpani su u automobile i odvezeni na ustašku policiju. U toj brzini, a vjerojatno u strahu i želji da što prije nestanu s Kvaternikova trga, ustaški agenti zaboravili su da pretraže uhapšene omladince, pa je nekima oružje i ostalo. Tada su bili uhapšeni: Štef Mlinarić, Krešo Rakić, Mićo Bronzin, Gvozden Budak i Veljko Dragović.

Stigavši na policiju, uveli su ih u jednu sobu punu agenata. Tamo je počeo detaljan pretres. U tom momentu Krešo je segnuo u džep da izvuče bombu, ali je bio spriječen od ustaškog agenta i bomba mu je oduzeta. Počeo je pretres i nad Dragovićem i u tom momentu Mlinarić je izvadio pištolj. U zadnji čas bio je primijećen, ali je ipak uspio opaliti nekoliko metaka u pravcu ustaškog agenta Grladinovića. Iz dokumenata UNS-a, Ured II, broj 3445 od 1. XII. 1941. godine — O III 283, predmet Mlinarić Stjepan vidi se kakvo je imao držanje sekretar srednjoškolskog rukovodstva SKOJ-a. Dokument glasi:¹⁾

»Sudbenom stolu — Zagreb

U vezi dopisa Naslova od 5. XI. o. g. XXVI. Kzp. 4810-41, podnosi se sljedeća prijava:

Povodom izviđa o predmetu dijeljenja komunističkih letaka po srednjoškolcima, uhićen je na uglu Heinzelove ulice i Kvaternikovog trga Mlinarić Stjepan s još četvoricom svojih drugova, koji su po dužnostniku Ravnateljstva za javni red i sigurnost Iveković Milanu, stan Perkovićeve 1, preporučeni u Zvonimirovu br. 2, na treći kat, radi istražnog postupka.

Prilikom uhićenja na trgu nad istima je izvršen pretres. Pošto se u to uredovanje umiješalo i građanstvo iste se nije moglo temeljito pretražiti, pa su hitno bili jedan sa drugim povezani i prepraćeni u ured UNS-a, Zvonimirova 2.

U ured UNS-a na trećem katu počelo se s temeljitim pretresom nad uhićenima. U tom času trgnuo je samokres iza svoga pojasa Mlinarić Stjepan, koji je bio udaljen 3—4 koraka, te je

¹⁾ Kopija dokumenta nalazi se u Komisiji za historiju CK KPH Zagreb.

ispalio hitac u pravcu Grladinović Dragutina i ostalih. Na tu pucnjavu odmah je odgovorio Iveković Milan, ispalivši na uhićenog Mlinarića, koji se je sakrio iza pisaoćeg stola, nekoliko hitaca da istoga onemogući. Isti je zadobio nekoliko rana, od kojih je podlegao.

Kod ostalih uhićenika, njegovih drugova, pronađeno je sljedeće: jedan samokres cal. 9 mm, defanzivna bomba i jedna kama, koje je oružje zadržano kao „corpora delicti”.

Za dom spremni

MP

Za upravitelja
Grladinović, v. r.«

S hapšenjem Dragice Hotko MK SKOJ-a izgubio je jednog od svojih najaktivnijih članova, dobrog organizatora i veoma popularnog rukovodioca. Nije dugo čekala na policiji.

Ujutro 11. IX 1941. godine ključar je otvorio vrata i prozvao grupu, koja treba da se spremi, pokupi svoje stvari i krene. Zatvorenice su izvedene na dvorište i ugurane u kamion. Među njima bila je i Dragica. U dvorištu, prije nego je ušla u auto, spazi agente, koji su je mučili. Obratila se drugarici Bebi Krajačić i rekla: »Ako ti uspije da ostaneš živa, upamti lica tih bandita, koji su me mučili i tukli«. Policijski auto je krenuo. »Poslije dva sata — sjeća se toga Beba Krajačić — »Tomaš« se vratio i mi smo znale, da prva grupa nije otišla u logor. Agenti su otvorili vrata »Tomaša« i izbacili odijela, haljine i stvari.

Prije nego što su grupu odveli na strijeljanje, rekli su im da idu u logor, na što im je Dragica odgovorila: »Ne lažite nam da idemo u logor. Mi se ne bojimo smrti. Zašto nam ne kažete kuda idemo, mi nismo kukavice.«

U dvorištu je bila sakupljena nova grupa drugarica i drugova sa svojim stvarima, kojima je isto tako rećeno da idu u logor. Poslije dva sata auto se vratio da preuzme novu grupu. Tako je toga dana auto sa zatvorenicima odlazio i vraćao se nekoliko puta po nove zatvorenike.

SKOJEVSKA ORGANIZACIJA U CENTRU GRADA

Organizacija SKOJ-a u centru grada bila je brojčano veoma jaka. Međutim, ta organizacija jedinstveno je nastupala na tom terenu samo u vezi sa širim skojevskim akcijama, bacanjem letaka, pisanjem parola i si., dok je u svim ostalim pitanjima djelovala po liniji svojih veza, koje su se odvijale kroz tri kanala. Tako su studenti bili vezani za fakultete tj. za rukovodstvo SKOJ-a na fakultetima, srednjoškolci za srednjoškolsko rukovodstvo, a radnička omladina za istočni dio grada, odnosno za MK SKOJ-a.

Od radničke omladine u centru formirano je osam skojevskih grupa, od kojih je sa pet grupa rukovodio rajonski komitet KP. Članovi SKOJ-a u ovih osam grupa bili su:

Stjepan Trnski, Rudolf Prunet, Ico Simčić, Josip Nikolaus, Vilim Pokupac, Branko Pintarić, Ivica Radetić, Marijan Talan, Milan Hitrec, Mirko Štefanovec, Milivoj Jovanović, Branko Krivec, Ivo Slimšek, Ivo Bišćan, Viktor Farago, Ivica Bernard, Ivica Kličko, Drago Nemet, Josip Hrbud, Artur Šlajs, Krešo Golik, Rudolf Miheličić i drugi.

Treba istaći da su sva grafička poduzeća i radionice bile obuhvaćene i uključene u razne oblike aktivnog rada na liniji antifašizma. Isto tako u svim većim poduzećima, u prvom redu metalske struke, djelovali su članovi SKOJ-a, od kojih je formiran i skojevski aktiv, a koji je imao preko tih skojevaca vezu s antifašističkim grupama omladinaca u tvornicama. Na taj način formirana su dva aktiva SKOJ-a u centru, a treći je formiran u tvornici »Noris«. Istovremeno, vezu sa skojevcima u centru grada ispred MK SKOJ-a održavao je Vlado Grgašević.

Polovinom studenog' 1941. godine novine su objavile vijest:

»Prolazeći ispred kuće broj 2 u Zvonimirovoj ulici, dvadesetjednogodišnji student prava, Vlado Grgašević, stradao je od komada cjepanice, koja mu je pala na glavu. Sav obliven krvlju i u vrlo teškom stanju on je prevezen u bolnicu... Navedeni slučaj pokazuje kako neoprezni prolaznik može da nenadano strada.«

Tako je pisala štampa. A događaj se odigrao drugačije. U noći 13. studenoga 1941. oko četiri sata ujutro, ustaški agenti su opkolili kuću u Cvetnoj cesti 29, gdje je živio Vlado Grgašević sa svojom majkom, našli ga kod kuće i uhapsili.

Upozoren od drugova, da se i on možda nalazi na popisu skojevaca, koje je izdao Joca Đaković i drugi, Vlado je prešao u ilegalnost. Krio se neko vrijeme. Trinaestog studenog prisustvovao je jednom sastanku preostalih članova MK SKOJ-a u Medvedgradskoj ulici. Poslije sastanka saopćio je drugovima, da ga je obavijestila jedna činovnica na policiji, da se njegovo ime ne nalazi na popisu. Zbog toga je odlučio, da tu noć provede kod kuće. Bila je to kobna odluka.

Istoga dana kada je uhapšen Grgašević, uhvaćen je bio i Ivica Gretić i odveden na ustašku policiju u Zvonimirovu 2, gdje je odmah bio podvrgnut batinjanju i ispitivanju. Prolazeći vezanih ruku i u pratnji agenata poslije preslušavanja, Ivica Gretić je primijetio jednog mladića na četvrtom katu, koji je ležao na podu. Bio je vezan. U taj čas prišao mu je ustaški agent Lugarić i upitao uhapšenika, kako se zove. »Vlado Grgašević« — odgovorio je. Lugarić se naglo razbjesnio i udario ga nogom. »A ti si to! Zbog tebe sam se smrzavao tolike noći. Evo ti za početak«.

Ostalo se odigralo nekoliko sekundi kasnije. Ponosni mladi komunista, koji je prije nekoliko mjeseci pušten iz zatvora s napomenom da neće izmaknuti tanetu, ako bude uhvaćen u »komunističkoj djelatnosti«, znao je, što to znači. Policija je saznala da je član MK SKOJ-a. Onako vezan, Vlado je naglo ustao i u jednom skoku probio prozor i bacio se u dubinu. Pao je na drva, koja su bila naslagana u dvorištu i ostao onesviješten, izlomljen, u krvi, ali još uvijek živ. Odvezen je u bolnicu na Sv. Duh. Vezu s pokretom mogao je od sada održavati samo preko rijetkih posjeta drugova, koji su uspjeli da probiju ustaške straže u bolnici. Pomišljalo se na organizaciju bijega, ali je bio još previše slab. Mjesec dana kasnije odveden je iznenada s još nekoliko drugova. 14. XII kada su ustaše — poslije jedne uspješne akcije omladinaca na Trešnjevki — proveli jednu od svojih »odmazda«, nestao je i Vlado Grgašević.

ZVJERSTVA USTAŠKIH KRVNIKA NA UNS-u

U nizu ustaških agenata, koji su do sada spomenuti, Tomić se naročito isticao. Osim toga, što su agenti obično svoja saslušavanja završavali paljenjem nogu, ruku i tijela usijanom šipkom, ili bi oštrim nožem probadali ruke i noge uhapšenika, a najčešće su istovremeno radili i jedno i drugo, stavljajući sol u žive rane, Tomić je imao svoj originalni način mučenja. Razmišljao je mjesecima, kako da spoji psihičke i fizičke muke. Konačno je u tome uspio. Na goli trbuh uhapšenika čvrsto je privezao lonac, u kome se nalazio veliki štakor. Tada bi počeo saslušavati. Kad uhapšenik ne bi htio govoriti, on bi onda zagrijavao dno lonca usijanom peglom. Da bi izbjegao toplotu, koja je postajala sve veća, štakor je počeo gristi trbuh žrtve. Kako su se završavala ovakva »saslušanja« sasvim je jasno, a Dido Kvaternik sve se više oduševljavao Tomićevim sposobnostima. Te svoje originalne metode Tomić nije na svakome i uvijek primjenjivao. Načelno, on ih je primjenjivao na komunistima, za koje je utvrđeno da su komunisti, a koji nisu htjeli ništa priznati. Ponekad, on bi ih primjenjivao iz ličnog zadovoljstva. Sve u svemu, o tome su odlučivali i mnogi lični momenti, o kojima se nikada nije znalo kakvi su.

Zato nije nikakvo čudo, što su se mnogi, da bi izbjegli ovakvo mučenje, sami ubijali.

Zvjerstva ustaških krvnika na UNS-u bila su ogromna. Samo kroz pet nedjelja (od studenoga na prosinac) šest drugova i drugarica skočilo je kroz prozor među kojima: Joža Gmajnić, Vlado Grgašević, Krešo Erbežnik, Zdenka Baković, i drug zvani Crni i drugarica zvana Anka. Ubili su se, jer nisu mogli izdržati batinjanje, paljenje, mučenje, koje bi ih i onako ubilo. I pored toga mnogi su uspjeli, da sve psihičke i fizičke napore podnesu junački. Paljeni su sa užarenim željezom: Ivica Gretić, grafičar, Malosje Tonček, kožarski radnik, Zlatko Stipanović, dak, David Gaon, optički radnik, Franjo Vedrina, grafički radnik i mnogi drugi. Ti komunisti i Patriote svojim su držanjem ulijevali strah neprijatelju, a većina ih je svojim životima dala častan doprinos jačanju Pokreta i morala uopće.

Mnogi drugovi, koji nisu ništa priznavali, a neprijatelj nije imao kompromitirajućeg materijala, bili su otpremljeni u logor, ili na neku jaču intervenciju pušteni na slobodu. Većinu su ipak slali sudovima, koji su ih sudili na veći ili manji rok robije, dok je jedan dio bio osuđen na smrt.

Prijeki sud formiran je odmah prvih dana okupacije. Mjesec dana poslije toga Pavelić osniva i pokretne prijekoje sudove. Sudovi su trebali da odigraju zastrašujuću ulogu, koju im je sam Pavelić namijenio. Da bi oni bili takvi, on određuje u sudove samo jedno pravno lice, a svi ostali članovi suda bili su okorjeli ustaše. Kao i u prijekom sudu, tako i u pokretnom prijekom sudu osigurava se tačkom XII i IX osnovna Pavelićeva zamisao. Naime, u tim tačkama je rečeno: »Proti presude prijekog suda nije dopušten nikakav pravni lijek, a molbe za pomilovanje nemaju odgodne moći. Kazna smrti se ima izvršiti strijeljanjem nakon tri sata računajući od časa proglašivanja osude«. Pokretni prijekoje sudovi nastavili su rad prijekih sudova i izvanrednih sudova i nisu se po djelovanju od njih razlikovali.

Vlast tih sudova bila je toliko proširena, da se ni jedan pošten omladinac, omladinka, nisu mogli osjetiti sigurni za svoj život.

Veoma su karakteristične dopune zakonskih odredbi od 5. i 10. prosinca 1941. godine, da se pred prijekoje, odnosno pokretni prijekoje sud stavlja onaj:

1) »koji drži kod sebe letak, knjigu ili novine koje svojim sadržajem vrše promičbu komunizma ili koje sadržavaju kakva druga kažnjiva djela protiv opstanka države ili njezina uređenja ili protiv državne vlasti«.

2) koji pisanjem, tiskanjem ili širenjem letaka, slika, proglasa ili novina, ili inače iznosi ili prenosi lažne tvrdnje s namjerom da izvrgne ruglu i preziru državne ustanove ili društveni poredak u državi ili ustaški pokret...«

Prvi pokretni prijekoje sud osnovan je u Zagrebu 24. VI 1941. s predsjednikom ustašom Ivicom Vidnjovićem.

Pored prijekog suda i pokretnog prijekog suda Pavelić je formirao još i »Izvanredni narodni sud«, čiji je bio zadatak da uzme u postupke sve one osude, koje su izgledale blage. Zato su se pobrinuli ustaški koljači, koji su sjedili u tom sudu, a to su bili Tomo Biljan, Ferdo Ivanković i ustaški logornik Božo Kavran.

STANJE SKOJ-a KRAJEM 1941. GODINE

Krajem listopada ostaje od članova MK SKOJ-a još jedino Milica Opalo, ostali ili su poginuli ili su poslani u partizane. Skojevska organizacija u Zagrebu pretrpjela je krajem 1941. godine veliki udarac. Do naročito velikih hapšenja došlo je među radničkom omladinom, koju je Joco Đaković najbolje poznao. Skojevska rukovodstva bila su razbijena. MK SKOJ-a više nije postojao. Od preostalih rukovodstava nijedno nije bilo kompaktno. Još je najcjelovitije ostalo rukovodstvo SKOJ-a na srednjim školama.

Aktivi su također bili razbijeni. Ali i u tako teškoj situaciji rad nije prestao. Najviše skojevaca bilo je vezano uz druge, koji su radili i bili zaduženi za SKOJ unutar partijskih ćelija.

Rad SKOJ-a među ženskom omladinom bio je najmanje provaljen. Koliko se pokazalo pravilnim da se SKOJ organizuje i aktivno djeluje među ženskom omladinom, najbolje pokazuje činjenica, da su skojevke u ženskim odborima AFŽ krajem 1941. godine bile međusobno dobro povezane i da je njihova pomoć u obnavljanju i ponovnom povezivanju skojevske organizacije bila znatna. Antifašistička omladina, okupljena u odborima žena na školama i fakultetima, krajem 1941, izgledala je prema izvještaju Bosiljke Kreačić-Kovačić ovako:

Studentice su bile obuhvaćene na sedam fakulteta. Fakultetski odbori postojali su na tri fakulteta, dok se na ostalim uslijed malog broja studentica, kao na primjer na pravu i tehnicu odnosno premali broj simpatizera (npr. ekonomsko-komercijalna škola), ti odbori nisu mogli osnovati.

Glavni odbor ima pet članica. Sa pet grupa prelazi se sanitetski tečaj.

Srednjoškolke obuhvataju trinaest škola. Školskih odbora ima do sada na devet škola. Glavni odbor ima četiri članice.

Treba imati u vidu, da je ženska omladina bila veoma aktivna u odborima AF2, kojih je u Zagrebu, osim navedenih studentskih i srednjoškolskih, bilo pedeset i pet, a dijelili su se na domaćice, činovnice, radnice. Ti su odbori preko svo-

jih članova obuhvaćali najrazličitiju aktivnost žena kroz razne forme, od prikupljanja pomoći, raznih kurseva, do pisanja parola po gradu.

U takvom stanju dolazi krajem listopada u Zagreb organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, Joža Manolić, sa zadatkom da sredi, poveže organizaciju SKOJ-a i tako je osposobi za daljnji samostalan rad. On počinje zajedno s drugom Dragom Sassom-Teslić sređivati organizaciju.

UPORNOST I NEPOKOLEBJIVOST SKOJ-a')

Iako je organizacija bila razbijena, njeni su aktivni velikim dijelom postojali, što su konačno osjetili i sami ustaše. Svakodnevno su neke grupe pucale i ubijale neprijatelja, ispisivale parole po zidovima, koje su nicala po raznim dijelovima grada. Sve je to pokazivalo da postoje snage spremne i željne borbe i da se te snage ne misle predati.

Redarstvena oblast za grad Zagreb izdaje oglas za oglašom, prijeti i poziva. Desetog studenog izdan je ovaj oglas:

»Dana 9. studenoga og. u 19 sati prigodom uhićenja jednog poznatog komunista napao je isti uređujuće redarstvene organe pucnjavom iz revolvera i ustrijelio redarstvenog stražara Heuren Josipa, a ranio redarstvenog nadstražara Jakoba Mirkovića i redarstvenog detektiva Nikolu Zubčića.

Napadač komunista uhićen je i bit će predan pokretnom prijedkom sudu na zakonski postupak.«

Uzalud su počeli ubijati komuniste na ulici, a da ih nisu ni legitimirali. Tako je pao veoma dobar skojevac Friedman Heim.

Skojevac Rudi Posarić, kada su ga u Ozaljskoj ulici prepoznali agenti i htjeli napasti, ubija jednoga, a jednoga ranjava i uspijeva sam ranjen pobjeći u Jarun, gdje se sakriva i liječi. Padali su skojevci, ginuli, ali se nisu predavali.

Omladinci društva »Gajevo« ilegalno su se sastajali i radili sve do polovine prosinca 1941. kada su pokretači rada

*) Prema pisanju »Omladinskog fronta«: Objavljeno u izdanju MK SKOJ-a 1952. i izjava Milice Opalo i Milke Kufrin.

društva, članovi skojevskog aktiva istoga društva, bili uhapšeni. Od šest članova aktiva petorica su bila uhvaćena i svi su bili strijeljani. Dogodilo se to u noći 13. na 14. prosinca.')

Sekretar aktiva bio je Pajo Lupert, i kao takav bio je provaljen i poznat policiji. O tome je bio obaviješten, pa se ilegalno krio po Zagrebu, izvršavajući razne zadatke. Istovremeno je čekao da ode u partizane, jer ga je prije svog odlaska iz Zagreba izvijestila Milka Kufrin, da je riješeno da i on ode.

Pajo je preko veze bio obaviješten da ustaše imaju spisak imena čitave njegove grupe. Pajo se požurio da o tome obavijesti svoje drugove. Bilo je prekasno. Svi su već bili pohapšeni.

Sutradan, bila je nedjelja, Pajo je imao sastanak uli sati prije podne s dvojicom omladinaca pred jednom gostionom u Zadarskoj ulici. Došavši na mjesto sastanka, primijeti da se približava jedan policijski automobil. Htio je pobjeći, ali je auta bio već blizu i agenti su otvorili pucnjavu iz pištolja. Metak ga je pogodio u dlan lijeve ruke. Nije se dao tako lako uhapsiti već izvuče svoja dva revolvera iza pojasa i otvori vatru. Zloglasni agent UNS-a Maks pao je pogođen. U pucnjavi Pajo je bio pogođen i u nogu. Ipak, on nastoji pobjeći. Uspijeva preskočiti nekoliko plotova, ali kad je izgledalo da je van opasnosti, naleti na stražara. U pištolju nije više imao metaka i tako su ga živa uhvatili. Poslije strahovitog mučenja na policiji i nakon toga, što nisu od njega ništa doznali, ustaše su ga zaklali na Rakovom potoku.

Ustaške patrole na Trešnjevki nisu bile nikada sigurne. I svaki puta kada su kretale ulicama Trešnjevke, patrole su bile brojčano jače i na većem oprezu. Zato je bilo puno razloga. Svakodnevno na ulicama Trešnjevke bilo je novih događaja. Veoma često dolazilo je do pucnjave, koje su organizirale omladinske udarne grupe ili iznenadni napadi ustaša na omladince, koje se više nisu usudili hapsiti.

Nakon jedne takve omladinske akcije Lean dar Karlovac bio je ranjen u nogu. Spasio se, ali je morao odležati mjesec dana u krevetu. To ga je strahovito mučilo, dok se ostali dru-

*) Članak objavljen u brošuri »Sa zagrebačkog omladinskog fronta« 1952. u Izdanju MK SKOJ-a.

govu bore, on leži u krevetu. Požurivao je liječnika dr. Nikolu Vadkova, koji ga je potajno liječio.

Čim je prizdravio, odmah je nastavio s radom. Ali ne zadugo. Ustaški agenti bili su mu na tragu. Prvo hapse nekoliko njegovih drugova. On od tada živi veoma oprezno. Riješeno je da se prebaci u partizane.

Ujutro 15. prosinca 1941. godine trebalo je dobiti sve direktive i krenuti u partizane ...

Ali to jutro nije dočekaao. U noći između 14. i 15. prosinca desilo se mnogo toga. Počela su pripremljena masovna hapšenja.

Landi se na večer rastao od svojih drugova i otišao u svoj stan u Slovensku ulicu. Počeo je spremati stvari, koje su mu bile potrebne za sutrašnji odlazak u partizane. Kad je sve bilo spremno, Landi je iz opreza izašao iz stana i otišao da spava na sjeniku nasuprot kuće.

Te noći ustaška policija došla je da ga uhapsi. Agenti su povelu sa sobom jednog uhapšenog omladinca, koji je poznavao Landiju. Došli su u Dugu ulicu, jer je po njihovim podacima Landi stanovao kod svoje majke u toj ulici br. 11. Ondje je u stvari stanovao donedavno, a onda se preselio u Slovensku ul. br. 22. U stanu ga ustaše nisu našli, pa su otišli u prostorije »Velepekare«, gdje je Landi bio zaposlen.

U vratarevu kućicu »Velepekare« upalo je sedam ustaških agenata s uperenim revolverima. Tu su naišli na grupu namještenika i odmah ih sve pretresli. Zapitali su vrataru, da li tu stanuje Leander Karlovac, zvani Landi. Vrtarar im je odgovorio da stanuje i da se sjeća da je večeras ušao, ali ga nije vidio da je izašao.

Naredili su vrataru, da ih vodi u Landijev stan. Kucali su, a kad se nitko nije javljao ni otvarao, razvalili su vrata. Pretražili su stan i kako nisu nikoga našli, požurili su da nešto ukradu. Jedan agent je uzeo dalekozor, a drugi foto-grafski aparat.

Odlučili su da ga potraže u pekari, gdje se je i po noći radilo. Zapitali su poslovođu, gdje bi Landi mogao biti, jer da ga nisu našli u stanu. Poslovođa im je odgovorio: »Pogledajte u štagalj«.

Agenti su odmah naredili vrataru, da ih vodi na štagalj, koji se nalazio iznad staje za konje. Landi je bio na štaglju.

Kada je vidio da dolaze agenti, zakopao se u sijeno. Tražili su ga u sijenu i jedan je ustaša na nj nagazio. »Ovdje je«, vikne ustaša. U tom momentu Landi opali metak i rani tog ustašu, koji se svalio sa štaglja. Drugi ustaša ga prihvati i stane vući po dvorištu. Landi opali još jedan metak i pogodi ovog drugog ustašu.

Ustaše zatraže pojačanje. Uskoro se oko štaglja našao veći broj ustaških agenata i šezdeset ustaša. Svaki je uhvatio nekakav zaklon, a onda su otvorili vatru iz pušaka i revolvera na štagalj. Landi se iza zida uspio sačuvati od ustaških metaka.

Tada ustaše odluče da napadnu bombama. Vlasniku poduzeća uspjelo je da ih nagovori, da to ne čine, jer bi uništili zgradu i pobili konje. Agenti odluče, da zapale štagalj. Ali tko će se na to odvažiti i približiti štaglju. Sjete se da natjeraju Landijevog prijatelja Kunšteka, da se popne na štagalj i zapali sijeno. Pod pritiskom Kunštek se približio štaglju i popeo po ljestvama.

Landi je prestao pucati. Kunštek se počeo ispričavati Landiju, da su ga natjerali i da mora zapaliti sijeno. Kunštek je sijeno zapalio, ali čim se plamen počeo širiti, on ga je odmah i ugasio. Tada je viknuo ustašama, da sijeno ne će da gori.

Ovu stanku i razgovor Kunšteka i Landija iskoristio je jedan ustaša, prišuljao se štaglju i zapalio sijeno. Plamen se naglo počeo širiti. Tada ustaše otvore žešću vatru.

Landi pozove Kunšteka: »Dodi k meni Francek, jer će te inače ove ustaške svinje ubiti«. Tek kada je vatra zahvatila veliki dio štaglja, ustaše su prestali da pucaju. Kunštek im je počeo vikati, neka ga puste da side, jer se on nema zašto predati, ta oni su ga prisilili da se popne na štagalj.

Dim je Landija sve više gušio. Vatra mu je zahvatila već i odijelo. No predati se nije htio. Pucao je. Kada je vidio da nema izlaza i kada su ga ustaše pozvali da se preda, Landi je stavio cijev na sljepočicu i povilcao: »Ovako se predaje lcomunist-omladinac!« Čuo se samo metalni zvuk praznog revolve-ra. Već je prije ispalio posljednji metak.

Pao je omamljen dimom. Ustaše su ga izvukli i onako onesviještenog stali tući. Vezali su ga i počeli vući prema cesti i neprestano su ga tukli.

Drugog dana došao je jedan ustaški agent u pekaru i tražio Landijeva oca. Kada mu se ovaj javio, odveo ga je u dvorište i sa uperenim revolverom ga pretražio. Kad nije ništa našao, rekao je da je došao po Landijevo odijelo. Odnio ga je, a nekoliko dana kasnije Landijev otac vidio je na tome agentu odijelo svoga sina.

Otac je tražio sina po zagrebačkim zatvorima. Govorili su mu, da je u Zvonimirovoj ulici, da je na Savskoj cesti, da je u Jasenovcu, ali pravu istinu nisu mu rekli. Jednog dana sam ju je doznao.

Landija su mnogo mučili. Sa »letlampom« su mu spalili noge sve do kostiju. Htjeli su ga prisiliti da oda svoje drugove. Rekao im je, da ga mogu strijeljati, on nema što da im kaže. Mučili su ga tri dana, a četvrti dan došla je grupa pijanih ustaša u Landijevu čeliju. Na čelu grupe nalazio se satnik, koji je htio da prisustvuje preslušavanju. Nije imao sreće. Mogao je samo konstatirati, da je Landi mrtav. Mladi život jednoga komunista se ugasio.

Kada je 1941. godine Rajka Baković, kao član SKOJ-a, SMRT KOJA SE NE ZABORAVLJA

produžila svoj rad, on je još više koristio antifašističkom pokretu. Rajka je zajedno sa svojom sestrom i bratom Mladenom vodila trafiku u Nikolićevoj ulici br. 7. Trafika je postala jedan od vrlo značajnih centara antifašističke djelatnosti. U njoj su se ostavljale poruke, pisma, paketi i dogovarali sastanci. Iz te trafike odlazio je materijal za pokrajinu. U nju su zalazili i njemački oficiri, ali sestre Baković su radile oprezno. Dok je jedna sestra posluživala Nijemce i razgovarala s njima, druga je primala kurire, preuzimala pakete s lecima, oružjem, municijom i drugim materijalom.

Ujesen 1941. godine trafika je postala punkt, odakle se odlazilo u partizane. Ovamo su dolazili i partizanski kuriri i donosili izvještaje za CK KPH.

Sve je funkcioniralo, dok nisu u noći 20—21. XII 1941. godine ustaški agenti provalili u stan sestara Baković u Gundulićevoj ulici i uhapsili obje sestre i brata Mladena, te odnijeli ključeve od trafike.

Sutradan su ustaše doveli Zdenku u trafiku. Dva agenta postavila su zasjedu. Ona je bila prisiljena da radi kao da se nije ništa dogodilo. Drugovi, koji su dolazili, opazili su po Zdenkinom držanju, da nešto nije u redu, kupovali su cigarete, dopisnice i odlazili. Odmah su obavijestili ostale, da se nešto dogodilo sa sestrama Baković. Agenti nisu nikoga uhvatili.

Trećeg i četvrtog dana doveli su u trafiku i Rajku. Bila je strašno izmučena. Uspjelo joj je da pošalje svojim rukama: »Grozno nas muče, ne mogu više«. Ali Rajka je izdržala. Nikoga nije izdala.

Od 20. do 29. XII bila je Rajka na ustaškom redarstvu. Mučili su je danju i noću. I kada je bila sva klonula i više nije znala za sebe, donijeli su je u bolnicu na sv. Duh, da se tamo oporavi, da bi mogli ponovo da je muče. Teško iznakažena po rukama, nogama i tijelu, Rajka je zaspala na bolničkom krevetu i nikada se više nije probudila.

RADE KONČAR I ZAGREBAČKOJ OMLADINI

Još dok je bio u Zagrebu, Rade Končar, sekretar CK KPH, poklanjao je najveću pažnju omladini. Briga oko kadra, sadržaja rada i drugih problema SKOJ-a u Zagrebu bili su uvijek u centru pažnje Rade Končara. On sam imao je vrlo mnogo kontakata s omladincima i s njima je mnogo volio raditi. Kada je otišao u Dalmaciju i tamo je veliku pažnju poklanjao omladini. Ali se i dalje, kadgod mu se za to ukazala prilika, interesirao za rad zagrebačke omladine. Poslije velikih provala i hapšenja u Zagrebu, on piše Vladi Popoviću, i u pismu se interesira za omladinca, kojega je poslao u Zagreb na rad, da li je stigao, ovim riječima:

Ti kažeš da je omladinac (Franjo Borić — na njega se odnosi primjedba E. I.) stigao u Zagreb, međutim danas u Splitu

kruži vijest, da ga je netko od agenata prepoznao i da su ga u Zagrebu na ulici uhapsili...

Naročitu pažnju je poklanjao radničkoj omladini, govoreći vrlo često, da će nju prvo fašisti nastojati da unište. Koliko se to njegovo predviđanje pokazalo istinitim, najbolje se vidi po nemilosrdnom uništavanju omladine, a posebno radničke. Da je to bila jedna sasvim određena politika, upozorio je drug Tito u pismu od 16. XI 1941. što ga je uputio Glavnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hrvatsku, gdje se na kraju kaže:

Iskustvo u Srbiji je pokazalo da neprijatelj ide za tim da najprije istrijebi radnike u gradovima, pa makar oni i ne uzimali učešća u ovoj oslobodilačkoj borbi. Primjer Kragujevca, Kraljeva i Beograda, to jasno svjedoče. Upućujte što više radnika u partizanske odrede, jer jednog dana, kad neprijatelju bude vrlo tižno, on može te radnike sve poklati, kao što je to učinio u Kragujevcu...

Nekako u isto vrijeme učestale su veće provale SKOJ-a u Zagrebu i Splitu. U Splitu se tada nalazio Rade Končar. Koliko je Radi palo teško ta provala i sa koliko se brige odnosio prema nastaloj situaciji u SKOJ-u u Zagrebu i Dalmaciji, vidi se u pismu od 22. listopada 1941. godine. Centralnom komitetu KPH, gdje je između ostaloga pisao:

Što se tiče SKOJ-a, to i ovdje položaj nije naročito dobar, osobito u organizaciji. Nisam još imao prilike da održim sastanak SKOJ-a. Naime, drugarica koja je sekretar, bila je službeno premještena u Makarsku i treba ovih dana da dođe u Split, da se može održati sastanak. Na sastanku KP Partije smo zaključili da će ona ostati u Makarskoj i da će tamo raditi po liniji SKOJ-a i Partije. Imenovali smo novog sekretara SKOJ-a i nadopunili ispražnjeno mjesto jednim drugom. S njima ću održati sutra i prekosutra sastanke. MK SKOJ-a smo također nadopunili, jer su i ovdje kao što je to bilo u Zagrebu — najviše stradali aktivni SKOJ-a. U posljednjem procesu je bilo više omladinaca suđeno. Dvojica iz SKOJ-a, koji su osuđeni na smrt, pobjegli su: jedan je član PK SKOJ-a i sekretar MK SKOJ-a (odnosi se na Franju Borića — primjedba E. I.). Mišljenja sam, da vam pošaljem ovu dvojicu u Zagreb, jer ih ovdašnji drugovi mnogo hvale i znam da mi trebamo dobre aktiviste iz SKOJ-a. Jedan je radnik, a drugi trgovački pomoćnik. Javite mi, da li da ih tamo pošaljem. Osim toga govorio sam pred Mjesnim komitetom Partije o po-

trebi da svaka partijska organizacija radi po liniji SKOJ-a. Kako u Zagrebu, tako se i ovdje pokazala omladina naročito upotrebljava u akcijama.

FORMIRANJE MK SKOJ-a ZA ZAGREB

Da se formira Mjesni komitet SKOJ-a postalo je neophodno.

Mjesni komitet SKOJ-a za grad nije praktički postojao skoro tri mjeseca. Isto tako nije funkcionirao ni PK SKOJ-a za Hrvatsku. Zato CK i MK KPH započinje formiranje skovskih rukovodstava.

Početkom prosinca 1941. godine sazvao je drug Drago Sasso-Teslić sastanak, kojije bio zakazan u Kačićevoj ulici, i na kome se trebalo formirati mjesno rukovodstvo SKOJ-a.

Na sastanak nije došao Drago Teslić, jer mu je policija bila na tragu, već Joža Manolić, organizacioni sekretar PK SKOJ-a. Manolić je saopćio odluku Mjesnog komiteta Partije, da u komitet uđu kao sekretar Ivica Kranželić i za članove Moro Magašić i Josip Kulušić. Zatim im je saopćio, da će on biti stalna veza s Pokrajinskim komitetom, kao i to, da će komitet biti što prije popunjen, jer da zato već postoje kombinacije. Pošto su se drugovi složili s prijedlogom, Joža Manolić-Kratki je nastavio:

Dobit ćete vezu sa štamparijom, s kojom rukovodi drug Husanik, grafički radnik. Treba nastaviti sa štampanjem radio vijesti. Uskoro ćemo pokrenuti list antifašističke omladine i glasilo SKOJ-a za Hrvatsku, koje će se štampati u ovoj štampariji. Za jedan od slijedećih brojeva poslat će vam drugovi iz Mjesnog komiteta Partije izvještaj Glavnog štaba Hrvatske. Taj ćete broj dostaviti Mjesnom komitetu Partije i oni će ga sami raspačati. Dalje ćemo vas upoznati s kvartovskim rukovodstvima SKOJ-a, preko kojih ćete držati vezu s grupama na fakultetu, po srednjim i šegrtskim školama i tvornicama. Treba ponovo uspostaviti vezu s onim školama, gdje je veza prekinuta uslijed provala ili odlaska u partizane ugroženih omladinaca. Naročito nastojte, da se što više povežete s omladinom u tvornici, a ako je ikako moguće i sa vojnim industrijama. Inače zadaci ostaju isti. Omasovljenje

organizacije, učvršćenje, raspačavanje letaka, ispisivanje parola po kućama, sabiranje oružja, legitimacija, hrane i odjeće, davanje stanova ilegalcima, slanje u partizane i ostalo. Udarne grupe u gradu se moraju reorganizirati. Pokazalo se da su najbolje udarne trojke. Zato veće grupe i treba podijeliti na udarne trojke završio je svoje izlaganje Joža Manolić.

Na ovom prvom sastanku novoformiranog MK SKOJ-a bio je utvrđen u grubim konturama plan rada i u najgrubljim crtama podijeljena zaduženja. Tako je Kranželić preuzeo radničku omladinu, Magašić studentsku, a Kulušić srednjoškolsku omladinu. Istovremeno svima je bio zadatak da povezuju aktive i kvartovska rukovodstva.

Prvobitne veze MK SKOJ-a s mjesnom organizacijom SKOJ-a bile su vrlo slabe. Rukovodstvo SKOJ-a prilikom svog formiranja imalo je vezu sa studentskom organizacijom SKOJ-a, sa srednjoškolskom i sa dijelom radničke omladine u istočnom dijelu grada. Ostala radnička omladina tj. aktivni SKOJ-a radničke omladine, nisu imali vezu sa MK SKOJ-a.

Iako je organizacija SKOJ-a među radničkom omladinom bila dosta jaka i brojna, za njeno međusobno povezivanje postojale su objektivne teškoće. One su se sastojale u načinu dotadašnjeg povezivanja skojevskih aktiva i kvartovskih rukovodstava sa MK SKOJ-a, koji su dijelom bili vezani samo po skojevskoj liniji, a dijelom i po skojevskoj i partijskoj preko partijskih ćelija i rajonskih komiteta. S ovim posljednjima veza se relativno brzo mogla uspostaviti, što je i učinjeno u siječnju i veljači 1942. godine.

Treba imati u vidu činjenicu, da su za sve ovo vrijeme hapšenja i proganjanja komunista bila u toku, pa su u međuvremenu padali pojedini članovi KP i čitave partijske ćelije, koji su, odnosno preko čijih članova su održavane veze s mnogim skojevskim aktivima, koje je trebalo pronaći, povezati i aktivizirati. A takve skojevce i aktive je bilo vrlo teško pronaći i uključiti u mjesnu organizaciju SKOJ-a.

POVEZIVANJE SKOJEVSKIH AKTIVA NA ŽELJEZNICI

Skojevska organizacija u radionicama JDŽ bila je prije rata veoma jaka. Njen rad bio je veoma plodan, što treba zahvaliti mladim komunistima, kao što su bili Lojze Bergant, Ivica Lasić, obojica strijeljani 1941. godine i mnogi drugi. Zatim 1941. godine među omladinom isticali su se skojevci: Đorđe Stojanović, Zvonko Vrabec, Milovan Mužević, Anton Petrišić, Stipe Majerović, Ivan Palčec, Zvonimir Šneler, Marko Komar i drugi.

U rujnu izvršeno je uspješno reorganiziranje SKOJ-a na željeznici i za sekretara u radionicama JDŽ dolazi Ivan Palčec. Organizacija je omasovljena, primljeni su novi članovi. Formirani su aktivni u svim radionicama. Formirane su udarne trojke za sabotažne i druge akcije. Sekretari grupa bili su: Milovan Mužević, Zvonko Vrabec i Edi Kancir. Od skojevaca, koji su pripadali udarnim grupama (trojke) bili su: Anton Petrišić, Marijan Pene, Emil Ružić, Stjepan Neseke, Boris Majer, Ivica Ilijaš (strijeljan krajem 1941. g.) Valković, Fošnjović, Drago Vrčec, Lazić, Zvonimir Šneler, Damjan, Stipe Majerović, Veljko Bačić i dr.

Skojevska organizacija JDŽ, listopada, studenog i prosinca 1941. godine nije bila vezana za skojevsku rukovodstva grada Zagreba, već je bila vezana za partijsku organizaciju željeznice zato, što u to vrijeme MK SKOJ-a nije postojao, jer je bio razbijen.

Siječnja 1942. godine Ivan Palčec povezuje se s drugom Ivicom Kranželićem, sekretarom novoformiranog MK SKOJ-a za Zagreb.

Nekako u isto vrijeme uz skojevsku organizaciju JDŽ vezuje se i skojevska organizacija ložionice JDŽ, koja je do tada bila odvojena od skojevskog rukovodstva i povezana sa partijskom ćelijom ložionice. Skojevska organizacija ložionice brojala je šest članova, čiji je sekretar bio Stjepan Vlah. Sama organizacija okupljala je oko 15 omladinaca simpatizera SKOJ-a, koji su kasnije svi primljeni u SKOJ.

Iz skojevske organizacije na JDŽ je nekoliko skojevaca tokom 1941. godine, još prije velikog hapšenja u organizaciji,

poslano na rad po kvartovima. Među njima bili su Fošnjović i Marko Komar. Prvi je radio u zapadnom dijelu grada, a drugi u centru (obojica su strijeljani). Pored rada na željeznici, gdje su organizaciono bili povezani, mnogi skojevci radili su u svojoj ulici ili negdje dalje, bilo kao privremena ili stalna pomoć. Tako npr. Stjepan Nesek aktivizirao se u Kustošiji.

Poslije hapšenja, koja nisu mimoišla ni organizaciju na željeznici, siječnja 1942. godine jedna grupa skojevaca prebačena je u partizane. Među njima nalazili su se Milovan Mužević, Boris Majer, Zvonimir Šneler, Damjan i još neki drugi, među kojima napredan omladinac Nišan Miloš (osim Majera i šnelera svi su poginuli u ratu).

I pored hapšenja i odlaska u partizane, samo povezivanje uz MK SKOJ-a veoma se pozitivno odrazilo na omasovljenje organizacije. Mnogi su primljeni u SKOJ, među kojima: Vilim Blašković, Mirko Jeć, Kristofić, Repak i još oko desetak omladinaca.

POVEZIVANJE S ORGANIZACIJOM SKOJ-a NA CIGLENICI

Predratni članovi SKOJ-a sa Ciglenice bili su ili pohapšeni ili postrijeljani ili premješteni na drugi sektor, pa čak i u druge kvartove grada na rad. Međutim, SKOJ je ovdje imao veoma plodan teren, koji je stvoren još prije rata, a u toku rata čak i povećan. Mnogobrojni radnici-omladinci osjećali su se komunistima, izvršavali samoinicijativno ili po direktivi KP najrazličitije zadatke. Tako je već u prvoj polovini

1941. godine formirana skojevska grupa, u koju su ušli: Ivan Makek (strijeljan), Pišta Lerinc (poginuo 1942. godine i Vjekoslav Pavlinić. Ta grupa bila je kasnije ojačana sa Zlatkom Vilešićem i Viktorom Posarićem. Krajem godine, kada je u skojevskoj organizaciji Zagreba došlo do velikog hapšenja, koje se proteglo i na početak 1942. godine, na sektoru Ciglenice Vjekoslav Pavlinić i Emil Ivane organiziraju još šest

skojevskih grupa i to: prva grupa obuhvaćala je Zlatarsku ulicu i Selsku cestu, u koju su bili uključeni: Nada Petrinac, Zlata Bošnjak, Katica Humski, šef Borošak, Ankica Lerinc i Stanko Peternac. Drugi skojevski aktiv zahvatio je Zagorsku ulicu, a u sastavu te grupe radili su Zlatko Vilešić, Drago Draženović, Andrija Borošak, Milka Rukovac i još dvojica omladinaca.

Treći aktiv radio je u Bistranjskoj ulici i sporednim ulicama oko Bistranjske. Sastav aktiva: Stjepan Lerinc-Pišta, Milan Petanjek, Janko šteger, Milka šteger, Ivan Hrnjak i još neki.

Četvrti aktiv radio je u gornjem dijelu Selske ceste i Ilice i u njega je bio uključen Ivan Makek s još nekoliko postolarskih naučnika, koji su svi pohapšeni i strijeljani.

Peti aktiv djelovao je u Klanječkoj i Stubičkoj ulici. U aktiv su bili uključeni: Viktor Posarić, Franjo Levak, Vlado Voljevac, Drago Tkalec, Ivan Pernar. Iz te grupe su početkom 1941. godine formirane dvije grupe. Šesti skojevski aktiv djelovao je u šestinskom dolu, a njime je rukovodio Branko Tušak, među aktivnijima je bio Stanislav Magdalenić i još neki. Ukupno ovaj je aktiv brojio devet članova, od kojih su četvorica bili u autokomandi na Selskoj cesti. Od tih grupa formirano je kvartovsko rukovodstvo SKOJ-a u koje su ušli: Vjekoslav Pavlinić, Stjepan Lerinc, Zlatko Vilešić, a kasnije Branko Tušak i još neki.

Karakteristično je za ovu organizaciju, da je radila i razvijala se bez veze sa MK SKOJ-a sve do kraja 1941. godine, odnosno siječnja 1942. godine, kada je preko Emila Ivanca, koji je bio njihova partijska veza, povezana s MK SKOJ-a.

Za sve ovo vrijeme organizacija SKOJ-a na Ciglenici aktivirala se u okupljanju »Narodne pomoći«, prikupljanju sanitetskog materijala, oružja, pisanju parola, uništavanju ustaških plakata i zidnih novina itd. Uz pomoć omladine iz tvornice lijekova »Rave« nabavljalo se na desetine litara alkohola, raznih lijekova itd. Jedna od značajnijih akcija bila je kada je skojevska grupa preko omladinca Vlade Valjevca uspjela u »časničku domobransku školu« u Ilici da ubaci veću količinu letaka (proglas CK vojsci). Među omladinom na Ciglenici raspačavana je ilegalna partijska i skojevska štampa kao npr. »Srp i čekić«, »Bilten« i kasnije »Omladinski borac«, koja

se redovno čitala. Zatim su od pojedinih skojevaca bile formirane udarne grupe u koje su ušli: Viktor Posarić, Drago Draženović, Andrija Borošak, Vjekoslav Pavlinić, Branko Kirac (student), koji je rukovodio desetinom tj. sa po tri udarne grupe. U početku su te grupe imale zadatak da štite drugove prilikom raspačavanja letaka, a zatim da pišu parole, a izvršile su i nekoliko akcija kao npr. akciju na ustaškog povjerenika tvornice »Herman Polak«, Horvata. U toj akciji učestvovali su: Borošak, Draženović, Posarić, Pavlinić i još jedan omladinac. Skojevac Drago Mihaljevac je 1941. godine sa još dvojicom drugova prerezao glavni podzemni kabel na Keglevićevu trgu.

Ubrzo je uhvaćena veza s grupom antifašistički raspoložene omladine u tvornici »Franck«. Ti omladinci u siječnju formirali su skojevski aktiv s kojim je rukovodio Neven Kirac. Ova se grupa uskoro povezala s kvartovskim skojevskim rukovodstvom na Ciglenici. Ova je grupa izvršila i nekoliko sabotažnih akcija pod vodstvom Branka Kirca. Udarne grupe Ciglenice likvidirale su nekoliko istaknutih ustaša. Ali je u jednoj akciji 1942. godine na ustaškog povjerenika Smiljanca, pošto je opalio u njega samo tri metka, nesretnim slučajem bio uhvaćen Kirac.

Navedeni skojevski aktiv, čim je ušao u sastav organizacije SKOJ-a na Ciglenici, primio je na sebe i sve one zadatke, što ih je imala ta organizacija. Ti skojevski aktivni na Ciglenici nisu uvijek bili istog sastava, nego su se mijenjali uključivanjem novih omladinaca u organizaciju, ili su se iz jednog većeg aktiva formirala dva aktiva, radi lakšeg i konspirativni jeg rada. Glavni zadatak svih aktiva bio je okupljanje antifašističke omladine iz tih dijelova grada u odbore »Saveza mlade generacije«.

Ti su aktivni okupili gotovo sve omladince i omladinke, bivše članove društva »Ciglenica«, a i veliki broj omladinaca po poduzećima i tvornicama, kao npr. u tvornicama »Herman Polak« i »Franck«, a koji ranije nisu bili obuhvaćeni u omladinsko društvo »Ciglenica«. Da se u srazmjerno kratko vrijeme uspjelo okupiti i aktivizirati toliko omladinaca, rezultat je ranijeg rada u društvu »Ciglenica«. Svi članovi SKOJ-a imali su zadatak da svaki radi barem sa još dvojicom omladinaca.

O aktivnosti skojevaca sa Ciglenice u tom dijelu grada svjedoči i broj omladinaca, koji su već godine 1941. strijeljani ili otjerani u logor: Slavo Dolenčić, Stanislav Kazić, Ivan Gudlin, Lojzek Bergant, Ivan Makek, Rudi Posarić. U logoru su bili: Milka Bergant, Branko Tušak, Mira Gotlih, Zlatko Vilešić, Marijan Sertić (postao izdajnik i ubijen), Milan Peta-njek, Janko Šteger (umro u logoru), Milka Šteger (umrla u logoru), Jurica Jugović (umro u logoru).

Većina ovih omladinaca i omladinki otišli su u NOV, gdje ih je oko pedeset poginulo. Skojevska organizacija ovoga di-jela grada djelovala je za cijelo vrijeme rata i stalno je regru-tirala nove borce za NOV.

STANJE MJESNE ORGANIZACIJE SKOJ-a POČETKOM 1942. GODINE

Skojevska organizacija na Trešnjevki, koja je 1941. go-dine bila brojčano i organizaciono najjača na teritoriju grada, bila je najviše pogođena hapšenjima i strijeljanjima. Neko-liko stotina naprednih omladinaca bilo je pohapšeno, otjera-no u logor ili pobijeno. Citava kvartovska rukovodstva i mno-gi rukovodioci aktiva su pohapšeni i strijeljani. U tom pe-riodu istakli su se aktivnošću: Pajo Lupret, zadužen za sektor oko Nehajske, po zanimanju brijač, Pero Vežić, Nova cesta, tapetar, Drago Lelić, postolar, održavao vezu s grupom SKOJ-a na šegrtskoj školi, te sa postolarima na Trešnjevki. S tom grupom Lelić je zapalio tvornicu »Otpad« i tako nanio neprijatelju veliku štetu.

Nešto manje bili su zahvaćeni hapšenjem Kustošija, Vrapče i Podsused. Najaktivniji skojevci u tom dijelu grada, početkom 1942. godine bili su Ivan Majerić-Vanča, rukovo-dilac jednog skojevskog aktiva, Broz, također rukovodilac jednog skojevskog aktiva i Miško, rukovodilac skojevskog aktiva. Ivica Piršl isticao se svojim organizacionim sposob-nostima. Sva tri aktiva bila su u Kustošiji.

Pored njih djelovao je još veliki broj aktivista, posebno u Vrapču i Podsusedu, a naročito su se istakli: Štef Zbukvić, Franjo Lenart, Tomo Mihalinec, Anka Kovačić, Katica Zbukvić, Košta Agić, Đuro Pavec, Marica Jurinec, koja ima velikih uspjeha u ukolici Zagreba, Ivica Jurinec, Ivica Goljački, Boris Snadali, Zvonko Rogan, Marica Sedmak, Ivica Benez, Katica Cusak, Stjepan Goljački, Ivica Goričar, Slavko Herceg, Franjo Jurinec, Ante Kesić, Vitomir Lenac, Duško Rubinić, Drago Stanišak, Josip Suhina, Drago Vodopija, Radojka Zečević i drugi.

Samo 1941. i 1942. godine strijeljani su mnogi skojevci, organizatori rada u tome dijelu grada, koji su pripadali naprednom omladinskom pokretu još prije rata. Strijeljani su: Marica Pataki, student, Albin Kovačić, radnik, Zlatko Jakovec, radnik, Slavko Hacker, radnik, Branko Zečević, dak i drugi.

Uspostavljena je veza sa skojevskom organizacijom u Jaranu kojom je rukovala drugarica Zlata (prezime neutvrđeno).

Međutim, u istočnom i južnom dijelu grada, uspostavljanje veza odvijalo se mnogo teže, jer je većina komunista, članova KP, pohapšena ili je otišla u partizane.

Kada je »Ustaška mladež« postala obavezna organizacija za svu omladinu, tada su pojedini članovi SKOJ-a promijenili taktiku, ulazili su u organizaciju i iznutra je razbijali. Ustaše su pokušali da već otprije organizirana omladinska društva pretvore u svoje omladinske organizacije, ali im to nije uspijevalo. Tako npr. propao je pokušaj ustaša da postavljanjem svojih ljudi u upravu pretvore »TKO« u svoje oružje. U samom društvu skojevska grupa je bila veoma aktivna i otvoreno objašnjavala omladini, tko su ustaše, što žele fašisti Nijemci, što su oni donijeli i što donose hrvatskom narodu, te na taj način razbijali ustaške sastanke. Tako je jednom prilikom, koristeći omladinsku zabavu, ustaša Pečnik, koji je ujedno bio tajnik »TKO«-a počeo govoriti o ustaškom pokretu, hvaleći Pavelića i si. Omladina ga je otvoreno izviždala upadajući mu u riječ opovrgavajući njegove tvrdnje. Došli su ustaški agenti da hapse, ali se omladina razbježala. Tom prilikom bilo je oko 150 omladinaca u društvu. Svi neuspjesi ustaša da to društvo pridobiju za sebe, a naročito ovaj njihov

posljednji pokušaj, prisilio ih je da to društvo zabrane, s motivacijom, da je ono postalo »komunističko leglo«.

Do sličnih pojava dolazilo je u svim dijelovima grada, gdje je SKOJ bio aktivan. Tako npr. u Kustošiji, naročito u početku, priličan broj omladine dolazio je na ustaške sastanke. Skojevcima su također redovito odlazili na te sastanke. Međutim, skojevskoj grupi je uspjelo da progura jednu drugaricu za tabornika, uz čiju pomoć su onda sabotirali razne mjere ustaške vlasti. Tako npr. kada su omladinu tjerali na vježbe, omladina podržana tabornicom, davala je otpor, govoreći: »Nemamo cipela, sve Nijemci odnesoše«. Razbijajući tako organizaciju iznutra, ona je formalno nestala.

Ipak, organizaciju u Zagrebu stalno su ugrožavala hapšenja, koja su omogućili i pojedinci, koji su se pokolebali prilikom istrage otkrivajući svoje suradnike.

PREDVOJNIČKA NAOBRAZBA U NEVOJNIČKIM ORGANIZACIJAMA

Predvojnička naobrazba bila je najpreča potreba ustaškog pokreta i jedan od najvažnijih odgojnih sektora »Ustaške mladeži«. Zato se ona planski unosi u sve nevojničke, a naročito omladinske organizacije. Kada je bilo riješeno, da se vojna prednaobrazba uvede u »Ustašku mladež«, tada je »vojni izobrazitelj« »Ustaške mladeži«, ustaški pukovnik Tomislav Rolf napisao članak u »Ustaškom junaku«, siječnja

1942, u kome je rekao:

»Kada budete prvi puta spomenuli ustaškim junacima samo riječ — predvojnička naobrazba — zapljeskat će od veselja i uskliknuti: Sada ćemo pucati«. Obrazlažući tu konstataciju Rolf kaže: »Da će se mladi junak veseliti puški, to je čisto naravna i prirodna pojava. Ako dječaka zapitate, želi li za Božić puška ili školsku klupu, pa dotični zaželi školsku klupu, tada nešto s njim nije u redu i valja ga dati po liječniku pregledati. Budimo sretni, da naši junaci teže za puškom, jer oni sami nesvjesno rade u ustaškom smjeru, kao i mlade generacije današnjice. Hrvatska (ustaška) će njihovih pušaka još trebati.« Ipak

i kod tog okorjelog ustaše postojao je tračak sumnje što je iz* razio ovim riječima: »I nedaj bože da ima koji odjel „Junaka“ u kojem to ne bi bilo. U tim dječacima ne bi tekla krv potomaka naših hrabrih graničara, već ropska krv izmoždenih kukavica!«.

Nekoliko dana poslije objavljivanja ovog Rolf ovog članka, Pavelić je primio stožerne starješine »Ustaške mladeži«, koje je predvodio Ivan Oršanić, pa im je tom prilikom rekao i ovo:

»Meni je od prvog časa bilo jasno, da tu dužnost (misli na prevaspitanje, primjedba E. I.) da tu obavezu može ispuniti samo najmlađe pokoljenje, koje je izraženo u „Ustaškoj mladeži“. Radi toga je Zapovjedništvo „Ustaške mladeži“ pomislilo u prvom redu na to, da se oni, koji bi imali vršiti ustaški apostolat u narodu, za to i osposobe. Nemamo nažalost toliko vremena, da bi se to osposobljavanje moglo vršiti duže vremena i s odgovarajućim sredstvima, jer danas sve ide skokom, ali jer nam to časovito nedostaje, ne možemo i ne smijemo tu zaradu naobraženja podpuno odstraniti i zapustiti. Radi toga se Vi sastajete, pa makar i na najkraće vrijeme, da na tom ma i kratkom sastanku steknete sve ono, što vam je potrebno za vršenje ustaškog apostolata u narodu«.

PRIPREME PRED MOBILIZACIJU

Početak 1942. godine označen je svestranom aktivnošću cjelokupnog ustaškog pokreta, a naročito su se vršile pripreme za mobilizaciju. Tih dana štampa i radio bili su krcati izjavama takve vrsti. Svi su se angažirali. Sam Pavelić primao je više nego ikada ranije razne, naročito omladinske organizacije, kojima je postavljao nove zadatke u vezi s mobilizacijom. Tako je, govoreći o zadacima sveučilišne omladine na Sveučilištu, kada su ga ovi posjetili 6. veljače 1942. godine, rekao i ovo:

»Hrvatsko Sveučilište ima svoju tradiciju, u kojoj nažalost ima i tamnih momenata, ali ja sam siguran, da ćete vi u hrvatsko Sveučilište unijeti novi borbeni duh, koji je još pojačan vašom borbom za ustašku stvar.«

Očito nezadovoljan demokratskim stremljenjima studenata i studentica na fakultetima postavio je pred ustaše-sveučilištarce kao ozbiljno pitanje:

»Hrvatsko sveučilište „Ustaške mladeži” mora postati najpozvanije mjesto, gdje se revolucionarni duh i revolucionarni rad mora nastaviti. Vi iza sebe na Sveučilištu, kada odlazite iz njega, morate ostaviti takav položaj, da se revolucionarni ustaški duh nastavlja, da ustaška sveučilišna mladež bude uvijek spremna kada treba ponijeti sveučilišnu zastavu ne samo u manifestacije, nego, ako bude trebalo i u krvavu borbu za narod, domovinu i državu.«

Na sličan način obratio se Pavelić 18. veljače 1942. godine ženskoj omladini srednjih škola ovim riječima:

»Sama mladež po sebi ne bi hrvatskom narodu mogla dati ono, što narod od nje očekuje, kada ne bi ujedno bila i ustaška mladež.«

Govoreći o dužnostima ustaške mladeži na srednjim školama Pavelić je istakao:

»Vi u glavnome gradu Hrvatske na srednjim školama imate još jednu veliku dužnost, da mladi naraštaj — budući će biti ustaški — uvedete u novi svijet misli, u novi svijet ideja... Na vama je, da mladež napose srednjih škola postrojite, da bude i u srcu i u misli, a i u obliku postrojena u hrvatskim ustaškim redovima kao velika, jaka neslomiva falanga.«

SASTANCI MK SKOJ-a

Novoformirani Mjesni komitet SKOJ-a u sastavu: Ivica Kranželić, Josip Kulušić, Fadila Bilal, Slavica Privrat, Marija Dragović i Emil Ivane održavao je redovno sastanke svakog mjeseca jednom do dva puta. Tako često održavanje sastanka u punom sastavu kojima je svaki put prisustvovao i Joža Manolić, uime PK SKOJ-a, bilo je nužno unatoč opasnosti da bude uhapšeno čitavog rukovodstvo SKOJ-a za Zagreb.

Osnovni i najhitniji zadatak, koji se postavio pred Mjesni komitet SKOJ-a, bio je učvrstiti organizaciju, uspostaviti prekinute veze, što se dobrim dijelom i izvršilo. Poslije

jednog takvog sastanka, na kojem se analiziralo organizaciono stanje SKOJ-a u Zagrebu, Komitet je konstatirao da je uglavnom uspostavljena veza sa svim sektorima i u svim kvartovima sa pojedincima ili aktivima, što je davalo velike mogućnosti da se u najskorije vrijeme povežu i oni skojevci i aktivisti kojima još nije bila uspostavljena veza.

Mjesni komitet SKOJ-a, analizirajući stanje na svim sektorima rada, došao je do zaključka, da se konspiracija veoma učvrstila, naročito u srednjim školama, gdje je ranije bilo grubih kršenja pravila konspiracije. Komitet je također ustanovio da velike provale i hapšenja, koja su uslijedila naročito u srednjim školama, nisu uspjela da razbiju skojevsku organizaciju. Naprotiv, unatoč slabom držanju pojedinih skojevaca i omladinaca iz srednjih škola, a što je nanijelo ozbiljnih posljedica baš na srednjoškolskom sektoru, nije zaustavljen polet srednjoškolske omladine, koja se sve aktivnije uključivala u Narodnooslobodilački pokret.

Isto tako konstatiran je relativno sektaški stav u odnosu na radničku umladinu, koja je sve odlučnije uzimala učešća u revolucionarnom pokretu.

Još uvijek su se primjećivali znaci lijevog skretanja i nedovoljno širokog shvaćanja karaktera Narodno-oslobodilačke borbe.

Na osnovu gornjih konstatacija je zaključeno, da se o svemu obavijesti i PK SKOJ-a, što je i učinjeno 12. travnja 1942. godine. Kako su se ta pitanja tretirala u tom izvještaju i kako je izgledala organizaciona struktura najbolje se vidi iz dijela izvještaja, koji o tome govori.

IZ IZVJEŠTAJA PK SKOJ-a ZA HRVATSKU

Josip Manolić poslao je 12. IV 1942. izvještaj Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku o stanju zagrebačke mjesne organizacije SKOJ-a. U njemu je rečeno:

MK broji četiri člana. Organizacija je podijeljena u sedam kvartovskih komiteta i jedan radnički sektor.

<i>I kvart, Komitet 3 člana, 3 aktiva, 35 SKOJ-ca, 3 odb. po 4 člana</i>							
II	"	"	4	"	4	20	" —
III	"	"	3	"	3	20	" —
IV	"	"	6	"	6	24	" 10 antifašista
V	"	"	5	"	5	33	" —
VI	"	"	—	"	3	20	" —
VII	"	"	4	"	6	55	" 15 antifašista
VIII	"	želj. ruk.	—	"	—	21	" —

un. urnu ju aktiva sa ZKS članova

SKOJ U SREDNJIM ŠKOLAMA

Srednjoškolsko rukovodstvo ima 5 članova. Srednje škole podijeljene su u pet skupova:

<i>I. skup: I muš. real. gim.</i>			22 aktivista	70 skojevaca
IV	"	"	35	50
V	"	"	18	50
<i>II. skup: Srednja tehnika</i>			<i>(nije uhvaćena veza, primjedba E.I.)</i>	
Obrtna			21 aktivista	25 skojevaca
Učiteljska			28	30
<i>III. skup: II ženska</i>			<i>(nije uhvaćena veza, primjedba E.I.)</i>	
III	"	"	14 aktivista	19 skojevaca
II trg. akad.			7	4
Priv. trg.			8	18
Jevr. gim.			9	4
<i>IV. skup: II muš. real. gim.</i>			20 aktivista	25 skojevaca
III	"	"	50	40
II klasična			19	5
I trg. akad.			24	5
Građ. škola			6	—
<i>V. skup: I žen. real. gim.</i>			31 aktivista	36 skojevaca
Opatička gimnaz.			2	3
Stručna učiteljska			8	6
Sestara pomoćnica			8	—
Domaćinska škola			2	—

Ukupno: 380 aktivista, 436 skojevaca

¹⁾ od članovi SMG-aktivista podrazumijeva, ju se ne članovi SKOJ-a,

a bili su

Iz izvještaja Jože Manolića vidi se kakvo je stanje u organizaciji kao i samo raspoloženje srednjoškolske omladine:

»Polovicom aprila razbijeno je srednjoškolsko rukovodstvo, hapšenjem 3 od njih 5. Međutim, jednoj drugarici uspjelo je pobjeći. Hapšenja su uslijedila po provali od borbenih grupa. Popunjeno je rukovodstvo, veze su uspostavljene sa svim školama i rad funkcionira normalno. U svim školama ustaše vrlo pojačano vrše propagandu među đacima putem ustaških sastanaka, predavanja profesora i direktora, koji su uglavnom eksponenti današnje vlade.

Omladina u velikoj većini bojkotira ustaške sastanke i ukoliko je prisiljena da im prisustvuje uopće ne sudjeljuje u diskusiji o pitanjima, koja tretiraju »dužnostnici.«

U Učiteljskoj školi od 300 đaka dolazi na sastanke 30—40. U Srednje tehničkoj školi se uopće ne održavaju sastanci zbog otpora đaka.

Posljednje vreme je skrenuta pažnja izgradnji kadrova. Na mnogim školskim aktivima prorađuju Segala, Engelsa, Lenjina i u Učiteljskoj školi »Historiju VKP (b)«.

Obrazlažući dalje svoj izvještaj Manolić navodi:

Podjela na kvartovske komitete bila je potrebna zbog nedostatka ljudi u samom MK. Prodrlo se u Vojno-tehničku jedriličarsku školu, ali za sada nema nikakvih vidljivih rezultata, iako škola obuhvaća oko 500 omladinaca ...

Kod radničke omladine opaža se dosta jako antifašističko raspoloženje.

Dalje, u izvještaju Pokrajinskom komitetu Manolić govori o teškoćama na koje se nailazi, o tome, kako se još nije uspjelo organizirano povezati radničku omladinu. Zatim daje još neke informacije općeg značaja sa sektora radničke omladine među kojima i ovo:

Bilo je par akcija u pojedinim poduzećima ekonomske naravi, koje su djelomično uspjele. Većih akcija nije bilo. Hapšena su četiri omladinca na radničkom sektoru. Dva su denuncirana, a dva po sumnji. Kod jednog je nađeno oružje, jedan je mnogo pričao, ali o sebi uglavnom, jer za druge nije znao ni ime ni stan, dok se ostali dobro drže.

STANJE STUDENTSKE ORGANIZACIJE

Studentska organizacija SKOJ-a: rukovodstvo ima 5 članova:

<i>Komercijalna</i>	3 aktiva	12 aktivista	10 skojevaca
<i>Veterina</i>	1 aktiv	4 aktivista	8 skojevaca
<i>Pravo</i>	1 aktiv	3 aktivista	3 skojevca
<i>Filozofija</i>	2 aktiva	10 aktivista	35 skojevaca
<i>Pedagoška</i>	1 aktiv	4 aktivista	10 skojevaca
<i>Tehnika</i>	4 aktiva	19 aktivista	66 skojevaca
<i>Agronomija</i>	5 aktiva	22 aktivista	22 skojevca
<i>Umjetnička akademija</i>	— aktiva	5 aktivista	15 skojevaca
UKUPNO	20 aktiva	95 aktivista	233 skojevaca

Općenito gledajući na situaciju — stoji u istom izvještaju: na Univerzi raspoloženje je uglavnom antifašističko, ali našoj organizaciji nije uspjelo da obuhvati studentske mase. Tu je uglavnom razlog, što su ustaše u znatnoj mjeri uspjele terorom da zaplaše studente, tako da je otežan kontakt s njima, osim toga, ti atifašistički elementi nalaze se pod utjecajem londonskog radija, koji među omladinu unosi izvjestan optimizam svojim stalnim pozivom da sačuvaju glave, i čekaju neki odlučan čas, ali najvažniji uzrok tog nemasovnog zahvata, nesumnjivo je i kvalitno stanje naših aktiva. Samo rukovodstvo dosta je mlado »neiskusno, ali u zadnje vrijeme je mnogo skrenuta pažnja izgradnji tih kadrova, gdje je bez sumnje mnogo doprineo i sam list »Mladi komunist«, a i ostala marksističko-lenjinistička djela, koja smo sami umnažali...

... Uspostavljena je veza sa komunističkom omladinom Bugara na Sveučilištu. Uglavnom se veza sastoji u tome, da smo im mi davali materijal i obavještavali ih o situaciji kod nas, a oni su sakupljali sanitet i novčane priloge za Narodnu pomoć.

IDEOLOŠKO-TEORETSKI RAD ČLANOVA MK SKOJ-a

Izgrađivanju članova MK SKOJ-a poklanjala se velika pažnja. Članovi komiteta bili su obavezni da pored tekuće partijske štampe stalno izučavaju naprednu literaturu, a po-

sebno naučno-marksističku. Oni su proučavali Segala, Engelsa, Lenjina, »Historiju SKP (b)«. Povremeno, teoretske diskusije nadopunjavale su čitav taj rad.

Ipak ideološko-teoretski rad krenuo je znatno bolje i organiziranije, kada je formiran kurs »Historije SKP(b)«, kojega su obavezno pohađali svi članovi MK SKOJ-a. Predavač na kursu bio je Drago Krndija, s kojim je vezu održavao Joža Manolić.

RAD SKOJ-a U SREDNJIM ŠKOLAMA

Srednjoškolsko rukovodstvo sačinjavali su u prvoj polovini 1941. godine ovi drugovi: sekretar Štef Mlinarić, članovi Gvozden Budak, Ante Jelčić, Zorka Fak, Stjepan Miletić i Braco Belić. U drugoj polovini 1941. godine ovo je rukovodstvo najprije popunjeno s Mićom Bronzin, Lukom Špalj, Alijom Jagić i Fadilom Bilal. Jedno kratko vrijeme, svega 16 dana, bio je u rukovodstvu i Hugo Drobnić, dok nije bio u srpnju uhapšen.

Srednjoškolsko rukovodstvo rukovodilo je svim gimnazijama u gradu, zatim Obrtnom školom, Učiteljskom školom, Stručnom školom i svim drugim školama u rangu srednjih škola.

Unatoč hapšenjima, koja nisu mimoišla ni srednje škole, iako ona nisu bila ni približno tako masovna kao na sektoru radničke i studentske omladine, rukovodstvo je uspjelo da formira skojevske grupe na svim srednjim školama u Zagrebu.

Unutar srednjoškolskog rukovodstva postojala je podjela rada po sektorima i to tako, da je svaki član srednjoškolskog rukovodstva imao preko sebe najmanje dva troškolska skupa.

Pored okupljanja omladine u skojevske aktive po razredima i preko odbora Saveza mlade generacije, mladi komunisti organizirali su svoju djelatnost i kroz druge organiza-

cione forme, koje su odgovarale onome vremenu. Čitalačke grupe bile su veoma raširena forma rada na srednjim školama. Gotovo nije bilo razreda, gdje te grupe nisu postojale. Na njima se, ovisno o sastavu grupe, proučavala napredna književnost, politička ekonomija, dijalektički materijalizam, »Historija SKP(b)« i dr.

Isto tako široku primjenu imali su izleti i to poludnevni ili cjelodnevni, na kojima su se ili držala predavanja, politička, kulturna i opća, ili su se čitale pjesme i članci iz omladinskih listova, biltena i dr. A čitali su se i odlomci iz romana naprednih pisaca, kao na primjer Maksima Gorkog.

Zatim se okupljalo omladinu i na raznim sportskim priredbama (odbojka, košarka, nogomet). Također su bile formirane grupe učenika i učenica, koje su učile fotografirati itd. A bili su organizirani i zajednički posjeti kinopredstavama kao i diskusije o filmovima. Veoma rasprostranjena forma djelatnosti odvijala se i preko »Civilne zaštite«, u čijem su se rukovodstvu dobrim dijelom nalazili članovi SKOJ-a.

Rad se dalje razvijao preko udarnih (borbenih) grupa, trojki, četvorki, u kojima su bili skojevci iz različitih škola. Te grupe vršile su različite akcije.

Veoma rasprostranjena forma rada bila je preko »Društva trezvene mladeži«, u čija rukovodstva su također prodrli skojevci. Tu se omladina odgajala u duhu borbe protiv alkoholizma.

Slično se radilo i preko esperantskog društva. Isto tako aktivnost se ispoljavala i u sanitetskim kursovima koji su se održavali u dječjoj ambulanti na Savskoj cesti ili u stacionima učenika i učenica.

Sve te forme rada bile su organizaciono povezane i usmjeravane preko aktiva (u razredu) koji je ulazio u školska rukovodstva. Najčešće iz sektora školskog društva, a često i dvojica iz rukovodstva, ulazili su u troškolsko rukovodstvo, tj. skup predstavnika triju škola, koji su rukovodili radom, najčešće sa tri srodne škole. Ovi troškolski skupovi formirani su još u travnju 1941. godine, da bi se lakše rukovodilo radom skojevske organizacije na srednjim školama.

Na svojim sastancima skojevske grupe (razredni aktivni) diskutirali su o raznim načinima okupljanja omladine. Rad

se odvijao i kroz proučavanje marksističke literature, u dogovaranju i zaključivanju o akcijama, koje će se poduzeti. Zatim ubiranjem »Narodne pomoći«, rasturivanjem zabranjene literature i naprednih listova, sakupljanjem oružja, municije i druge ratne opreme, dijeljenjem letaka i pisanjem parola, uništavanjem ustaških zidnih novina, oružanim akcijama, bušenjem guma na njemačkim automobilima, kao i na proširenju mreže skojevske organizacije.

Srednjoškolci su sakupljali »Narodnu pomoć« ne samo od srednjoškolaca, nego i od poznatih prijatelja i -susjeda izvan škole. Pronalazili su stanove za ilegalce i pohranjivali ilegalnu literaturu, sanitetski materijal, oružje itd.

Na svojim sastancima u skojevskim grupama upoznawali su se sa političkom situacijom, karakterom i značenjem SKOJ-a kao organizacije, o držanju pred klasnim neprijateljem, na policiji, ili bilo gdje drugdje, pred ustašama i si., o konspiraciji.

Vrlo važno u sadržaju rada bila je kritika i samokritika. Školsko rukovodstvo pojedine škole, uz ovakav sadržaj rada, imalo je i čisto organizacionih poslova u vezi s razrednim aktivima, vodilo je računa o kadrovima u aktivima, i uzdizalo sekretare i najbolje skojevece.

Prije rata, naročito godine 1939. i 1940. bila je skojevska organizacija na srednjim školama, brojčano jaka. Nije bilo gotovo ni jedne škole, u kojoj SKOJ nije imao svoju organizaciju, pa su skojevci na srednjim školama i u uvjetima okupacije mogli razvijati i jačati svoju organizaciju. Tako npr. Prva muška gimnazija imala je još prije rata jaku skojevsku organizaciju, gotovo u svim višim razredima. Između ostalih skojevaca tog perioda isticali su se: Luka Špalj (ubijen u Jasenovcu 1942. g.), Stjepan Miletić (ubijen u Jasenovcu 1942. g.), Đorđe Brujić (poginuo za vrijeme pokolja u Gospiću), Jucko Sekulić, narodni heroj (poginuo u Slavoniji), Kamil Horvat i Klaudije Horvat (obojica poginuli), Bojan Štamberger (strijeljan 1941. godine), Stanko Curda (1942. godine osuđen na smrt) i mnogi drugi.

U godini 1941. organizacija SKOJ-a na I muškoj gimnaziji bila je toliko jaka, da su skojevci imali apsolutni utjecaj

na gotovu svu omladinu škole i svakog su časa mogli izvesti što su htjeli. Ovo su dobro znali i ustaše. Stoga ustaški starješina za Zagreb poručuje ujesen 1941. godine, da ustaše imaju dovoljno okova za I mušku gimnaziju, da je Savska cesta dosta duga, a Jasenovac dosta širok. Tadašnji direktor škole Grgeč rekao je jednom prilikom: »Dajte barem formu, ako već ne ćete dati duh« (Mislio je na to što se sve ustaške akcije na školi javno bojkotiraju i razbijaju).

IZ RADA SKOJ-a NA I i V MUŠKOJ GIMNAZIJI

Na početku školske godine u I mušku gimnaziju uselili se Nijemci, a I muška gimnazija preseljena je u Učiteljsku školu u Medulićevoj ulici. Inventar škole trebalo je preseliti. Skojevcu su dobili zadatak, da se umiješaju u selidbu, posebno selidbu kabineta i da uzmu sve što bi bilo korisno za izvršavanje sabotaže i druge akcije. Neposredno pred selidbu bile su određene grupe skojevacu, koje će seliti pojedine kabinete. Zadatak tih skojevacu je bio da se prosto nametnu za obavljanje tog posla, što im je potpuno uspjelo. Javili su se za selidbu zajedno s još nekim ustaškim omladincima. Svaki je uzeo, što mu je došlo pod ruku, i što je smatrao korisnim. Npr. Bojan Štamberger nosio je bocu s nekom tekućinom i s njom se vozio u tramvaju. On je tu bocu odnio. Kada je predao tu bocu, drugovi, koji su je primili, rekli su mu da je mogla eksplodirati (nitroglicerina).

U isto vrijeme, kada se škola selila iz zgrade, Nijemci su ulazili i ostavljali rančeve s municijom. Stjepan Miletić je tu municiju uzimao i dodavao je Luki Špalju, koji je napolju čekao. U toj akciji skupljanja oružja učestvovali su još neki skojevcu. Svu tu municiju prenosili su u stan Miroslava Mirića u Medulićevu ulicu, a kasnije se sve prebacilo u stan Bojana Štambergera.

Iz fizikalnog kabineta omladinci su odnijeli teleskop. Kasnije kada je provedena istraga u školi, skojevcu su uspjeli

da krivnju prebace na ustaše. Saslušane su sve ekipe, koje su selile školu. Direktor škole pozvao je i Željka Dežmara. Međutim, jedan se ustaški omladinac hvalio u nekoj grupi, da je uzeo u kabinetu nekakav aparat. Skojevcu su nabacili u povodu toga vijest, da su ustaše pokrali školu. Zbog toga, istraga je u školi prekinuta. U toj školi bile su veoma česte premetačine, ali su se skojevci, koji su imali kod sebe ilegalnu literaturu ili letke, dovijali na razne načine. Tako da nije nitko prilikom te ustaške premetačine pao, niti su ustaše pronašli bilo kada ilegalni materijal. Poslije takvih neuspjeha, skojevci su prvi počeli negodovati, a za njima čitavi razredi.

U svim masovnim akcijama, koje je provodila srednjoškolska omladina sudjelovali su i skojevci I muške gimnazije. U školskom rukovodstvu, tokom 1941. godine na I muškoj gimnaziji nalazili su se ovi drugovi: Stjepan Miletić, Luka Špalj, Đorđe Brujić, Hugo Drobnić, Kamilo i Klaudije Horvat, Zvonimir Vedrina, Stojan Pavlović, Željko Dežmar, Dragutin Škrgeć, Ante Lozica, Bojan štamberger, Stanko Curda, Nedim Omerbegović, Nikola Mamula, Josip Marold, Jucko Sekulić, Karlo Svecenski, Branko Korpar. Pored njih bili su najaktivniji u 1941. i početkom 1942. godine: Vlado štamalj, Ante šišulj, Helmut Jeger, Luka Špalj, Željko Formanek, Tomislav Sinovčić, Vjeko Dobrinčić, Bogdan Pavlović, Mladen Smitka, T. Triglavčanin, Željko Gubec, Sven Lasta, Branko Korpar, Dušan Binički, Zvonko Senjarić i drugi.

Neki razredi imali su naročito mnogo skojevaca. Npr. u VII-b bilo ih je 26. Skojevske grupe postojale su u svim višim razredima, tj. u svim odjeljenjima V razreda, VI (osim VI-a) VII i VIII razreda. U VII-b bila su formirana tri skojevska aktiva, toliki je bio broj skojevaca.

Prvom muškom gimnazijom rukovodilo je troškolsko rukovodstvo, koje je bilo povezano sa srednjoškolskim rukovodstvom preko Stjepana Miletića, Luke špalj a i Ante Lozice. Od predstavnika I muške gimnazije u troškolskom rukovodstvu bili su: Luka Špalj, Stjepan Miletić, Mira Škrgeć, Hugo Drobnić i neko vrijeme Nedim Omerbegović.

TREĆA MUŠKA REALNA GIMNAZIJA

Rad SKOJ-a na III muškoj gimnaziji bio je usko povezan s radom na I muškoj gimnaziji. Problemi i forme rada bili su veoma slični, pa su se iskustva iz jedne škole prenosila u drugu. Ovdje je naročito došla do izražaja inicijativa i organizacione sposobnosti troškolskog rukovodstva. Skojevska organizacija u ovoj školi brojčano je bila nešto slabija, ali je i ona imala skojevske aktive u svim višim razredima. Osim toga, većina omladinaca bila je obuhvaćena u Savez mlade generacije. I u ovoj školi postojala je organizacija SKOJ-a u staroj Jugoslaviji od kojih su naročito aktivni bili: Gvozden Budak (smrznuo se 1942. godine na Velebitu), Redžo Terzić, Rudi Zadravec, Aldo Pirih, Veljko Dragović (strijeljan 1941. godine).

U rukovodstvu škole 1941. i početkom 1942. godine bili su: Gvozden Budak, Redžo Terzić, Andre Lušićić, Milodar Radošević, Rudi Zadravec, Aldo Pirih, Stjepan Zlatić, Veljko Dragović, Stjepan Pirih, Boris Moćan, Dušan Šljivić, Pavao Röder, Radenko Androlić. Osim ovih, naročito su se isticali: Boleslav Karničnik, Veljko Mudrinić, Aleksandar Majlender, Jonatan Vizler, Aleksandar Kordaš, Josip Adižes, Viktor Štater, Fedor Rajić, Nikodem Gudač, Branko Poldrugač i Novak Branko i drugi.

Sa centralnim srednjoškolskim rukovodstvom bili su povezani preko Gvozdena Budaka, Redže Terzića, Veljka Dragovića. članovi troškolskog rukovodstva su bili: Milodar Radošević, Rudi Zadravec, Luka Špalj, Stjepan Miletić.

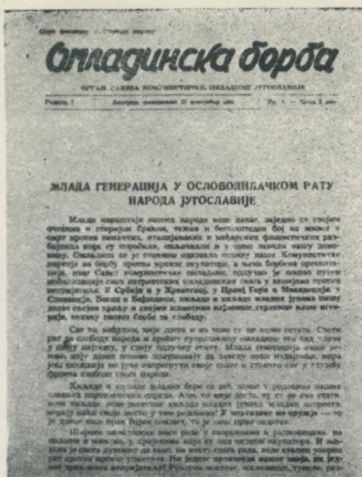
Kao i u drugim školama i u III muškoj gimnaziji ustaški nastrojeni omladinci pokušavali su na sve moguće načine da okupe na dobrovoljnoj osnovi omladinu u »Ustašku mladež«. Pa i onda kada su se morali upisati u »Ustašku mladež«, jer se inače ne bi mogli školovati, ti su ustaše nastojali da razviju svoju propagandnu djelatnost. U tome su ih redovno, na razne načine, sprečavali skojevci. Tako kad su ustaški omladinci počeli izdavati zidne novine, za što su angažirali i neke skojevence, koji su dobro crtali, te novine bile su obično drugi dan uništene ili tintom polivene.

Omladina ove škole, a naročito skojevci sudjelovali su u svim većim akcijama, koje su se odnosile na zajedničke akcije svih srednjoškolaca, kao npr. demonstracije na stadionu, bacanje letaka po gradu, pisanje parola itd.

Ova škola veoma često je prakticirala masovne izlete, na kojima su se održavala prigodna predavanja, manifestacije ili slično. Tako je održan izlet u mjesecu srpnju na Sljeme, na kome je bila skoro sva omladina III muške gimnazije. Kada su stigli do Đačkog doma skojevci su predložili, da svi daju hranu u zajednicu. Svi do jednog prihvatili su ovaj prijedlog. Zatim je grupa omladinki iz ženske gimnazije napravila sendviče i kada je sve bilo gotovo, svi su stali u red, te je svaki dobio po jedan sendvič. Nitko se nije gurao. Kao da su svi željeli da ta ideja uspije. I ona je uspjela. Na tom izletu svi su se nazivali drug i drugarica. Pjevale su se revolucionarne i ruske pjesme. Sve je to ostavilo na omladinu snažan utisak.

Treba spomenuti još jednu inicijativu, koja je potekla od skojevaca III muške gimnazije. Kada su ustaške vlasti naredile, da svi Jevreji moraju nositi žute krpe na prsima i leđima, s velikim slovom »Ž« i šestokrakom zvijezdom, gotovo svi omladinci ove škole su to osuđivali. U znak protesta i solidarnosti sa jevrejskom omladinom, skojevci su prvi stavili u zapučak velike žute cvjetove maslačka. Kada je u ljetu formirana partizanska jedinica u Žumberku, skojevci ove škole slali su mnogo rublja i suhe hrane na teren.

U zimi 1941. godine iz ove škole jedna grupa skojevaca prijavila se glavnom odboru »Crvenog križa« na rad. Oni su radili u odjelu preko kojega su se slali paketi u zarobljeničke logore, pa su nastojali koliko je bilo u njihovoj moći, da paketi stignu na mjesta. Radeći u »Crvenom križu«, mogli su katkada konficirati nešto suhe hrane, koju su preko veza slali u partizane, ili su je pak slali porodicama, čiji su članovi bili u logoru. Slične mogućnosti koristili su i omladinci II muške gimnazije.

1. Marija Radović, student, član MK SKOJ-a 1942. god Uhapšena u listopadu 1942. godine, odvedena u logor Stara Gradiška, gdje je ubijena; 2. ►► Omladinska borba; 3. Luka Spalj, skojevac, ubijen 1942. godine; 4. Ivan Javornik-Ratko, veoma aktivan član udarne grupe, sudjelovao u mnogim akcijama.

1. Jedan dio logora Jasenovac. 2. Dječji logor u Jastrebarskom.

DRUGA MUŠKA GIMNAZIJA

Pored svakodnevnog političkog rada i sakupljanja »Narodne pomoći«, koje je bilo veoma masovno u svim školama, organizirale su se često akcije, u kojima je sudjelovalo više skojevaca, a i ostalih omladinaca. Treba istaći, da je akcija sakupljanja »Narodne pomoći« imala veliko mobilizaciono i moralno značenje. Tako npr. na svojim sastancima skojevci su zaključili, da ne pojedu ujutro s kavom ili čajem šećer, već da ga daju, sav ili jedan dio, za »Narodnu pomoć«. Isto se odnosilo i na užine. Užina se nosila od kuće, ali se u školi nije pojela. Sva ta hrana predavala se drugu, koji je u aktivu bio zadužen za »Narodnu pomoć«. Samo sakupljanje bilo je veoma dobro organizirano. U svakom razredu četvrt sata prije početka nastave svi su skojevci predavali hranu drugu koji je bio zato zadužen. On je pet minuta kasnije predavao hranu dalje, i tako je hrana za taj dan bila osigurana određenom broju ilegalaca. Uz sakupljanje hrane važan oblik djelovanja bilo je pronalaženje stanova i davanje prenoćišta ilegalcima.

Pored ovakvih svakodnevnih akcija srednjoškolska omladina sve se aktivnije uključivala u diverzije, oružane akcije i slično. Među prvim javljaju se za teže akcije i omladinci iz Druge muške gimnazije kojima je rukovodio Ivan Grgurić i Abel Savić. Tako je jedna grupa u sastavu: Rudi Zdravec, Ivan Grgurić i Anka Ljubić riješila da likvidiraju jednog ustašu. Grgurić i Anka Ljubić upali su u njegov stan. Dok je Anka držala upereni revolver na služavku, Grgurić je po stanu tražio ustašu. Međutim, služavka se nekako uspjela približiti vratima, otvorila ih i istrčala na balkon, te počela vikati. Na njezin poziv brzo je stigla intervencija. Ustaše su nagnule sa svih strana, prodrli u stan i oboje uhvatili. U oglasu, koji je izašao 26. rujna, a izdao ga je Prijeki sud u Zagrebu, između ostalih, nalazila su se i imena Anke Ljubić i Ivana Grgurića sa obrazloženjem presude:

»3. L j u b i ć Anka, kći Šime i Danice rkt. rod. iz Drniša, 18 godina stara, učenica i

4. Grgurić Ivan, sin Emila i Vande rkt, rod. iz Mrkopolja, 19 godina star učenik.

a) što su sredinom mjeseca kolovoza ove godine kao članovi komunističke borbene grupe zajednički ušli u stan Menige u

ulici Ansalda Mussolinia u Zagrebu, te prisilivši oružjem kućnu pomoćnicu na šutnju, pretraživali stan, da se domognu dragocjenosti i oružja. Grgurić Ivan pronašao je tom zgodom dva samokresa, nakon čega su bili oboje na djelu uhvaćeni.

b) što je Ljubić Anka primila od izvjesnog komunista samokres, koji je upotrebljen kod izvršenja pod a), dakle da je nakon proteka određenog roka u javnom pozivu za predaju vatrenog i hladnog oružja vlastima pribavila i imala vatreno oružje, bez dozvole nošenja i držanja ovog.

Iz zapovjedništva
Ustaške nadzorne službe
Broj: Taj. 69584-1942.«

ČETVRTA MUŠKA GIMNAZIJA

Stanje organizacije bilo je približno jednako kao i u III muškoj gimnaziji. Brojno stanje i stupanj organiziranosti bio je kao i u III muškoj gimnaziji. Skojevcu su i u ovoj školi gotovo svi bili odlični i vrlo dobri đaci. Pomoć i briga o drugim omladincima postajala je stalan sistem rada. Skojevcu su okupljali omladinu i preko sporta, izleta, knjiga i učenja, objašnjavali im događaje, uvlačili ih preko Saveza mlade generacije u SKOJ. Skojevcu su znali o svakom omladincu šta i kako misli, što je bilo naročito važno u 1941. godini. Osim toga skojevcu su imali takav ugled na školi, da su ih ostali omladinci u svemu slijedili.

U borbenim grupama, koje su se sastojale od pojedinaca sa raznih škola sudjelovali su skojevcu i omladinci i IV muške gimnazije. Borbena grupa obično je bila sastavljena od po jednog iz I, III i IV muške gimnazije. Tako su članovi razrednih aktiva IV muške gimnazije sudjelovali u raznim akcijama i na raznim mjestima, što je pojačavalo konspirativnost, jer u slučaju hapšenja i lošeg držanja na policiji nisu mogli izdati svoje saučesnike u akcijama, budući da nisu znali njihova imena i kojoj školi pripadaju. U IV muškoj gimnaziji trebalo istaći kao veoma dobrog organizatora i rukovodioca školskog rukovodstva Ante Jelčića i druga Josipa Bolfeka, čijom zaslugom je rad na ovoj školi u 1942. godini veoma oma-
sovljen.

PRVA ŽENSKA REALNA GIMNAZIJA

Još prije okupacije na I ženskoj gimnaziji postojala je skojevska organizacija. Na njenim temeljima razvijala se i jačala skojevska organizacija u toku 1941. i početkom 1942. godine ma da hapšenja nisu mimoišla ni ovu školu. 1941. godine organizacija je bila dosta jaka, kako i po broju članova, a još više po utjecaju. Rad skojevske organizacije bio je usmjeren, kao i na ostalim srednjim školama, prije svega na omasovljenje, na okupljanje simpatizerki SKOJ-a, putem druženja sa neorganiziranim omladinkama, razgovorima, čitanjem ilegalne štampe, provjeravanjem na sitnim zadacima, kao što je prikupljanje »Narodne pomoći« i dr. Naročito je bila dobro organizirana pomoć u prikupljanju hrane, i to svakodnevno za ilegalce. Ovo je karakteristično za sve muške i ženske gimnazije. Omladina je donosila od kuće razne namirnice, da bi se pomogla ishrana ilegalaca. Sakupljala se i novčana pomoć, nakit i dr.

U tom razdoblju rad skojevki na I ženskoj realnoj gimnaziji bio je veoma aktivan. Naročito su se istakle: Zorka Fak, Manda Vargaš, Zlata Bedeković, Zorka Klačnja, Nevenka Klačnja, Saša Koharović, Pepica Palijan, Fedora Pirihi, Petra Dorčić, Vera Škrinjar, Nada Škrinjar, Jasna Krstić, Margita Grgurić, Aida Seler, Maca Simić, Dragica Makar, Anka Ljubić, Vojka Krečić, Ljubica Mažuran, Vera Vodvarška, Marija Vukadinović, Vera Mihalić, Volga Budak, Stajka Mitok, Vera Hršak, Davorka Biluš i Mara Šarić.

DRUGA ŽENSKA GIMNAZIJA

Skojevke II realne gimnazije znale su, kao i njihovi drugovi iz muških srednjih škola, da iznalaze načina da svakodnevno politički djeluju. Govorile su o političkoj situaciji, raskrinkavale ustaške mjere, aktivizirale omladinu da pomaže Narodnooslobodilački pokret. Sve je to bilo vrlo teško u onoj

zagušljivoj atmosferi ustaške strahovlade. Dogadalo se, da uhapsu poneku skojevku. Neke su bile puštene zbog pomanjkanja dokaza, druge su otjerane u zloglasne logore Jasenovac i Staru Gradišku, neke su strijeljane, dok je jedan, istina veoma malen broj, pod pritiskom, počeo da surađuje sa ustašama. Ustaše su takve ubacivali među skojevke, ali se rad unatoč tome nastavio. Svaka skojevka bila je zadužena da radi s po jednom ili dvije simpatizerke, koje su se kasnije povezivale u SMG. Mnoge skojevke kao npr. Mira Paut, Milenka Schlezinger, Nevenka Šoljan i mnoge druge bile su pravi masovici. Imale su za sobom cijele grupe omladinki od kojih su mnoge brzo postale skojevke i okupljale oko sebe sve nove i nove drugarice. Pored pomenutih drugarica veoma aktivne su bile: Maja Bošković, Dušanka Čalić, Ranka Stoisaavljević, Slavica Kopčić, Nena Jović, Nadina Vatovec, Nada Dragosavljević, Lea Jungwirt, Sonja Fabijanić, Marica Crnac, Vanda Tompa, Ajka Kaleb, Vera Cvetko, Nevenka Matić, Zorka Spasić i dr.

Druga ženska gimnazija bila je čvrsto povezana sa Drugom ženskom stručnom učiteljskom školom kojom je rukovodila Zorka Đermanović. Istovremeno II ženska stručna učiteljska škola bila je usko vezana uz Učiteljsku školu.

TREĆA ŽENSKA GIMNAZIJA

Revolucionarne i ruske pjesme svojim sadržajem i melodijom osvajale su kako mušku, tako i žensku omladinu. Oni su te pjesme prepisivali, učili napamet i pjevali.

Naročito velika pažnja bila je posvećena omladinkama, koja će skojevka više omladinki privući u čitalačku grupu, koje nisu bile organizirane. Stoga je nastalo pravo takmičenje, na sastanak itd. Razredne grupe održavale su redovito svaki tjedan sastanak, na kojem se govorilo o političkoj situaciji, o organizacionim pitanjima, o teoretskom radu, a vrlo često je bila na dnevnom redu kritika i samokritika.

U Medulićevoj ulici postojala je dačka menza u kojoj su se hranile mnoge omladinke i iz Treće ženske gimnazije.

Hrana je bila slaba, a od mesa najčešće se dijelilo konjsko i to u veoma malim količinama, zatim su ih hranili i mesom iz Serum-zavoda, koje je imalo neugodan miris i okus. Jednog dana skojevci i skojevke organizirali su bojkot. Prstima su začepili nosove i imitirali konjsko njištanje. Toga dana nisu jeli. Upraviteljica menze bila je klerofašistkinja, koja je zahtijevala, da se pri ulazu pozdravlja ustaški i da se prije jela moli. Omladina se takvim zahtjevima odupirala i sabotirala s mnogo uspjeha.

Kada je trebalo pisati parole ili bacati letke, nijedna skojevka iz ove škole nije zakazala. Što više, svaka je vodila u tu akciju i po jednu omladinku sa sobom, poslije čega je i ova bila primljena u SKOJ.

U Trećoj ženskoj gimnaziji u periodu 1941. i polovinu 1942. godine bile su ili u rukovodstvu ili najaktivnije ove skojevke: Silva Posečak, Mila Pavić, Marica Grmolov, Sonja Jazbinšek, Olga Radmanović, Višnja Kotur, Silva Horvat, Koraljka Ajher, Vlatka Goljevšček, Zdenka Jakopović, Nada Nedeljković, Štefica Pušić, Dubravka Gredelj, Elina Kučan, Ljerka Petrić, Anka Kulušić, i druge.

UČITELJSKA ŠKOLA

Još prije rata u ovoj školi je postojala veoma jaka organizacija SKOJ-a koja je snažno djelovala na buduće prosvjetne radnike. Partija i SKOJ poklanjali su ovoj školi veliku pažnju baš zbog njene društvene funkcije, odnosno zadataka, koji su stajali pred budućim učiteljima, koji su trebali da šire napredne i prosvjetne ideje po hrvatskim selima i gradovima. Ta je pažnja nastavljena i za vrijeme okupacije, što se veoma povoljno odrazilo na rad i aktivnost skojevske organizacije u školi. Treba istaći da je skojevska organizacija bila prilično masovna na toj školi i da se iz nje regrutiralo veoma malo ustaša. Djelatnost SKOJ-a odvijala se u toj školi kao i u ostalim srednjim školama. Koliko je taj rad bio često i zamršen, opasan i riskantan najbolje će pokazati ovi primje-

ri: u II muškom razredu bio je neki Živković, a u trećem ženskom omladinka Vesna. Njima nitko nije obraćao pažnju, niti im je prilazio. Živković je bio sin ustaškog detektiva, a Vesna je bila još za stare Jugoslavije izbačena iz škole zbog rasturanja ilegalne ustaške štampe. Međutim, oni su sami počeli da se približuju skojevcima. Drugovi su razmišljali, da li da im pridu ili ne? Opravdano se postavljalo pitanje, nisu li to provokacije. Dva omladinca dobila su zadatak, da s njima razgovaraju i ocijene cijelu stvar, Vesni je prišao drug, koji je trebao da radi s njom i da ju prethodno provjeri, potpuno otvoreno i direktno. Uvjerio se, da ona iskreno prilazi pokretu, pa joj je počeo davati zadatke, koje je ona savjesno izvršavala. Međutim, još uvijek se sumnjalo; onda su joj ponudili da ide u partizane, na što je ona pristala. U partizanima je bila veoma aktivna i hrabra, poginula je 1943. godine. Sa Živkovićem je išlo nešto teže. I on je počeo surađivati. Postepeno su mu se davali sve teži zadaci, koje je on redovno izvršavao. Njegov otac imao je pasiju da sakuplja knjige s lijepim povezom. Tako je sakupio dosta naprednih knjiga, koje je ustaška cenzura zabranila. Velik dio takvih knjiga prenio je Živković iz očeve biblioteke u kolektivnu srednjoškolsku skojevsku biblioteku. On je pomogao da se nabavi i jedan puškomitraljez, koji je u kutiji od violine u dijelovima prebačen u partizane.

Drugi jedan primjer pokazuje s kakvim žarom su skojevci izvršavali zadatke. Tako je i u Učiteljskoj školi jedna od veoma važnih djelatnosti SKOJ-a bila sakupljanje »Narodne pomoći«. Što više, to je bilo mjerilo aktivnosti svakog skojevca. Skojevcima, da bi što više sakupili, dovijali su se na razne načine. Tako su, odjednom, počele u razredima nestajati žarulje. Najprije ih je podvornik redovno zamjenjivao novima. No uskoro su žarulje nestajale tako često, da ih nikakve rezerve nisu mogle nadomjestiti. Kontrole, pretraživanja po džepovima — ništa nije pomoglo. Uprava škole bila je primorana da izda jednu okružnicu, koja se čitala po razredima sa zaključkom da zbog »učestale krađe sijalica, svaki đak treba da uplati po nekoliko kuna za naknadu«. O čemu se radilo? »Keiner« (to mu je bilo ilegalno ime) nije imao novac za »Narodnu pomoć«, a bilo mu je teško, da je među posljednjima. I smislio je. Odlučio je da u školskim prostorijama

skida žarulje, koje je prodavao, a novac davao za »Narodnu pomoć«. Svaka žarulja od 40 svijeća — 260 kuna. Toliko se izvježbao u tom radu, da ga nikad nisu uhvatili. Uskoro je bio prvi u davanju »Narodne pomoći« i svi su se čudili, odakle mu najednom toliko novaca, koliko nije mogao skupiti cijeli razred. Tek kad je pročitana okružnica u školi, priznao je svom aktivu, da ih je on uzimao.

Učiteljska škola bila je povezana sa srednjoškolskim rukovodstvom preko troškolskog skupa, u kome su uime Učiteljske škole bili: Davor Trinajstić, Zorka Đermanović, Stjepan Cerjan i Andrija Čorković. U drugoj polovini 1941. ovo je rukovodstvo popunjeno novim licima.

SREDNJA TEHNIČKA ŠKOLA I OBRтна ŠKOLA

Napredna tradicija ove škole, koja datira od samog njenog postojanja, nastavlja se i u najtežim danima ilegalne borbe 1941. i 1942. godine. Rat je zatekao u ovoj školi čak i siromašnih roditelja, radničkog, seljačkog, obrtničkog i sitnočinovničkog porijekla. To su bili ujedno objektivni uvjeti, da su se đaci opredijelili za antifašistički pokret. Pored veoma svestrane aktivnosti organizacije, u toj se školi velika pažnja pridavala marksističkom obrazovanju. Formirane su literarne družine, osnovane razredne biblioteke napredne literature u svakom razredu, izdaju se zidne novine s veoma revolucionarnim sadržajem, organiziraju skupni izleti, gdje se otvoreno kritikuje ustaška država. Organizacija je imala potpuni utjecaj na čak i ove škole. Iz njenih redova rasli su veoma sposobni i odvažni kadrovi. Tu treba pomenuti u prvom redu Štefa Bencekovića, čije intelektualne i organizacione sposobnosti koristi organizacija ne samo u toj školi već i u čitavom Zagrebu i okolici (poginuo početkom 1942. u Jasenovcu). U internatu, u Klaićevoj ulici, đaci Srednje tehničke škole, koji su imali zajedno internat sa đacima Obrtnе škole, postaju nosioci antifašističke borbe. Već jula 1941. odlaze iz tog internata petorica u partizane. U školi su postojale tri

udarne grupe, ma da su zadatke udarne grupe izvršavali i ostali skojevci. Pored skojevaca omladinaca treba istaći, da su oni imali i moralnu podršku drugova profesora kao što su ing. Ivan Maleković, ing. Zvonko Rihtman i ing. Dragutin Šaj.

Oko pedeset đaka te škole dalo je živote u NOB-i. U periodu od 1941. do polovine 1942. godine najaktivniji su pored štefa Bencekovića bili: Krešo Rakić, narodni heroj, štef Mlinarić, Zvonko Fürst, Krešo Mihaljević, Vlado Sokač, Ljubo Šarić, Zvonko Komarica, Drago Golubović, željko Fürst, Zvonko Kosi, Anđelko Badurina, Milivoj Gluhak, Ivica Habunek.

I za Obrtnu školu moglo bi se reći, da je u pravom smislu bila odgojna škola mladih komunista. Njene borbene tradicije iz stare Jugoslavije ostavile su dubokog korijena u toj školi. Mnogi momenti povezuju Srednju tehničku i Obrtnu školu kako u prošlosti, tako i pod okupacijom. Ustaše nisu mogli provoditi svoje mjere, a da nisu nailazili na jak i organizirani otpor. Pored toga, što su skojevci na školi bili vrlo aktivni, oni su se mnogo angažirali i na terenu. Naročito su se usko povezali s radničkom omladinom.

Nosioci takvoga rada bili su u prvom redu: Zvonko Čuklić, Hrabroslav Sokač, Drago Delač, Vjekoslav Zrne, Benko i mnogi drugi.

TRGOVAČKA AKADEMIJA

Ono, što je i inače karakteristično bilo za srednjoškolce prilikom bacanja letaka i pisanja parola po zidovima, veoma su vješto i organizirano izvodili omladinci i omladinke Trgovačke akademije I i II u Zagrebu. Takve akcije, koje su

obično bile predvečer, razrađene su u tančine. Najčešće su se one izvodile u parovima, koji bi u određeni sat i minutu započeli akciju. Ni jedna akcija nije trajala duže od 20 minuta. Poslije završene akcije vođe pojedinih grupa dolazili su na zborna mjesta, da bi se provjerilo, da li su svi uspjeli da izbjegnu hapšenje. Na takva zborna mjesta dolazili su pojedinci neprimjetno i u određenim vremenskim razmacima, kako je to već bdo prije akcije utanačeno. Na tim mjestima rukovodioci grupe su se samo pojavili i otišli dalje, što je bilo u takvim slučajevima dovoljno.

U manjim grupama izvodili su akcije kompliciranije i sabotažnog karaktera. Tako npr. trojica do petorica najviše, odlazili su na pogodna mjesta u zato najbolje vrijeme, te bi rušili i razbijali telefonska postrojenja i vršili slične sabotaže.

Nije bio rijedak slučaj, da su skojevci izvršavali pored planiranih akcija i one koje bi im prilika i situacija nanijela. Cesto su puta takve akcije bila značajnije. Susretali su npr. pijane stražare i vojnike pa im oduzimali oružje. Tako su u srpnju mjesecu na Kanalu dvojica skojevaca razoružali vojnika. Nekako u istom mjesecu druga dvojica skojevaca razoružali su stražara u Tratinskoj cesti (danas Končareva).

Rad daka ove škole veoma je bio aktivan i na samome terenu. Ta aktivnost dolazi još više do izražaja za vrijeme školskog raspusta. Velika politička aktivnost unutar same škole zasluga je Marijana Badela, Strižića i Antuna Klepca, daka organizatora i glavnih inicijatora skojevskog rada na Trgovačkoj akademiji.

NEKE ZAJEDNIČKE OSOBINE U RADU SKOJ-a NA SREDNJIM ŠKOLAMA

Pored raznovrsnih formi i bogatog sadržaja rada, koje su se koristile na svim srednjim školama, a o kojima je već bilo riječi, treba napomenuti još neke momente, koji karakteriziraju rad organizacije SKOJ-a na srednjim školama.

Cesta hapšenja — od skojevskih aktiva pa sve do srednjoškolskog rukovodstva — nisu poljuljala moral, koji je uvijek bio u skojevskim organizacijama na visini. Događalo se, da su neke škole ostajale bez veze s višim rukovodstvom ili pak — srednjoškolsko rukovodstvo bez veze sa školama. Unatoč tome, rad se odvijao bez zastoja, a veze su se obostrano tražile i brzo uspostavljale. Mnogo je puta trebalo posve iznova stvarati skojevska jezgra, zapravo skojevske aktive. Zatim se nastojalo prodrijeti tamo, gdje još nije postojalo skojevskih aktiva, a objektivni su uvjeti postojali. Valja istaći da su srednjoškolci-skojevci svaku situaciju dobro iskoristili. Pored toga što su stvorili veze u svim školama, oni su uspjeli čak i u realnoj gimnaziji časnih sestara milosrdnica u VIII razredu formirati skojevsku grupu od pet članova. Među njima bila je veoma aktivna Ljerka Jurašinović. Najslabije je stajala organizacija u obje klasične gimnazije, gdje nije bilo ni školskog rukovodstva, ni jačih skojevskih aktiva. Tu i tamo u pokojem razredu postojale su veze preko pojedinih članova SKOJ-a. Treba imati u vidu i tu činjenicu, da su prije rata, a pogotovo dolaskom ustaša na vlast, u tu školu primali čak obično s preporukama baziranim na klasnoj ili religioznoj osnovi. Veoma mali broj đaka bio je iz redova radnika, sitnih zanatlija, malih obrtnika, seljaka.

Za život napredne srednjoškolske omladine, posebno članove SKOJ-a, karakteristično je da su oni živjeli u stalnoj opasnosti. Kad bi neki drug ili drugarica bili uhapšeni nije se moglo ići kući na spavanje, sve dok se nije saznalo, kako su se uhapšeni držali na policiji.

Skoro svake nedjelje u većim ili manjim grupama, školska se omladina sakupljala na Savi ili u bližoj okolici Zagreba. Na takve sastanke svaki je skojevac imao zadatak da dovede bar po jednog simpatizera, jer se na tim sastancima raspravljalo o novim političkim događajima, čitali su se ilegalni leci i brošure. Često je prisustvovao sastanku i član MK SKOJ-a, koji je onda i rukovodio sastankom. Jedan od najmasovnijih takvih sastanaka održao se 22. juna, kada su Nijemci napali SSSR. Bio je veoma sunčan i topao dan. Skojevci i simpatizeri skupili su se u Jarunu. Našlo se tu preko stotinu mladića i djevojaka. Na čistini, okruženoj savskim vrbicama, brzo je načinjen srp i čekić od crvene cigle.

Omladina je posjedala oko znaka i onda je počeo program sastavljen na brzinu. Najprije je pročitao Hitlerov govor iz »Hrvatskog naroda«. Na završetku govora: »s božjom pomoći ćemo pobijediti«, odjeknuo je gromki smijeh. Skojevci nisu ni primijetili, da se oko njih sakupilo i nekoliko desetaka seljaka iz Jaruna. časak nelagodnosti, ali su odmah opazili da seljaci prate program sa simpatijama.

Još prije napada Nijemaca na SSSR u srednjim školama formirane su udarne trojke. Zbog konspiracije, nastojalo se da se drugovi u trojki ne poznaju. Zato su trojke bile sastavljene sa raznih škola. Svaka je trojka imala svoje slovo, a svaki član trojke svoj broj — jedan, dva ili tri. Rukovodilac trojke bio je povezan s višom vezom. Te udarne trojke okupile su najbolje skojevce. Zadatak njihov prvih mjeseci bitno se razlikovao od perioda poslije napada na SSSR. Dok su trojke u prvom periodu bacale letke po ulicama, sakupljale oružje i prenosile ga na određena mjesta, izvršavale druge povjerljive zadatke, pa i manje diverzije. U drugom periodu, pored navedenih zadataka, one su vršile teže diverzantske akcije, pa i likvidacije neprijatelja.

Skojevska organizacija na srednjoj školi nalazila se u toliko povoljnijem položaju od radničke omladine, što su svi skojevci bili okupljeni u razredima i školama, pa se moglo brzo zajednički reagirati, lakše je bilo akcije organizirati i pronaći izgubljene veze. U takvoj situaciji, kakva je nastala 1941. godine, kod omladine javljale su se najrazličitije tendence, naročito na antifašističkoj liniji. Trebalo je takva raspoloženja kanalizirati. Nije svatko bio spreman da bude skojevac, niti se svatko osjećao komunistom, iako je mrzio ustaše i fašizam uopće. Sve te potencijalne snage trebalo je ujediniti u jedan zajednički antifašistički omladinski front.

Tako, npr., u srednjim školama postojala je i omladinska organizacija »Jure« (Jugoslavenska revolucija). S tom organizacijom pokušalo se organizirati zajedničke akcije. Tu i tamo dolazilo je do nekih manje važnih zajedničkih manifestacija, koje su imale rezultata, a do nekakve ozbiljnije akcije nije došlo. Skojevci su radili sa predstavnicima »Jure« i pregovarali, dogovarali se o zajedničkim akcijama, ali su se ta nastojanja redovno završavala bez rezultata. Tek pojedinci oslobađali su se oportunog stava, koji je ta organizacija za-

stupala, i učlanjivali bi se u SMG. Omladinci i omladinke, sakupljeni u »Jure«, porijeklom su bili iz imućnijih zagrebačkih porodica, i to srpskih, koje su bile ugrožene, ali oporune i kompromisne prema neprijatelju baš zbog svog socijalnog položaja.

SKOJ se također obraćao i jevrejskoj omladini, kako bi joj pomogao u teškim danima nemilosrdnog progona i fizičkog uništavanja.

Posebnu pažnju posvetilo se onim omladincima, koji su završavali srednju školu i odlazili na studije, ili su se namještali. Njih je trebalo preporučivati i povezivati sa organizacijom SKOJ-a na novim mjestima. Kako su ovi omladinci bili pred neposrednim pozivima za vojsku, to ih se pripremalo, da se ne odazovu pozivu ustaških vojnih vlasti, već im se savjetovalo da odu u partizane. Rezultati takva rada bili su veoma vidljivi, naročito u 1942. godini, kada je veći dio takvih omladinaca otišao u partizane.

Pored samostalnih akcija jedne ili grupe škola, srednjoškolsko rukovodstvo organiziralo je, povremeno, akcije svih škola na pisanju parola, lijepljenju vinjeta sa srpom i čekićem s petokrakom zvijezdom na automobile, tramvaje, čak i na ljude, tj. njihove kapute u gužvama, na vrata, prozore itd. Takve akcije okupljale su veliki broj omladine i one su bile veoma značajne, kako za omladinu tako i građane, a neprijatelj je stekao uvjerenje da je organizacija mnogo masovnija i snažnija.

Akcije, što ih je SKOJ na srednjim školama organizirao, odgovarale su duhu vremena. U akcijama su sudjelovali svi — od rukovodstva do simpatizera. Mnogi su na takvim akcijama i provjeravani. U početku nije se imalo velikog iskustva, jer je srednjoškolska omladina prije rata manje učestvovala na sličnim akcijama, što se ne bi moglo reći za radničku omladinu. Iskustva ilegalnog rada nisu još bila dovoljno na praksi provjerena, pa kako je bilo konfidenata i špijuna i među srednjoškolskom omladinom, dolazilo je često i do većih hapšenja. Padali su najčešće najnepovjerljiviji, koji bi obično provaljivali one, koji su nešto više znali. Na tim akcijama bilo je često vrlo interesantnih slučajeva, tj. policajci nisu htjeli da vide kako se pišu parole ili bacaju leci. Tako npr. krajem 1941. godine srednjoškolci su organizirali jednu

široku akciju lijepljenja letaka i vinjeta. Tom prilikom pala je policajcu u ruke sekretar srednjoškolskog rukovodstva drugarica Fadila Bilal. S njom je lijepio letke u Vlaškoj ulici još jedan skojevac. Upravo kada su završavali posao, Fadilu iznenada iza leđa dohvati za ruku uniformirani čovjek. Njezin partner dao se odmah u bijeg, ali je jedan drugi policajac pucao za njim. Skojevac je uspio uteći. Fadila je bila uhapšena. Međutim, kada ju je policajac doveo u jednu mračnu ulicu, pustio ju je upozorivši je da drugi puta bude opreznija. Taj policajac bio je iz postaje u Vlaškoj ulici.

Jedna od naročito primijenjenih akcija bila je paljenje automobila, građe, koja je služila okupatoru i si. sa zapaljivom smjesom, koju su omladinci sami pravili. Prednost te smjese je bila, što se mogla tempirati tako da naknadno djeluje.

U svim takvim i sličnim akcijama padali su mnogi skojevci i skojeвке. Tako je npr. kod lomljenja telefonskih izolatora krajem 1941. godine bio uhvaćen Davor Trinajstić i od Pokretnog prijekog suda osuđen na smrt i strijeljan. Ili slučaj Rade Zlatića, kojem je smjesa prije vremena počela gorjeti u džepu a htio ju je ubaciti u jedan automobil. Bilo je veoma uspjelih akcija trojki, gdje nije nitko pao. Npr. Zvonko Čuklić sa svojom udarnom trojkom jula mjeseca uspio je ispuštiti benzin iz njemačkog vojnog rezervoara na Kaptolu. Ta ista grupa uspijeva da ukrade dvadeset pušaka iz kaptolske škole itd.

SASTAV SKOJEVSKOG RUKOVODSTVA NA SREDNJIM ŠKOLAMA

U periodu 1941. godine i polovinom 1942. u različitim periodima mijenjala su se i popunjavala školska i troškolska rukovodstva od ovih drugarica i drugova: Krešo Rakić, Zorka Fak, Jakov Grgurović, Mira Paut, Zvonko Fürst, štef Mlinarić, Abel Savić, Zorka Klačnja, Krešo Mihaljević, Ante Jelčić, Fedora Pirih, Vlado Sokač, Josip Bolfek, Ljubo Šarić,

Aldo Pirih, Veljo Dragović, Rudi Zadavec, štefica Pušić, Du-
bravka Gredelj, Maja Bošković, Zvonko Kosi, Milivoj Gluhak,
Ivica Habunek, Zvonko Čuklić, Sonja Fabijanić, Nevenka
Šoljan, Gvozden Budak, Redžo Terzić, Hrabrosav Sokač, Dra-
go Delač, Benko, Davor Trinajstić, Luka Špalj, Stjepan Mi-
letić, Mira Škrgatić, Hugo Drobnić, Saša Koharević, Nada
Škrinjar, Jasna Krstić, Vera Hršak, Zorka Đermanović, Stje-
pan Cerjan, Andrija Čorković, Anka Mitak, Nedim Omerbe-
gović, Klaudije Horvat, Olga Radmanović, Stržić, Ante Kle-
pac, Marijan Badel, Stanko Curda, Željko Formanek, Milenka
Schlesinger, Lea Jungwirth, Manda Vargaš, Zlata Bedeković,
Pepica Palijan, Ante Lozica, Dragutin Škrgatić, Željko Dežmar,
Zvonimir Vedrina, Vera Škrinjar.

RAD SKOJ-a U »CIVILNOJ (NARODNOJ) ZAŠTITI«

Polovinom srpnja 1941. godine izvršena je reorganizacija rada »Narodne zaštite«. Grad Zagreb podijeljen je bio na osam zaštitnih kotareva. U svakom je kotaru bio određen po jedan vod omladinaca za naobrazbu u dojavnoj, vatrogasnoj, tehničkoj, kemijskoj i sanitarnoj službi. Nastava je morala biti decentralizirana, jer škola za »Narodnu zaštitu«, koja je bila jedina ustanova te vrste, nije raspolagala s dovoljno pro-
storija. U vezi s ovom reorganizacijom počeli su tečajevi za omladinu, koji su imali svrhu da omladinu izobrazu u pojedini-
nim strukama, kako bi mogla ispunjavati zadatke, koje joj ratna situacija postavlja.

Tako npr. tečaj dojavne službe vodili su vojni stručnjaci. On se održavao u glavnoj predavaonici škole za »Narodnu zaštitu« na Ksaverskoj cesti. Kako je na tom kursu bio velik broj omladine, održavala su se dva tečaja paralelno, 18. VII 1941. izjavilo je rukovodstvo tečaja, »da je vodstvo tečaja za-
dovoljno s radom omladinaca, koji pokazuju, što dalje, sve
veće zanimanje, za svoju nadasve zanimljivu i važnu službu,
za koju se spremaju na tom tečaju«.

U svakom od tih tečajeva postojao je po jedan aktiv sko-
jevaca, koji se formirao, kada je izvršena reorganizacija rada

po kotarevima i rajonima. Skojevcu su se interesirali za tu vrstu naobrazbe iz više razloga, pa su oni bili i najbolji slušaoci.

Vatrogasni tečaj održavao se u dvorištu škole za »Narodnu zaštitu«. Tečaj je vodio jedan inženjer, stručnjak za vatrogastvo. Aktiv SKOJ-a na tom tečaju imao je potpun utjecaj na omladinu, koja je s voljom izvršavala vatrogasne vještine, znajući da će joj to kasnije koristiti.

Zatim je postojao tečaj tehničara i kemičara. Na tečaju se omladina upoznavała s elementima tehničke službe. Tek kasnije taj je tečaj proširio svoju naobrazbu. Vježbe tehničko-kemijskog karaktera vršili su omladinci NZ u šumici pod Cmrokom. Kao što je rečeno, pored interesa da se naučeno koristi u budućim borbenim akcijama, omladinci skojevcu nastojali su da ne kompromitiraju aktiv SKOJ-a, koji je pod okriljem i uniformom zaštitara izvršavao mnoge zadatke.

Sanitetska služba, koja se smatrala u radu »NZ« jednom od najvažnijih, okupila je također lijep broj omladine. Sanitetski tečaj vodio je liječnik, stručnjak za izobrazbu u prvoj pomoći. Kako nije bilo prostorija za taj tečaj, ustupila je »Družba sestara milosrdnica« Glavnog nadzorništva »Narodne zaštite« svoju predavaonicu u novoj zgradi gimnazije na Savskoj cesti. I ovdje su postojala dva aktiva SKOJ-a koji su bili veoma zainteresirani za stručno osposobljavanje. Tečaj je pohađalo 80 omladinaca, a održavao se dnevno od 7—10 sati prije podne. Po završenom teoretskom dijelu tečaja, omladinci su upućivani na praktičan rad u ambulante. Tečaj je radio po jednom njemačkom kombiniranom sistemu, kakav se obično upotrebljavao u njemačkom »Luftschutzu«. Stožer »Narodne zaštite« stavio je polaznicima tečaja na raspolaganje sav potreban materijal, a sestre milosrdnice dale su pored prostorije i projekcioni aparat. Ovdje su skojevcu pored revnosnog učenja, još revnosnije odnosili sanitetski materijal i slali preko veze u partizanske jedinice.

Nekako u isto vrijeme započeo je u »Stožeru Narodne zaštite« s radom poseban vod fotoreportera, omladinaca u službi propagande »NZ«, škola za »NZ« raspolagala je jednim malim fotolaboratorijem.

Isto tako formirana je tih dana sekcija za muzičku izobrazbu sa ciljem da nauče omladinu »NZ« pjevati koračnice.

Na sve te tečajeve javljali su se članovi SKOJ-a, formirali su organizaciju i koristili sve one mogućnosti koje im je ta organizacija pružala, da bi što uspješnije izvršavali zadatke SKOJ-a.

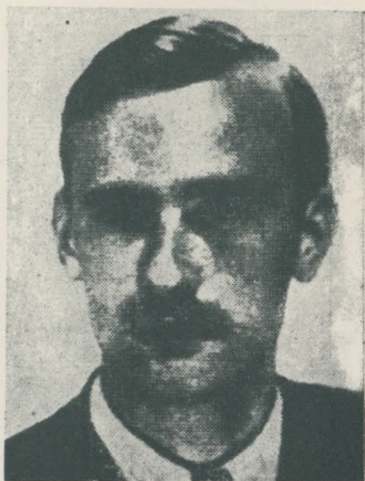
Najistaknutiji organizatori u »Civilnoj (Narodnoj) zaštiti« bili su Krešo Rakić, Štef Mlinarić, Ante Jelčić, Velja Dragović, Zvonko Ćuklić. Gvozden Budak, Davor Trinajstić, Stjepan Miletić, Željko Dežmar i dr. S njihovim radom rukovodilo je srednjoškolsko rukovodstvo.

OBEĆANJA USTAŠKIH PROPAGATORA RADNIČKOJ OMLADINI

Ustaški pokret nije imao utjecaja na radničku omladinu. Ipak, ustaše se nisu odrekli demagoških obećanja, kako bi bar fraziranjem ublažili postojeće suprotnosti. Šta više, činili su naizgled izvjesne koncesije, kako bi radničku omladinu privukli u ustaški pokret. Tako već krajem veljače 1942. godine štampa mnogo piše hvalospjeve ustaškoj vladi, jer se brine za radničku omladinu, da bi se zatim prišlo osnivanju »Ureda za zaštitu radničke mladeži«. U programu »Ureda« jedno od važnih pitanja zauzimalo je naučničko pitanje. Naveliko se proklamirala briga za naučnike, koja suštinski nije nikada bila zahvaćena, a još manje riješena. Rad »Ureda za zaštitu radničke mladeži« trebao je da se odvija u tri smjera, i to: prehrana radničke omladine, zakonska zaštita radničke omladine i opći problemi naučnika. Da bi propaganda bila što uspješnija, otvorene su dvije kuhinje za radničku omladinu, gdje se ona pod relativno jeftinim uvjetima hranila. Kapaciteti obiju kuhinja bili su takvi, da su mogli prehranjivati 300 omladinaca. No, to ipak nije smetalo ustaškim vlastodržcima da se razmeću, kako se oni brinu za radničku omladinu.

»Ured za zaštitu radničke mladeži« radio je pod vodstvom »Ministarstva udružbe« i »Ustaške mladeži«, a u suradnji sa »Hrvatskim radničkim savezom«.

Svi naponi »Ustaške mladeži«, da prikupi radničku omladinu preko »Ureda za zaštitu radničke mladeži« bili su bez

1. Zvonimir Cuklic, jedan od najaktivnijih skojevaca na srednjim školama; 2. Ant. Jurec, član, srednjoškolskog rukovodstva SKOJ a 1941. godine. Ubi-
 3. Slavko Stančir-Jurek, narodni heroj, rođen 1925. godine
 u Budencu Zagreb Istaknuti skojevac u istočnom dijelu Za-
 greba. Sekretar SKS-a za kotar Zelina 1942. godine. Obješćen u Svesvetskom
 Kraljevcu 1944. godine; 4. Josip Usenik, veoma zaslužan i aktivan radnik
 u ilegalnoj tehnici.

Devin

[illegible]

uspjeha. Pa i sitni ustupci, popraćeni širokom propagandom, nisu postigli baš nikakve rezultate, jer je bilo svakom omladincu jasno, da sva ta briga ima političku pozadinu. Oni su znali, da je to samo jedna od formi kojom ih žele i organizaciono vezati uz »Ustašku mladež«. Zato je razumljivo, da i za ono malo mjesta od 300 abonenata ustaše nisu našli interesa kod zagrebačke radničke omladine. Previše je radničke omladine pobijeno, pohapšeno, otjerano u logore i maltretirano, da bi se radnička omladina mogla riješiti da pođe putem kojim su ih oni indirektno pozivali.

PARTIZANSKI POKRET POČETKOM 1942. U OKOLINI ZAGREBA

Već krajem 1941. godine dozrijevaju uvjeti za jačanje partizanskog rata u okolici Zagreba. Hrvatski narod upoznao je novu Hitlerovu tvorevinu »Nezavisnu državu Hrvatsku« sa svim njenim krvavim osobinama. Oružani otpor u Lici, Kordunu, Baniji, Slavoniji, na Kalniku i Moslavini zauzeo je već ozbiljnije razmjere. U proljeće 1942. godine u neposrednoj blizini Zagreba jača partizanski pokret. U izjavi, koja je objavljena 24. ožujka 1959. godine u »Narodnom listu«, Dragutin Saili kaže:

Polovicom prosinca 1941. dali smo u zadatak drugovima Ivanu Sokolčiću i Čakaniću iz Novaka, da idu u Žumberak, izvide teren i da se povežu s našim simpatizerima. Oni su taj zadatak izvršili, iako je Sokolčić bio u sukobu sa žandarima ranjen.

U međuvremenu dobio sam zadatak od CK KP Hrvatske, da obiđem teren OK Krapina i uspostavim čvršće veze sa OK Varaždin i Čakovec. Po odlasku CK Hrvatske na oslobođen teritorij, formirano je Povjereništvo CK Zagreb za zagrebačku oblast. Tada sam bio zadužen i za okrug Bjelovar i Čazmu. Tokom siječnja i veljače 1942. preko partijskih organizacija odazvalo se oko 25 drugova, koji su odlučili, da stupe u partizanske redove na ovom terenu. Za to vrijeme sakupilo se dvadesetak pušaka, pištolja i ručnih bombi.

18. ožujka 1942. godine u 6 sati na večer održana je sjednica Okružnog komiteta Zagreb u Sibinama kod druga Šetince, kome

je već bio donesen jedan dio oružja i municije, a u 9 sati navečer pozvani su drugovi na određeno mjesto da prime oružje. U 10 sati sakupili smo se svi u jednoj klijeti kod Brdovca, koja je bila vlasništvo nekog Janekovića, čiji je vincilir bio član Partije i on je osigurao to mjesto za sastanak. Te noći od 18. na 19. III formiran je prvi partizanski vod u Hrvatskom Zagorju. Za komandira voda izabran je drug Pavel Vidaković, a za komesara drug Ivan Sokolčić, kovinarski radnik. Već nakon prvih akcija na ustaške špijune u Jakovlju, na žandarmeriju u Stubici i Brdovcu, gdje je zarobljeno 42 karabina, prerastao je taj vod u četu. Komandir čete postao je drug Lazo Vračarić zvan Kuglić, komesar Ivan Sokolčić, a operativni oficir Blaž Valjen. Pod konac travnja 1942. bile su već dvije čete, jedna je operirala kod Brdovca, a druga pod Sljemenom oko Stubice.

Ustaška propaganda morala je priznati da se u neposrednoj blizini Zagreba pojavila »naoružana četnička banda«. Ali dovoljno je bilo da se partizani samo jednom pojave u selu, pa da čitav grad sa svojom okolicom sazna, da su na pragu Zagreba naoružani borci hrvatskog naroda, koji se oružjem u ruci bore protiv okupatora i ustaša.

I U ŽUMBERKU I U POKUPLJU RASTE POKRET

Iako prvi partizanski Odred u Žumberku 1941. godine nije imao većih vojnih uspjeha, ipak pojava partizana je ostavila pozitivan utjecaj na široke mase i veliko iskustvo u naslijeđe članovima Partije i SKOJ-a.

O tome najbolje govori izvještaj sa Okružne partijske konferencije za okrug Pokuplje, koja je održana od 8—10. veljače 1944, a koja je pomenuti period ocijenila ovako:

Početkom 1941. postojala je partijska organizacija u kotaru Velika Gorica od desetak članova, te u Samoboru od 4 člana. Inače se u svim kotarevima nalazilo nešto vanpartijskih komunisti i simpatizera, dok kod širokih narodnih masa tek su rasle simpatije za KP. Tu je nikao i razvijao se seljački pokret Radica, koji je zadnjih četrdesetak godina okupljao sve mase naroda i politički ih odgajao u smislu svojeg programa. Trebarjevo, Kupinec, Desinec, a i stotine ostalih sela dalo je mnogo seljačkih pobornika. Tu se uglavnom regrutira stara garda Seljačke repu-

blikanske stranke. Nacionalno ugnjetavanje, ekonomsko i socijalno stanje, te republikanstvo vuklo ih je na okup. Nema čovjeka, koji nije sudjelovao u radu seljačkog pokreta. Vodstvo seljačkog pokreta sporazumom Maček—Cvetković i pristupom trojnom paktu, dokazalo je, kako misli ostvariti parolu »hoćemo svoju pušku na svom ramenu, svoj novac u svom džepu«. To je mnogima otvorilo oči. Nikakve veće slobode, nikakav bolji život, dalje oduzimanje i posljednje hrane i blazine iz kuće za porez, dovelo je do nepovjerenja naroda prema politici pokvarenog vodstva HSS-a, koje nije imalo ništa zajedničkog sa interesima naroda. Politika zavaravanja, iščekivanja i neodlučnosti slomom Jugoslavije doživjela je krizu. Poznati Mačkov proglas narodu da se pokori novim vlastima i funkcionerima HSS-a, da lojalno sarađuje sa istima, konačno je potvrdilo da je seljačka stranka izdala i napustila narod u najtežim danima njegove historije.

Prema takvom stanju postavio se i kod nas zadatak: u potpunosti sprovesti u djelo dizanje naroda na oružani ustanak i povezivanje u Narodnooslobodilački pokret naroda okruga Pokuplje. Partijska organizacija trebala je da odvoji mase naroda od raspršenog vodstva biroa HSS i da ih aktivira u zajedničkoj borbi sa srpskim narodom susjednih okruga.

Nemajući partijske organizacije u najvećem dijelu okruga pojedinačno se nije moglo obuhvatiti veći dio terena, nego se isključivo radilo po pojedinim selima. Rezultat je bio, da se počelo buditi raspoloženje u narodu za NOP.

U istom izvještaju, govoreći o raspoloženju masa, kaže se:

Nastojalo se zategnuti odnose između naroda i fašističke vlasti, pojačati mržnju protiv fašističkih banda, a da se razvije borbenost i privrženost naroda prema Narodnooslobodilačkoj borbi. Mali broj drugova odani NOB-u, koji su tada aktivno radili nije imalo dovoljno znanja i iskustva, da već tada postigne veće uspjehe. Ipak se uspjelo nekoliko hiljada vojnih obveznika zaustaviti kod njihovih kuća, da se tamo sakrivaju i da na koji drugi način zatežu odlazak u Pavelićevu vojsku. Tu se mnogo koristilo one koji su došli iz borbe protiv partizana u Bosni, koji su svojim pričanjem o partizanima stvarali raspoloženje naroda za Narodnooslobodilačku borbu i ti su bili prvi, koji se više nisu odazivali u Pavelićevu vojsku.

Kroz isto vrijeme razbijana su bila ustaška nastojanja, da se stvori jaz između hrvatskog i srpskog naroda. Prikazivali su srpski narod, a naročito partizane, kao one, koji žele povratak stare Jugoslavije, kako bi stvorili mržnju protiv srpskog naroda i partizana, te na tome mobilizirali Hrvate u ustaše. U većini smo uspjeli da razbijemo ta nastojanja. I u potpuno ustaški

opredijeljenim selima odvojile su se ustaške organizacije od naroda prikazujući ih kao izrode, koji nemaju ništa zajedničkog sa hrvatskim narodom, kao obične varalice koje hoće da žive na račun naroda.

Ocjenjujući stanje u najbližoj okolici Zagreba (veći dio tog terena teritorijalno i administrativno pripada danas Zagrebu) CK KPH i Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih dobrovoljačkih odreda Hrvatske, riješio je da se u tim krajevima brže razbukta Narodnooslobodilačka borba pa je početkom marta 1942. 'godine dan zadatak Štabu kordunske partizanske grupe, da uputi jednu desetinu na Žumberak, a jedan bataljon u Pokuplje.

Desetina je krenula sredinom travnja iz Gornjeg Sjeničaka za Žumberak. Ubrzanim maršem hodali su noću, a danju su se sakrivali u šumi, koja je tek počela da pupa i tu se odmarali. Prešli su razlivenu Kupu gazeći po vodi i bez odmora stigli do Kupčinske šume, gdje su se sastali sa članovima Partije iz Kupčine, tj. sa Korenom, Bendom, Tomom Mikulićem i Nikolom Brkovićem. Ostati stalno u šumi nije se moglo, a nije bilo ni lako, jer je šuma bila potpuno poplavljena, a tek tu i tamo, uz kakav hrast našlo se suhog zemljišta. Borci su se ovili oko hrasta i čvrsto se držali da ne skliznu. Čim su zadrijemali, ruke su popustile, i oni su padali u vodu. Noću su dolazili drugovi iz Kupčine i donosili hranu. Ali je bilo dana, kada su njih dvanaestorica jeli tek jedan mali komadić kruha ili suhi kravlji sir. Prošlo je tako nekoliko dana, kada su čuli da netko prolazi šumom. Pošli su u izvide. 300 Talijana krstarilo je šumom tražeći partizane. Usprkps najstrožoj konspiraciji netko ih je primijetio i izdao. Desetina je potrčala prema kanalu, koji se nalazio pred njima. Zagazili su u vodu i prešli na drugu stranu. Kažnjenički odred Talijana zapucao je za njima. Partizani su odvratili pucnjavom. Uspjeli su da im izmaknu i da se u noći između 19. i 20. travnja prebace preko željezničke pruge Zagreb—Karlovac kod Jastrebarskog. Ujutro 20. travnja stigli su i zadanili pod brdom Zečak.

O dolasku i životu desetine na žumberak tih dana drugarica Milka Kufrin kaže:

Tek dva dana kasnije posla sam za njima. Na Kordunu sam bila partizanka od studenog 1941. godine poznala sam Kordun, ipak nisam kao ostali drugovi išla u nepoznato. Vraćala sam se

u kraj koji sam dobro poznavala. Od početka 1941. godine radila sam sa omladinskim organizacijama na kotarevima Samobor i Jaska — poznavala sam teren i ljude. Pošla sam preko Horvata pod Okić i povezala se sa partijskim organizacijama. Vslovi za oružane akcije bili su sazreli. Neki su se drugovi odmah priključili. Grupa se povećavala. Naišli smo i na 16 boraca zagorske čete, i tako je vod od nas dvadesetak stigao na Žumberak. I Kordinašima se priključilo nekoliko drugova putem. Bilo nas je oko četrdeset.

Nekoliko dana prije dolaska Kordunaša na Žumberak stigao je tamo vod Zagoraca. O odlasku voda u Žumberak Dragutin Saili u svojoj izjavi, koja je objavljena u »Narodnom listu« od 24. III 1959. godine, kaže:

8. svibnja 1941. godine prebacio se četvrti vod koji je operirao u okolici Pušče, Zaprešića i Brdovca u jačini od 20 partizana u Samoborsko gorje, Plješivicu. Vod se prebacio u ove krajeve po unaprijed predviđenom planu. Tražeći pogodno mjesto za logor u tom gorju, ovaj se vod našao sa 11 drugova partizana, koji su došli iz Korduna, a među njima i drugarica Milka Kufrin. Vod se povezao sa ovim drugovima, koji su već tada imali veze i s drugovima iz Slovenije u okolici Kostanjevice. Te veze su i dalje zadržane i sve se više produbljivale.

U početku se vršila akcija uglavnom u čišćenju terena od domaćih špijuna. Dolaskom ovog voda pristupilo se većim akcijama. U prvom redu počelo se odmah mobilizacijom domaćih ljudi iz okolice Samobora i Jaske u partizane. U tome je bilo uspjeha. Za kratko vrijeme porastao je broj partizana na 63. Pristupilo se formiranju čete i postavljeno je četno rukovodstvo. Četa se dijelila na tri voda, a svaki vod je imao svog komandira i političkog rukovodioca. Dodijeljen je teren za operacije svakom vodu tako, da preko četnog rukovodstva postoji uska povezanost za rad i akcije svih vodova.

Naš logor je bio u šumi na vrhu Gorjanaca. U najvećoj konspiraciji povezali smo se s organizacijama, preko kojih smo sakupljali oružje, ostali materijal i dobivali hranu. Prve akcije partizana bile su likvidiranje domaćih ustaša po selima. Time smo sebi osigurali slobodno kretanje po tim selima, ali smo ujedno odali našu prisutnost na Žumberku. Simpatizeri su nam pomagali, a ustaše se zastrašili. Pošli su da čiste šumu. U Pogonj Jami su dva puta izvršili napad na vrh planine.

Grupa se povećavala. Stizali su drugovi i iz Zagreba. Formirana je Žumberačka četa. Kod njenog formiranja prisustvovao je Marko Belinić. Za komandira čete bio je postavljen Tešo Bulat, a za polit, komesara Ivan Sokolčić, dok je

za pomoćnika komesara čete postavljena Milka Kufrin. Operativni oficir postao je Jurica Draušnik, a za zamjenika komandira čete postavljen je Pavle Vidaković.

Odmah poslije formiranja Žumberačke čete moglo se lakše prebacivati dobrovoljce, naročito zagrebačku omladinu, koja je dotada odlazila u Slavoniju, Kordun, Baniju, Liku i Kalnik.

Uništavajući aktivno okupatora i ustaše, kao i njihove pomagače, narod se ovoga kraja vrlo brzo uvjerio u istinitost riječi komunista i u pravednost Narodnooslobodilačke borbe.

Glas o svakom pokretu, i svakoj akciji vrlo se brzo širio među narodom. Zagreb je bio redovno obavještavan o partizanima izraslim iz njegove sredine i njegove najbliže okolice. U selima Prigorja: Nova sela i Horvati koja se nalaze nedaleko Zagreba partizani su se već tada kretali i po danu.

Sjećajući se borbi iz prve polovice 1942. godine na pragu Zagreba, drugarica Milka Kufrin izjavljuje:

Bio je konac lipnja, kada smo saznali da je počela druga velika ofanziva na Petrovu goru. Sve do nas se čulo gruvanje topova.

Znali smo, što znači ofanziva na Petrovu goru: ne će ostati grm nepretražen, ne će ostati kutak da se narod sklone od ustaškog noža. Moramo pomoći drugovima! — govorili smo — / odavde možemo da im pomognemo. Presjeći ćemo ustašama vezu sa Kordunom.

Jedan dio ostaje na Žumberku, a drugi dio polazi u akcije na prugu. Dvadeset drugova — vod — pod rukovodstvom narodnog heroja Milana Mraovića-Simića, krenuo je u akcije. Za rad voda bili smo odgovorni nas trojica: drug Simić, Pavao Vidaković — seljak iz sela kotara Samobor, narodni heroj i ja, tada sekretar partijske ćelije.

Odlučeno je da vršimo akcije na pruzi Zagreb—Karlovac. Išli smo prema Desiniću. Čekali smo da padne noć. Tiho, oprezno, neopazice provukli smo se do općine usred sela, zapalili je i nestali kao jato lastavica. Slijedeću noć ušuljali smo se usred Klinča-sela, pa i tamo zapalili općinu.

Ustaše i domobrani su bjesnjeti: u neposrednoj blizini Zagreba partizani.

Odlučili smo da rušimo prugu. Kako? Nismo imali ni iskustva, ni alata, ni eksploziva. Ipak smo odlučili da pokušamo. Posjekli smo nekoliko mladih stabala i načinili poluge. Noću smo se došuljali do same stanice Zdenčina i na bloku na skretnici istrkali šinje. Legli smo u šiblje nedaleko pruge, da vidimo hoće

li uspjeti. Naišao je neki vlak. Vidjeli smo da je lokomotiva iskočila. Vlak se prevrnuo. Digli smo se i otrčali. Znali smo da će nas tražiti. Bili smo silno umorni od nekoliko neprospavanih noći, prebacivanja trkom od mjesta do mjesta, pa smo odlučili da se vratimo na Žumberak, da se dva tri dana odmorimo.

U jutro su pošli da nas traže. Prošli su sva sela, pretražili šume i gudure. Mi smo, međutim, stigli na Žumberak.

Počela je ofanziva. Iz Krašića, laske i Samobora pošle su velike snage ustaša i domobrana da »očiste Žumberak«. Naš treći vod dobio je zadatak da se prebaci neprijatelju za leđa i da nastavi s akcijama u pozadini.

Pošli smo. Hodali smo bez odmora cijeli dan i noć, provukli se između neprijatelja i stigli do sela Stakići. Uvukli se u šiblje uz cestu, predmjevajući da neće ni pomisliti da smo im tako blitu, da nas ovdje sigurno neće tražiti. Čuli smo bat koraka. Ležali smo tistnuti, nismo se micali, gotovo nismo ni disali. Cestom je prolazila nepregledna kolona ustaša. Ležali smo i gledali cipela i čizme, koje su gazile cestom na dohvat ruke. Nedaleko od šiblja, gdje smo se sakrili, pošli su u šumu u streljačkom stroju — pošli su da nas traže. Dok su ustaše »češljali« šumu, upali smo neočekivano u selo Petrovina, razoružali stražu i zapalili općinu.

Znali smo da će nas tražiti. Sklonili smo se opet ondje, gdje na sigurno ne očekuju — sklonili smo se uz samu Jasku i tu gotovo bez opasnosti predanili. Čekali smo da padne noć. Odlučili smo da ponovo napadnemo prugu kod Zdenčine.

Aktivnost partizana bila je svestrana. Pored oružanih i diverzantskih akcija, partizani su prije svega i na svakom mjestu objašnjavali ciljeve Narodno-oslobodilačke borbe.

Tako su npr. partizani 21. VI održali kod planinarskog doma na Lipovcu miting izletnicima iz Zagreba. Prisutni su izletnici oduševljeno pozdravili razlaganje drugova o ciljevima Narodnooslobodilačke borbe.

Poslije ovog susreta Zagrepčana s partizanima mnogo se o tome govorilo u Zagrebu. Pozitivan odraz ovog kontakta naveo je ustašku vlast, da zabrani izlete u Samoborsko gorje. Ovom mjerom Zagrepčani su bili veoma ogorčeni.

O događajima, koji su tako svježe ostali u sjećanju Milke Kufrin, a koji su ostali zabilježeni i u izvještajima »Zapovjedništva ustaške nadzorne službe« rečeno je između ostalog:

Iz izvještaja od 23. VI 1942. g. Zapovjedništvu ustaške nadzorne službe se vidi, da su preduzete mjere na područjima, gdje su se pojavljivali partizani. Između ostalog je rečeno:

»Povodom komunističko-partizanske djelatnosti u okolici Samobora, Jaske i Zdenčine noćas je nastavljena istraga ovog redarstva. Izvršena su mnoga uhićenja u selu Horvati, gdje je navodno jedna grupa partizana noćas i prespavala. Zatim su izvršena uhićenja u Jaski, Donjoj Zelini, Cvitkoviću i u Zagrebu.

Današnjom istragom moglo se ustanoviti da su tu djelatnost vodili đaci-skojevci...«

U izvještaju od 24. VI. 1942. godine se kaže:

»Jučer u pola 2 sata noću napali su partizani mjesto Vukovinu kod Vel. Gorice. Najprije su opljačkali trgovinu Galekovića kojemu je sin pripadnik ustaške pripremne bojne. Nakon što su opljačkali dućan uputili su se u općinu. Najprije su došli u stan bilježnika te povelj njegovoga posinka Božu Halapira, čaka i pripadnika ustaške pripremne bojne u ured općine, gdje se je nalazio još njegov očuh, bilježnik Bolto Matković, isto ustaški radnik u mjestu. Obojicu su odmah u uredu iz samokresa ustrijelili, a sliku poglavnika su kundacima razbili i na pod bacili...«

»Gotovo u svakom pothvatu kojega su partizani izvršili u posljednje vreme u kotarevima Jaska i Samobor primijećena je jedna ženska, koja je predvodila partizane. Dosadašnjom istragom moglo se ustanoviti da je to Milka Kufrin, koja je svojedobno od strane Partije bila poslana iz Zagreba u Karlovac da tamo preuzme vodstvo Mjesnog komiteta. Kada je ovo redarstvo prije 5 mjeseci uhitilo više članova Partije u Karlovcu, tada je Milka Kufrin pobjegla u Kordun, a sada nedavno izgleda da se preko Kupe prebacila ovamo, organizirala pljačkašku bandu koja pravi nered u spomenutim kotarevima. Ovo redarstvo ušlo je u trag toj bandi pa se očekuje da će u najskorije vrijeme uspostaviti se red u gornjim kotarima...«

U izvještaju od 26. VI vidi se da je aktivnost bila veoma živa. U njemu se kaže:

»Povodom napada na njemačke vojnike u Budinjaku nastavio je činovnik ovoga redarstva gosp. Emil Tuk istragom na samom mjestu. Utvrđeno je da su napad na kamione izvršili partizani u jačini od 10—12 ljudi, koje je vodila jedna žena. Iz sela Kordići sudjelovao je kod paljenja kamiona Janko Latinčić, dok su Tomo i Simo Kordić nekoliko dana odsutni iz sela, to postoji temeljita sumnja da su se oni priključili partizanima i da su davali partizanima upute. Jučer na cesti između Kalja i Budinjaka i to na zavoju u visini sela Mrzopolja ubijen je po partizanima oružnik Nikola Salopek iz oružničke postaje Kalje, te je bačena jedna bomba pred kamionom koji je vozio hranu ustaškoj vojsci iz

Zagreba u Budinjak. Tom prilikom ranjen je ustaša sedmog sata PTB Jure Meličević u ruku.

Nad mrtvim tijelom poginulog oružnika nađena je ceduljica sa natpisom više na slovenskom nego na hrvatskom jeziku, odnosno koja nosi sve karakteristike slovenskog jezika kao »č« i si. »Ovako će partizani suditi svim narodnim izdajicama — smrt fašizmu — sloboda narodu«.

Prema obavijesti trebali su noćas žumberački partizani dići mostove kod Medved-drage i Pribića, da bi se spriječio eventualni pokušaj toga, bile su postavljene zasjede u kutu Pribić—Medved-Draga—Kostanjevac i Svršev Okrug—Slavetić—Goljak.

Prema dobivenim izvješćima, održali su partizani 23. o. mj. u selu Martinska Ves komunistički sastanak, a 24. o. mj. u noći u selu Dubrovšaku (oba sela kotar Dugo Selo). Na sastancima je bilo po 40 ljudi koji su bili uglavnom odjeveni u ustaške odore, a među njima bile su i 4 ženske.

U šumi Žutici, jugoistočno od Posavskih Brega, pojavilo se je navodno oko 108 partizana. Naoružani su jednom strojnicom i sa najviše 10 vojničkih pušaka. Među tim partizanima nalazi se većina domaćih ljudi, domobrana, koji se nijesu odazvali na vojnu dužnost. Cilj im je bio održati noćas komunistički sastanak u samom selu Posavski Bregi. Jučer su organi ovog redarstva krenuli u Dugo Selo na izvide, da bi se svakako spriječio taj komunistički sastanak, ali prema podacima, koje im je dao mjesni kotarski predstojnik, partizanski sastanak u Posavskim Bregima je odgođen.«

U izvještaju od 24. VI 1942. godine se kaže:

»U noći od 25. i 26. o. mj. provalili su partizani u selo Dubrovčak, općina Pos. Bregi i navalili na stan Mije Pišića ustaškog rojnika, kojeg su izvukli van i po tome ubili.

U selu Vipošević, općina Kalje bila je jučer jedna grupa partizana, odveli su tri čovjeka ustaše u šumu.

Jučer su se pojavili partizani u Petrovim, kotar Jaska, ali nisu ništa učinili, nego su samo krenuli prema šumi koja se zove Rebrovac, a nalazi se sjeverozapadno od Petrovine.

Nastavljena je istraga povodom komunističko-partizanske djelatnosti u kotarevima Samobor i Jaska, sa strane ovog redarstva i jučer su uhićene dvije osobe koje su sudjelovale u rušenju pruge u Zdenčini. Također je uhićen seljak iz Kalja, koji je sudjelovao u napadu na Nijemce, i u paljenju njemačkog samovoza...»

MJERE PROTIV PARTIZANA U OKOLICI ZAGREBA

Skoro svakodnevna pojava partizana u okolici Zagreba, čas sa juga čas sa sjevera, zapada ili istoka, natjerala je ustašku vlast i na druge praktične korake. Tako npr. »Ustaška nadzorna služba, zaštitno redarstvo za grad Zagreb« u svom izvještaju »Zapovjedništvu nadzorne službe« od 30. VI 1942. godine kaže:

»Radi čišćenja područja, krenula je jučer ustaška pripremna bojna iz Zagreba u kotar Dugo Selo, gdje će početi sa podhvata. Ustaškoj pripremljenoj bojni iz Zagreba pridružiti će se oko 20 članova Ustaške pripremljene bojne iz Posavskog Brega, oružnici iz Siska, a danas kreće na to područje jedan činovnik ovog redarstva, radi vođenja istrage i s njim dva izvidnika sa strojnicama, koji će biti u pomoć pripremljenoj bojni.«

U istom izvještaju, govoreći o daljnjoj pojavi partizana, navodi se:

»Partizanski odredi pojavili su se u četiri područja. I to prvo područje: Mrzlo-polje, Budinjak, Kordići; drugo područje: Perkovići, Brezovac, Višesavići, treće područje Gjurić, ćutići, Staničići; četvrto područje: Ruda—Slavetić—Dol.

Za čišćenje toga kraja i za potpunu likvidaciju partizana potrebno bi bilo barem 8 satova ustaša, budući da je to područje brdovito, šumovito i vrlo nepregledno. Čišćenje bi se moralo izvesti na taj način, da se to područje potpuno opkoli, te čisti prema sredini, najzgodnije prema mjestu Pečnu.

U protivnom ako se ostavi otvorena ma i jedna strana, čišćenje bi ostalo bez uspjeha, kao što je to slučaj danas, kad se raspolaže samo sa dva sata ustaša.

Istragom provedenom u kotaru Jaska ili bolje reći na tom području, do sada je uhićeno 30 osoba, te je utvrđeno da su razbijeni većinom mjesni komiteti Skoja, većina članova okružnog komiteta SKOJ-a nalazi se sada među partizanima. Čitavu organizaciju partizana vodili su skojevci. Istraga s redarstvene strane nastavlja se. «

Istrage, hapšenja, tjeranja u logor, teror, laž i obećanja nizali su se jedan za drugima. Unatoč tome, istina je sebi krčila put, antifašističko raspoloženje sve više je raslo i uporedo su nicala sve veće partizanske čete, bataljoni i odredi.

Sve više i masovnije zagrebačka omladina odlazi u partizane.

Kada su vidjeli, da se pokret sve više širi i u neposrednoj blizini Zagreba, da su akcije po gradskim ulicama sve češće, ustaše usmjeravaju višestrano svoju djelatnost. Jedna od njihovih mjera bio je i pokušaj da ubace svoje agente među partizane sa zadatkom da pobiju rukovodioce partizanskog pokreta, kao i da šire demobilizatorske parole sračunate na osipanje odreda, kao npr., da nema smisla ubijati ustaše i Nijemce, jer će odmazde nad seljacima biti strašne.

Razbijanje partizana iznutra nije im polazilo za rukom, pa poduzimaju represalije nad svima o kojima su znali ili u koje su sumnjali, da pomažu partizane. A takvih je bilo svakog dana sve više. Ni strijeljanja, ni slanje u logor, ni sve druge mjere, koje su ustaše poduzeli, nisu više mogle spriječiti, da se ne proširi antifašistička borba u Zagrebu i bližoj okolini.

Da bi se što jedinstvenije nastupalo u borbi protiv komunističke, kako u Zagrebu, tako i na terenu, osnovan je »Glavni stan Poglavnika«. Organiziranje »Glavnog stana« počelo je polovinom ožujka 1942. godine, dakle kada je već partizanski pokret u Hrvatskoj zauzeo ozbiljnog maha i kada su partizanske jedinice s Kalnika, Moslavine, Žumberka neposredno dopirale do Zagreba. Stvaranjem »Glavnog stana« Pavelić je i nehotice priznao svu ozbiljnost pokreta protiv ustaške vladavine. Ovo je vidljivo i iz odredbe, koju je sam potpisao i koja u cijelosti glasi:

»U svrhu jedinstvenog izdavanja zapovjedi, jedinstvenog nastupanja i jedinstvenog vršenja djelatnosti cjelokupne oružane snage protiv komunističkog četovanja tj. domobranstva, ustaške vojnice, željezničke vojnice, organa ravnateljstva za javni red i sigurnost, osniva se kao organ vrhovnog zapovjednika Poglavnika jedinstveni

GLAVNI STAN POGLAVNIKA

Glavni stan sačinjavaju:

- 1) Predstavnik Ministarstva unutrašnjih poslova,
- 2) Predstavnik Ravnateljstva za javni red i sigurnost,
- 3) Predstavnik domobranstva,
- 4) Predstavnik oružništva,
- 5) Predstavnik ustaške vojnice,
- 6) Predstavnik željezničke vojnice.

Glavni stan provesti će sve potrebno, da u zemlji osigura potpuni mir, red i poredak. Usljed toga su sve zapovjedi Glavnog stana na izravno mjerodavne za sve oblasti, čiji su predstavnici gore pod br. 1 do 6 navedeni, a i za sve ostale oblasti bilo državne, bilo samoupravne, u koliko dolazi u obzir u izvršenju zadataka Glavnog stana.

Ova odredba ima se odmah izvršiti.

Dano u Zagrebu, dne 12. ožujka 1942. godine.

Poglavnik
Nezavisne Države Hrvatske
Dr. Ante Pavelić«

i-?

Poslije ove odredbe objavljene su slavopojke o Pavelićevoj dalekovidnosti, mudrosti i brizi. Tako je »Hrvatski narod« od 18. III 1942. godine pod naslovom »Osjećaj sigurnosti«, pored ostalog, pisao:

»Kao što je Poglavnik izraz volje i snage cijelog naroda Hrvatske, tako će i ovaj »Glavni stan« biti onaj najviši čimbenik, koji će rukovoditi cjelokupnom djelatnošću na odklanjanju svih opasnosti po hrvatski narod, ukoliko one dolaze od tuđinskih plaćenika i izroda, ne puštajući pri tome iz vida ništa, što bi po najvišoj ocjeni moglo biti od važnosti za narod i državu.

Ako je još negdje u pojedincima ostalo tragova prošlosti ili ako ima nekoga, tko misli, da može provadati svoje posebničke ciljeve, a pod krinkom općih narodnih, sada, i to zauvijek, prestaje jer sve zapovjesti i upute, kako se imaju uklanjati opasnosti nesigurnosti na mjestima gdje se pojave ne samo da nadzire, nego i izdaje Poglavnik, odnosno njegov »Glavni stan«. S druge strane stavljeno je na znanje svakome onome, tko ma za čiji račun remeti red i mir u državi ili pokušava među neupućene sijati malodušnost i nepovjerenje, da državna vlast na čelu sa Poglavnikom ne samo zna, nego i imade dovoljno mogućnosti stati svakome rovaranju na put i ugušiti ga pod svaku cijenu« ...

Zavođenje sve brutalnije diktature rezultat je nezadovoljstva masa koje je sve više raslo, negodovanja su postajala sve otvorenija, oslobodilački pokret iz dana u dan bivao je sve jači, a i objektivni politički uvjeti izvan i u zemlji razvijali su se sve više u prilog revolucionarnom raspoloženju masa. Tome treba dodati još i činjenicu, da je nezaposlenost u gradu sve brže rasla, a radnici nisu htjeli ići na rad u Njemačku. Da bi se stekao približan uvid porasta tempa nezapo-

slenosti koristit ćemo podatke, što ih je ondašnja štampa objavljivala. Tako je u »Hrvatskom narodu« od 18. III 1942. godine pisalo:

»Javni ured rada javlja: U razdoblju od 2. do uključivo 9. o. mj. prijavilo se kod Javnog ureda rada u Zagrebu novo neuposlenih radnika i priv. namještenika 338 muških i 177 ženskih... Tokom tjedna otpalo neuposlenih 133 muških i 29 ženskih. Ostalo je neuposlenih 1.258 muških i 743 ženskih...«

NESTAŠICA HRANE RASTE IZ DANA U DAN

Svaki onaj, koji nije htio da pomaže i aktivno radi u ustaškom pokretu, bio je prisiljen da gladije. Nesnosno stanje dovelo je 23. ožujka 1942. godine do otvorenih demonstracija na tržnici u Branimirovoj ulici. U povodu toga MK KPH izdao je letak, u kome su prikazane demonstracije. Letak glasi:

Građani grada Zagreba!

Plaćene zvijeri Berlina i Rima, marionete Pavelić i njegovi izrodi, ustaški banditi, opljačkali su i raskomadali našu divnu domovinu, izvozeći iz nje hranu i sve ostale živežne namirnice, potrebne našem napaćenom, opljačkanom i iskrvarenom narodu. Mjesto masti, mesa, brašna, maslaca i krumpira, dobili smo kupone, koji nam trebaju služiti za nabavku hrane. Na te kupone ne dobije se nikada redovito, a kad bi se i dobilo, ta količina je nedovoljna za opstanak čovjeka. No i te količine, koje su propisane, ne dobiju se redovito. Oni rijetki, koji imaju vremena i novaca (ustaše, viši državni činovnici, veletrgovci i industrijalci) nabavljaju hranu putem »šverca« i raznim protekcijama. Oni imaju svega. Kod njih ne osjeća se glad i oskudica. Njihove žene ne stoje u redovima sate i sate, kao žene radnika, namještenika i malih obrtnika. Vi, koji radite po cijeli dan u tvornicama i radionicama, koji nemate komu da ostavite vašu djecu i dom, morate uzalud čekati po tržnicama i dućanima. Zar Vam se jednom dogodilo, da ste se vratili kući sa praznom košaricom, a vaša djeca ostala gladna!? ...

...Tako su i ovaj put trebali građani dobiti jučer 23. o. mj. 25 kg. krumpira i to na poziv upravnih vlasti. Na mjestu dije-

ljenja u Branimirovoj ulici sakupilo se po prilici oko osam do deset tisuća žena, djece, staraca i starica... I dogodilo se sa krumpirom isto što i sa mašču i ostalim životnim namirnicama. Umjesto da svi građani dobiju određenu količinu krumpira, aprovizacija je podijelila samo oko nekih par stotina doznaka na sav ovaj okupljeni broj građana. Prevareni narod, koji je čekao od pola noći do oko 9 sati ujutro, počeo se buniti i psovati okupatora Hitlera i Musolinija i njihove sluge ustaše, kličući protiv rata i gladi i tražiti da se svima dade obećani krumpir. I dok su njihovi muževi, braća, sestre i majke radile na po gladne u tvornicama, radionicama i uredima, a djeca kod kuće prozebla i gladna očekivala svoje majke da dođu s krumpirom za njih, dotle je policija po nalogu zlotvora i krvnika Pavelića pucala iznad glava okupljenog svijeta, jurišajući na nj, razgoneći ga puškom i kundakom. U strci deset tisuća ljudi, gladnih i izmučenih, zgnječena je i na mjestu umrla jedna sedam mjeseci trudna žena. Glava njenog jadnog nedonoščeta virila je zdrobljena iz mrtve majke. Daljnje tri, sedam do osam mjeseci trudne žene, zgnječene su od najurene i revoltirane mase i prenešene u besvjesnom stanju u rođilište, gdje je nad njima izvršena operacija. Dva dječaka s polomljenim rukama i rebrima odnešena su u kliniku. Mnogo lakše ranjenih i ozlijeđenih građana rastjerano je, a na mjestu događaja ostala je prazna tržnica s razbijenim prozorima i vratima, razbacanim klupama i izgubljenim torbicama, cipelama i kuponima za krumpir od rastjeranog svijeta.»

U letku se objašnjava i korupcija među ustašama. Posebno je naglašena opća situacija i zvjerstvo ustaša:

... Građani! Mjesto slobode dobili smo tamnice i strijeljanja, mjesto blagostanja dobili smo glad. To su vam ustaška obećanja. Stotine i tisuće ljudi pravi sinovi našeg naroda, leže danas u ustaškim zatvorima i logorima ili pod zemljom na raznim »Maksimirskim ciglanama« nakon što su do krvi mučeni na vatri paljeni od životinjskih spodoba ustaša. Oni leže samo zato, što su svomu narodu željeli dobro, što su se borili protiv nasilja, protiv izroda našeg naroda, ustaša i razbojnika Pavelića. Protiv imperijalističkih pljačkaša iz Berlina i Rima, po čijem nas je nalogu opljačkao bandit Pavelić. Za ovaj »novi poredak« kundaka i trudnih žena i »željeznih kuglica« u tijelo našeg naroda krivi su okupatori i njihov sluga krvnik Pavelić, sa svojim zvjerskim ustašama. I dok naše majke, sestre, očevi i djeca dobivaju u našoj lijepoj domovini kundak u leđa i kuglu u čelo, dotle naše sinove ti plaćenici mobiliziraju i prisilno šalju u borbu protiv napaćenog naroda u Bosni, koji je na poziv naše Partije ustao da sa puškom u ruci brani svoj dom, svoju čast i porodicu od ovih pljačkaša.

Ustao je da se bori za jednu sretniju i bolju budućnost... Ti plaćenici hoće da nas silom pošalju za račun Hitlera na našu braću Ruse, koji se herojski bore u redovima slavne Crvene Armije i zadaju posljednje udarce fašističkim uljezima. Nas se prisiljava da mi začepimo svojim tijelima rupe u zahrđaloj i rasklimanoj hitlerovskoj mašini, koje je napravila herojska Crvena Armija. Vi građani, trebali biste po želji bandita Pavelića davati svoja Živote zato, da biste stanje pljačke, ubojstva i gladi na račun okupatora čim više produljili!

Naša je zemlja bogata. Mi ne bismo trebali da gladujemo. No mi gladujemo zbog toga, jer je sluga Berlina i Rima, ubica Pavelić rekvirirao žito, stoku i sve ostalo po našim selima i izvezao za Njemačku i Italiju. Hrani naše neprijatelje, koji su pre-gazili našu zemlju i hoće da iskorijene naš narod! Žito je od seljaka rekvirirano po 430 kuna i po toj cijeni dato neprijatelju, a mi moramo da jedemo kukuružnjak, pa i njega nema dovoljno.

Građani!

Ne odazivajte se u protunarodnu vojsku bandita Pavelića! Stupajte u redove narodno-oslobodilačke partizanske vojske. Krv narodnih boraca i nedonoščad zove na osvetu!

Majke i žene! Ne dajte da vaši sinovi ubijaju isto takove majke kao što ste i vi po Bosni, Lici, Kordunu, Gorskom Kotaru, Zagorju i Slavoniji. Ne dajte svojim sinovima u protunarodnu vojsku! Ne dajte da se muka našeg naroda izvozi neprijatelju! Zahtijevajte ishranu dostojnu čovjeka. Dolje krvnik Pavelić!

Van s okupatorima!

Živjeli naši hrabri partizani!

Živjela Komunistička partija Hrvatske!

U Zagrebu, 24. ožujka 1942.

Mjesni komitet Komunističke partije Hrvatske

PRIPREME ZA RAT SE NASTAVLJAJU

Osposobljavanje omladine za ratne ciljeve sve se više ubrzavalo, što je odgovaralo situaciji. 7. travnja 1942. godine Pavelić izdaje novu zakonsku odredbu. Ta zakonska odredba o »domobranskoj pripremi« značila je formiranje nove orga-

nizacije forme okupljanja omladine putem sile, što se vidi iz člana 1, u kome se kaže:

»Zadaća je domobranske pripreme, da priprema hrvatsku mladež za službu u domobranstvu i ustaškoj vojnici i da usavršava pričuvnike domobranstva i ustaške vojnice.«

U čl. 2 se između ostalog kaže:

»U domobransku pripremnu službu obavezni su: 1) mladići od 1. siječnja one godine, u kojoj navršavaju 18 godina života...«

Clan 3. određuje strukturu i vojni karakter organizacije i kaže:

»Na čelu domobranske pripreme je zapovjednik iz redova hrvatskog domobranstva sa stožerom...«

Za sve vrijeme ustaške reorganizacije i traženja pogodnih formi militariziranja omladine skojevska je organizacija djelovala ilegalno sabotirajući takve ustaške mjere.

Istovremeno ona je podešavala svoje organizacione forme prema novoj situaciji, obraćajući posebnu pažnju radu udarnih grupa.

U izvještaju od 12. IV 1942. godine organizacioni sekretar PK SKOJ-a, drug Joža Manolić-Kratki, izvijestio je PK SKOJ-a za Hrvatsku o reorganizaciji udarnih grupa ovim riječima:

U tom periodu, konac 1941. i početak 1942. godine, izvršena je reorganizacija borbenih grupa. Do tada su postojale veće grupe zvane brigade po 4—5 omladinaca. U praktičnom djelovanju to se pokazalo preglomazno, uslijed čega smo prišli stvaranju manjih grupa, zvanih »trojka« po tri omladinca.

U trojke se uvlačilo najborbenije i najbolje omladince. Svaka trojka imala je svog komandira, zatim tri trojke spajale su se i imale svoga komandira. Kada je neki omladinac primljen u trojku, prestao je sa svakim radom u skojevskoj organizaciji. To je u stvari bila mjera predostrožnosti, kako bi se u slučaju hapšenja, bilo po skojevskoj organizaciji ili u trojkama spriječilo i ne bi prelazilo iz jedne organizacije na drugu. Unatoč tome, pro-vole su ponegdje izbijale, jer iako je bilo zabranjeno podržavanje veze s ostalim omladincima, koji su bili u aktivu SKOJ-a, ta veza se ipak krišom održavala, zato je bio najčešće razlog da su ti omladinci, koji su bili primani u trojku, bili najaktivniji i poznati u aktivu kao takovi i njihovo potpuno izvlačenje često je bilo nemoguće...

Obavještavajući o radu i reorganizaciji udarnih grupa Joža Manolić dalje navodi:

Omladinci koje je naša organizacija stavila na raspolaganje štabu u mjesecu martu, neki su pali u zatvor, neki su se morali skloniti van, jer su skoro svi bili provaljeni od jednog bandita, koji je komandir, dok su se ostali dosta dobro držali, čak je bilo i herojskog držanja.

Poslije tragičnog slučaja početkom aprila, gdje su pali najbolji drugovi, sve akcije su zaspale i još danas spavaju.

Mi smo prišli organiziranju novih udarnih grupa. Formirali smo 11 grupa od 14 omladinca, 2 smo predali njima (misli se na Mjesni komitet KPH — Zagreb) najboljih od 10 omladinaca, dok ostalima rukovodi naša organizacija. Neke veće akcije su u pripremi. Sabotaže u tvornicama se nastavljaju u pojačanoj mjeri. U jednoj metalskoj radionici u jednom danu zaštopane su tri mašine za koje treba čitav dan da se stave u pogon. Došla je komisija da ustanovi slučaj i povjerenik HRS-a, ali naučnici su dokazali, da ulje koje je odredila država za podmazivanje nije dovoljno i da treba veće količine za strojeve, da se ne zaštopaju.»

PRILAGOĐIVANJE NOVIM UVJETIMA

Ustaške vlasti zabranile su svako grupno sastajanje na ulici, gostionici i na drugim javnim mjestima. Ovakva odredba u mnogome je otežala i onako težak rad i mogućnost sastajanja skojevskih aktiva. Dotada su ustaše naučili mnoge stvari, pa su znatan dio stanova stavili pod kontrolu. Ukoliko bi više osoba došlo u kratkom razdoblju u stan, obavezno su ih hapsili, preslušavali itd. Pored toga, sastanci u stanovima nisu bili iz više razloga preporučljivi, jer u slučaju hapšenja aktivista, događalo se, da su ti stanovi provaljivani, a preko njih i mnoge druge veze. Stoga su se sastanci najčešće održavali vani, gdje to nije bilo upadljivo. Nova uredba o zabrani sastajanja je i to onemogućila. U vezi s takvom situacijom Joža Manolić u svom izvještaju od 12. IV 1942. godine PK SKOJ-a kaže:

U tom periodu, konac 1941. i početak 1942. godine forme rada ozbiljno smo prilagođivali teškim ilegalnim uslovima rada. Više nema masovnih formi rada: izleti, utakmice, sastanci na otvo-

renom polju i si., a što se još u početku okupacije koristilo. Sa-
da se prelazi na formiranje manjih aktivna i cjepanju velikih u
grupe od 3—5 omladinaca, a održavanje veze sa masama omla-
dine ide više na održavanje pojedinačnih veza. Svaki skojevac
bio je zadužen da održava veze sa par omladinaca, da im dosta-
vlja štampu, radio-vijesti, letke, da od njih sakuplja »Narodnu
pomoć«, sanitet, oružje itd. To prilagođivanje teškim ilegalnim
uslovima išlo je dosta teško. Ponegdje su nam čitavi aktivni pa-
dali baš zbog tendence da se mora sastanak održati s većim bro-
jem omladine ...

Organizacija je po nekim pitanjima dobivala lančani sistem,
naročito po širenju štampe i prikupljanja »Narodne pomoći«.

Stvaranje odbora Saveza mlade generacije išlo je vrlo sporo
i teško. Kod jednog dijela aktivista prevladalo je mišljenje, da
su oni nepotrebni, jer i tako u njima neće raditi nitko drugi nego
skojevci. Po nekim kvartovima gdje su i bili stvoreni u njih su
isključivo ušli skojevci.

SASTAV I RAD MK SKOJ-a U PRVOJ POLOVINI 1942. GODINE

Zadatke, pred kojima je stajao novoformirani MK
SKOJ-a u prosincu 1941. godine, Komitet ih nije mogao ni
organizaciono ni po zamašnosti problema obuhvatiti. Ta se
teškoća pojavljuje još u oštrijem mjeri, kada je odmah po-
četkom 1942. godine Magašić otišao u partizane, pa su u Ko-
mitetu ostali samo Kranželić i Kulušić. Osim ove dvojice, u
Komitetu je radio i Joža Manolić ispred PK SKOJ-a. U ta-
kvoj situaciji MK SKOJ-a popunjen je sa Slavicom Privat,
Emilom Ivancom i Fadilom Bilal, a kasnije su kooptirani novi
članovi.

Rad toga Komiteta — izvještava PK SKOJ-a Joža Manolić
12. IV 1942. god. — sastojao se u prvo vrijeme da formira rajon-
ske komitete, da poveže aktive SKOJ-a, da poveže pojedince koji
su ostali bez veze uslijed hapšenja rajonskih rukovodstava i se-
kretara aktivna, da pojača i popuni rukovodstva Sveučilišta (koje
je sa tom provalom najmanje stradalo) isto tako i srednjoškol-
sko rukovodstvo. Taj zadatak je Komitet uspješno izvršio u toku

navedena tri mjeseca. U februaru počela je rad (tehnika) štamparija na umoiavanju vijesti radiostanica »Slobodna Jugoslavija«, Moskve i Londona i drugog materijala«.

Direktivno pismo Pokrajinskog komiteta SKOJ-a i analiza stanja u Zagrebu ponukali su MK SKOJ-a da upozori svoje članstvo na neke neophodne mjere.

Prije svega nacionalno-oslobodilački karakter borbe zahtijevao je, bezuvjetno, jedinstvo omladine. Do jedinstva se moglo i moralo doći. Znači, osnovno je bilo stvoriti organizaciono i političko jedinstvo s masama omladine, a paralelno i sa vrhovima: najprije sa članovima pojedinih udruženja, grupa i organizacija, ali i s pojedinim rukovodiocima tih udruženja, organizacija i to samo sa onima, koji iskreno prilaze Narodnooslobodilačkoj borbi.

Da bi do jedinstva što prije došlo, trebalo je stvarati naročite odbore, odbore Saveza omladine, koji će povezati svu omladinu u čvrsti Savez mlade generacije. Te odbore trebalo je prilagoditi općim političkim i kulturnim zahtjevima omladine.

Mjesni komitet SKOJ-a upozorio je da tamo, gdje se omladina nije mogla okupiti i povesti u borbu za nacionalno oslobođenje, treba okupljati tu omladinu na svakodnevnim sitnim interesima i stvarati jedinstvo omladine, te je tako postepeno privoditi Narodnooslobodilačkoj borbi.

Kada su stvarani odbori Saveza mlade generacije imalo se u vidu, da se oni stvaraju

... na bazi borbe protiv prisilnog organiziranja omladine u ustaške organizacije, a za razbijanje tih organizacija i onemogućavanje stvaranja novih; protiv svih oblika službe okupatoru i tuđinske nastave u školama, a jer je ona išla i ide za tjeranjem omladine u kasarne » na front: protiv mobilizacije omladine; za puno nacionalno oslobođenje; za bolje uslove života i rada; za bolji postupak sa šegrtima;»)

Svi ti odbori Saveza mlade generacije trebali su, pored navedenih zadataka, stalno raskrinkavati demagoške fraze ustaša, i to na primjerima kojima su ustaše željeli pridobiti bilo radničku bilo intelektualnu omladinu.

*) »Mladi komunist«, travanj, 1942. godine.

1. MAJ 1942. GODINE

Praznik radnog naroda ustaše su htjele da iskoriste za jačanje svoga utjecaja na radnike, naročito na radničku mlađinu. U tom cilju poduzeli su propagandne mjere na dvije linije i to: prvo su pojačali i onako česta hapšenja bivših pripadnika URS-ovih sindikata, kao i pripadnika nekih bivših naprednih organizacija i društava.

Tako je npr. iz dnevnih izvještaja »Ustaške nadzorne službe« ured ustaškog redarstva za grad Zagreb i Veliku župu Prigorje u Zagrebu broj 4/22. IV 1942. vidljivo, da je toga dana uhapšeno pedeset i osam građana. U istom izvještaju stoji, da je brojno stanje zatvorenih u Savskoj cesti 460, u bolnici 26 i poglavnikov trg 25, što iznosi samo na ova tri mjesta — ukupno 521 zatvorenik.

Ili na primjer u izvještaju od 25. IV 1942. vidi se da je istoga dana uhapšeno dvadeset i devet građana, dok je brojno stanje bilo na Savskoj cesti 432, poglavnikov trg 78, bolnica 36, ukupno 536. U izvještaju se pored ostalog kaže:

»Jučer poslije podne bacali su đaci gimnazije u Križanićevoj ul., četiri komunistička letka po zgradi gimnazije. Istragom, koju je povelio ovo redarstvo ustanovljeno je, da su letake bacali sami đaci i to one, gdje se radi o dijeljenju krumpira po gradskoj aprovizaciji u Zagrebu i gdje se napadaju upravne vlasti. Organi ovog redarstva pronašli su u zgradi nekoliko desetaka letaka i njih zapalili«.

Neposredno pred 1. Maj, tj. 30 travnja, pored hapšenja bilo je otjerano u logor Jasenovac i Staru Gradišku pedeset sedam drugarica i drugova. U izvještaju »Ustaške nadzorne službe« od 30. IV 1942. godine pod br. 291-42, govori se o mjerama predostrožnosti, koje su poduzete, pa se na kraju završava:

»Povodom proslave blagdana rada 1. svibnja poduzelo je ovo redarstvo sve mjere sigurnosti. Upravitelj ureda proglasio je najstrožu pripravnost i tokom noći po čitavom gradu obilazile su patrole sačinjene od detektiva ovog redarstva... Brojno stanje zatvorenika: Savska cesta 376, poglavnikov trg 61, bolnica 32. Ukupno 469.«

Treba pomenuti da su u bolnici bili uglavnom oni drugo-
vi i drugarice, koji su poslani poslije mučenja da se oporave,
kako bi se mogla ponoviti mučenja.

Pored toga, Pokretnom prijemkom sudu predavani su sva-
kodnevno zatvorenici na suđenje. Tako npr. samo 6. svibnja
1942. predano je prijemkom sudu 14 lica.

To je samo jedan dio hapšenja. Karakteristično je, da se
među uhapšenima redovito nalazilo po nekoliko Jevreja, kako
bi se čitav pokret prikazao kao djelo Jevreja.

Druga karakteristika ustaške proslave 1. Maja bila je
pisana i usmena propaganda popraćena nekim konkretnim
mjerama »dokaza«, kako je NDH u stvari radnička država.
Uoči samog praznika proglašena je nova zakonska odredba
o osiguranju radnika. Jasno, da je ta odredba bila popraćena
čitavim nizom hvalospjeva Paveliću i pogrdama na Jevreje,
koji su »zajedno sa komunistima tlačili hrvatski radni svijet«.
Tako »Hrvatski narod« 30. travnja piše:

»Poglavnik, prvi i najveći ustaški radnik NDH učinio je već
dosad mnogo za hrvatsko radništvo na svim područjima društve-
ne politike. Kako, naime, znamo, bivši vlastodržci, zajedno s ma-
sovnno-židovskim glavničarima i jugo-marksističkim sindikatima
zapoostavljali su radništvo, jer nikad nisu imali ozbiljne namjere
poboljšati društveno osiguranje radnika, a to se najbolje vidi
otuda, što su sprečavali provedbu u život postojeće odredbe za-
kona tj. grane osiguranja za iznemoglost, starost i smrt.«

Ipak koliko ta odredba nešto na papiru povećavala, toliko
je ona apstraktna kada se uzme u obzir samo njen paragraf
2, u kome se kaže:

»Sadržaj, svrha i način svakog rada nadzire država, koja nad-
zire i način i veličinu koristi i nagrade za izvršeni rad te odre-
đuje kaznu za neizvršenje, onemogućavanje ili otežčavanje rada«.

Samo objavljivanje odredbe popraćeno je primanjem
jedne grupe radnika ustaša kod Pavelića, što je sve skupa
trebalo da da jači pečat cijeloj propagandi.

Neposredno uoči 1. Maja u školi za ustaške prvakinje
otvoren je novi tečaj dužnostnica »Ustaške mladeži«. Sam
tečaj pohađale su 36 dužnostnice, a zastupljeni su bili svi sto-
žeri ženske »Ustaške mladeži«. Rad škole je počeo primanjem
tečajki kod Pavelića, pa je to i korišteno kao »dokaz«, kako
se ustaška država brine za žene, koje su vjekovima bile obe-

spravljene. Što su te »oslobodene« žene radile u toj školi najbolje nam govori činjenica, da je glavni predmet bio povijest ustaškog pokreta (!) i ustaška načela. Pored ova dva predmeta, izučavao se vjeronauk, povijest, hrvatski jezik, pedagogija, zemljopis, narodno znanstvo, tjelovježba, vojnička prednaobrazba, organizacija ustaškog pokreta i dr.

A kako su se ti predmeti tumačili učenicama i koliko je bilo prisutno nauke u tim predavanjima nije potrebno posebno isticati. Ustaška štampa objavila je ovakav hvalospjev:

»Možemo zaista biti radosni, da imamo ovakovo pokoljenje djevojaka, kojima za razliku od prošlih pokoljenja, neće biti glavna zadaća kako će tjerati modu i raskoš, nego kako će svojim malenim tihim kućnim radom pridonositi sreći i izgradnji mile nam domovine. Da imademo ovakovo novo pokoljenje, možemo zahvaliti samo Poglavniku i ustaškom pokretu.«

Proslava 1. Maja 1942. godine bila je karakteristična kako po svojoj organizaciji, tako i po masovnosti učesnika. Proslavu je organizirao MK KPH uz punu pomoć KP SKOJ-a. Toga dana zagrebačka omladina sudjelovala je masovno u bacanju lataka u kojima se objašnjavala situacija i položaj hrvatskih masa u okupiranoj zemlji. Skojevcima su sami umnožavali i radio-vijesti, pa su ih bacali na prolaznim mjestima, uz to su pisali prigodne parole itd.

Značajno je, da je u svim akcijama neposredno uoči 1. Maja i na sam dan sudjelovala cijela mjesna organizacija SKOJ-a uključujući i sva skojevska rukovodstva.

Mjesni komitet SKOJ-a organizirao je akciju preko skojevskih rukovodstava, zaduživši pojedine članove da akcijom rukovode po kvartovima. U samu akciju uključena je bila radnička, srednjoškolska i studentska omladina.

Radom studenata rukovodio je Josip Kulušić, student filozofije, srednjoškolcima je preko njihovog rukovodstva rukovodila Fadila Bilal, dok se radničkom omladinom rukovodilo preko tri rukovodstva, i to u istočnom dijelu grada rukovodio je Ivica Kranželić, organizacijom na Državnoj željeznici Ivan Palčec, a zapadnim dijelom grada Emil Ivane. Čitav ovaj rad koordinirao je organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku drug Joža Manolić. Glavna akcija pisanja parola, lijepljenje srpa i čekića, bacanje radio-vijesti i dr.

otpočela je u 17,00 sati i završila za deset minuta u čitavom gradu.

Jedan sat poslije akcije, MK SKOJ-a dobio je izvještaj, da nije nitko u akciji uhapšen.

NOVA TAKTIKA USTAŠKE POLICIJE

Hapsili su i dalje svakodnevno, što se vidi iz dnevnih izvještaja »Ustaške nadzorne službe«. I pored toga, što su Jevreje i Cigane hapsili i tjerali u logore, (tako su npr. samo

28. svibnja otjerali u logor 69 Cigana), ipak su ustaški agenti nešto promijenili svoju taktiku. Prije svega nastojali su da stvore solidnu mrežu svojih agenata u okviru same organizacije SKOJ-a, uz pomoć koje bi onda prodrli sve do vrha. U tom smislu Dido Kvaternik dao je upute, kako da se ustaše uvuku u KP i SKOJ. On je računao da bi poslije izvjesnog vremena bio u stanju da i dirigira djelatnošću SKOJ-a. Zato je velika hapšenja zabranjivao u principu, što međutim njegovi potčinjeni nisu htjeli slušati i pretrpali su zatvore hapšenima.

Bilo je i izvjesnih pokušaja taktiziranja s omladinom, koja je bila oko SKOJ-a organizirana, da bi ih se odvojilo od učestvovanja u NOP. Tako npr. ljeti 1942. godine poslije velikih hapšenja omladinaca i omladinki većina ih je bila poslana u logor, ali su gotovo svi (pretežno srednjoškolci) još iste godine pušteni iz logora. Morali su dati pristanak da neće raditi za NOP, a neke su zavrbovali da rade za ustaše. O tome na saslušanju 1. jula 1946. godine Ivan Kirin, između ostalog, je izjavio:

»Poznato mi je da je Tomić prilikom preuzimanja Ureda IV. organizirao jednu grupicu ljudi (omladinaca) sa zadatkom da obavještajno djeluju... U vezi sa hapšenjima ostajem pri datom iskazu da su ona vršena povremeno i to po podacima vjerovatno obavještajne grupe. Manje više svi slučajeve bili su predani redarstvu na daljnji postupak. Poznato mi je da su uhićeni prilikom saslušanja bili tučeni. Sjećam se dva slučaja da je jedan muškarac i žena skočili iz kata u dvorište.«

Zdenko Blažeković¹⁾ sjećajući se obavještajnog rada, na saslušanju ožujka 1946. je izjavio:

»Sjećam se da su u početku, iza osnutka »Ustaške mladeži«, dolazili neki srednjoškolci u odjel za nadzor, te sam bio upozoren da se tu radi o nekom igranju policije, te sam od upravnog zapovjedništva prof. Oršanića smjesta energično tražio da se to ima obustaviti«.

Upitan o kasnijem radu obavještajnog odjela među omladinom i tko je rukovodio tim radom, Blažeković je odgovorio: »Vjerojatno je šef odjela davao direktive, a šef odjela bio je Tomić«.

AKCIJA ZA PAVELIĆEV IMENDAN

U povodu Pavelićeva imendana²⁾ bio je pokrenut čitav propagandni aparat da bi se veličao ustaški pokret i fašistički gospodari.

Zagrebački skojevci također su se pripremali da obilježe taj dan, ali na svoj način. Trebalo je poduzeti nešto veće i snažnije, o čemu bi čitav Zagreb govorio. Bile su predviđene akcije sabotažnog karaktera, što je imalo više interni značaj. Zato je MK SKOJ-a tražio da se izvrši jedna akcija većeg značenja, po mogućnosti u redovima neprijateljske vojske. Kako je postojao skojevski aktiv u njemačkoj auto-komandi na uglu Ilice i Selske ceste trebalo je ispitati kakve su mogućnosti, da se tamo izvrši akcija. Tog zadatka prihvatili su se Joža Manolić i Ivica Kranželić. Pokazalo se da postoje mogućnosti za jednu veću akciju. Kranželić se sastao sa šegrtom Vladom, koji mu je pričao o svima detaljima u radionici u kojoj su popravljali kamione i druga motorna vozila. Osim Nijemaca, u radionici su radili i povojničeni radnici i nekoliko šegrtova od kojih je formirana skojevska grupa. Vlado je upozorio na mogućnost akcije rekavši: »K nama često dovoze veće količine benzina, po pedeset do sto tona. Burad istovaru-

¹⁾ Voda muške »Ustaške mladeži«.

²⁾ Prema izjavi Jože Manolića i Ivice Kranželića. Nalazi se u arhivu CK SKH.

ju u dvorištu, a onda ga smještaju u drvene barake. Možda bi se mogao zapaliti benzin«.

Kranželić ga je upitao: »Ima li sada benzina u barakama?«. Vlado je odgovorio da nema, ali da svaki čas treba stići.

Utanačili su novi sastanak i kako će ga Vlado obavijestiti, kada dođe benzin, a onda će se dogovoriti kako će ga zapaliti.

Poslije sastanka s Vladom sastali su se Joža Manolić i Ivica Kranželić, i Joža je odlučio da će nabaviti upaljivi eksploziv. Poslije nekoliko dana Kranželić je nabavio eksploziv. Bila je to gumena epruveta, oko petnaest centimetara duga, iznutra razdijeljena na dva dijela s dvije različite vrste kemikalija. Iza gume je virio komadić metalne žice.

»Kad se povuče žica« — objasnio je Joža — »probit će se stijenka, tako da će kiselina iz jedne strane doprijeti do tanke gumene stijenke. Nakon pola sata kiselina će progristi gumu, spojiti će se s drugom kemikalijom i izazvati eksploziju.«

11. lipnja skojevac Vlado zbunjeno je rekao Kranželiću:

»Došao je benzin: 60.000 litara! Danas je još vani, sutra će ga spremiti u drvene barake i čekati da stigne još jedna pošiljka. Sutra bi se moglo Anti Paveliću čestitati imendan!«

Slijedeći dan dočekao ga je Kranželić u 14,00 sati pred ulazom u kasarnu. Radili su do 16,00 sati, a u dva poslije podne imali su odmor. U papirnatoy vrećici nosio je Ivica pola kilograma jagoda, a među jagodama eksploziv. Dao je Vladi kesicu, a da to nikom nije bilo sumnjivo. Pošli su Ilicom prema gradu. Vlado je u drhtavoy ruci nosio jagode, dok mu je Ivica objašnjavao kako se postupa s eksplozivom. Kada mu je sve objasnio i ovaj ponovio, oni su se rastali, prethodno zakazujući gdje i kako će se naći poslije akcije.

12. lipnja šetali su oko četiri sata poslije podne Kranželić i Manolić Savskom cestom prema Kukićevoj ulici, kamo su trebali stići Vlado i Ivo, koji su imali zadatak da izvrše akciju. Stan za obojicu bio je osiguran. Bila su pripremljena i odijela, da se presvuku, i veza za Žumberak bila je osigurana. Nestrpljivo se očekivao zvuk eksplozije. Još nekoliko minuta do 16,30 sati, a eksplozija se nije čula.

Dvojica drugova pošla su šutke prema kasarni. Kada su prošli Zapadni kolodvor, začuli su potmulu tutnjavu, kao da

grmi u daljim. Ljudi su na ulici časak zastali i nemirno se ogledavali. Neki su gledali u zrak, bojeći se bombardiranja.

»Što je, što to grmi« — čulo se sa svih strana.

»Eksplוזija!« — govorili su neki — »Eno, s one strane od Černomerca suklja dim«.

Pomiješali su se među ljude, prolazili gradom i slušali komentare.

»Opet su naši nešto izveli. To bi mogla biti njemačka kasarna«. Crni trak dima dizao se sve gušći. Vjetar ga je nosio prema gradu. Kao tamna koprena spuštao se na ulice.

Kranželić i Manolić požurili su do stana, gdje su dječaci trebali prenočiti i zatekli ih okupane i presvučene. Sjeli su i slušali uzbuđene mladiće, kako crveni u licu pričaju:

»Bili smo malo uzrujani. Jedva smo čekali četiri sata. Kad je napokon završilo radno vrijeme, dugo smo se spremali, dok svi nisu otišli. Onda smo došli do drvene barake s benzinom. Prozor je bio labavo pričvršćen, pa smo ga pokušali strgati. Imali smo željeznu šipku sa šiljkom. Najednom je došao njemački stražar i grubo nas pitao, šta radimo. Odgovorili smo, da smo dobili naređenje da popravimo prozor. Počeli smo ga namještati i zabijati. Osjećali smo se nelagodno — ako ostane, morat ćemo zaista prozor zabiti i onda otići. Dok smo tako prtljali oko prozora, stražar je malo postajao, a onda se udaljio. Brzo smo istrgli prozor i skočili u baraku. Sa željeznom šipkom probušili smo nekoliko buradi, benzin je počeo teći. Namočili smo komad vate u benzin, omotali oko gumene epruvete, povukli žicu i postavili epruvetu u lokvicu benzina. Brzo smo iskočili kroz prozor, istrčali, uskočili u tramvaj i došli ovamo.«

Tako je izvršena akcija, koju je organizirao MK SKOJ-a, koja je snažno odjeknula u Zagrebu.

Uskoro poslije paljenja benzinskog skladišta na Selskoj cesti bio je uhapšen sekretar MK SKOJ-a Ivica Kranželić. Pao je potpuno slučajno. Prije jednog sastanka svratio je u Vlačku ulicu u krojačku radnju, gdje je radio jedan član Partije. Čim je ušao, skočilo je na njega nekoliko agenata, svladali ga i vezali. Radnja je bila provaljena i on je naletio na zasjedu. Dva dana je bila zasjeda u radionici i agenti su uspjeli pohvatati nekoliko drugova.

Poslije hapšenja, Kranželida su odveli na trg »N«. O njemu nisu ništa konkretno znali na policiji. Tukli su ga kao i svakog sumnjivog, da prizna s kakovom je namjerom došao u radionu. Tako je to »saslušanje« trajalo tri tjedna, a kako nisu ništa doznali, prebacili su ga na Savsku cestu.

Poslije nekoliko dana grupu od desetak drugova i drugarica, koji su se međusobno poznavali, odveli su na stanicu i ukrcali pod jakom pratnjom na vlak. Najprije su pomislili, da ih vode na strijeljanje. Kranželić i Cvitaš uspijevaju da se dogovore, kako da pobjegnu. Ali bježati se nije moglo. Dovedi su ih u Sarajevo i umjesto strijeljanja saopćili im da idu u zamjenu za neke njemačke oficire. Automobilima s bijelim zastavama prevezli su ih u Mostar, odakle preko Pošušja za Duvno, gdje je izvršena zamjena.

U toj grupi bili su zamijenjeni: Olga Dedijer, Beba Krajačić, Olga Kovačić, Krunka i Marica Zastavniković, Nada Novosel, Nada Brnčić, Pavao Diskijev, Cvitaš, Ivica Kranželić i Vlado Radošević.

VELIKO HAPŠENJE SREDNJOŠKOLACA

Početkom mjeseca juna 1942. godine ustaška policija prikupila je preko svojih obavještajnih organa dosta podataka o većem broju skojevaca na srednjim školama. Poslije toga počeli su da masovno hapse srednjoškolce skojevce. U izvještaju od 6. VI 1942. »Ustaške nadzorne službe« o hapšenju se kaže:

»U predmetnom razdoblju uhićene su i stavljene u uze ovog redarstva slijedeće osobe:

1. Stjepan Habijanec rođ. 20. IV. 1916. u sv. Ivan Žabno, zavičajan isto, sin Nikole i Jule vjere rkt. zanimanjem sitničar dopraćen je ovome redarstvu od Župske redarstvene oblasti u Bjelovaru, a uhićen je radi održavanja veze s partizanima. Isti je uhićen na traženje ovoga redarstva.

2. Nikola Orošnjak, rođ. 19. IV. 1921. u Bučenici, općina Lečenica, kotar Omiš, sin Bože i Cvijete, rođ. Zoko, vjere rkt. uhićen je radi komunističke djelatnosti.

3. šopar Josip, rođ. 9. III. 1912. g. u sv. Nedelji, općina ista kotar Samobor, zavičajan u sv. Nedelji, sin Matije i Ane rođ. Branga, vjere rkt., strojobravar, uhićen radi komunističke djelatnosti.

4. Petar Majnarić, rođ. 6. I. 1926. u Delnicama općina i kotar isto, zavičajan isto, sin Juraja i Marije rođ. Štimac, vjere rkt., đak, uhićen radi komunističke djelatnosti.

5. Kubik Branko, rođ. 25. IX. 1920. g. u Zagrebu, općina i kotar isto, zavičajan isto, sin Josipa i Josipe rođ. Steiner vjera rkt. đak, uhićen radi komunističke djelatnosti.

6. Matko Katušić, rođ. 2. V. 1915. g. u Strmecu općina sv. Nedelja, kotar Samobor, zavičajan u sv. Nedelji, sin Blaža i Katarine rođ. Varšić, vjere rkt., đak, uhićen radi komunističke djelatnosti.

7. Tomečak Milivoj, rođ. 17. X. 1925. g. u Mirnovcu općina i kotar Samobor, zavičajan općina Brezovica, sin Milana i Jelisave Razum, vjere rkt., đak, uhićen radi komunističke djelatnosti.

8. Josip Petranović, rođ. 8. III. 1924. u Delnicama, općina i kotar isto, zavičajna općina ista, sin Martina i Marije rođ. Ožanić, vjere rkt., đak, uhićen radi komunističke djelatnosti.

9. Valent Žuti, rođ. 26. XI. 1912. g. u Mordalicu općina Novi Marof, zavičajna općina ista, sin Stjepana i Jelene rođ. Purgar, vjera rkt., ličilac, uhićen radi komunističke djelatnosti.

10. Antun Krznarić, rođ. 9. IX. 1896. u Kamenici općina Jezerane, kotar Brinje, sin Mate i Mande rođ. Borić, zavičajna općina Jezerane, vjere rkt., zanimanje radnik, uhićen je radi izjava protiv Poglavnika i ustaškog pokreta po prijavi izvidnika ovog redarstva Krznarića.

Svi gore navedeni daci su vođe komunističkih takozvanih aktivna na srednjim školama i dosadašnjom istragom moglo se je ustanoviti da je glavni vođa bio spomenuti Josip Petranović. Svi oni bili su do danas pod paskom ovog redarstva koje je tačno pratilo njihovo kretanje, a noćas su uhićeni s razloga što su htjeli tokom baš ove noći ispisati zagrebačke ulice raznim komunističkim znakovima i parolama i izlijepiti kuće i stupove komunističkim plakatima.«

Za nepunih mjesec dana uhapšeni su gotovo Svi skojevci i veliki broj srednjoškolskog rukovodstva.

Organizacija je bila u većini škola razbijena. Pojedine grupe su ostale, kao i pojedinci, postali su jezgro oko kojega

su se okupljali novi članovi Saveza mlade generacije. Nekako u isto vrijeme izvršeno je hapšenje studenata na nekoliko fakulteta, ali manje po opsegu.

Ustaše su likovale. Računali su da su potpuno likvidirali SKOJ i SMG. Ali su učinili veliku grešku, koja im se osvetila. Njihovi obavještajci na školama pojavljivali su se kao svjedoci na saslušanjima. Tako su za njih saznali skojevci i napredni omladinci.

HAPŠENJA SE PROŠIRUJU I NA RADNIČKU OMLADINU

Pored izvještaja obavještajnih organa, bilo je drugova i drugarica, koji su svoje učešće u radu SKOJ-a priznavali. To je bilo dovoljno da ih se prisili na priznanje i prokazivanje saučesnika. Tako se dogodilo, da su mnogi skojevci koji su dotada legalno živjeli u gradu, padali policiji u ruke ili prelazili u ilegalnost, ili odlazili u partizane. Provala organizacije išla je u širinu i sve jače zauzimala maha poslije 21. juna.

Poslije ovih hapšenja mnoge srednjoškolce poslali su u logor, ali je veći dio na razne intervencije i iz taktičkih razloga pušten.

Povratkom iz logora, i poslije izvjesnih provjera uključivalo se te skojevce ponovo u rad. Jasno je, da su mnogi iz raznih razloga, među kojima zbog straha od ponovnog hapšenja, otpali.

Nijemci i ustaše nalazili su se u Zagrebu već više od godinu dana, a omladinska štamparija je ipak neprekidno radila. U njoj su se štampali razni leci, brošure i časopisi, među kojima i »Vjesnik«, »Omladinski borac«, »Mladi komunist« i drugo.

Sva traganja policajaca za štamparijom ostala su bez rezultata.

Upravo ta štamparija omogućila je MK SKOJ-a da jedan datum, godišnjicu Hitlerova napada na SSSR, obilježi pre-

krivanjem čitave gradske teritorije letcima s prigodnim proglasom Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije.

Pothvat je bio težak, počev od nabavke papira i ostalog, do štampanja 10.000 letaka. Ono najteže je ipak tek dolazilo, jer je materijal iz štamparije mogao iznositi samo jedan omladinac. On ih je sam morao donijeti do svakog tehničara, oni onda do kvartova, a iz kvartova drugovi neposredno onima, koji će ih raznijeti po ulicama i kućama. Ovi posljednji su ih u ruke trebali dobiti tek sat vremena prije početka izvršenog dijela akcije.

S obzirom na veličinu grada SKOJ je imao zadatak da podijeli letke samo u istočnom dijelu grada, dok je zapadni dio pripao partijskoj i drugim organizacijama.

Koliko je akcija bila brižljivo pripremljena najbolje govori činjenica, da su za svega 15 minuta (od 20,30 sati do 20,45) letci rastureni po svim ulicama. Rukovodstvo je već u 21 sat primilo izvještaj iz koga se vidjelo, da niti jedan učesnik nije pao policiji u ruke.

Uspjeh je, dakle, bio potpun.

Policija je počela intervenirati tek oko 22,00 sata. Na sumce je hapsila prolaznike, koji su se zatekli najbliže mjestu gdje je nađen letak. Bio je to jalov posao, jer pola sata poslije rasturanja letaka niti jedan sudionik nije se smio nalaziti na ulici. Zbog toga policija čak ni slučajno nije uhapsila niti jednog stvarnog učesnika.

Sigurno je, da bi se Nijemci i ustaše naslađivali da su koga uhvatili, naročito nad studentskom trojkom, što je letke djelila gotovo javno. Naime, trojica studenata bila su se toliko osmjelila, da su ulicom jurili na biciklima prosipajući iza sebe letke. Djeca i odrasli, koji su se našli ispred kuća, otimali su se za letke. A kad im je pogled pao na velika masna slova »Smrt fašizmu — Sloboda narodu« ljudi su ostajali zadivljeni hrabrošću studenata, koji su se dotle već izgubili u nekoj mračnoj ulici.

Takovih i sličnih akcija i podviga bilo je na više strana. Zagreb je živnuo, a ljudi kao da su osjetili poslije ove akcije veliko olakšanje.

OMLADINSKA ŠTAMPA

Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku, koji se većim dijelom nalazio tada u Zagrebu i Mjesni komitet SKOJ-a Zagreb došli su do zaključka da postoji velika potreba za jednim omladinskim listom. Pored partijske štampe, raznih letaka i brošura, koje uvijek nisu bile pristupačne najširim slojevima omladine, trebalo je štampati takav list, koji će omladini najbolje odgovarati. Tako je nikla ideja, da Pokrajinski komitet pokrene omladinski list. U diskusijama oko karaktera toga lista i njegove uloge došlo se do zaključka, da se pokrenu dva lista, i to: »Mladi komunista«, koji bi bio organ PK SKOJ-a i koji će pored razrade političke linije Partije tretirati i organizacione probleme Saveza komunističke omladine, i drugi list »Glasilo Saveza mlade generacije«. U tom cilju formirana je početkom veljače 1942. godine prva redakcija. Redakciju su sačinjavali drugovi Drago Saso, polit, sekretar PK SKOJ-a, Joža Manolić, org. sekretar PK SKOJ-a, i drugarica Dušanka Mileusnić, član studentskog rukovodstva SKOJ-a u Zagrebu.

Na prvom sastanku redakcije odlučeno je o fizionomiji i imenu oba lista. Zaključeno je, da se jedan list zove »Mladi komunista«, a drugi »Omladinski borac«.

Oba lista u svom prvom broju trebala su se predstaviti omladini sa jasno određenim zadacima, koji su stajali pred cjelokupnom antifašističkom omladinom Hrvatske.

Poslije rješenja idejne koncepcije »Mladog komunista« izrađene su osnovne teze, koje će obuhvatiti organ SKOJ-a »Mladi komunista«, čiji je prvi broj izašao u travnju 1942. godine. Iako je zamišljeno, da prvi broj izađe u Zagrebu, on je ipak štampan na oslobođenom teritoriju. Do promjene je došlo zato, što je koncem veljače 1942. godine CK KPH odlučio, da se sekretar Pokrajinskog komiteta SKOJ-a drug Drago Saso prebaci iz Zagreba na oslobođeni teritorij. Njegovim odlaskom iz Zagrebu u ožujku 1942. godine odnešen je sav pripremljeni materijal za prvi broj lista, koji je kasnije u izmijenjenoj redakciji štampan.

Pojava »Mladog komunista« imala je vanredno značenje za idejni odgoj mladih rukovodilaca skojevaca i za organiza-

ciono osposobljavanje mladog skojevskog kadra. Značenje lista bilo je to veće, što je on donosio prikaze zbivanja u svijetu i zemlji i na jednostavan način otvarao perspektivu, i ukazivao na zadatke skojevaca. List je isto tako tretirao unutarnja pitanja organizacije SKOJ-a, što je imalo posebno značenje za organizaciono jačanje skojevske organizacije kao cjeline. Sam list bio je namijenjen članovima SKOJ-a, koji su ga kao takvog vrlo dobro prihvatili. Svaki daljnji broj, koji je izlazio, bio je prema potrebama mjesne organizacije grada Zagreba, umnožavan u dovoljnim količinama.

U uvodniku prvoga broja, pod naslovom »Zašto izlazimo«, između ostalog, je rečeno:

Već se više mjeseci naša zemlja nalazi u naročitim uslovima okupacije, terora i pljačke sa strane -fašističkih okupatora i njihovih domaćih slugu. Kroz to je vrijeme narod doživio u historiji nezapamćene zulume. Čitave su oblasti popaljene, more nevine krvi proliveno. Prvi je i najjači juriš izvršen na cvijet našeg naroda, na našu omladinu. Stotine i stotine najboljih hrvatskih omladinskih boraca izvedeno je na stratište, mučilišta, odvedeno je u konc-logore sa strane krvožednih ustaških zvijeri. Omladina međutim, predvođena sa KP i Savezom komunističke omladine Jugoslavije, nije podlegla silama mraka, već se svrstala u prve redove narodne borbe za slobodu i nacionalnu nezavisnost. Ona je s oružjem u ruci pošla u šume i brda u partizanske redove, i tamo razvila žilavu borbu da bi osujetila mračne namjere neprijatelja ...

Teror, masakriranje i pljačka nisu bile u stanju da uguše pokret omladine i njen prilazak u borbu.

Nacionalni šovinizam, vjerska mržnja, koju je raspirio okupator i ustaški bandit nije mogao da razjedini omladinu. Ipak, uslijed zvjerstva, koja je upriličio okupator i ustaška strahovlada, uslijed niza slabosti, koje su se očitavale kod omladine, nije postignuto puno jedinstvo omladine, koje se postavilo kao najvažniji zadatak pred komunističke omladince. Premda je omladina prišla organiziranju, kod nje se pokazalo na nekim mjestima neshvaćanje organizacionih pitanja. Također su se pojavila i neka skretanja s linije koju je pokazala KP i rukovodstvo SKOJ-a. Da se prevladaju ti nedostaci, da ih se odstrani, da se razmah omladinske borbenosti usmjeri pravilnim putem, pojavila se potreba omladinskog lista.

U članku je određen karakter lista ovim riječima:

Taj list treba da bude organizator i propagator, treba da bude vodič omladine u njenom stremljenju, u njenoj borbi za

ZA SJEĆANJE NA DRUGOVE

IZ TVORNICE-VENTILATOR KOJI SU POD ZASTAVOM
KOMUNISTIČKE PARTIJE HRVATSKE STOJEĆI NA
BRANIKU SLOBODE U BORBI PROTIV FASIZMA
1941-1945 ZA NACIONALNO I SOCIJALNO OSLOBO
DJEŃEN NASIH NARODA POLOŽILI SVOJE ŽIVOTE

NARODNI HEROJ KROFLIN RUDOLF

BALEN MIŠKO • BELUŠIĆ DRAGO • BEZEK ANTE
BLAŽIČKO DRAGO • BOBAN TADIJA • BROZ DRAGO
GIJKOVIĆ STIPE • IVANČOK BALTAZAR • KARLIĆ
IVAN • KAVURIĆ ZVONKO • KLETUS STIJEPAN
LANGENEKER ANTUN • MAMULA DUŠAN • MAR
GETIĆ DRAGO • PONDELJAK ADOLF • RADONIĆ
MATO • SAFARIĆ STEVO • PODRIĆ MILAN • STABEK
STIJEPAN • STEFANOVIĆ STIJEPAN

NARODNI HEROI KROFLIN RUDOLF

BALEN MIŠKO · BELUŠIĆ DRAGO · BEZEK ANTE
BLAZIČKO DRAGO · BOBAN TADIJA · BROZ DRAGO
GJAKOVIĆ STIPE · IVANČOK BALTAZAR · KARLIČ
IVAN · KAVURIĆ ZVONKO · KLETUS STJEPAN
LANGENEKER ANTUN · MAMULA DUŠAN · MAR
GETIĆ DRAGO · PONDELIJAK ADOLF · RADONIĆ
MATO · SAFARIĆ STEVO · PODRIĆ MILAN · STABEK
STJEPAN · STEFANOVIĆ STJEPAN

NA OVOM MIJESTU PODIGNUJE U BORBI
SA USTASKIM AGENTIMA HEROJSKOM
SMRCU METALSKI RADNIK DRUG
COTLICH MILAN
5. VII 1942. GOD
RADI SJEĆANJA NA HEROJSKOG NARODNOG
BORCA I U ČAST DANA USTANKA U
HRVATSKIM OVB SRPNEGA - PL ODU PODIZE
SAVE I BORBAČA NOD V. RAJONA
27. SRPNJA 1942 GOD

Dvije stotine spomen-ploča na terenu Zagreba govori o velikoj revolucionarnoj prošlosti Zagrepčana.

[illegible]

nacionalno oslobođenje, on treba da uputi sve naše forume i organizacije, kako da ovladaju linijom naše Partije, linijom jedinstva mlade generacije u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu; on mora izdizati omladinu na viši ideološki i politički nivo, on mora dati perspektivu omladini i osposobiti je za samostalno rukovanje borbom.

Zamišljeno je da prvi broj »Omladinskog borca« tretira pitanje o radu Saveza mlade generacije na školama i fakultetima, u radionicama, po ulicama i selima. Zatim probleme sa oslobođenog terena Banije, Like, Gorskog Kotara, Hrvatskog Primorja, Dalmacije, zagrebačkog okruga i dr. Članak o radu odbora Saveza mlade generacije na školama i fakultetima napisao je Joža Manolić, a ostale materijale trebala je srediti drugarica Mileusnić. Svi ti materijali odnešeni su na slobodnu teritoriju, gdje je travnja mjeseca izašao prvi broj »Omladinskog borca«. U uvodniku prvoga broja pod naslovom »Zbijmo svoje omladinske redove! Ostvarimo Savez mlade generacije« bio je izražen poziv omladini, da se još energičnije i odlučnije odupre okupatoru i domaćim izdajicima.

Tu se, između ostalog, kaže:

U prvim redovima Narodnooslobodilačke borbe nalazimo se mi, omladina. Mi smo prvi položili naše živote, mi smo dali prve žrtve. Ušavši u borbu puškom, perom i riječju, mi smo iskupili povjerenje koje je narod u nas gajio i postali smo dostojni imena narodne omladine ...

... Široka fronta nacionalnooslobodilačke borbe zahtijeva učešće svih nas omladinaca. O tome, u kojem ćemo broju prići toj borbi zavisi i brzina naše pobjede...

Govoreći o mobilizaciji omladine u jedan front dalje se poziva:

...Mi omladina moramo se svrstati u veliki front borbe, moramo ostvariti jedinstvo omladine u Savezu mlade generacije ...

Upozoravajući na političke manevre neprijatelja se kaže:

Okupatori i njihovi plaćenici hoće da nas pocijepaju raspirući vještačku mržnju između nas hrvatske i srpske i muslimanske omladine...

U prvom broju »Omladinskog borca« opisani su podvizi hrvatskih omladinaca i omladinki iz Zagreba, srpskih omladinaca iz ustaničkih krajeva i dr.

Prvi broj »Omladinskog borca« obrađuje najaktuelnije probleme i događaje, daje omladini smjernice za rad, za rješavanje i objašnjavanje najaktuelnijih problema. Naročito se

upozorava na pitanje jedinstva omladine i omladine ostalih zemalja u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

Zadatak omladinske tehnike u Zagrebu bio je pored ostalog da umnožava »Omladinski borac« i »Mladog komunistu«. Kako je taj zadatak ispunjavala omladinska tehnika vidi se iz izvještaja, koji je upućen Pokrajinskom komitetu SKOJ-a poslije izlaženja prvih brojeva oba lista, gdje, između ostalog, piše:

Materijal, koji smo primili od vas (od PK SKOJ-a za Hrvatsku — primjedba E. I.), umnožili smo kako slijedi: »Omladinski borac« 790 primjeraka (primjerak je brojio 14 stranica — primjedba E. I.), »Mladog komunistu« u 100 primjeraka, a neki su drugovi još sami kućali na raznim strojevima proglas prvomajski — 500 primjeraka. Stog razloga, što je dosta kasno mi smo ga primili 8. maja, 10 dana je kod nas stajao do štampanja.

Sama je tehnika dosta nesređena, jer nemamo solidni stan za nju. Skoro svaki tjedan moramo seliti. Vijesti izlaze dosta redovito oko 300 primjeraka. Omladina je zadovoljna s materijalom, naročito s »Omladinskim borcem«. Radimo na sređivanju tehnike.

Općenito stanje mjesne organizacije, može se okarakterizirati, da se nalazi u jačanju u svim pravcima po borbenosti i širenju same organizacije...¹⁾

U svibnju mjesecu omladinska tehnika umnožila je letak upućen hrvatskoj omladini:

HRVATSKA OMLADINO!

Zatornici slobode i nosioci mraka, ponizni sluga Hitlera i Musolinija, bandit Pavelić i njegovi ustaški razbojnici, spremaju se, da poslije niza zločina izvrše najodvratnije izdajstvo nad hrvatskim narodom. Pavelić hoće naredbodavcu Hitleru prodati živote najboljih sinova hrvatskog naroda. Trista hiljada života, pretežno omladinskih, treba da bude izručeno Hitleru za njegova ratišta na istoku protiv Crvene armije i herojskih Komsomolaca, treba da bude poslano u borbu protiv oslobodilaca naroda — naših partizanskih boraca u Hrvatskoj, Bosni, Srbiji, Crnoj Gori.

Hitler hoće da uništi Crvenu armiju i njen Komsomol, koji svojim heroizmom pokazuje čitavom svijetu, a naročito omladini kako se brani sloboda i gine za narod.

¹⁾ Kopija izvještaja nalazi se u Arhivu CK SKH.

Hitler hoće da preko svoga sluge Pavelića suzbije potar Narodnooslobodilačke borbe, koja bukti u svim zemljama Jugoslavije.

Pavelić mobilizira.

Pavelić sprema pokolj i ropstvo našem narodu i njegovoj omladini.

Hrvatska omladino!

U Hrvatskoj se vrši zločin: Vršiti se zločin nad tobom.

Ne dajmo, drugovi omladinci, da se taj zločin zaista izvrši! Ne dajmo se mobilizirati!

Odgovorimo protumobilizacijom svojih snaga za partizane! Odgovorimo odlaskom u šume, u brda! Ne dajmo Paveliću mogućnost da nas iz školskih klupa i radiona prisilno povede u kasarnu, a odatle na ruske granice u sigurnu smrt! Ne idimo protiv svog vlastitog naroda, protiv slavnih partizanskih boraca za nacionalno oslobođenje!

Dignimo se u borbu! Pođimo primjerom srpske omladine! Idimo u partizane!

Vršimo sabotažu, uništavajmo sva neprijateljska postrojenja, sve njegove komunikacione veze, ne dajmo mu da prebacuje materijal i vojsku protiv naše braće. Stvorimo atmosferu vječiće uznemirenosti, panike i straha oko njega!

Uđimo u borbu, u svetu borbu za nacionalno oslobođenje, za sretan i slobodan život čitave omladine.

Živila narodnoslobodilačka borba!

Živilo borbena jedinstvo omladine svih južnoslavenskih naroda!

Živio Savez mlade generacije!

Živio Savez Komunističke omladine Jugoslavije i njen Centralni komitet!

Živilo oružano jedinstvo južnoslavenske i sovjetske omladine!

Živili oslobodioci naroda, naši hrabri partizani!

Dole okupator i njegov ustaški i četnički sluga!

U isto vrijeme kada se u Zagrebu umnožavao letak upućen hrvatskoj omladini, na oslobođenom teritoriju Gorskog Kotara, u selu škaliću, izlazi pod rukovodstvom PK SKOJ-a prvi broj lista za najmlađe pod nazivom »Pionir«. Od trećeg broja, »Pionir« uređuje drugarica Darinka Puškarić, a tehnički posao preuzima Mira Skorupan uz pomoć nekoliko drugova. Tehnička sredstva za list najmlađih nabavljali su omladinci i omladinke u Zagrebu.

Umnožavanje lista u Zagrebu zavisilo je od tehničkih mogućnosti i potreba za listom. Tako da broj nije imao svoj stalan tiraž i on se kretao od 20 do 100 brojeva, koji su kolali od čitaoca do čitaoca.

Zbog svog utjecaja i širokog kruga čitalaca, a što je omogućila omladinska tehnika, ona dobiva s punim pravom naziv »Skojevska štamparija«.

Osim toga, što je štamparija umnožila četiri broja »Omladinskog borca« (svaki broj prosječno na 15 stranica), i što je umnožavala drugu omladinsku štampu, u štampariji je umnožena i »Partizanska pjesmarica«, »Marš kineskih partizana«, — (brošura), »Glas Hrvatskog Zagorja« (dva broja), »O konspiraciji« (brošura), »Antifašistkinja« (jedan broj), zatim mnogo letaka u povodu raznih događaja.

Najveći posao što ga je omladinska štamparija obavila bio je umnožavanje »Osnova lenjinizma« u 150 primjeraka. Bila je to brošura od 34 strane, a na naslovnoj strani imala je fotografiju Lenjina.

Prilikom štampanja i umnožavanja pomenutih ilegalnih brošura i letaka postojale su mnoge tehničke i druge teškoće. Braća Zajšek, koji su radili u tehnici, dovijali su se na razne načine. Tako, npr., kada je štampan drugi broj »Omladinskog borca« Franjo i Bogdan Zajšek ocijenili su, da neće biti u stanju na vrijeme završiti posao. Trebalo je rukom previti stranicu po stranicu, zatim ih slagati po stranicama, povezati ih i tako dati konačan oblik listu.

Sav taj posao morao se obavljati rukom, a kako se — zbog već utanačenih veza — materijal morao na vrijeme završiti, Franjo Zajšek zamolio je svoju majku da i ona pomogne. Tako su, od drugog broja, tehnički posao savladavali majka i njena dva sina.

Sav štamparski materijal, kao i ciklostil, bio je inače skriven u dvorištu, gdje je Franjo držao kuniće, samo zato da ispod dasaka — zagađenih njihovim izmetinama — načini malo sklonište za gotove matrice i ostalo. U vrtu je, ispod cvijeća, a iza štenare gdje su živjeli pši i gdje je sve bilo namjerno zapušteno, bio smješten ciklostil i drugi materijal.

Odštampani materijal slagao se u paketiće, na koje su se udarale razne reklamne etikete, da bi bio što neupadljiviji.

Za vrijeme rada Franjo Zajšek imao je revolver u pripravnosti. Jednom je Franjo izašao na sastanak i ostavio taj revolver svome bratu Bogdanu, koji je ostao da radi u tehnici. Kad se Franjo vratio, našao je brata potpuno blijedog. Bogdan je pregledavao pištolj i tom prilikom nehotice opalio. Kuća do porodice Zajšek pripadala je jednom ustaškom agentu. Ali se Bogdan snašao. Uzeo je brzo čekić i svom snagom lupao po kući da proizvede isti prasak, tako da nitko nije posumnjao.

Često puta nailazili su prijatelji i znanci politički različito orijentirani, baš u trenutku kada se izvlačio materijal. U takvim su se slučajevima braća Zajšek često, uz pomoć svoje majke, rješavala nepoželjnog gosta.

Kada se ima u vidu činjenica, da se svaki dan radilo u štampariji barem dva do tri sata, a kada je trebalo nešto hitno završiti i 5, 6 sati, onda se mora konstatirati, da se ovo umnožavanje propagandnog materijala vršilo u Zagrebu pod izvanredno teškim okolnostima.

I pored tehničkih nedostataka, štamparija je mogla da umnoži 200 do 250 komada letaka na sat.

IZVRŠENI ZADACI

Pismena propaganda i agitacija koju je SKOJ vršio preko svoje tehnike u gradu i okolici zauzimala je sve značajniji udio u podizanju nacionalno oslobodilačke svijesti i mobilizaciji omladine oko SKOJ-a.

Protekli period okupacije do polovine 1942. godine dokazao je da je omladina Zagreba, pod rukovodstvom SKOJ-a, svojim masovnim i smjelim akcijama na strani Narodno-oslobodilačkog pokreta.

Podvizi smjelih i masovne demonstracije zagrebačke omladine još u 1941. godini pokazali su visoki stepen svijesti i odanosti mladih komunista i antifašista oslobodilačkoj stvari Komunističke partije i naših naroda.

Mobilizacija omladine za oružanu borbu, za odlazak u partizane bio je stalni i najvažniji zadatak SKOJ-a. »U partizane, to je naš prvi i glavni borbeni poziv mladog naraštaja Jugoslavije« pisao je sekretar CK SKOJ-a Lola Ribar. To je omladina Zagreba najbolje sprovela kada su hiljade omladinaca; naročito u drugoj polovici 1942. godine, stupili u Narodno-oslobodilački rat.

Radnička omladina, studentska i srednjoškolska, često puta još nedorasli, stupali su u borbu za slobodu svoje zemlje i svoju sretniju budućnost.

U prvim većim borbama, koje su vodili partizanski odredi Like, Korduna, Banije, Kalnika, Moslavine, Hrvatskog Zagorja i drugdje učestvovala je omladina Zagreba i pokazivala primjere junaštva, nošena neizmjernom ljubavlju prema svojoj zemlji i povjerenju prema Komunističkoj partiji, inicijatoru i organizatoru naše Narodno-oslobodilačke borbe.

Herojske borbe omladinaca u gradu, pobjede prvih partizanskih odreda i junačka držanja mladih komunista i drugih omladinaca, nadahnjivali su omladinu u njenoj daljnjoj borbi na teškom putu ka slobodi.

Na Prvom kongresu omladine Jugoslavije drug Tito je rekao: »Kad je naša zemlja porobljena, omladina je opet bila prva koja je na ulicama Zagreba, Beograda i drugim krajevima naše zemlje uprkos strahovitom teroru fašističkih osvajača po bijelom danu palila neprijateljske kamione, palila fašističke novine itd. Životi naših mladih boraca padali su za slobodu dok još nisu imali pušku u ruci. I kada je Komunistička partija od prvih dana porobljavanja naše zemlje i napada na Sovjetski Savez pozvala narod na obranu naših golih života, naše drage otadžbine Jugoslavije, omladina je pošla prva, da puni naše male partizanske odrede, koji su postepeno prerastali u sve veće i veće jedinice i danas čine oslobodilačku armiju. Sa ponosom možemo konstatovati, da u našoj Narodno-oslobodilačkoj vojsci i u partizanskim odredima ima 70—75% boraca iz mlade generacije naših naroda...«

Okupator i njegovi pomagači ustaše poduzimali su najrazličitije mjere da razbiju antifašistički front mlade generacije, pri čemu su bili obilno potpomognuti od propalih politikanata HSS-a, SDS-a i drugih. Oštrinu svoje borbe protiv omla-

dine naročito su usmjeravali u okupiranom Zagrebu. Nasilno su vršili mobilizaciju za fašističku vojsku, punili zatvore i logore omladinom, odvodili na rad u fašističke fabrike u Njemačku, svakodnevno strijeljali i vršili druge torture, ali sve to nije slomilo borbeni duh omladine Zagreba, odgojene i pripremljene za borbu protiv fašizma još u godinama prije okupacije. Njen duh bio je nesalomljiv, a njena borbenost kalila se u vatri beskompromisne Narodno-oslobodilačke borbe i revolucije.

Fašističke radiostanice su neprekidno objavljivale imena strijeljanih u Zagrebu, Karlovcu, Slavonskom Brodu, Splitu i drugdje, kako bi zastrašili omladinu. Oglasi smrti na ulicama Zagreba postali su svakodnevna pojava. U logorima smrti u Staroj Gradiški, Danici, Jadovnu, Jasenovcu oduzimali su svakodnevno živote hiljadama mladih ljudi, djevojaka i mladića. Koliko su ustaše mrzili svoj narod, a napose omladinu najrječitije govori primjer što je 1942. godine za imendan kvislinga Ante Pavelića zaklano 1000 djece, a da bi se isprobao otrovni plin — ciklon, zagušeno 1200 djece iz jasenovačkog logora.

Hiljade omladinaca i omladinki odvedeno je u koncentracione logore u Dachau, Buchenwald, Ošviencin i dr., gdje je većina ostavila svoje živote.

Okupator i njegove služe, po oprobanom fašističkom metodu, pokušavali su da prije strijeljanja moralno slome mlade komuniste i antifašiste, kako bi oni pred smrt izdali svoj narod.

Nevjerojatnim metodama mučenja prisiljavali su uhvaćene borce za slobodu da pristanu na izdajstvo, ali u svemu tome imali su slabog uspjeha. Tu i tamo pojedinci, koji nisu mogli da izdrže sva ta mučenja odali bi svoje suborce, ali bi to redovno ostalo bez većih posljedica, jer je omladina odgojena u duhu konspiracije i ilegalnih uvjeta borbe znala na vrijeme da se skloni.

Nitko nikada nije mogao odvojiti zagrebačku omladinu od Narodno-oslobodilačke borbe.

U gradu Zagrebu kroz čitav period rata djelovala je skojevska organizacija, jačao se Savez antifašističke omladine i postojale omladinske udarne grupe. Zagrebačka omladina može biti pred historijom ponosna što je izvršila zadatak, koji je pred nju postavila Komunistička partija Jugoslavije.

REGISTAR IMENA

- Adižeš, Josip 191
 Adžija, Božidar strijeljan
 u Zagrebu 9. VIII 1941. 80
 Agić, Košta 178
 Ajher, Kora 247
 Alaber, Antun ubijen od
 ustaša, 22
 Androlić, Radenko 191

 Babić, Branko 88
 Babić, Mika proglašen na-
 rodni herojem, strijeljan
 godine 1941. u Zagrebu, 22
 Bačić, Veljko 173
 Badel, Marijan proglašen
 narodnim herojem poginuo
 22. VI 1944. u NOB, 20,
 22, 94, 201, 206
 Badurina, Anđelko ofi-
 cir JNA, 200
 Bajat, Dušan 70, 71
 Bajnić, Mato 97
 Bakaric, dr. Vladimir na-
 rodni heroj, član Izvršnog
 komiteta SKJ, sekretar CK
 SKH, 40
 Baković, Rajka proglaš-
 ena narodnim herojem, ubi-
 jena prosinca godine 1941. u
 Zagrebu, 22, 168, 169
 Baković, Zdenka ubijena
 prosinca godine 1941. u Za-
 grebu, 161, 169
 Balitić, Milutin član CK
 SKH, 19
 Banić, Ivan 106
 Barac, Franjo živi u Za-
 grebu, 16

 Barić, Stefica 20
 Bastašić, Ilija živi u Za-
 grebu, 104
 Bedek, Mirko poginuo u
 NOB, 21
 Bedeković, Zlata živi u
 Zagrebu, 20, 195, 206
 Belamarić, Luka živi u
 Beogradu, 21
 Belile, Braco poginuo u
 NOB, 85, 86, 186
 Belić, Vladimir 20
 Belinić, Marko narodni
 heroj, član Izvršnog komite-
 ta CK SKH i član CK SKJ,
 103, 213
 Benčeković, Stjepan
 (Stef) ubijen u logoru,
 19, 73, 75, 89, 199, 200
 Benčić, Božidar 152,
 154, 155
 Bendak, Josip poginuo u
 NOB, 126
 Benez, Ivica 178
 Bergant, Alojz ubijen 1941.
 godine, 20, 173, 177
 Bergant, Milka živi u Za-
 grebu, 177
 Bergman, Alfred strije-
 ljan 9. VIII 1941. u Zagre-
 bu, 80
 Berislavić, Anđelko stri-
 jeljan u Zagrebu 1941. go-
 dine 84, 86, 87
 Bernard, Ivica 159
 Beserman, Zvonko pogi-
 nuo u NOB, 68, 69, 70

- Biber, Antun — Tehek
narodni heroj, član CK SKJ,
128
- Bilal, Fadila živi u Sara-
jevu, 181, 186, 205, 226, 230
- Biluš, Davorka 195
- Biljanović, Vojo člana CK
SK Crne Gore, narodni he-
roji, 21
- Bindlčki, Dušan poginuo u
NOB, 190
- Biščan, Ivo 159
- Biskup, Peta r-»Ven o« pro-
glašen narodnim herojem,
poginuo aprila 1945, 98,
99, 100, 101
- Biskupec, Slavko poginuo
u NOB, 68
- Blašković, Vilim 174
- Blažić, Antun 107
- Blažina, Slavko živi u Za-
grebu, 124
- Bočkun, Marija 147
- Bogojević, Branko 106
- Bolfek, Josip poginuo u
NOB, 20, 45, 194, 205
- Bolinec, Janko 155
- Boroša, Ignac 20
- Borošak, Andrija pogi-
nuo u NOB, 175
- Borošak, Milan poginuo u
NOB, 22, 54, 84, 146
- Borošak, Stef poginuo u
NOB, 175
- Borić, Franjo 169, 170
- Bošković, Maja živi u Za-
grebu, 21, 196, 206
- Bošnjak, Zlata 175
- Božac, Vladimir poginuo
u NOB, 104
- Božić, August 147
- Božić, Valent 156
- Brković, Nikola 212
- Brnčić, Nada 225
- Brodarac, Ivan živi u Za-
grebu, 21
- Bronzin, Biserka poginu-
la u NOB, 146
- Bronzin, Mića ubijen od
ustaša, 157, 186
- Bronzin, Ognjeslav po-
ginuo u NOB, 82
- Broz, Josip — Tito na-
rodni heroj, generalni sekre-
tar SKJ, 23, 49, 170, 246
- Brujić, Đorđe poginuo u
NOB, 188, 190
- Brujić, Srdan živi u Sa-
rajevu, 21, 148
- Brumić, Adam 93
- Budak, Gvozden poginuo
u NOB, 20, 157, 186, 191,
206, 207
- Budak, Volga živi u Beo-
gradu, 195
- Bulat, Rade narodni heroj,
general-potpukovnik JNA,
22
- Bulat, Tešo 213
- Butković, Milan živi u
Zagrebu, 133
- Butorac, Josip 156
- Cerjan, Stjepan živi u Za-
grebu, 20, 199, 206
- Crevar, Danica 20
- Crnac, Marica 196
- Crnogorac, Simo strije-
ljan u Zagrebu 9. VIII 1941.
81
- Curi, Ivan poginuo u NOB,
133
- Cvetko, Vera 196
- Cvetko, Vječeslav-Flo-
res proglašen narodnim
herojem, poginuo krajem
1941. u NOB, 104, 105
- Cvitanović, Branko živi
u Zagrebu, 21
- Cakanic, Tomo poginuo u
NOB, 209
- Caldarević, Mladen živi
u Sarajevu, član CK SK BiH,
21

- Čalić, Dušan narodni heroj, član CK SKH, 21, 25
Čalić, Dušanka živi u Zagrebu, 196
Čanak, Đuro 88
Čehaić, Kasi m-»Turčin« poginuo u NOB, 106
Čorković, Andrija poginuo u NOB, 20, 56, 94, 97, 199, 206
Čuklić, Zvonko poginuo u NOB, 20, 45, 200, 205, 206, 208
Čulik, Ivan živi u Zagrebu, 20
Čuljat, Josip živi u Zagrebu, 127, 128, 129, 131
Curda, Stanko 20, 188, 190, 206
Cusak, Katica 178
- Dakić, Božo proglašen narodnim herojem, ubijen u Zagrebu godine 1941, 104, 133
Damjan 173, 174
Debeljuh, Ljubomir 69
Dedijer, Olga 235
Delać, Drago živi u Zagrebu, 20, 200, 206
Delak, Nikola 104
Delgalo, Ivan poginuo 1942. godine u NOB, 20, 54
Denac, Ivan narodni heroj, živi u Zagrebu, 20
Deskijev, Pavao 235
Dežmar, Zeljko živi u Zagrebu, 20, 190, 206, 208
Dobričević, Božidar 94
Dobrića, Ante-»Vivere« živi u Opatiji, 20, 52, 94, 95, 96, 98
Dobrincić, Vjeko 190
Dolenčić, Slavo ubijen u Zagrebu godine 1942, 177
Dorčić, Petra 195
- Dragosavljević, Nada 196
Dragović, Marija ubijena u logoru početkom godine 1945, 181
Dragović, Veljko ubijen u Zagrebu godine 1941, 20, 71, 72, 157, 191, 206, 208
Draušnik, Jurica živi u Zagrebu, 214
Draženović, Drago živi u Zagrebu, 174
Drobnić, Hugo živi u Zagrebu, 20, 186, 190, 206
Dropulić, Ciro 104
Dugonjić, Rato narodni heroj, član CK SKJ, 73
Dukić, Dušan poginuo u NOB, 22
Dumičić, Dinko ubijen od ustaša, 22
Đurjava, Maks ubijen u Zagrebu godine* 1941, 21, 70, 71
Dvorščak, Dragica poginula godine 1943. u NOB, 81
Dvorščak, Milan strijeljan godine 1941. u Zagrebu, 81
- Đaković, Joco ubijen od ustaša, 19, 73, 75, 94, 144, 145, 146, 151, 163
Đanešić, Marijan poginuo u NOB, 21, 22
Đermanović, Vera živi u Zagrebu, 20
Đermanović, Zorka živi u Zagrebu, 196, 199, 206
Đuričić, Ivica 155
Đurkin, Petar 22
Đurlabić, Dimitrije strijeljan godine 1942. u Skadru, 21

- Engel, Ilija proglašen narodnim herojem, poginuo 29. V 1944. u Moslavini, 103
- Erbežnik, Krešo ubijen od ustaša, 155, 156, 161
- Fabijanić, Sonja ubijena u Jasenovcu početkom godine 1945, 20, 196, 206
- Fajer, Paula 21
- Fak, Zorka živi u Zagrebu, 20, 186, 195, 205
- Farago, Viktor 159
- Faust, Ljuba živi u Beogradu, 21
- First, Željko poginuo u NOB, 22
- Fistrić, Jožica poginuo godine 1941, 98, 101, 104
- Flego, Zlata živi u Zagrebu, 55, 56
- Formanek, Željko živi u Beogradu, 21, 190, 206
- Fortić, Marko poginuo u Jadovnu godine 1941, 22
- Franković, Olga 72
- Fras, Ivan oficir JNA, 21
- Friedman, Hein ubijen u logoru, 20, 154, 155, 164
- Fürst, Zvonko poginuo u NOB, 20, 101, 200, 205
- Gajski, Franjo 106
- Galjer, Nada živi u Zagrebu, 128, 129, 130, 131
- Gaijer, Vilim proglašen narodnim herojem, ubijen godine 1941, 127, 128, 129
- Gaon, David 161
- Gašić, Tošo 106
- Gašparević, Vilim 64
- Gerandan, Marija 147
- Germo všek, Ivan 155
- Gerovac, Ljubica proglašena narodnim herojem, poginula godine 1942. u NOB, 21, 22
- Gluhak, Ivo proglašen narodnim herojem, poginuo u NOB, 81, 84, 85, 88, 89, 132
- Gluhak, Milivoj oficir JNA, 19, 20, 53, 54, 55, 82, 146, 200, 206
- Gluhak, Vlado ubijen na ustaškoj policiji godine 1941, 133
- Gmajnić, Slavko poginuo u NOB, 94, 161
- Golik, Krešo živi u Zagrebu, 159
- Goliački, Ivica 178
- Goljački, Stjepan 122, 178
- Goljevšak, Vlatka 197
- Golubović, Vlado ubijen od ustaša, 200
- Goričar, Ivan 178
- Golihih, Milan ubijen u Zagrebu godine 1942, 20
- Golihih, Mira živi u Zagrebu, 177
- Granda, Josip ubijen od ustaša, 21, 22, 56
- Gredelj, Dubravka živi u Zagrebu, 20, 197, 206
- Gretić, Ivica član CKSKH, 20, 68, 69, 70, 160, 161
- Grgašević, Vlado ubijen godine 1941, 19, 159, 160, 161
- Gregorić, Pajo narodni heroj, član CK SKJ, 106, 107, 108
- Grgurić, Ivan ubijen godine 1942, 193, 194
- Grgurić, Margita 195
- Grgurović, Jakov 20, 205
- Grmolov, Marica 197
- Orosi, Kamilo 20
- Grožanj, Marijan poginuo u NOB, 101
- Gubec, Željko 190
- Gudač, Nikodem 191
- Gudlin, Ivan 177

- H a b i j a n e c, Stjepan 235
 Habunek, Ivica ubijen u
 Zagrebu godine 1943, 20,
 200, 206
 Hacker, Slavko 117
 Hajd-in, Branko 104
 H e l i g s t e i n, Nada strije-
 ljana u Zagrebu godine
 1941, 22
 Herceg, Slavko 178
 Hiršl, Branko živi u Za-
 grebu, 72
 Hiitrec, Milan poginuo u
 NOB, 159
 Hladnik, Drago 107
 Horvat, Arnold poginuo
 nesretnim slučajem poslije
 oslobodenja, 125, 126, 132,
 133
 Horvat, Ivan živi u Zagre-
 bu, 133
 Horvat, Joža živi u Zagre-
 bu, 21
 Horvat, Kamilo poginuo
 u NOB, 188, 190
 Horvat, Klaudije pogi-
 nuo u NOB, 20, 188, 190,
 206
 Horvat, Sii va. 197
 Hotko, Dragica ubijena u
 Zagrebu godine 1941. 19,
 54, 158
 Hrbud, Josip 159
 Hrnjak, Ivan 175
 Hrska, Alic a živi u Zagre-
 bu, 55
 Hršak, Vera 20, 195, 206
 Humski, Katica živi u Za-
 grebu, 175
 Hvala, Jaroslav ubijen u
 Zagrebu godine 1941, 21

 Ilijaš, Ivica 173
 Ivane, Emil živi u Zagre-
 bu, 20, 174, 175, 181, 226,
 230
 Ivanković, Mirko pogi-
 nuo u NOB godine 1943.
 103, 105
 Ivanković, Zvonko živi
 u Zagrebu, 21
 Jagić, Alija 186
 Jakopović, Zdenka 197
 J a n č i ć, Buba (Ljubica)
 živi u Beogradu, 21, 86
 Janeš, Marija 147
 Janjanin, Rade poginuo u
 NOB, 22
 Jankez, Grga narodni he-
 roj, član CK SKH, 107
 Javornik, Ratko umro po-
 slije oslobodenja, 20
 Jazbinšek, Sonja živi u
 Zagrebu, 197
 Ječmenjak, Rudolf 20
 J e ć, Mirko 174
 J e l č i ć, Ante poginuo u
 NOB, 20, 56, 104, 137, 186,
 194, 205, 208
 Jovanović, Lazo 21
 Jovanović, Milivoj 159
 Jovanović, Slobodan po-
 ginuo u NOB godine 1942,
 21
 J o v i ć, Nena 196
 Jöger, Helmut 125, 190
 Jugović, J urica poginuo
 u NOB, 177
 Jungwirth, Lea 20, 196,
 206
 Jurašinović, Ljerka 201
 Jurdan, Marija živi u Za-
 grebu, 70
 Juree, V i l k o 107
 Jureković, Aleksandar
 22
 J u r i n e c, Franjo 20, 178
 Jurine c, Ivica 178
 Jurine c, Marica 117, 123,
 178

- Juriša, Zlatko 156
 Jurjević, Sime 155, 156
 Jutriša, Janko proglašen
 narodnim herojem, poginuo
 godine 1944, 125
- Kadić, Bogoslav strije-
 ljan godine 1941. u Zagre-
 bu, 21, 22
 Kadić, Nikola 152
 Kadunc, Slavko poginuo u
 NOB, 21
 Kaleb, Ajka 196
 Kancir, Edo 173
 Kapusta, Marija 106
 Karapanda, Svetozar
 88
 Karlovac, Leander ubi-
 jen u Zagrebu, 166, 167, 168
 Karničnik, Boleslav 191
 Katušić, Matko 236
 Kazić, Stanislav poginuo
 na bijegu iz Kerestince, 177
 Kelemenc, Ivan 20
 Keršovani, Otokar stri-
 jeljan u Zagrebu 9. VIII
 1941, 80
 Kesić, Ante živi u Zagrebu ,
 117, 178
 Kević, Jovan ubijen godine
 1941. prilikom bijega iz Ke-
 restince, 22
 Kirac, Branko (Neven)
 ubijen godine 1942. u Za-
 grebu, 114, 176
 Kirin, Mato živi u Bjelova-
 varu, 106
 Kisović 20
 Kitanović, Ante poginuo
 u NOB, 22
 Klancir, Edo živi u Zagre-
 bu
 Klašnja, Nevenka pogi-
 nula u NOB, 20, 22, 195
 Klašnja, Zorka 20, 55,
 146, 195, 205
- Klepac, Antun 55, 201,
 206
 Kličko, Ivica 159
 Kljajić, Ivanka 148
 Kobal, August živi u Za-
 grebu, 107
 Kocković, Dragica živi
 u Zagrebu, 56
 Koharević, Saša živi u
 Zagrebu, 20, 195, 206
 Kolar, Josip član CK SKH,
 20
 Komar, Ivan ubijen godine
 1941, 21
 Komar, Marko poginuo u
 NOB, 173, 174
 Komar, Slavko narodni he-
 roj, član CK SKJ, 56, 84,
 85, 86, 103, 105
 Komarica, Zvonko živi
 u Beogradu, 98, 99, 100
 Končar, Rade proglašen na-
 rodnim herojem, sekretar
 CK KPH, strijeljan godine
 1942. u Sibeniku, 40, 45, 72,
 73, 91, 103, 126, 127, 129
 140, 169, 170
 Konjović, Ana živi u Beo-
 gradu, 69
 Kopčić, Slavica 196
 Kordaš, Aleksandar 191
 Korpar, Branko 190
 Kosi, Zvonko 20, 200, 206
 Kotur, Višnja 197
 Kovačević, Petar 155
 Kovačević, Vojo narodni
 heroj, general-pukovnik JNA,
 77, 78, 125, 126, 127, 128
 Kovačić, Albin ubijen u
 Zagrebu godine 1942, 113,
 122, 123, 124, 178
 Kovačić, Anka 178
 Kovačić, Olga 235
 Krajačić, Beba živi u
 Beogradu, 158, 235
 Krajčić, Janko 104, 105

- Kralj, Ivan general-majdr
JNA, 21
- Kraljić, Josip poginuo u
NOB, 88, 89
- Kranželić, Ivica živi u
Zagrebu, 20, 171, 172, 173,
181, 226, 230, 232, 233, 234,
235
- Kranje, Stefica 81
- Kraž, Josip proglašen na
rodnim herojem, član CK
KPJ, ubijen godine 1942,
na ulici u Karlovcu, 48
- Kraus, Drago poginuo u
NOB, 22
- Kravar, Rajna poginula u
NOB, 72, 73
- Kreačić, Bosiljka živi u
Beogradu, 163
- Krečić, Vojka 195
- K r i s t i ć 174
- Krivec, Branko 159
- K r o f 14 n, Rudolf proglašen
narodnim herojem, ubijen
godine 1941. u Zagrebu, 79,
132, 133
- Krsnik, Dragan 104
- Krstić, Jasna živi u Za-
grebu, 20, 195, 206
- Krželj, Mirko živi u Za-
grebu, 103, 104
- Krznarić, Antun 236
- Krznarić, Stjepan 64
- Kubik, Branko 236
- Kučan, Elina 197
- Kufrin, Milka narodni he-
roj, član CK SKH, 22, 73,
75, 165, 212, 213, 214, 215,
216
- K u h n, Ivo strijeljan u Za-
grebu 9. VIII 1941, 80
- Kukić, Ivo 103
- Kukuljan, Ante 127, 128
- Kulušić, Anka živi u Za-
grebu, 197
- Kulušić, Josip ubijen go-
dine 1942. na ulici u Zagre-
bu, 21, 72, 172, 181, 226,
230
- Kunštek, Franjo 167
- Kurepa, Božidar poginuo
u NOB, 22
- Kurser, Franc poginuo u
NOB, 22
- Kuzmijak, Ivan živi u Za-
grebu, 98, 100, 101
- Laginja, Branko poginuo
u NOB, 22
- Lajner, Božo poginuo u
NOB, 125
- Lasić, Ivica 173
- Lasta, Sven živi u Zagre-
bu, 190
- Latinčić, Janko 216
- Lazić ubijen u Zagrebu godi-
ne 1941, 173
- Lečić, Drago 20, 177
- Lenac, Vitomir 178
- Lenart, Franjo 178
- L e p u š i ć, Franjo 88, 89
- Lerinc, Ankica žrtva u Za-
grebu, 175
- Lerinc, Stjepan poginuo
u NOB, 174, 175
- Lerak, Franjo živi u Za-
grebu, 175
- Lončar, Vilim 125
- L o p a š i ć, Franjo 88, 89
- Lovrić, Vinko živi u Za-
grebu, 19
- Lozica, Ante poginuo u
NOB, 20, 190, 206
- Lupert, Pajo poginuo u
NOB, 20, 52, 143, 165, 177
- Lušićić, Anđro 191
- L j u b i ć, Anka ubijena go-
dine 1942. u Zagrebu, 193,
194
- Ljubišić, Nikola 72

- Maćan, Stevo 103
 Magašić, Maurici je
 (Moro) živi u Zagrebu,
 171, 172, 226
 Magdalenić, Stanislav
 175
 Magdić, Emil živi u Zagrebu, 127
 Maglajlić, Ekrem živi u Sarajevu, 56
 Majer, Boris živi u Beogradu, 173, 174
 Majerić, Ivan živi u Zagrebu, 143
 Majerović, Ivan živi u Zagrebu, 20, 177
 Majerović, Stipe oficir JNA, 173
 Majetić, Dragutin 155, 156
 Majlender, Aleksandar 191
 Majnarić, Petar 236
 Makar, Dragica 195
 Makek, Ivan ubijen godine 1941, 20, 174, 175, 177
 Malek, Anica 147
 Malek, Stjepan ubijen godine 1941, 19, 113, 125, 126, 144
 Maleković, Ivan 200
 Mamula, Nikola 190
 Manolić, Joža živi u Zagrebu, 113, 164, 171, 172, 181, 182, 184, 185, 224, 225, 226, 230, 232, 233, 234, 239, 241
 Marenčić, Franjo 106
 Marijan, Milivoj ubio se godine 1942. kod Ludbrega da ne padne živ u ruke neprijatelja, 106
 Markon, Slavko živi u Beogradu, 127, 128, 129, 130, 131
 Marold, Josip 190
 Martinać, Gizela 147
 Matić, Nevenka 196
 Matačić, Viktor poginuo u NOB godine 1944, 22
 Maučević, Ivanka 21
 Mažar, Ivica ubijen godine 1941. u Gospiću, 21
 Mažuran, Ljubica 195
 Medić, Mato 61
 Megla, Vinko proglašen narodnim herojem, poginuo godine 1941. u NOB, 19, 41, 42
 Meleš, Ivan oficir JNA, 20
 Mesarić, Blaž živi u Zagrebu, 125, 127, 144, 145
 Mihalić, Vera 195
 Mihalinec, Tomo 178
 Mihalj, Marija 96
 Mihaljevac, Drago 176
 Mihaljević, Krešo 20, 200, 205
 Miheličić, Rudolf 159
 Mikulić, Tomo 212
 Mikuš, Boris poginuo u NOB, 22
 Milčinović, Olga ubijena u logoru, 128
 Miletić, Stjepan ubijen godine 1941. u Zagrebu, 20, 186, 188, 189, 190, 191, 206, 208
 Mileusnić, Dušanka živi u Zagrebu, 239, 241
 Milić ubijen od ustaša, 20
 Milišić, Vinko ubijen u Zagrebu, 92, 93
 Milišić, Branko 42, 43
 Milojević, Slobodan umro od tifusa godine 1943, 21
 Milutinović, Ivan proglašen narodnim herojem, član CK KPJ, poginuo 23. X 1944. 24
 Miljković, Ante član CK SKH, 79, 84
 Mirić, Miroslav oficir JNA, 189

- Mirković, Đuro poginuo u NOB, 98, 101
 Mitok, Anka 20, 195, 206
 Mlinarić, Stjepan (Stef) ubijen godine 1941. u Zagrebu, 20, 82, 84, 137, 157, 186, 200, 205, 208
 Moćan, Boris 191
 Modiraka, Ante poginuo u NOB, 22
 Mofardin, Marija 94
 Mojmir, Martin živi u Šibeniku, 19, 41, 43, 46, 72, 137, 78, 79, 83, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 155
 Mraković, Ljubo poginuo u NOB, 22
 Mraović, Milan 214
 Mrazović, Karlo narodni heroj, član CK SKJ član IK CK SKH 107
 Mudrinić, Veljko 191
 Mužević, Milovan 173, 174

 Nađ - »Cviker a š« 1
 Nedeljković, Nada živi u Zagrebu, 197
 Nederal, Vinko poginuo u NOB, 54
 Nemet, Drago 159
 fernet, Vladimir proglašen narodnim herojem, poginuo 2. VIII 1944. u NOB, 22
 Neseck, Stjepan živi u Zagrebu, 173, 174
 Neuman, Franjo 20
 Nikolaus, Josip poginuo u NOB, 159
 Nišan, Miloš 174
 Novak, Branko 191
 Novak, Marija živi u Zagrebu, 21
 Novosel, Nada 235
 Novosel, Ozren ubijen u Jasenovcu godine 1942., 21

 Otnerbegović, Nedim 20, 190, 206
 Opalo, Milica živi u Zagrebu, 19, 43, 113, 163
 Orešković, Marko proglašen narodnim herojem, član CK KPJ, ubijen 20. X 1941, 69, 70
 Orošnjak, Nikola 235

 Pačić, Mirko 20
 Palčec, Ivan živi u Rijeci 173, 230
 Palijan, Pepica 20, 195, 206
 Pap, Pavle proglašen narodnim herojem član CK KPJ, ubijen u kolovozu godine 1941, 68, 72, 78, 79, 80
 Pataki, Marica poginula u NOB, 22, 178
 Paut, Mira živi u Zagrebu, 20, 196, 205
 Pavec, Đuro 178
 Pavić, Mila 197
 Pavlinić, Vjekoslav živi u Zagrebu, 20, 174, 175, 176
 Pavlović, Bogdan 190
 Pavlović, Stojan 190
 Pečar, Marijan 97
 Pećnik, Viktor 94
 Pelei, Silvio ubijen u Zagrebu, 94, 96, 99, 100
 Perićić, Marijan 156
 Perišić, Geza 156
 Perišić, Zlatan poginuo u NOB, 22
 Perić, Mila obješena godine 1944. u Zemunu, 21
 Perković, Nikola strijeljan u Zagrebu godine 1941, 125, 126, 132, 133, 135
 Perl, Gustav poginuo 1941 u NOB, 100, 101, 106
 Pernar, Ivan 175
 Pernar, Đuro 104

- Petanjek, Milan 175, 177
 Peternac, Stanko 175
 Petranović, Josip 236
 Petričević, Berta 56
 Petrić, Ljerk a 197
 Petrinac, Nada 175
 Petrišić, Antun 173
 Pi kunić, Mijo živi u Za-
 grebu, 125
 Pintarić, Branko 159
 Pirih, Aldo 20, 191, 206
 Pirih, Fedora 191
 Pirih, Stjepan 20, 195,
 205
 Piršl, Ivica 177
 Planko, Ferdinand 155
 Plašč, Dragutin (Ivica)
 član Revizione komisije CK
 SKH, 20
 Podboj, Viktor živi u Za-
 grebu, 147
 Pokupac, Vilim 159
 Poldrugač, Branko po-
 ginuo u NOB, 191
 Polimac, Milan živi u Za-
 grebu, 20
 Popović, Vlado narodni
 heroj, član CK SKJ, 84, 85,
 169
 Posarić, Rudi strijeljan u
 Zagrebu godine 1942, 20,
 164
 Posarić, Viktor živi u Za-
 grebu, 174, 175, 176, 177
 Posavec, Josip 106
 Posečak, Silva 197
 Priča, Mihajlo živi u Za-
 grebu, 88
 Priča, Ognjen strijeljan 9.
 VIII 1941. u Zagrebu, 80
 Prilika, Duka oficir JNA,
 106
 Privrat, Marija živi u Za-
 grebu, 20
 Privrat, Slavica živi u
 Zagrebu, 181, 226
 Prpić, Mato 106
 Prune t, Rudölf živi u Beo-
 gradu, 20, 159
 Psotka, Vladimir ubijen
 godine 1941. 22
 Pugar, Vilim 88
 Puhek, Ivan ubijen godine
 1942. u Zagrebu, 20
 Pušić, Stefica 20, 197,
 206
 Puškarić, Darinka živi
 u Zagrebu, 243
 Rabar, Braslav živi u Za-
 grebu, 55
 Radetić, Ivica poginuo u
 NOB, 159
 Radmanović, Olga pogi-
 nula u NOB, 20, 206
 Radošević, Milodar 191
 Radošević, Vlado 235
 Radošević, Zofka 55, 147
 Radović, Marija ubijena
 u logoru, 22
 Radujkov, Radomir živi
 u Novom Sadu, 21
 Rajić, Fedor 191
 R a j n, Đuro 95
 Rakić, Krešo proglašen na-
 rodni herojem, strijeljan
 godine 1941. u Zagrebu, 20,
 82, 84, 85, 137, 157, 200, 205,
 208
 Rakić, Mićo poginuo u NOB,
 104
 Rakova c, Milivoj 147
 Ranković, Aleksandar
 narodni heroj, sekretar CK
 SKJ, 24, 25
 Rapić, Stjepan 56
 Raspor, Andrija 53
 Raspor, Vicko živi u Beo-
 gradu, 21, 53, 54, 82, 83,
 113, 114, 146, 147
 Rehar, Izidor poginuo u
 NOB godine 1942, 21

- Repak 174
 Ribar, Ivan — Lola proglašen narodnim herojem, sekretar SKOJ-a, poginuo 27. XI 1943. na Glamočkom polju, 246
 Richtman, Zvonimir strijeljan 9. VIII 1941. u Zagrebu 80
 Rogan, Zvonko 122, 178
 Rom an o vi ć, Milan 104
 Rosandić, Miroslav strijeljan godine 1943. u Zagrebu, 22
 Rozencvajg, Viktor ubijen u Zagrebu godine 1941, 22, 80
 Röder, Pavao poginuo u NOB, 22, 191
 Rubčić, Fanika živi u Zagrebu, 20
 Rubini ć, Duško 122, 178
 Rukavina, Leo ubijen godine 1941., 19, 52, 73, 75, 76
 Rukavina, Pero strijeljan u Zagrebu godine 1941., 84, 85, 86, 87
 Rukavina, Zlatko oficir JNA, 147
 Ružić, Emil 173
 Sabljak, Ivan proglašen narodnim herojem, ubijen u logoru godine 1944, 19, 88, 89, 90
 Sablji ć, Branko poginuo u NOB, 70
 Sail i, Dragutin član IK CK SKH, 209, 213
 Salamon, Nada 21
 Sandali, Boris 178
 Santo, Gabijel živa u Zagrebu, 107
 Sarape, Petar 20
 Sasso, Dragutin —. Teslić poginuo u NOB, 20, 164, 171, 239
 Savić, Abel 20, 205
 Schlesinger, Milenka poginula u NOB, 21, 196, 206
 Sedmak, Marica 178
 Sekulić, Stjepan-Jucko proglašen narodnim herojem, poginuo ožujka godine 1941. u Turopolju, 188, 190
 Seler, Aida 195
 Seljan, Drago poginuo u NOB, 84, 103, 105
 Seljan, Tvrtko 21, 22 84, 86, 87
 Senjarić, Zvonko poginuo u NOB, 190
 Sertić 88
 Simčić; Ico član CK SKH, 159
 Simenić, Marko s.trijeljan u Zagrebu, 145
 Simić, Maca živi u Zagrebu, 195
 Sinković, Božo 155
 Sinovčić, Tomislav živi u Zagrebu, 190
 Siročić, Ivan 21
 Skorupan, Mira 243
 Slimšek, Ivo 159
 Smitka, Mladen živi u Zagrebu, 190
 S'oka ć, Hrabroslav 200, 206
 Sokač, Vlado 20, 200, 205
 Sokolčić, Ivan 210, 213
 Sović, Ljubo 20
 Spasić, Zorka 196
 Stančić, Dobrica 155, 156
 Stajčić, Dragica živi u Zagrebu, 104
 Stanišak, Drago 178
 Stanišak, Franjo 121, 122, 178
 Stanišić, Janko strijeljan u Zagrebu godine 1941, 75, 103, 104

- Starčević, Orga živi u Zagrebu, 20
 Stijić, Branko poginuo u NOB, 22
 Stipanović, Zlatko 152, 153, 154, 156
 Stjepanovski, Franjo 106
 Stoislavljević, Ranka živi u Zagrebu, 196
 Stojanović, Đorđe poginuo u NOB, 173
 Stržić, 20, 201, 206
 Suhina, Josip 178
 Suknaić, Slavko 147
 Sutlarić, Ivan živi u Zagrebu, 64
 Suzović 70
 Svećenski, Branko poginuo u NOB, 22
 Svećenski, Karlo 190
 Sviben, Božo 88

 Šafarić, Stjepan 152
 Saj, Dragutin 200
 Saj, Radenko poginuo u NOB, 22
 Šarić, Ljubo živi u Zagrebu, 82, 200, 205
 Šarić, Mara 195
 Šazić, Jefto narodni heroj, general-potpukovnik JNA, 21
 Saurić, Oabro 88
 šibi, Ivan narodni heroj, član CK SKH, 92, 125, 126, 132, 133, 134
 Šikić, Ivan poginuo u NOB, 64
 Šipka, Ranko narodni heroj, poginuo u NOB, 21
 Šišulj, Ante 190
 Škratić, Dragutin živi u Zagrebu, 21, 190, 206
 Škratić, Mira 21, 190, 206
 Škrinjar, Nada 20, 195, 206
 Škrinjar, Vera 20, 195, 206
 Škrnjug, Stjepan ubijen godine 1941, 19, 63, 64, 113
 Šlajš, Artur 159
 Šljivić, Dušan 191
 Šmigac, Zdravko 20
 Sneler, Zvonimir živi u Zagrebu, 173, 174
 Soljan, Nevenka 21, 196, 206
 Šopar, Josip 236
 Špalj, Branko poginuo u NOB, 98, 99, 100
 Špalj, Luka poginuo u NOB godine 1942, 21, 147, 186, 188, 189, 190, 191, 206
 špalj, Milan proglašen narodnim herojem, ubijen jula godine 1942. u St. Gradiški, 21, 146
 Špan, Tonka živi u Zagrebu, 21
 Šragalj, Branko poginuo u NOB, 100, 101
 Štajner, Magda poginula u NOB, 22
 Štamberger, Bojan poginuo u NOB, 1'88, 189, 190
 Štampalj, Vlado 190
 štater, Viktor 191
 štefanovec, Mirko 159
 Štefakić, Ljuba 94
 Šteger, Janko 175
 Šteger, Milka 175

 Tadić, Miljan 147
 Tah, Ivan 21, 22
 Talan, Marijan oficir JNA, 159
 Terzić, Redžo živi u Sarajevu, 191, 206
 Tkalčić, Božo 20
 Tkalčec, Regina živi u Zagrebu, 78, 79

- Tkalec, Drago 175
 Tomečak, Milivoj 236
 Tomičić, Mirko poginuo u NOB, 21
 Tompa, Vanda 106
 Torti h, Marko 21
 Triglavčanin, Boris ubijen od ustaša, 82, 83
 Trinajstić, Davor ubijen godine 1941, 21, 22, 199, 206, 208
 Trnski, Stjepan 20, 159
 Turković, Joža poginuo u NOB godine 1941, 103, 104, 105
 Tušak, Branko živi u Zagrebu, 175, 177
 Ugarković, Stipe sekretar Sekretarijata za rad i radne odnose Izvršnog vijeća NRH, 68, 72, 78, 79
 Umičević, Žago živi u Sarajevu, 21
 Usenik, Joža ubijen u Zagrebu godine 1941, 20, 70
 Vadkov, Nikola živi u Zagrebu, 166
 Val ković 173
 Valjen, Blaž poginuo u NOB, 210
 Valjevac, Vlado 175
 Vargaš, Manda 195, 206
 Varičak, Milan poginuo u NOB, 68, 69, 70
 Vatovec, Nad i na 196
 Vedrina, Franjo 69, 161
 Vedrina, Zvonimir živi u Zagrebu, 21, 190, 206
 Vežić, Jelka 20
 Vežić, Pero ubijen od ustaša, 20, 177
 Vežić, Zivko poginuo u NOB, 20
 Vidan, Josip živi u Zagrebu, 133
 Videković, Ivan 103
 Videković, Pavao proglašen narodnim herojem, poginuo godine 1943. kod Samobora, 75, 210, 214
 Vidmar, Milka 147
 Vilešić, Zlatko živi u Ludbregu, 174, 176, 177
 Vinković, Tomo 106
 Vizier, J o n a t a n 191
 Vlahe k, Stjepan poginuo u NOB, 173
 Vlahović, Joža proglašen narodnim herojem, član CK KPH i sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, ubijen rujna mjeseca godine 1041. u Zagrebu na ustaškoj policiji, 20, 54, 84, 94, 113, 114
 Vlahović, Marijan ubijen od ustaša, 20
 Vlkov, Rade živi u Zagrebu, 54, 73, 94, 113, 114
 Vodopija, Drago 178
 Vodvarška, Vera 195
 Vrabec, Zvonko poginuo u NOB, 173
 Vračarić, Lazo živi u Zagrebu, 125, 210
 Vrček, Drago 173
 Vrbica, Đurđina poginula godine 1943. u NOB, 22
 Vučić, Marko ubijen u logoru, 22
 Vukadiinović, Marija 195
 Vukotić, Ljubomir poginuo u NOB, 22
 Vuković, Sergije ubijen godine 1941, 21
 Vukušić, Mirko poginuo u NOB, 22
 Vurdelja, Krsto 70, 71

Zadavec, Rudi 191, 193,
206

Zajšek, Bogdan oficir JNA,
244, 245

Zajšek, Franjo živi u Za-
grebu, 71, 72, 244, 245

Zastavniković, Krunka
živi u Zagrebu, 235

Zastavniković, Marica
živi u Zagrebu, 235

Zbukvić, Katica 178

Z b u k v i ć, Š t e f 178

Zečević, Radojka 178

Zelinka, Tibor ubijen go-
dine 1941. u Zagrebu, 19

Zlatic, Rade 205

Z l a t i ć, Stjepan 191

Zmajić, Josip živi u Za-
grebu, član CK SKH, 21

Zrne, Vjekoslav 21, 200

Zegarac, Tošo 94

Zegarac, Vjekoslav 72

Z i v i ć, Vlado 88

Z u m i ć, Branko poginuo u
NOB, 22

Žuti, Valent 236

LEWIS I. JONES
THE LATE AMERICAN

REMARKS ON THE STATE OF THE
UNION

1790

BY JAMES M. SMITH

OF THE STATE OF NEW YORK

AND OF THE

UNITED STATES

OF AMERICA

IN A LETTER

TO THE SENATE

OF THE UNITED STATES

EMIL IVANC
NEPOKORENA MLADOST

NOVINSKO IZDAVAČKO ŠTAMPARSKO PODUZEĆE
»LYKOS«

Za izdavača
RADE RADOSAVLJEV

Rukopis priredio za tisak
ĐURO ŠNAJDER

Korektor
MIRA BEUTZ

Tehnički urednik
KRSTO S POLJAR

Tisak: tiskara »Lykos« - Zagreb, Radlčev S«

